Присвячується моїй мамі
Галині Михайлівні
та всім українським матерям,
які працюють за кордоном
Щиру подяку за підтримку
у виданні книги висловлюємо
Богдану Дмитровичу Гаврилишину

Петро Гаврилишин

Українська трудова імміграція в Італії (1991–2011 рр.)

Immigrazione lavorativa Ucraina
in Italia (anni 1991–2011)

Ukrainian Labour Immigration
in Italy (1991–2011)

Друге видання, виправлене і доповнене

DISCURSUS

2014

УДК [314.743(477)](450)
ББК 4Укр 65.248 4Іта
Г 12

Рекомендовано до друку кафедрою всесвітньої історії Інституту історії, політології та міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (протокол №1 від 04.09.2012 р.)

The monograph is recommended for printing by the Department of World History, the Institute of History, Politology and International Relations of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University (Protocol No. №1 of September 4, 2012)

За загальною науковою редакцією доктора історичних наук, професора, завідувача кафедри всесвітньої історії Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника ***Жерноклеєва О.С.***

Рецензенти:

Сич О.І., доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії нового та новітнього часу Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича;

Костючок П.Л., кандидат історичних наук, доцент кафедри етнології та археології Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника.

Гаврилишин П.М. Українська трудова імміграція в Італії (1991–2011 рр.): монографія / Петро Гаврилишин. — Брустурів : Дискурсус. — 300 с. — ISBN 978-966-97378-8-5

У монографії комплексно проаналізовано політико-правову, соціально-економічну та громадсько–культурну площини життя українських трудових мігрантів у Італії. Висвітлено формування італійського імміграційного законодавства, розглянуто специфіку трудової зайнятості, кількісні та якісні характеристики української спільноти, влив на неї італійської імміграційної політики. На багатому джерельному матеріалі розглядається повсякденне життя заробітчан та їх побут, особливості взаємодії з церковними інституціями, становлення українських громадських організацій. Для науковців, викладачів, студентів, усіх, хто цікавиться проблемами вітчизняної та всесвітньої історії новітньої доби.

The monograph comprehensively analyzes the political and legal, social and economic, civil and cultural aspects of Ukrainian labour migrants' life in Italy as well as its peculiar features and major directions. The development of the Italian immigration legislature is covered. The author describes the specific nature of employment, quantitative and qualitative characteristics of the Ukrainian community and the impact of the Italian immigration policy. The everyday life of labour migrants and their living conditions, their cooperation with church institutions and development of Ukrainian social organizations are analyzed on the basis of numerous original materials. The monograph is addressed to researchers, teachers, students and to everyone who deals with the problems of modern national and world history.

ББК 4Укр 65.248 4Іта
ISBN 978-966-97378-8-5

© Петро Гаврилишин, 2012
© Дискурсус, видання, 2014

Передмова

Написати передмову до гарного видання важко. На моє переконання, тут потрібне, по–перше, концептуальне бачення автором проблеми, якою він займається, а по–друге — власне аргументаційне наповнення запропонованого концепту і практична реалізація його на папері.

Щодо першого твердження як історик та етнолог відзначу, що в сучасному світі специфіка і динаміка етнополітичних, етнокультурних та етносоціальних процесів, радикальне переформатування міжетнічної взаємодії вказують на загострені проблеми етнічності. Відповідно зростає міжетнічна напруженість та конфліктогенність. Це передусім пов'язано з мультикультурністю та поліконфесійністю, які характерні для більшості країн світу, а особливо для Європи. Це також пов'язано з різкими змінами традиційних етнічних структур, які протягом останніх двох–трьох десятиліть під тиском міграційного фактору трансформуються.

У країнах Західної Європи, які дотепер вважалися тереном відносної етнополітичної стабільності, міграційні процеси й етнодемографічні зміни в структурі населення призвели до загострення внутрішньополітичної ситуації та протистояння влади й представників іноетнічних спільнот у низці важливих соціально–економічних і культурних питань. На етнокультурному зрізі це призводить до певної зміни первинної моделі культури автохтонної етнічної спільноти, яка природно у процесі повсякденної взаємодії етнофорів адсорбувала домішки культурної спадщини новоприбулих громадян.

Усі вищеперелічені фактори, безсумнівно, впливають і на групову та індивідуальну соціалізацію, політизацію й національну ідентифікацію «нових громадян». Такий хаос призводить до пошуку дієвої адаптивної моделі екзистенційного комфорту та накладання у соціальному бутті кількох варіантів ідентичностей. Подібні процеси, незважаючи на глобалізаційні, модернізаційні, урбанізаційні, уніфікаційні тенденції розвитку сучасного світу, з дещо негативним присмаком спостерігаємо сьогодні в більшості країн Азії та Африки і меншою мірою в державах Американського континенту.

Тож вказані аспекти однозначно актуалізують важливість різностороннього дослідження міграційних процесів. І в цьому вимірі концептуальне бачення проблеми автором праці вітається й поділяється.

Беручи до уваги друге твердження, підкреслю, що написанню будь–якого наукового тексту передує довга і копітка праця збирального, евристичного, логічного та синтетично–аналітичного характеру. Важливим при цьому є вибір фахового методологічного інструментарію та базисна парадигма наукового пізнання проблеми, яка порушується. І тут потрібно бути вкрай відповідальним, оскільки саме інструментарій та парадигма пізнання дають змогу об'єктивно й неупереджено змалювати не лише «чорні» та «білі» сторінки висвітлюваної теми, а й показати всю палітру історичної картини, наголосити на наявності у ній відповідних «тонів» і «напівтонів». Більше того, я переконаний, що модерна історія покликана писати про людей. Тому одним із пріоритетних напрямів розвитку сучасної історичної науки є антропологічний. Уміло використовуючи його, автор монографії висвітлює повсякденне життя заробітчан, їх соціальне буття, зміни мотивацій у політичній, економічній, культурній діяльності.

Незважаючи на окремі зауваги щодо викладу, дискусії довкола сутності міграційних процесів, проблеми реалістичного висвітлення, які виникали при написанні, об'єктивно–суб'єктивні

перепони, які поставали в силу тих чи інших обставин, вважаю, що Петром Гаврилишиним дотримана позиція об'єктивного та комплексного окреслення перебігу політико–правового, соціально–економічного та громадсько–культурного напрямів життєдіяльності української спільноти в Італійській Республіці за останні два десятиліття.

...Потрібно завжди пам'ятати про тих українців, які волею долі творять історію за кордоном, допомагаючи матеріально в Україні своїм рідним і близьким.

Кандидат історичних наук Петро Костючок
Івано–Франківськ, 16 травня 2014 р.

Зміст

Вступ.....**11**

Розділ 1. Стан наукової розробки теми.....**18**
1.1. Джерельна база.....18
1.2. Історіографія проблеми.....27

Розділ 2. Італійське імміграційне законодавство 1990–2011 рр. та політико–правове становище українських трудових мігрантів.....**44**
2.1. Формування імміграційного законодавства Італії у 1990–2002 рр.....44
2.2. Регулювання потоків трудових мігрантів у 2003–2011 рр.....55
2.3. Кількісні та якісні характеристики української імміграції в Італійській Республіці.....70

Розділ 3. Соціально–економічна адаптація.....**88**
3.1. Причини міграції та особливості адаптації українських заробітчан.....88
3.2. Українські мігранти в структурі ринку праці Італії.....104
3.3. Повсякденне життя заробітчан та їх побут.....120

Розділ 4. Громадсько–культурне життя.....**136**
4.1. Зародження, становлення та функціонування громадських організацій українських заробітчан в Італії.....136
4.2. Особливості взаємодії церковних інституцій та українських трудових мігрантів.....152
4.3. Еволюція та специфіка культурно–освітньої діяльності української громади.....170

Висновки.....**186**

Conclusioni.....**193**

Conclusions.....**201**

Выводы.....**208**

Wnioski.....**216**

Список використаних джерел.....**224**

Додатки.....**271**

Contents

Introduction.....**11**

Chapter 1. Scientific Development of the Problem.....**18**
1.1 Theoretical Background.....18
1.2. Historiography of the Problem.....27

Chapter 2. Italian Immigration Legislature in 1990–2011. Political and Legal Status of Ukrainian Labour Migrants.....**44**
2.1. Development of the Italian Immigration Legislature in 1990–2002.....44
2.2. Control over the Migrants' Flow in 2003–2011.....55
2.3. Quantitative and Qualitative Characteristics of the Ukrainian Immigration in the Italian Republic.....70

Chapter 3. Socio–Economic Adaptation of Ukrainians.....**88**
3.1. The reasons of Migration and Adaptation Features of Ukrainian Labour Migrants.....88
3.2. Ukrainian Migrants in the Structure of Italy's Labour Market.....104
3.3. Migrants' Daily Routines and Their Lifestyle.....120

Chapter 4. Migrants' Social and Cultural Life.....**136**
4.1. The Origin, Formation and Functioning of Ukrainian Public Organizations in Italy.....136
4.2. The Relationship between Church Institutions and Ukrainian Labour Migrants.....152
4.3. The Evolution and Peculiarities of Cultural and Educational Activities of the Ukrainian Community.....170

Висновки.....**186**

Conclusioni.....**193**

Conclusions.....**201**

Выводы.....**208**

Wnioski.....**216**

References.....**224**

Appendices.....**271**

Вступ

Україна як частина світового співтовариства інтегрована в сучасні глобальні міграційні процеси. Вони інтенсифікувалися з розпадом Радянського Союзу, і на сьогодні їх розмах збільшується. Масова українська трудова міграція після 1991 р. отримала назву «Четверта хвиля». Багато українських громадян, тікаючи від безробіття, виїхало на Захід, зокрема до Республіки Італія. Надавши можливість українським громадянам легально чи нелегально працювати, Італія, зрозуміло, не вирішила всіх проблем адаптації заробітчан. Хоча загалом українці успішно пристосувалися до життя в нових умовах і почали формувати майбутню українську діаспору в Італії.

У результаті посилення імміграції відбуваються глибинні трансформації в соціальній, економічній й культурній сфері традиційного життя корінного населення. Саме тому проблема іммігрантів та їх статусу стала однією із найбільш дискусійних у політичних колах Європи. Ще в 1997 р. італійський письменник та науковець Умберто Еко на відкритті конгресу «Перспективи третього тисячоліття» у Валенсії відзначив наступну непросту тенденцію: «Третій світ стукає в двері Європи і входить у них, навіть коли Європа не хоче впускати. Проблема полягає не в тому, щоби вирішувати (політики люблять робити вигляд, ніби вони це вирішують), чи

можна в Парижі ходити в паранджі або скільки мечетей треба побудувати в Римі. Проблема в тому, що в наступному тисячолітті (я не пророк і точну дату назвати не готовий) Європа перетвориться на багаторасовий або, якщо волієте, на багатоколірний континент. Подобається вам це чи ні, але так буде. І якщо навіть не подобається, все рівно буде так» [453, 137–138].

Донедавна заробітчанська еміграція в Україні ігнорувалася на державному рівні, а виїзди вважалися тимчасовими, зумовленими економічними труднощами, які згодом мають бути подолані. Проте праця за кордоном на сьогодні понад п'яти мільйонів наших співвітчизників переконує в неправильній оцінці еміграційних явищ та потребі вироблення відповідної прагматичної державної політики щодо цього питання. Ця політика, безсумнівно, не можлива без фахових різнобічних досліджень еміграції, тим більше, що українська трудова міграція в Італію вже стала складовою новітньої історії обох країн.

Актуальність досліджуваної теми зумовлена також тим, що на сьогодні проблема української трудової міграції в Італію в 90–х — першому десятилітті 2000–х рр. залишається малодослідженою, як і питання зайнятості українців у структурі економіки Італії, шляхів і механізмів соціальної адаптації, напрямів інтеграції в новий соціум, становлення громадського руху заробітчан та їх участі в діяльності відповідних етнокультурних товариств, організацій, асоціацій. Актуальність теми посилюється обмеженістю кількості наукових праць, у яких окреслені процеси в країні розглядалися б комплексно, відсутністю окремого дослідження та недостатньою глибиною вивчення міграційної проблеми. Із цього приводу вітчизняний етнолог О. Годованська зауважила, що і в Італії, і в Україні про заробітчанство пишуть багато, однак це переважно журналістські статті, скеровані на пошук сенсацій, здебільшого негативних. Скажімо, серія статей Віри Городецької в львівській газеті «Експрес» під назвою «Мафія, піца і я» та «Мафія, піца і... про це» викликала гостру критичну реакцію самих заробітчан [дода-

ток П.]. На основі особистого досвіду журналістка описала життя українок в Італії. Її розповідь видалась італійським українцям «занадто рожевою» у порівнянні з реальністю. Тож наше дослідження також скероване на спростування чи підтвердження сформованих на Батьківщині стереотипів життя українських трудових мігрантів у Італії, а також на об'єктивне висвітлення правди.

Відзначимо, що саме в кінці XX — на поч. XXI ст. закладалися підвалини майбутньої української діаспори в Італії (своєрідна «програма» розвитку: характерні риси, ціннісні та світоглядні орієнтири, що визначатимуть майбутнє української спільноти на Апеннінах, система зв'язків із Батьківщиною тощо). З огляду на це, на сучасному етапі розвитку історичної науки постала потреба комплексно розглянути особливості політико–правової, соціально–економічної, громадської та культурно–освітньої життєдіяльності українських трудових мігрантів кінця XX — поч. XXI ст. Одним із таких досліджень є пропонована читачеві праця.

Об'єктом дослідження виступають міграційні процеси Італії.

Предметом вивчення є українська трудова міграція в Італійській Республіці на сучасному етапі.

Мета дослідження полягає у комплексному аналізі процесу становлення та розвитку української трудової міграційної групи в Італії до 2011 р. у політико–правовій, соціально–економічній і громадсько–культурній площинах.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких дослідницьких ***завдань***:

- проаналізувати джерельну базу та історіографію проблеми;
- з'ясувати історичні передумови, причини появи української трудової міграційної групи в Італії, її характерні риси та особливості;
- визначити кількісні та якісні показники українського заробітчанства на Апеннінах;
- охарактеризувати міграційну політику Італії та політико–правове становище українських мігрантів;

- проаналізувати структуру соціально–економічної зайнятості українців в Італійській Республіці;
- виокремити особливості соціальної адаптації та інтеграції українських заробітчан;
- окреслити повсякденне життя та побут мігрантів, їх зв'язки з Україною;
- висвітлити зародження, становлення, основні тенденції та специфіку розвитку громадсько–політичного та культурного життя українських заробітчан на Апеннінах;
- з'ясувати основні напрямки етнокультурної взаємодії церковних інституцій та трудових мігрантів.

У монографії використано наступні методи дослідження: порівняльно–історичний, проблемно–хронологічний, метод польових досліджень та метод статистичної обробки матеріалів.

Порівняльно–історичний метод був застосований при узагальненні, аналізі та синтезі однотипних фактів, механізмів і чинників соціально–економічної адаптації українських заробітчан в Італійській Республіці у порівнянні з іншими національними меншинами. У його основу покладено критичне вивчення, порівняння та синтез інформації з першоджерел.

Відвідування української спільноти в Італії та використання методу польових досліджень (інтерв'ю та опитування — так звані «якісні дослідження» в соціології) дозволило здійснити активне/пасивне спостереження в природному середовищі.

У праці широко застосовано проблемно–хронологічний метод. У викладі матеріалу враховувалися багатогранні явища політичного, соціально–економічного та культурного життя Італії останнього десятиліття XX — поч. XXI ст. та їх вплив на українських трудових іммігрантів.

Використання методу статистичної обробки матеріалу сприяло відтворенню цілісної соціально–економічної та етнодемографічної картини діяльності українців у Італії, а також аналізу кількісних та якісних показників демографічної структури населення

загалом та української спільноти зокрема. Також використання статистичної інформації дозволило визначити загальні тенденції соціально–економічних відносин у Італії та ролі в них представників національних меншин, у тому числі й українців.

Вищеназвані методи дослідження дали можливість не лише описати соціокультурну діяльність українців Італії, але й проаналізувати їхнє політико–правове становище, сфери економічної зайнятості, механізми та напрями соціальної адаптації, особливості громадського, релігійного і освітньо–культурного руху; виявити загальні тенденції розвитку української імміграційної спільноти, окреслити їх прикметні риси. Також у процесі роботи враховувалися теоретичні напрацювання в галузі суміжних дисциплін (демографії, соціології, культурної антропології, психології, економіки, статистики тощо), що визначило необхідність застосування міждисциплінарного підходу.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період від 1991 до 2011 р. Нижньою межею є початок виїзду українців на працю до Італії після розпаду СРСР та забезпечення права вільного пересування громадян. Верхню межу становить прихід до влади технічного уряду М. Монті в 2011 р. унаслідок відставки С. Берлусконі, що призвело до зміни імміграційної політики Італії. Українська трудова міграція на Апенніни триває й досі.

Географічні рамки роботи охоплюють територію Республіки Італія, що складається з 20 адміністративно–політичних регіонів, згідно з Конституцією, прийнятою 22 грудня 1947 р.

У монографії сформульовано й обґрунтовано висновки та пропозиції, які сприятимуть формуванню новітньої міграційної політики української держави. Висловлені рекомендації можуть мати пряме практичне застосування у зовнішній політиці України щодо Італії та своїх громадян у цій країні, а також бути цікавими для італійської сторони.

Також результати нашого дослідження можуть бути використані при написанні науково–дослідних робіт із новітньої історії

України та Італії, а також як основа майбутніх фахових досліджень «четвертої хвилі» української еміграції. Наукові підходи монографії можна застосувати при вивченні проблем формування української діаспори в нових країнах, позаяк на території Італії українці, раніше не будучи представлені тут надто чисельно, за короткий час перетворились у доволі помітну етнічну меншину (за нашими підрахунками, близько 400–500 тис. осіб станом на 2014 р.). Окремі положення наукової праці можуть бути застосовані при розробці спеціальних курсів із міжнародних відносин Італії, мультикультурної політики, політики України в сфері модерної глобалізації.

Маю надію, що Вам, читачі, буде до вподоби це видання. У нього вкладено багато клопіткої праці — не тільки моєї, але й близьких людей. Низку слушних порад надали працівники рідного Інституту історії, політології та міжнародних відносин Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника (О. Жерноклеєв (науковий керівник), П. Костючок, Л. Щербін, В. Ходак, Т. Галицька–Дідух, М. Волощук, Л. Бурачок, І. Іванцев) та викладачі Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича (О. Сич, А. Мінаєв, В. Пінцак). Велику вдячність висловлюю своїй матері Галині Михайлівні за всебічну підтримку. Окрема подяка за допомогу з матеріалами спільноті заробітчан «Пієта», зокрема О. Пронюк, І. Лазоришину та О. Шкляр. Пошуку матеріалу та роботі з документами сприяли працівники Галузевого архіву МЗС України. За фінансування першого видання книги висловлюємо щиру вдячність Христині Батрух–Гаврилишин із Швейцарії, яка швидко відгукнулась на прохання допомогти. Друге видання, виправлене і доповнене, виходить за підтримки її батька, члена Римського клубу, професора Богдана Гаврилишина, за що особливо вдячні у цей нелегкий для української науки час. Окрема подяка респондентам, які взяли участь у польових дослідженнях.

Хотілося б наголосити, що перелічені вище особи та установи, які допомагали в роботі над монографією, не несуть жодної відпо-

відальності за можливі помилки, неточності та незбіжності у тексті. Відповідальність за них беру на себе.

Вдячний усім, хто більшою чи меншою мірою долучився до цього дослідження та видання.

Розділ 1. Джерела та стан наукової розробки теми

1.1. Джерельна база

Важливе місце в будь–якому дослідженні посідає джерельне наповнення, яке є аргументаційним матеріалом підтвердження або спростування тих чи інших положень наукової роботи. Відповідно різнобічне висвітлення нашої теми вимагало опрацювання широкого й різнопланового кола архівних джерел та сучасної преси. Масив джерел та документів, використаних автором монографії, умовно можна поділити на такі групи:

1) неопубліковані документальні архівні матеріали;
2) опубліковані джерела;
3) статистичні матеріали;
4) матеріали соціологічних опитувань;
5) матеріали періодичної преси.

Значна частина виявлених документів уперше вводиться в науковий обіг, а частина раніше опублікованих матеріалів інтерпретується по–новому. Серед них важливе значення мають документи офіційного характеру (законодавчі акти, документи офіційних установ; документи дипломатичних представництв: договори, угоди, матеріали протокольних зустрічей дипломатів, інформаційно–аналітичні довідки; документи державних діячів та дипломатів, виступи перших посадових осіб), аналітичні дані про суспільно–політичне життя українських заробітчан в Італійській Республіці та матеріали проведених польових досліджень серед українців на Апеннінах.

Важливе місце в бібліографії дослідження посідають неопубліковані архівні матеріали, які зберігаються в Галузевому державному архіві Міністерства закордонних справ України. У першому фонді

«Документи з основної діяльності» та четвертому «Фонді міжнародних договорів України з іноземними державами» зазначеного архіву містяться документи офіційної діяльності МЗС України. Серед них особливо важливі листування, загальна інформація, звіти окремих управлінь та відділів міністерства [1–12].

У цьому контексті цілком погоджуємося з думкою вітчизняного дослідника Є. Перепелиці, що масив документів про двосторонні відносини між Україною та Італійською Республікою від 1991 до 2006 рр. із різних причин (у тому числі через малий часовий проміжок від 1990–х рр.) ще не став надбанням систематизованих архівних фондів. Ця частина документального матеріалу, що стосується актуальних проблем дослідження, «поки що не систематизована і не сконцентрована у центральних архівних установах. Більшість їх перебуває в поточних архівах міністерств, відомств, інших установ і організацій, де знаходиться нерідко у непридатному або недоступному для вивчення та використання з науковою метою стані» [431, 16]. Тому їх залучення як джерела «досить проблематичне почасти і через обмежений доступ дослідників до поточних матеріалів» [431, 16].

Уперше введено до наукового обігу результати авторських польових досліджень становища українських трудових мігрантів в Італії. Вони зберігаються у фонді 1 «Рукописні матеріали», опису 6 «Трудова міграція українців» Наукового етнографічного архіву Інституту історії і політології Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника.

Важливе місце серед них посідають матеріали опитування, яке було проведене автором у м. Болонья впродовж січня–лютого 2011 р. Респондентами стали переважно жінки віком від 20 до 60 років, які постійно проживають в Італії [13–36]. Анкета складалася з низки ключових питань [додаток М.].

Важливі дані містяться у фонді 2 «Аудіоматеріали» того ж архіву. Тут зберігаються інтерв'ю з відомими організаторами церковного і громадсько–культурного життя українців в Італії: о. О. Са-

пунком, який на лютий 2011 р. був Пасторальним координатором українців в Італії, та О. Городецьким, головою Християнського товариства українців в Італії [37; 38]. У інтерв'ю йдеться про чисельність українців на Апеннінах, специфіку громадського руху українських заробітчан, їх участь у культурних заходах, перспективи формування на території Італії української діаспори.

Таким чином, матеріали польових досліджень суттєво доповнюють архівні матеріали відповідних фондів, хоча й потребують уважного й водночас критичного підходу. Ці матеріали дозволили окреслити специфіку праці, тривалість і оплату робочого дня, особливості соціально–економічної адаптації заробітчан, а отже, ті аспекти досліджуваної теми, які здебільшого не відображаються в офіційних джерелах.

До другої групи належать опубліковані матеріали, ключовою ланкою яких є нормативно–правові документи, зокрема законодавчі акти Мартеллі 1992 р., Діні 1995 р., Турко–Наполітано 1998 р., Боссі–Фіні 2002 р., Мароні 2009 р., доповнення і зміни до них, «декрети флуссі»[1] Ради Міністрів Італійської Республіки, які видавалися впродовж 2002–2011 рр., циркуляри і розпорядження Міністерства внутрішніх справ та Міністерства праці та соціальної політики (щодо чисельності іноземних робітників і узаконення їх перебування на території Італії), ініціативи міністра А. Ферреро у 2006 р. (щодо трансформації міграційного законодавства), коментарі змін у міграційному законодавстві.

Зазначені документи дають можливість проаналізувати становлення міграційного законодавства Італії упродовж 1990–2000–х рр., еволюцію його положень щодо можливостей перебування іммігрантів на території держави, їх працевлаштування, механізми легалізації трудової діяльності [46; 56–78; 80; 82; 83; 85; 87–91].

Вагомими у цьому контексті є декрети Кабінету Міністрів, т. зв. «декрети флуссі» 2002–2011 рр., які характеризують затребуваність окремих професій в італійській економіці, а також дають

[1] із італ. «flusso» – потік, морський приплив (тут маються на увазі урядові рішення про чергові хвилі масової легалізації заробітчан).

змогу простежити шляхи легалізації трудових мігрантів з–поза Європейського Союзу, окреслити систему квотування та роль у ній українських заробітчан [56–78].

Окреме місце посідають друковані джерела та матеріали мемуарного характеру. Серед них варто відзначити спогади українських заробітчан О. Пронюк [53; 54] та І. Лазоришина [48].

О. Пронюк, будучи трудовою іммігранткою і працюючи у Болоньї у 2003–2006 рр., детально описує повсякденне життя українських заробітчан у місті. Значна увага авторки зосереджена на діяльності церковної громади УГКЦ у Болоньї та її ролі в реалізації культурно–духовних потреб українських іммігрантів [53].

І. Лазоришин, теж заробітчанин, журналіст за освітою, описав події Помаранчевої революції 2004 р. та їх вплив на активізацію української громади у Болоньї та Мілані. Автор детально проаналізував специфіку політизації трудових іммігрантів, акцентуючи на особливостях перебігу передвиборної агітації, ході голосування, залученні до нього українських заробітчан, участі останніх у акціях протесту проти виборчих фальсифікацій і фінансової підтримки демонстрантів на майдані Незалежності в Києві [48].

Чільне місце також посідають матеріали інтернет–ресурсів, зокрема дані офіційних сторінок УГКЦ в Італії й українців Генуї, Кав'яра та Савони про становлення українських церковних громад та їх культурницьку діяльність [49–52; 55].

Третю групу джерел становлять статистичні видання, опубліковані впродовж досліджуваного періоду, які дають змогу відтворити кількісні масштаби міграції іноземців до Італії (у т. ч. й українців), їх етнодемографічні показники, якісний склад, специфіку трудової зайнятості у відповідних секторах економіки.

Щорічник «Rapporto sulle migrazioni» забезпечує висвітлення різноманітних граней італійської імміграції, таких як школа, робота, здоров'я [100; 105–107].

При аналізі кількісних показників українців на Апеннінах ми використали дані Національного інституту статистики Італії

(ISTAT) та Статистичного Досьє Карітас/Мігрантес [93–98; 101], зокрема показники кількості іммігрантів (чисельність та відсоток) в Італійській республіці в адміністративно–територіальному, соціально–демографічному, політико–правовому, конфесійному та соціально–економічному секторах.

Серед цього виду джерел важливе місце займають звіти й доповіді Національного інституту статистики Італії, зокрема спеціалізовані видання «L'integrazione nel lavoro degli stranieri e dei naturalizzati italiani» та «Gli stranieri nel mercato del lavoro», у яких за допомогою чисельних величин та відсоткових показників окреслено специфіку зайнятості іммігрантів у секторах економіки на Апеннінах [99; 100; 102].

Значний масив даних зосереджений у Статистичному досьє з імміграції, яке з'явилося за сприяння католицької організації Caritas. Хоча це видання й виходить із 1990 р., інформація про українців та їх соціально–демографічну ситуацію висвітлюється на його шпальтах тільки з поч. 2000–х рр. [94; 95].

Важливий статистичний матеріал, пов'язаний із темою дослідження, оприлюднений на інтернет–сайтах Міністерства праці та соціальної політики Італії. Його аналіз дає змогу встановити основні параметри та структуру трудової зайнятості іммігрантів на Апеннінах, співвідношення працевлаштованих іммігрантів та італійців у різних професійних нішах [104–106; 108–112; 115].

Окреме місце займають видання, у яких окреслено специфіку праці іммігрантів. Наприклад, матеріали фундації Леоне Моресса дають змогу аналізувати економічну зайнятість іноземців у структурі ринку праці Італії [107].

Окрему групу джерел становлять опубліковані матеріали соціологічних опитувань, серед яких три дослідження, проведені упродовж 2003–2008 рр.

Соціологічне опитування «Стан сучасної української еміграції в Італії» здійснювалось у травні–червні 2003 р. за ініціативи Християнського товариства українців в Італії (голова О. Городецький)

та при активній підтримці УГКЦ в Італії в особі о. В. Поточняка — Пасторального координатора українців в Італії. Керівник дослідження — соціолог Н. Шегда. Коло респондентів налічувало 2060 осіб і широко репрезентувало стать, вік, громадянство, освіту та трудову зайнятість українських іммігрантів в Італії. Дослідження здійснювалося в таких регіонах, як Абруццо, Венето, Емілія–Романія, Калабрія, Кампанія, Лаціо, Ломбардія, П'ємонте, Марке, Фріулі–Венеція–Джулія, Трентіно, Умбрія, Тоскана, Сан–Маріно. Як зазначає Н. Шегда, «метою описово–розвідувального дослідження стало вивчення стану та загальних характеристик української трудової еміграції в Італії» [45, 9]. У роботі застосовано анкетне опитування (роздавальне анкетування).

Ширший спектр запитань охопило соціологічне опитування «Стан сучасної української трудової еміграції: Італія», проведене за ініціативи часопису «Нова Зоря» та спільноти колишніх заробітчан «Пієта» у грудні 2006 — лютому 2007 рр. [54]. Воно побудоване на опитуванні українських заробітчан у Римі, Болоньї, Мілані, Беневенто, Авеліно та інших містах найбільш компактного перебування наших громадян. Особливістю опитування є пункт «Ваша думка», в якому заробітчани не тільки дають своє бачення вирішення певних суспільних проблем еміграції, але й коментують основні чинники, що їх спровокували. Праця вміщує 34 таблиці під такими заголовками: «Скільки років на заробітках», «Статус у країні перебування», «Причини виїзду з України», «Інвестиції, вік, стать, освіта, місце проживання в Україні», «Сімейний стан», «Зміна сімейних стосунків» «Розлучення», «Знайшли свою долю на чужині», «Де перебувають діти заробітчан», «Вік дітей, зайнятість в Україні», «Дитячі опікуни в Україні», «Українські діти в Італії», «Допомога заробітчанам в Італії», «Зв'язок із Україною», «Стан здоров'я заробітчан», «Повернення додому», «Довіра», «Ваші поради», «Мовою респондентів» тощо. Також на основі кількох таблиць складено чотири графічні картини. Це джерело варте відзначити як найбільш інформаційно насичене з багатими статистичними даними.

Ще одне діагностування української трудової міграції до різних країн Європи (у тому числі й до Італії) проводилося з січня 2005 по червень 2008 р. У його процесі оцінено обсяги трудової міграції сільського та міського населення. За маркери дослідження взято шлюбний стан, вікові групи, освіту, географічну спрямованість, частоту та тривалість трудових міграцій, статус зайнятості, види економічної діяльності, професійні групи, умови та оплату праці. За словами авторів, це соціологічне дослідження «стало першим повномасштабним спостереженням, спрямованим на визначення масштабів трудової міграції та соціально–демографічних характеристик її учасників» [281, 25].

До п'ятої групи джерел належать матеріали періодичних видань. Серед них можна виокремити українські часописи, які видаються в Україні, та журнали, які друкуються в Італійській Республіці: «Українська газета в Італії», «До Світла», «Європейський українець», «Український голос в Італії», «Міст», «Українські вісті», «Україна», «Вісник», «Без кордонів», «Ластівка», «Нова зоря», «Високий замок», «Експрес», «Український тиждень». Вони вміщують великий обсяг інформації з досліджуваної проблеми, насамперед про наявність громадських і церковних осередків у провінціях і містах Італії, де компактно проживають українці, про їх діяльність у культурно–освітній і духовній сферах, трудову зайнятість і специфіку праці українців у різних місцевостях країни, правове становище іммігрантів, особливості легалізації тощо.

Обширний джерельний матеріал міститься на сторінках українських часописів, які видаються в Італії. Загалом їх умовно можна поділити на друковані загальноіталійські та локальні видання, іншомовні видання з україномовними вкладками.

Багато інформації, пов'язаної з темою дослідження, вміщено на шпальтах «Української газети», заснованої в лютому 2006 р. видавничою спілкою «Іноземці в Італії». У колонці «Українська Італія» висвітлено життя української громади в країні. У рубриках «Вивчаємо закони» та «Поради адвокатів» розміщено практичну правову

інформацію–допомогу українцям Італії щодо країни прибуття та врегулювання свого економічного та соціального становища.

Важливо наголосити на тому, що у рамках співпраці з мерією Рима редакція «Української газети» видала низку тематичних збірок законів. Зокрема, «Довідник для домашніх працівників, путівник для тих, хто працює, і тих, хто приймає на роботу», де зібрано закони та їх роз'яснення, що регулюють робочі стосунки між роботодавцем та домашнім працівником, а також «Іноземці не чужинці. ABC безпеки на роботі», де тлумачиться базова інформація щодо безпеки на робочому місці та ін. [215, 14].

Важливі статті про становище українських мігрантів розміщено також на сторінках часопису «До Світла», який видається за сприяння Української Греко–Католицької Церкви. Цей журнал, за словами редактора «Української газети» М. Сороневич, є «найдавніший і найповажніший серед друкованих українських видань в Італії» [215, 14]. У рубриках «Церковні новини» та «Новини з куточків Італії» подано публікації численних дописувачів про різноманітні аспекти духовного й культурно–громадського життя заробітчан, ролі в ньому Церкви [215].

Серед інших періодичних видань важливе місце посідають «Європейський українець», «Український голос в Італії», «Міст», «Українські вісті» тощо. Скажімо, на шпальтах газети «Європейський українець» віддзеркалюється різні грані життя України: економіка, політика, культура, спорт, інтерв'ю з відомими людьми, духовність, здоров'я, ведеться дитяча сторінка, подаються поради психологів тощо [215, 14].

З грудня 2007 р. щомісяця, а з 2009 р. — раз на два місяці виходив журнал «Український голос в Італії». У першому номері головний редактор О. Городецький сформулював програму видання: «Ми старалися зробити його про нас із Вами, українських іммігрантів в Італії. Журнал розповідатиме про наше життя, успіхи та проблеми. Він буде засобом комунікації між українськими громадами в різних італійських містах, подаватиме останні новини

про італійське законодавство, приноситиме вісточки з України» [132, 3]. Проте у 2010 р. «Український голос в Італії» через фінансову скруту припинив друкуватися.

Серед локальних видань інформативну цінність для монографічного дослідження становили матеріали часописів «Україна», «Вісник», «Без кордонів», «Ластівка».

У 2002–2003 рр. асоціація «Калина» у Салерно видавала журнал «Україна» (українською й італійською мовами), який висвітлював інформацію про Італію та про Україну для українців та італійців відповідно. Упродовж 2006–2007 рр. у Римі виходив «Вісник», який інформував читачів про права іноземних працівників, подавав новини, пов'язані з імміграцією. У 2009 р. видано десять номерів газети «Без кордонів», у яких акцентувалося на повсякденному житті українських іммігрантів в Італії, міграційному законодавстві, правах та обов'язках заробітчан. У газеті «Ластівка», яка виходила у 2005–2006 рр., висвітлювалась, окрім місцевих новин, діяльність асоціації, актуальні новини імміграції, розміщувалися дописи читачів.

Отже, матеріали періодичних видань дають можливість відтворити об'єктивну картину повсякденного життя українських заробітчан Італії, з'ясувати специфіку їх соціально–економічної зайнятості, становлення та функціонування громадсько–культурного життя. Таким чином, скрупульозний аналіз джерел зобов'язує зважено підійти до відбору матеріалу, критично поставитись до змісту наявних даних, шукаючи в них інформативну складову та перманентно порівнюючи фактичні дані з іншими джерелами з метою з'ясування їх вірогідності.

Зібрана джерельна база сприяла виокремленню особливостей політико–правового, соціально–економічного і громадсько–культурного становища української трудової імміграційної групи в 1991–2011 рр., основних тенденцій і напрямів розвитку, аналізу специфіки адаптації й інтеграції українських заробітчан в іншоетнічному середовищі.

1.2. Історіографія проблеми

Чимало сучасних наукових публікацій присвячено різноманітним аспектам проблеми імміграції в Італії. Варто також відзначити, що українським заробітчанам та українській громаді вітчизняні та зарубіжні історики, соціологи, демографи, етнологи приділили певну, хоча й недостатню, увагу.

Аналізуючи історіографію теми, зауважимо, що наукову літературу умовно можна поділити на три групи:

а) праці, в яких розглядаються сутність та особливості міграційної політики Італії та її вплив на іммігрантів, у тому числі й на українців;

б) публікації, присвячені характеристиці соціально–економічної діяльності українських заробітчан;

в) розвідки, у яких висвітлюються проблеми громадсько–культурного життя українців на Апеннінах.

Особливе місце в історіографії монографічного дослідження посідають праці, присвячені питанням міграційної політики Італійської Республіки та її практичного впровадження.

Особливості міграції в країнах Європейського Союзу загалом або Середземномор'я зокрема (у тому числі і в Італії) та її вплив на соціальну, економічну, культурну сфери держави висвітлено у розвідках італійських (А. Каньяно [355], Л. Занфріні [427]), бельгійських (Дж. Реймер і Ф. Вілікенс [383]), іспанських (К. Арангал [344]) та російських наковців (Г. Колєва [287], І. Цапенко [337; 338], Т. Тішкіна, О. Малафєєва [327]), а також українського дослідника О. Сича [324].

Дж. Реймер і Ф. Віллекенс висвітлили особливості міграції в країни Південної Європи, зокрема і в Італію. Розглядаючи збільшення чисельності іноземців, вони описали джерела та основні моделі міграційного руху в зазначені держави, а також проаналізували зміни міграційного законодавства, регуляції міграційних потоків

та шляхів легального вирішення статусу заробітчан. Дослідники описали регуляційні програми Італії 1990 — поч. 2000–х рр., зазначаючи, що їх наслідком стало отримання легального статусу 2,8 млн осіб [383, 97].

О. Сич, прокоментувавши світовий досвід управління міграційними процесами, окреслив діяльність спеціалізованих установ та проектів, пов'язаних з цією проблематикою: «Бернської ініціативи», Міжнародної організації з міграції, Європейської мережі вдосконалення політики імміграції та інтеграції, Центру міграційної політики та суспільства при Оксфордському університеті та ін. Такий аналіз розкриває рівень, розвиток та напрями управління міграційними процесами як на державному, так і на міжнародному рівнях у різних частинах світу [324].

Особливості та практичне впровадження імміграційної політики Італії стали предметом дослідження більшості сучасних італійських науковців, серед яких вирізняються праці Б. Захарії [426], А. Коломбо [362], Дж. Скортіно [363], Дж. Зінконе [428], М. Ліві Баккі [388–390], С. Бернар [347], Л. Д'Орсі [370], А. Путтіні [316], Ф. Піттау і О. Форті [404] та чеської вченої К. Поледнової [406].

Дж. Зінконе стверджує, що економічні системи характеризуються великими сегментами неформальної економіки, а такі, як італійська, в якій існує зв'язок між зайнятістю і продовженням дозволу на проживання, позначені безперервним ризиком рецидиву незаконної міграції. За даними бюро з питань імміграції, тільки 26,1% заробітчан, зайнятих у тіньовій економіці, буде мати регулярний дозвіл на проживання [428].

Дж. Зінконе у термінологію імміграційних процесів увів нове поняття — «взаємодія для пониження конфлікту», під яким розуміється обмеження прав іммігрантів із метою полегшення їхнього сприйняття корінним населенням, яке повинно відчувати безпеку у відношенні до новоприбулих [428].

М. Ліві Баккі як один із лідерів Демократичної партії Італії, проаналізував й обґрунтував сутність імміграційної політики та її

практичне втілення правоцентристським урядом С. Берлусконі. Науковець дійшов висновку, що впровадження квот спричинило провал політики щодо мігрантів, оскільки їхня кількість лише невпинно збільшувалась. Також М. Ліві Баккі зазначив, що іммігрант–працівник, перебуваючи в країні, працює добре, коштує дешевше, не конкурує на політичній арені, вимагає в рідкісних випадках возз'єднання сім'ї [389]. Натомість дослідник запропонував вирішення проблеми іммігрантів не через заходи безпеки, а через інтеграцію заробітчан в італійське суспільство [389].

У свою чергу, аналізуючи законодавче регулювання міграції, А. Путіні підкреслив, що закон Турко–Наполітано «сконсолідував та звів воєдино всі попередні законодавчі ініціативи і започаткував хвилю нормативного регулювання» [316, 15], проте воно не зупинило наплив мігрантів у Італію. Лише «протягом першої декади нового тисячоліття імміграція продовжувала зростати у геометричній прогресії» [316, 16]. На думку дослідника, за перше десятиліття XXI ст. також докорінно змінилися фактори, які стосувалися еміграції: країна походження, мета приїзду, гендерні ознаки [316, 17].

При цьому А. Путтіні зазначив, що східноєвропейські міграційні потоки інтенсифікувалися після 1997 р., але протягом перших п'яти років нового тисячоліття зросли з космічною швидкістю. Він зауважив, що у другій половині 1990–х рр. економіка була основною рушійною силою міграції [316, 24].

Л. Д'Орсі здійснив спробу оцінки законів і правил «Pacchetto Sicurezza» («Пакет безпеки»), стверджуючи, що вони не входять в імміграційне законодавство, проте є у збірці законів про забезпечення громадської безпеки, зокрема серед статей по боротьбі з мафією. Дослідник зауважив, що недоліком італійської законодавчої системи є те, що закони приймаються не на стратегічну перспективу, а на тактичне вирішення нагальних проблем. Л. Д'Орсі наголосив, що політичний образ сильної держави покликаний захищати інтереси та безпеку італійських громадян.

А оскільки іммігранти належать до невизначеної категорії «інші», тобто «всі люди, які не схожі на нас», їх трактують як небезпечних — носіїв злочинності й тих, хто становить загрозу для італійської культурної чистоти [370, 2]. Учений, аналізуючи міграційну політику Італії, стверджував, що існує два підходи до імміграції: 1) це загроза і шкода; 2) це природний процес, який потребує регулювання [370, 6–7]. Дж. Д'Орсі доходить висновку, що значні зміни в демографічній піраміді віку італійців зумовлюють неможливість або труднощі самовідтворювання населення в наступному поколінні [370, 7].

Питанням регулювання міграційних процесів і формування міграційної політики в Італії та інших країнах ЄС присвячено праці італійського науковця П. Данелеуцці [278], а також вітчизняних дослідниць М. Відякіної [262] та Ж. Панченко [309].

Аналізуючи становлення міграційного законодавства в ЄС, М. Відякіна стверджує, що ефективним напрямом у цьому процесі є формування єдиних підходів до трудової міграції [262, 95].

П. Данелеуцці, характеризуючи італійське міграційне законодавство, зауважив, що теперішня система імміграційних квот, орієнтована на регулювання кількості іммігрантів з огляду на ринкові потреби, призводить до періодичних хвиль легалізації чужоземців, які нелегально перебувають на території Італії [278, 67].

Імміграційне законодавство, правові відносини між іноземцями та Італійською республікою, механізми легалізації іммігрантів, особливості нелегального перебування заробітчан у країні висвітлені в дослідженнях італійських учених Л. Меліка [394], Дж. Лікастро [387], П. Ферерро [374], Е. Грамальї [378], Дж. Фер'єрі [373], К. Коданьоне [286] та російського науковця Т. Васильєвої [261; 429].

Т. Васильєва підкреслює, що в Італії діє один із найсучасніших законів про статус іноземців, у якому не лише врегульовані всі аспекти їх правового становища, але й розглянуті питання соціальної адаптації, передбачені необхідні заходи щодо запобігання дискримінації та ксенофобії [429, 10].

Загалом проблеми законодавчого регулювання трудової міграції розглядаються у статті вітчизняного дослідника Г. Селещука [322].

Важливе значення мають розвідки, у яких подається соціальна й економічна характеристика іммігрантів Італії, зокрема українських заробітчан, визначаються фактори відштовхування від країни походження та фактори притягування до Італії, а також самореалізація іммігранта в економічному плані.

Ролі ринку праці в асиміляції іноземних робітників присвячені праці А. Вентуріні та К. Вілозіо [423; 424].

Соціальна мобільність трудових мігрантів розглянута в праці італійських дослідниць С. Рімолді та Л. Терцери [412], які, аналізуючи та порівнюючи діяльність 14 національних громад на півдні Італії, виокремили три моделі розселення мігрантів.

Загальні ознаки міграційного руху з України до країни перебування, в т. ч. до Італії, а також соціальні, професійні, освітні, родинні, вікові, гендерні характеристики українських іммігрантів подані в статтях О. Малиновської [298], Е. Лібанової, О. Позняка [296], І. Маркова [300–303], В. Кузьменка [292], Ч. Качурець [430].

Е. Лібанова та О. Позняк, проаналізувавши структуру зайнятості українських трудових мігрантів у країнах Європи, дійшли висновків, що серед вітчизняної мігруючої робочої сили помітна перевага жінок, зокрема в Італії [296, 15]. Дослідники зауважили, що основною сферою діяльності українців в Італії є домашнє прислуговування [296, 16].

Е. Лібанова окреслила демографічні, соціальні, економічні, політичні наслідки міграцій для різних регіонів (регіону–донора та регіону–реципієнта), проаналізувала демографічні втрати України внаслідок міграцій, головні соціокультурні, освітні тенденції впливу міграцій на структуру населення України, негативні і позитивні сторони трудової міграції.

Дослідниця акцентувала на важливості об'єктивної оцінки масштабів досліджуваного явища, географічної спрямованості

зовнішніх трудових міграцій, соціально–демографічного складу мігрантів, видів їх діяльності, частоти і тривалості поїздок [296, 9].

В. Кулик, характеризуючи внутрішні та зовнішні виміри регулювання міграційних процесів, виокремлює особливості трудової міграції в Італії і зазначає, що у структурі зайнятості задіяні переважно жінки старшого працездатного віку. Спектр роботи українців на Апеннінах охоплює обов'язки домашньої прислуги, нянь, гувернантів, доглядачів хворих та людей похилого віку. Дослідник наголошує, що середня тривалість перебування заробітчанина в країні — 2–3 роки [293, 26].

Економічний потенціал іммігрантського середовища та його значення для економіки Італії досліджували італійські вчені Е. Рейнері [408–410], Р. Брюнетта і Р. Туратто [259] та російські науковці М. Желтовська [279], Г. Сапего [319].

Е. Рейнері, простеживши причинно–наслідкові зв'язки між неформальною тіньовою економікою та нелегальною міграцією Італії, дійшов висновку, що нелегальний статус на ринку праці є важливим стимулом для нелегальної міграції: «якщо б не існування нерегулярної економіки, [мігранти] скоро вимушені були б повернутися на батьківщину» [410, 329].

У зв'язку з цим Е. Рейнері стверджує, що Італія є першою після Іспанії європейською країною, яка прийняла найбільше іммігрантів за останні двадцять років. Більшість із них були заробітчанами, що в'їхали в країну без належного дозволу на перебування, а згодом скористалися легалізацією після більш–менш тривалого періоду несанкціонованого перебування і незареєстрованого працевлаштування [408, 1]. Насамкінець, розглядаючи особливості структурування іммігрантського середовища в Італії в кінці XX — на поч. XXI ст., дослідник підсумовує, що Україна зробила значний поступ в ієрархії іммігрантів [408, 8].

Аналізуючи ринок праці Італії, К. Боніфацці підкреслює, що в багатьох промислових районах Центральної та Північної Італії швидке економічне зростання призвело до вичерпання місцевих

трудових ресурсів, які й без того відбували під дією об'єктивних демографічних тенденцій. Унаслідок цього підприємства були змушені брати на роботу іммігрантів, зокрема і в провідних секторах національної економіки, що, в сукупності з іншими причинами, сприяло переміщенню іммігрантів з півдня на північ Італії, а також зміні місця роботи: замість тіньової і тимчасової зайнятості стали віддавати перевагу легальному і стабільному прибутку [352; 353].

М. Желтовська підкреслює, що роль іммігрантів, які становлять значний відсоток економічно активного населення, недвозначна: з однієї сторони, це заповнення робочих місць, які не користуються попитом в італійських громадян, з іншої ‑ відхід у тіньову сферу з криміналізацією [279, 40].

Г. Сапего зауважила, що специфіка Італії полягає передусім у надпоширенні корупції (особливо на півдні країни) і в складній соціально–економічній ситуації. Широко розповсюджена «тіньова» економіка потребує дешевої іммігрантської робочої сили, причому, що важливо, нелегальної [319, 12]. Тому дослідниця доходить висновку, що для Італії характерні дві загальноєвропейські тенденції: підвищення контролю й обмеження в'їзду, а також курс на асиміляцію іммігрантів [319, 17].

Італійські дослідники Р. Брюнетта і Р. Туратто інтерпретують полярне становище іноземних робітників: позитивна ситуація заробітчан на Півночі Італії, де домінує легальна міграція, успішно вирішуються питання працевлаштування та соціальної інтеграції; менш благополучне життя трудових мігрантів на півдні країни, де вони живуть, як правило, в нелегальних умовах, працюючи в основному в сільськогосподарському секторі та долаючи труднощі соціальної інтеграції [259].

Проблемі інтеграції іноземців в італійське суспільство присвячено розвідки дослідників Дж. Кампані [357; 358], Е. Грамальї [378], Н. Цібелли, С. Строцци, Д. Габріелі, Е. Туккі [361], М. Маруцці і К. Монтедоро [392], С. Дольяні [368], Ф. Піттау та Л. Ді Скюло [405], а також російського науковця І. Животовської [280].

Дж. Кампані зосереджує увагу на міграційному законодавстві та проблемі інтеграції новоприбулих в італійське середовище, підкреслюючи, що в Італії дебати з питань інтеграції розпочалися в середині 1990–х рр. [357, 1].

Дж. Де Ріта при порівнянні інтеграційної політики Італії та інших європейських країн зауважує, що в Італії не діє ні французька модель асиміляції, ні мультикультурна модель Великобританії чи Голландії, ні компенсаційна модель Німеччини. Дослідник вважає, що Італія є децентралізована держава з великими міжрегіональними відмінностями, з відсутністю чіткої імміграційної політики. За словами Дж. Де Ріта, весь італійський досвід імміграції характеризується відсутністю системної політики управління імміграційними потоками. Тому для провадження роботи з інтеграції потрібно на місцевому рівні запустити відповідні механізми. З цього приводу дослідник зазначає, що «лише невеликим містам і селам удається здійснити справжню інтеграцію. І якщо в спільноті діє політика альянсів між місцевими владами, волонтерськими групами, неурядовими організаціями, об'єднаннями, школами.., то можна провести реальну інтеграцію» [357, 12].

Російський науковець І. Животовська вважає, що активну роль у долі іммігрантів Італії відіграють християнські, волонтерські, неурядові та громадські організації, а також профспілки, які відстоюють права цієї групи населення. Аналізуючи особливості врегулювання нелегальної міграції, дослідниця констатує, що протягом останніх 20 років усі уряди (як лівоцентристські, так і правоцентристські) акцентували на боротьбі з нелегальною міграцією і контролі міграційними потоками в інтересах передусім суспільної безпеки. І. Животовська доходить висновку, що розвиток Італії напряму залежить від іммігрантів. При цьому одними тільки поліцейськими заходами неможливо вирішити проблеми, пов'язані з соціально–економічними наслідками імміграції, з формуванням етнічно неоднорідного суспільства, ускладненням системи соціальних зв'язків і появою значної

кількості носіїв інших культурних, національних і релігійних традицій [280].

Аналізуючи досвід легалізації нелегальних іммігрантів, італійські вчені К. Боніфацці і С. Строцца підкреслюють, що іммігрантські громади Італії помітно різняться за часом і способами формування, стадіями міграційного розвитку і соціально–демографічними показниками [353].

У публікаціях італійських учених Е. Пульєзе [407], Л. Турко [421], Л. Наре [400], М. Джованетті [376] порівнюються співвідношення між італійцями та іноземцями, співвідношення між окремими національними та професійними групами іммігрантського середовища, а також особливості їх діяльності та взаємодія на різних рівнях обопільного буття.

Варто також підкреслити, що важливими в історіографії теми є розвідки, присвячені українським жінкам та їх місцю в структурі економічної зайнятості іммігрантів Італійської республіки. У більшості випадків такі дослідження розкривають специфіку роботи українок у ролі доглядальниць або домашніх працівниць.

Прикладом слугує розвідка Л. Наре, у якій італійська дослідниця тлумачить становище українських і польських домашніх працівників у Неаполі як приклад неформальної та нелегальної міграції. Під час дворічних етнографічних досліджень 2003–2005 рр. Л. Наре записала тематичні інтерв'ю з українськими та польськими домашніми працівниками–мігрантами. На основі свідчень мігрантів авторка визначає причини та способи міграції. Проаналізувавши особливості величезного неформального ринку праці, контрастне становище польських та українських жінок–заробітчанок, дослідниця стверджує, що ключовим питанням нелегальних мігрантів є не стільки доступ до праці і соціальна рівність, скільки свобода пересування (можливість безперешкодно їздити у країну походження) [400].

Загальні соціальні, демографічні, гендерні, освітні, професійні особливості іноземців в Італії розглядаються в роботах відо-

мих італійських соціологів і демографів М. Амброзіні [342; 343], А. Де Боніс і М. Фереро [366], Дж. Бларджіно і С. Моліна [350]. А. Де Боніс і М. Ферреро вважають, що італійська політика останнього десятиліття відштовхується від ідеї імміграційного фактору соціального конфлікту [366].

Також зазначеним проблемам у регіональному зрізі присвячено низку праць італійських учених Дж. Пачіоли [401], Т. Ді Флоріо [367], Ф. Кальванезе [356], Т. Наполітано [305]. Скажімо, Дж. Пачіола інтерпретує імміграційну ситуацію в сільськогосподарському секторі Калабрії [401]. Дослідниця зазначає, що іммігранти як суб'єкт соціально–економічних відносин є цінним ресурсом для еволюційної динаміки ринку праці Італії. Їх присутність у Калабрії важлива як соціально–культурний факт, а також як структурне явище на ринку праці [401, 5].

У публікації Т. Ді Флоріо аналізується інтеграція іммігрантів у Кампанії [367] і акцентується на тому, що протягом останніх років відбулися зміни в національних приналежностях заробітчан. До існуючих ядер іммігрантів з Кабо–Верде, Філіппін, Еритреї, Сомалі, Шрі–Ланки, Індії були додані (або замінені) в основному іммігранти зі Східної Європи, особливо з України [367, 6].

У розвідці А. Ступінні висвітлено особливості імміграційного руху Реджо–Емілії. Натомість праця Ф. Кальванезе презентує аналіз ринку праці в Кампанії та місце в ньому іммігрантів [356].

Т. Наполітано проаналізувала структуру італійської економіки на прикладі провінції Лаціо. Окресливши рівень зайнятості за професією, статтю і громадянством, дослідниця зазначила, що ріст показників зайнятості в Римі (як і по всій Італії) залежить від зростання відсотка зареєстрованих іноземців [305, 268].

Економічні причини і наслідки імміграційного руху для України простежено в публікації А. Гайдуцького [271]. Регулювання державою ринку зайнятості та вплив на трудову міграцію аргументовано в працях І. Петрової [311] та А. Сандугея [318].

Значне місце в дисертаційній роботі займають публікації з акцентом на становленні та формуванні українських громад Італії, особливості їх культурної діяльності, функціонуванні церковних і громадських інституцій.

Італійські дослідники П. Бокале та Дж. Манці стверджують, що українська спільнота належить до найбільших в Італії [351].

Особливості формування української громади в Італії стають об'єктом вивчення О. Фарими [336], Н. Тиндик [326], Є. Перепелиці [431], Н. Шегди [340; 414; 415], О. Кривульченка [290], О. Герасименко [273], О. Годованської [274–276].

Н. Тиндик розглядає проблеми української трудової міграції в країнах Європейського Союзу, зокрема в Італії, та аналізує вплив трудової міграції на соціально–економічний розвиток Апеннін. Значну увагу дослідниця приділила питанню нелегального статусу українських заробітчан, наголошуючи, що незаконна трудова міграція українців в Італію вимагає прийняття зважених і послідовних рішень, скерованих на захист інтересів італійського суспільства та водночас громадянських прав заробітчан [326, 436].

Український дослідник Є. Перепелиця, характеризуючи стан українсько–італійських стосунків у 1991–2006 рр., увагу зосереджує на розгортанні української трудової міграції в Італійській республіці, зауважуючи, що «українська діаспора в Італії є досить численною, але ж певна проблема полягає в тому, що вона не завжди добре організована. Можна сказати, що головну роль у формуванні та активізації діяльності української громади в Італії відіграють релігійні заклади на чолі з Греко–Католицькою Церквою» [431, 167]. Також дослідник зауважує, що українська міграція на Захід є досить складним процесом, що потребує окремих глибинних досліджень [431, 171].

Український соціолог Н. Шегда окреслює основні вектори діяльності української спільноти Італії та арґументує два етапи української іммігрaції на Апенніни, хронологічним вододілом яких є Санаторія (закони Боссі–Фіні) [45, 4]. Дослідниця на основі

проведеного соціологічного дослідження 2003 р. проаналізувала соціально–демографічні характеристики українських заробітчан в Італії, їх трудову зайнятість, освіту та цивільний стан. Дослідниця зазначає, що мала на «меті подати вичерпну картину української еміграції в Італії, що як і кожен міграційний феномен є у постійній еволюції, але намагалася відтворити основні історичні переходи та зміни, яких зазнала ця міграція» [45, 8].

Соціолог О. Федюк, будучи докторантом Європейського університету в Будапешті, працювала над дисертацією «Друге покоління української еміграції в Італії», в якій досліджувала адаптацію дітей, що виїхали до батьків в Італію. У 2006 р. О.Федюк відвідала більше 10 міст Італії, спілкуючись із українськими мігрантами. Дослідниця трактує заробітчан як соціальну групу, вигідну для обох держав: України й країни, що прийняла українських емігрантів на роботу [372; 439].

Серед небагатьох публікацій, присвячених власне сімейним стосункам українських трудових мігрантів Італії, варто виділити статтю О. Ярової [438], у якій автор здійснила якісний аналіз проблеми, попередньо опитавши українських заробітчанок на Апеннінах, записавши в Україні кілька інтерв'ю з чоловіками та дітьми, чиї дружини та мами в Італії.

Італійський соціолог Падуанського університету Ф. Віанелло досліджує українські реалії та пострадянську дійсність, що стали причиною виїзду українок до Італії, а також аналізує їхні особисті історії та відносини з родинами в Україні [437; 438].

О. Кривульченко виділив два етапи еміграції українців до Італії, взявши до уваги мету, гендерні та кількісні чинники. Перший етап дослідник хронологічно окреслив 1991–1996 рр., мотивуючи його незначною кількістю та нелегальним статусом українських заробітчан на Апеннінах, а також сезонною зайнятістю. Другий етап, на думку науковця, розпочався в 1997 р. і триває дотепер. Він характеризується масовою імміграцією з України, а також гендерною диспропорцією у структурі трудової зайнятості Італії [290].

О. Герасименко, викладач української мови Міланського університету, висвітлює особливості сучасної еміграції українців до Італії. Автор доходить висновку, що українська діаспора на Апенінах все ще перебуває на стадії становлення, тому на сьогодні спільноту українців там слід трактувати як прошарок іммігрантів [273].

О. Годованська розглядає формування українських громад в Італії. Після покращення матеріального стану українців в Італії спостерігається зростання їх культурних запитів та прагнення до самореалізації, що в сумі детермінує формування українських громад (переважно на ґрунті парафій), діяльність яких розгортається винятково на запалі окремих активістів [274–276].

Окремі аспекти життя українських іммігрантів віддзеркалено у розвідках італійських дослідників М. Банфі [345], Ф. Піперно [403], Л. Бенедетті [346], українських науковців Ю. Бідзілі [256], М. Сороневич [218].

Соціальні характеристики українських іммігрантів в Італійській Республіці подано в розвідці М. Банфі [345] і Ф. Піперно [403]. Л. Бенедетті описав становлення української громади в Бергамо, її чисельність, особливості трудової зайнятості та культурно–релігійне життя в провінції [346].

Ю. Бідзіля аналізує процес створення україномовної преси Італії трудовими емігрантами в 2000–2004 рр., тлумачить історичні передумови виникнення сучасних українських ЗМІ на Апеннінах, робить огляд двох тогочасних загальноіталійських видань: «До Світла» та «Українські вісті» [256].

М. Сороневич висвітлює весь спектр українських ЗМІ в Італії станом на серпень 2010 р., у тому числі й видання, що перестали виходити. Журналістка розглядає як загальноіталійську, так і локальну періодику, іншомовні видання з україномовними вкладками, інтернет–видання й телебачення. На думку дослідниці, українські ЗМІ сприяють інтеграції в італійське суспільство, об'єднанню та формуванню свідомої діаспори на Апеннінах [218].

Філолог О. Гінда розглянула стан та перспективи розвитку україністики в Італії [444].

Важливе місце займають розвідки, у яких аналізується духовне життя українських заробітчан Італії крізь призму діяльності церковних інституцій. Констатуємо, що вагоме значення в даному процесі відіграє УГКЦ.

Соціолог О. Іванкова–Стецюк дослідила церковну громаду як активну форму організації життя українців в умовах трудової міграції в Італії; розглянула проблеми, пов'язані з реінтеграцією (поверненням) в українське суспільство трудових мігрантів та перспективи їх подолання за участю Церкви; проаналізувала розвиток структур самоорганізації та самодопомоги українських мігрантів на матеріалах кейс–стаді [282; 283].

Свідченням активної розробки цієї тематики є публікації о. І. Пелехатого [310], Ю. Бойка [257], О. Городецького [277], Г. Селещука [321] та О. Сапунка [320], у яких штрихово розглянуто роль Ватикану та УГКЦ у духовній і соціальній адаптації українських заробітчан в Італії.

Ю. Бойко аналізує позицію Католицької Церкви щодо феномену міграції на основі документів та спеціально створених Церквою структур українців–католиків у Центральній та Західній Європі. Здійснюючи історичний екскурс у розвиток душпастирства, дослідник характеризує його актуальний стан та подає пропозиції щодо його покращення [257].

О. Городецький зазначає, що, незважаючи на багаточисельність громадян України, відсутньою є спільна ідея, яка б об'єднувала всіх чи бодай більшість. Це засадничо відрізняє сучасну еміграцію від попередніх хвиль, наприклад, повоєнної, коли національна ідея та українська духовність масово об'єднали вихідців із України, сприяючи їх самоорганізації та активній громадській діяльності. Невизначеність іммігрантів щодо подальшого місця перебування (в Україні чи в Італії) гальмує розвиток повноцінної діаспори. Єдиною загальноіталійською українською структурою

з широко розгалуженою мережею парафій є УГКЦ. Церковні громади виступають основою як активного літургійного життя, так і різного роду громадських ініціатив [277].

Г. Селещук, голова Комісії УГКЦ у справах мігрантів, розкриває позицію Церкви стосовно заробітчан та виокремлює три вектори роботи: безпосереднє служіння мігрантам; підготовка душпастирів та координація душпастирської опіки мігрантів; формування позиції УГКЦ щодо феномена міграції на національному та міжнародному рівнях. Автор констатує брак розуміння місцевими римо–католиками ідентичності УГКЦ та актуальності її служіння українським мігрантам [321].

Про роль УГКЦ в об'єднанні української громади на Апеннінах можна довідатися зі статті О. Сапунка, пасторального координатора українців в Італії у 2005–2011 рр., який класифікує українських мігрантів за рівнем асиміляції і виділяє два етапи формування української громади. Дослідник наголошує, що через відсутність відповідних державних структур в Україні Церква була змушена братися за координацію та інтеграцію українського населення в Італії. І неодноразово церковні інституції виступали речниками заробітчан та допомагали в вирішенні їх проблем [320].

Історіографія та джерельна база нашої монографії доволі широкі та різноманітні, що зумовлено комплексністю дослідження, а відповідно потребою залучення праць із різних дисциплін: економіки, демографії, політології, соціології, етнології, статистики тощо. В історіографії дослідження основне місце займає проблема ролі нерегульованої міграції в економічному секторі, її розв'язання на ринку праці, соціально–економічна адаптація іммігрантів. У зарубіжній історіографії висвітлено окремі аспекти цієї теми: еволюція міграційної політики Італії, причини та наслідки імміграції українців, деякі особливості їхнього соціального–економічного становища тощо. Відсутні дослідження, які б аналізували імміграційну політику Італійської Республіки на прикладі конкретної іноземної групи. Незначна кількість італійських та українських

науковців займалася власне питанням українських іммігрантів. Також вітчизняними вченими практично не досліджувалась італійська імміграційна політика. Українські науковці в основному зосереджуються на гендерних характеристиках українців в Італії, окремих соціально–економічних аспектах, зокрема, на причинах виїзду, формуванні українських громад, діяльності УГКЦ. Тож виникла потреба аналізу формування, розвитку та особливостей імміграційної політики Італії на прикладі чисельної групи українських заробітчан, яка постійно зростає. Також постала необхідність розглянути цю проблему комплексно: проаналізувати структуру соціально–економічної зайнятості українців, їхнє правове становище, з'ясувати особливості соціальної адаптації та інтеграції, прокоментувати повсякденне життя заробітчан, етнокультурну політику церковних інституцій, збереження української національної ідентичності.

Значна частина використаних джерел — це законодавчі акти Італії, статистика, матеріали ЗМІ, інтерв'ю тощо. На жаль, окремі документи ще перебувають у архівах різних установ та організацій, а тому зазвичай недоступні для дослідників. Це ж стосується окремих матеріалів італійських органів влади, які (матеріали) ще не набули відповідного терміну давності. Ці недоліки компенсуються великою кількістю періодики та проведеними польовими дослідженнями безпосередньо в Італії. У монографії використано також джерела, які вводяться до наукового обігу вперше, наприклад, із Галузевого архіву МЗС України.

Розділ 2. Політико–правове становище українських трудових іммігрантів в Італії

2.1. Формування імміграційного законодавства Італії у 1990–2002 рр.

До середини 1980–х рр. західноєвропейські держави, в тому числі й Італія, досить спрощено регулювали питання імміграції. Однак на поч. 1990–х рр. у зв'язку з соціально–економічною кризою в країнах колишнього соціалістичного табору становище докорінно змінилося. Потоки іммігрантів у розвинені країни Європи набули масового характеру, що викликало стурбованість громадськості та політичного керівництва країн Співтовариства [309, 85].

У зв'язку з цим в Італії, як і в інших країнах, гостро постала проблема регулювання міграційних потоків, які здебільшого були нелегальними. Потрібно підкреслити, що вони безумовно впливали на деформування ринку робочої сили та відповідно — на функціонування податкової та бюджетної систем Апеннін.

В Італії необхідною передумовою легального влаштування на роботу є отримання до в'їзду в країну дозволу на працевлаштування. Для одержання такого дозволу, як правило, вимагається підтвердження від служби зайнятості Італії, наявність страхового забезпечення та відповідних документів від італійського роботодавця. Дозвіл на проживання (permesso di soggiorno) є необхідною умовою доступу до італійського ринку праці. Іноземці, які не отримали дозвіл на роботу в установленому законодавством порядку, вважаються нелегальними іммігрантами.

Коли наприкінці 1970–х рр. іммігранти вперше приїхали до Італії, у країні була відсутня відповідна міграційна правова база. Вони опинилися в ситуації своєрідної «невизначеності»: іноземц-

ці не могли легалізуватися або бути вигнані. Незареєстровані мігранти мали можливість жити в Італії без чітко врегульованого правового статусу, не боячись бути висланими з країни [357, 2].

Проблематика правового статусу іммігрантів в Італії законодавчо почала розроблятись у другій половині 1980–х рр. Хоча Конституція Італії, прийнята 22 грудня 1947 р., проголошує всі основні демократичні правові свободи людей, які проживають на території країни, проте на практиці права іммігрантів урегульовуються спеціальним імміграційним законодавством.

Варто зазначити, що імміграційне законодавство Італії пройшло свій шлях розвитку, значною мірою залежний від політичної кон'юнктури та парламентської більшості, яка в окреслений хронологічний період перебувала в руках або лівоцентристів, або правоцентристів. Залежно від політичного спектру імміграційна політика та розробка відповідного законодавства базувалася або на позиції ліберального ставлення до нелегального іноземця, його інтеграції в італійське суспільство, або ж на запереченні цих положень і переході до жорсткішої моделі регуляції міграційних потоків.

Щоб охарактеризувати політико–правове становище іммігрантів, в тому числі й українців, здійснимо аналіз нормативно–правової бази імміграційного законодавства Італії.

Першим законом, що стосувався питань імміграції, був декрет 1986 р.[2] На основі міжнародних нормативних документів було прийнято Закон №943/1986, яким впроваджено принципи Конвенції №142/1975 Міжнародної організації праці ООН щодо охорони іммігрантів на ринку зайнятості та боротьби проти торгівлі людьми. Нове право нормувало умови працевлаштування іноземм-

[2] Конституція Італійської Республіки (ст. 76, 77) дає право Уряду Італії у нагальних випадках приймати тимчасові рішення, які мають силу закону. Такі рішення називаються «декрет-закони». Відповідно до статті 15 Закону № 400 від 23.08.1988, який регулює діяльність уряду, в преамбулі кожного «декрета-закону» повинно міститися обґрунтування екстраординарних умов, які викликають необхідність та терміновість видання цього ж «декрета-закону». Усю політичну відповідальність за «декрет-закон» бере на себе уряд, від імені якого «декрет-закон» підписується Головою Ради Міністрів. Оскільки в Італії всі закони видаються після затвердження Президентом Республіки Італія, «декрет-закон» також ним затверджується. Президент своїм підписом дає гарантію, що цей закон не порушує Конституцію. «Декрет-закон» вступає в силу відразу ж після його публікації в офіційному виданні та діє 60 днів. Того ж дня Голова Уряду Італії передає підписаний ним «декрет-закон» на розгляд парламенту для затвердження та перетворення в закон. Якщо після 60 днів «декрет-закон» не проходить через парламент, він втрачає свою силу [1].

ців в Італії. Було введено рівне трактування в доступі до ринків праці та послуг. Також почали братися до уваги заяви на возз'єднання сім'ї [278, 66].

Працевлаштування іноземців було можливим при наявності вільних робочих місць і не претендуванні на них з боку італійських громадян. Відповідно іммігранти отримали можливість реєструватися в центрах зайнятості як безробітні та активно шукати робочого місця у випадку його втрати [278, 66].

Загалом розробка та впровадження імміграційного законодавства в Італії відбувалися поступово. Як зазначає італійський дослідник Дж. Кампані, воно вводилося з середини 1980–х рр. радше як реакція на «терміновість факторів», ніж як вирішення стратегічних проблем міграційної політики. У цьому контексті входження іммігрантів в італійське суспільство відбулося головним чином через потребу в некваліфікованій робочій силі (малі підприємства: будівництво, туризм, сільське господарство; домашні працівники, догляд за перестарілими) [357, 2].

Геополітичні зміни в світі, закінчення холодної війни та падіння біполярної моделі світового порядку суттєво вплинули на активізацію міграційних потоків. Незаконні масові в'їзди мігрантів у Італію на поч. 1990–х рр. зумовили необхідність прийняття відповідного імміграційного законодавства. Італійський дослідник К. Боніфаці відзначає різку зміну міграційного клімату Італії в 1990–х рр., спричинену в основному розпадом соціалістичного табору [352, 1].

Питання в'їзду та перебування іноземців на території Італії відбилися у законодавчому акті №39/1990, відомому як «закон Мартеллі» (Мартеллі на той час був Прем'єр–міністром Італії). Цим документом уперше законодавчо урегульовано статус біженців, переселенців та нелегальних іммігрантів. Перебування іноземців на території Італії передбачало видачу дозволу з боку поліції або комісара державної безпеки відповідної територіальної юрисдикції. У ньому вказувалася причина перебування, від якої залежала

його тривалість. Допустимий діапазон перебування становив від трьох місяців до двох років [378].

Цим законом було передбачено легалізацію іммігрантів, яка вперше в історії відбулася саме в Італії [322, 51]. Закон Мартеллі розв'язував також проблему прикордонного контролю та депортації нелегальних іммігрантів. Уперше було введено імміграційні квоти, тюремне ув'язнення та штрафи за нелегальну імміграцію і вперше було узаконено депортацію іммігрантів.

Проте вищеназваний закон не зміг істотно вплинути на кількісні розміри міграційних потоків. Більше того, вони стабільно збільшувалися, в основному за рахунок вихідців із Північної Африки, Південної та Південно–Східної Азії й особливо країн Балканського півострова. У червні 1991 р. відбулася безпрецедентна подія: переправлення через Адріатичне море до італійського регіону Апулія близько 100 тис. громадян Албанії.

Однією зі спроб вирішення проблеми зростання кількості іммігрантів у Італії стала розробка у 1995 р. Декрету Діні (теж на той час Прем'єр–міністра Італії). Згідно з цим декретом, 18 листопада 1995 р. проведено чергову легалізацію трудових іммігрантів. Однак потрібно зауважити, що хоча цей декрет (як законопроект) ставився п'ять разів на голосування в італійському парламенті, він так і не став законом. Лише 9 грудня 1996 р. був прийнятий Закон № 617/1996, який уміщував статтю з Декрету Діні про пенсійний соціальний захист іммігрантів.

У 1997 р. Італія приєдналася до Шенгенської зони, що теж вимагало внесення змін у імміграційну політику. Внутрішньополітична боротьба між правоцентристськими та лівоцентристськими партіями (зокрема й навколо імміграційного питання) спричинила розробку нового законодавства, в основі якого була ідея інтеграції іммігрантів. У 1998–2001 рр. під час правління лівоцентристських урядів на чолі з Р. Проді, М. Д'Алема і Дж. Амато було здійснено спробу створити і розвинути власну, так завну «італійську модель інтеграції» мігрантів [357, 3]. За ініціативи Р. Проді законом від

5 серпня 1998 р. створено Національну комісію з політики інтеграції іммігрантів, діяльність якої спрямована на формування інтеграційної політики щодо мігрантів.

Ця комісія розробила модель інтеграції мігрантів Італії з урахуванням досвіду інших країн та італійської специфіки. Члени комісії називали італійську модель «розумною інтеграцією». В її основі лежать два головні взаємопов'язані принципи: 1) визнання цінностей та прав мігранта; 2) інтеграційний підхід до мігранта, що характеризується низькою конфліктністю. На практиці ця модель полягає у визнанні культурного плюралізму, відмові від асиміляції, розширенні культурного обміну між іммігрантами та представниками італійського суспільства.

Ця модель сприяла прийняттю в 1998 р. нового закону Турко–Наполітано, який отримав офіційну назву «Регулювання імміграції і статус іноземців». Цей документ, по суті, відображав планування імміграції за системою річних квот, врегулювання внутрішньої політики щодо нелегалів та механізми суспільної інтеграції іноземців у країні.

Окремим пунктом закону стало право постійного перебування мігрантів на території Італії до п'яти років. Також усім особам, що тимчасово перебувають у країні, було надано рівні права доступу до медичних послуг, освіти, житла і вжито заходів щодо збереження громадянських прав.

Аналізуючи інновації нового імміграційного законодавства, італійська дослідниця С. Бернар зазначає, що закон Турко–Наполітано був «більш органічною і більш амбітною спробою реструктурувати систематичне міграційне законодавство». Дослідниця зауважила, що закон впроваджував інтегровану систему, яка включала регулювання потоків імміграції до Італії та інтеграцію іноземних громадян, що перебували на території країни [347].

Проаналізувавши запроваджену імміграційну нормативно–правову базу Італії 1990–х рр., ми можемо стверджувати, що вона насам-

перед була спрямована на легалізацію іммігрантів, які в економічній структурі займали низькооплачувані місця праці, пропоновані італійськими працедавцями, і не мали законного права на перебування в Італійській Республіці. Відсутність чіткої міграційної політики та її координації з ринком праці в 1990–х рр. італійський учений М. Амброзіні називає періодом «інтеграції підлеглих» [342, 21].

Слід зазначити, що з 1986 до 1998 рр. (4 хвилі), за даними Міністерства внутрішніх справ Італії, було легалізовано 790 тис. іноземних громадян; у 1986 р. - 105 тис.; у 1990 р. — 222 тис., 1995 р. — 246 тис., 1998 р. — 217 тис. Тільки у 2000 р. легалізовано аж 566 тис., що свідчить про стійку тенденцію зростання та посилення імміграції кін. 90–х — поч. 2000–х рр. [378, 13].

Інші кількісні показники подає український учений Н. Тиндик, зазначаючи, що 1990 р. було легалізовано 215 тис. іноземців, 1995 р. — 244 тис., 1998 р. — 217 тис. [326, 442].

В італійському законодавстві 1986–2001 рр. відсутні чіткі механізми боротьби з нелегальною імміграцією, а пропоновані заходи - малодієві та неефективні, про що свідчить зростання чисельності іммігрантів на Апеннінах.

У результаті перемоги в 2001 р. на загальних парламентських виборах до влади прийшла правоцентристська коаліція на чолі з С. Берлусконі. Уряд докорінно змінив свої погляди щодо імміграційної політики: культурний плюралізм почав заперечуватись, а інтеграція мала відбуватися шляхом асиміляції. Інтеграційний проект, розроблений попередніми урядами і призначений для реалізації, був повністю відкинутий.

У цій ситуації в політичних колах постало питання розробки нових імміграційних законів. На думку С. Бернар, врезультаті цієї зміни влади тема імміграції надзвичайно політизувалася й використовується в політичній боротьбі й до сьогодні [347].

У жовтні 2001 р. правоцентристська більшість Парламенту Італії почала роботу над створенням нового міграційного законодавства. Наприкінці 2001 - на поч. 2002 рр. італійські право-

центристи, які перебували при владі, та лівоцентристи з опозиції вели жорсткі дебати довкола нього.

У результаті тривалих дискусій було прийнято три закони (№189/2002, №195/2002 і №222/2002), які по–новому регламентували імміграційні відносини в країні. Скажімо, закон щодо легалізації домашньої прислуги та доглядальниць був прийнятий 30 липня 2002 р. за № 189 «Про внесення змін до законодавства з питань імміграції та роботи» (набув чинності 10 вересня 2002 р.) Його доповнив декрет–закон про працівників від 9 вересня 2002 р. за № 195, зі змінами та доповненнями від 9 жовтня 2002 р. за №222 «Актуальні положення про легалізацію незаконного найму громадян третіх країн» (набув чинності у жовтні 2002 р.)

Це нове імміграційне законодавство відоме як закони Боссі–Фіні - за прізвищами їх розробників, які на той час були парламентарями. На практиці вказані закони отримали назву «grande regolarizzazione» — «велике упорядкування» [95, 117].

Також новою правоцентристською більшістю за ініціативи депутатів Боссі та Фіні були введені жорсткіші заходи щодо мігрантів і різко скорочені бюджетні витрати на їх інтеграцію.

Новим законодавством юридично були обґрунтовані жорсткі вимоги щодо імміграції в Італію. Зокрема це стосувалося умов отримання дозволу на працю, возз'єднання сім'ї, можливості апеляції відмови на в'їзд та рішення про депортацію [322, 51].

Вказані законодавчі акти набули чинності з 2002 р. Вони скасували положення про спонсорство (можливість італійця фінансово утримувати іноземця, поки той не працює). Також суттєво був скорочений термін перебування без роботи громадян з–поза ЄС (до шести місяців). Скажімо, після закінчення шестимісячного дозволу іммігрант для отримання нового контракту повинен знайти роботу, яка дозволить йому відновити дозвіл. Якщо іммігрант не знайде нову роботу, то він повинен залишити територію Італії [402, 3]. Новим законом було також створено спеціальну структуру — «Двері в імміграцію» («Sportello Unico l'immigrazione»), яка

займалася справами мігрантів і підпорядковувалась органам місцевого самоврядування.

Декрет Боссі–Фінні також регламентував квоти іммігрантів. Відповідно до статті 21 було прийняте рішення, що кожного року Міністерство внутрішніх справ Італії видаватиме розпорядження щодо квот на кількість іноземців, які можуть працевлаштуватися на території країни. У декреті частину квоти було зарезервовано для громадян країн, що не належали до ЄС (у тому числі й для українців), та з якими підписано угоди про регулювання міграційних потоків. Потрібно зазначити, що такі угоди готувало Міністерство закордонних справ Італії, яке погоджувало їх із Міністерством внутрішніх справ і Міністерством праці та соціального забезпечення [322, 51].

Закон також уміщував положення про реадмісію (повернення) громадян інших держав. Країни, які уклали двосторонні угоди щодо законного регулювання потоків в'їзду до Італії та процедури реадмісії, отримували пільгові квоти для своїх громадян на Апеннінах.

Нововведенням закону Боссі–Фіні стала реформа процедури вислання нелегальних іммігрантів із Італії. Якщо, згідно з законом Турко–Наполітано, вислання могло здійснюватись адміністративним або юридичним шляхом із міркувань громадського порядку чи національної безпеки, то нове законодавство було більш жорстке. Відтепер усі нелегальні іммігранти, незалежно від свого рівня загрози суспільству, змушені проходити через тимчасові центри утримання під вартою. Як із цього приводу зазначала італійська дослідниця Е. Грамалья, узаконене насильне вигнання стало основним механізмом дії цього закону [378]. Також закон Боссі–Фінні вводив можливість тимчасове обмеження на повторний в'їзд до Італії (терміном від п'яти до десяти років).

Згідно з зазначеним законом, видозмінювалася процедура отримання дозволу на працю в Італії. Роботодавець для прийняття іноземця на роботу змушений був подати відповідну заяву у міс-

цеве Імміграційне бюро та забезпечити його житлом. Також закон зобов'язував роботодавця нести відповідальність за іммігранта, укласти з ним відповідний договір про працевлаштування, нести фінансові витрати на можливу репатріацію робітника та інформувати бюро про зміни у взаємовідносинах між ним та працівником [278, 67; 402, 5].

Для отримання візи з метою працевлаштування відповідно оформлені документи з Імміграційного бюро передавались у поліцію для перевірки. І лише після цього бюро, з урахуванням імміграційних квот уряду, видавало довідку — nulla osta, в якій не було заперечень щодо претендента на робоче місце в Італії. Потім вказані документи передавалися у дипломатичні установи для отримання відповідної візи.

Таким чином, закони Боссі–Фінні сприяли створенню чіткої процедури набуття прав на перебування, проживання та працю іноземними працівниками на території Італійської Республіки. На наш погляд, попри деяку жорсткість у питаннях репатріації та вислання, воно все ж таки дало поштовх масштабному процесу легалізації робітників–іммігрантів у країні.

Згідно із законом №195/2002, прийнятим 15 жовтня 2002 р., заяви на легалізацію домашньої прислуги й опікунів приймалися до 11 листопада 2002 р. [402, 10]. У результаті більше 700 тис. мігрантів, які нелегально перебували в Італії, подали запити на легалізацію, з них були задоволені 646 тис. (92%). Більше половини випадків, а саме 341 тис., були пов'язані з роботою по догляду за хворими і перестарілими людьми вдома [299, 100].

20 грудня 2002 р. Прем'єр–міністр Італії видав два декрети про розширення та програмування трудових потоків мігрантів до Італії у 2002 і 2003 рр. [402, 10].

Таким чином, упровадження та реалізація закону Боссі–Фінні суттєво вплинули на становище українських заробітчан. Істотно змінилося ставлення італійської влади до українців на Апеннінах. Як зазначає українська дослідниця О. Герасименко, саме після

санаторії (легалізації) 2002 р. феномен масової міграції українських громадян до Італії отримав офіційне визнання з боку італійських інституцій [273, 199]. У результаті прийнятого у 2002 р. нового законодавства відбулася масова легалізація іммігрантів, що збільшило кількість українців на території Італії від 14035 до 112802 осіб [94, 56].

Інші кількісні показники подає італійський дослідник Ф. Піттау, зазначаючи, що в результаті регуляції 2002 р. 106 тис. 921 українець зміг легалізуватися. Порівняно з попереднім роком кількість легальних українців зросла приблизно у сім разів [404, 166], у результаті чого вже 2003 р. наші співвітчизники були визнані однією з найчисельніших категорій іммігрантів Італії. Проте за результатами демографічних досліджень, вони опинилися на четвертому місці після румунів, марокканців та албанців [299, 101].

Проте й надалі значна частина наших співвітчизників з тих чи інших причин перебувала в нелегальному становищі. За підрахунками української дослідниці Н. Тиндик, на кінець 2002 р. чисельність українських нелегальних мігрантів в Італійській Республіці становила близько 110 тис. осіб [326, 443].

Однією із особливостей розробки та впровадження імміграційного законодавства Італії є узгодження основних його положень з відповідними законодавчими ініціативами Європейського Союзу. Питання міграції та статусу іммігрантів у 1990–х рр. дістали висвітлення в офіційних документах ЄС, членом якого Італія була з часу заснування. Наприклад, у Маастрихтському договорі 1992 р. питання міграції було віднесене до компетенції юстиції та внутрішніх справ окремої країни. Формування спільної міграційної політики ЄС розпочалося з підписання Амстердамської угоди 1997 р. [395, 128–129]. Власне у 1997 р. відбувається інтеграція Італії в Шенгенську зону, а в 1998 р. лівоцентристський уряд вводить у дію Закон № 40, який мав внести чіткість в питання про становище іммігрантів із країн з–поза ЄС і покращити їх інтеграцію [432, 17].

На саміті ЄС у Тампере 1999 р. було прийнято спільні засади імміграційної політики: співпраця з країнами походження іммігрантів, загальноєвропейська система надання притулку, справедливе ставлення до громадян третіх країн та ефективне управління міграційними потоками [395, 130].

Також Лісабонська стратегія та Гаазька програма сприяли законній міграції, боротьбі проти нелегального працевлаштування та політиці інтеграції новоприбулих і їх адаптації у приймаюче суспільство [262, 94–95]. Відбувається імплементація спільних для ЄС міграційних законів та рішень в національні законодавства. Проте українська дослідниця Ж. Панченко слушно зазначає, що спільна європейська міграційна політика зазнала краху, оскільки всі ключові положення, на яких вона базувалася протягом останніх десятиліть, виявилося важко зреалізувати на практиці. Зокрема йдеться про стимулювання внутрішньої міграції, яка б мала поступово витіснити мігрантів із малопрестижних сфер праці [309, 86].

Таким чином, у 1990–х рр. лівоцентристська та правоцентристська політичні групи не мали спільного консолідованого підходу в імміграційній політиці: перші підтримали інтеграцію іммігрантів, а другі згодом відмінили частину їхніх напрацювань. Більше того, наприкінці 1990–х та впродовж 2000–х рр. проблема іммігрантів стала ключовою в передвиборній агітації політичних партій.

Прийняття того чи іншого юридичного документа в 1990–х рр. лише частково вирішувало питання нелегальних заробітчан, а проведені кампанії з узаконення їх перебування в Італії мали недовгий успіх. Прийняття і впровадження ліберального імміграційного законодавства сприяло збільшенню міграційного потоку до Італії. Констатуємо, що з кінця 1990–х рр. цей потік для італійської влади стає все менш контрольованим. Тому в 2000–х рр. італійський уряд створює чіткіший механізм регулювання трудових потоків шляхом масових легалізацій нелегальних працівників.

2.2. Політика регулювання потоків трудових мігрантів у 2003–2011 рр.

Важливим аспектом імміграційного законодавства та відповідних політико–правових відносин між Італійською Республікою та мігрантами є «декрети флуссі» (з італ. «flusso» — потік, морський приплив)[3] про врегулювання правового становища мігрантів. Із приходом до влади у 2001 р. правоцентристського уряду був прийнятий Закон № 189, відомий як закон «Боссі–Фінні» [432, 17]. Він передбачав офіційне визнання статусу іноземного громадянина через отримання дозволу на проживання і поширювався на тих іноземців, які на момент подачі документів, необхідних для легалізації, мали місце роботи [273, 199]. Саме із законом (декретом) Боссі–Фіні 2002 р., італійський уряд започаткував видачу відповідних розпоряджень (санаторій) щодо регулювання нелегальної міграції до Апеннін. По суті вони є єдиною можливістю легалізуватися для іноземців, які вже працюють в Італії нелегально (інший варіант — укласти шлюб з італійцем).

Упродовж 2003–2006 рр. декрети видавалися урядом С. Берлусконі. 19 грудня 2003 р. був виданий декрет про запрошення працівників з–поза ЄС на 79,5 тис. місць. Зокрема, 20 тис. (25,16 %) було виділено за національною приналежністю. Відповідно до квоти за національною ознакою, албанцям відводилось 3 тис. місць, тунісцям — 3 тис., марокканцям — 2,5 тис., єгиптянам — 1,5тис., нігерійцям — 2 тис., молдаванам — 1,5 тис., шріланкійцям — 1,5 тис., бангладешцям — 1,5 тис., пакистанцям — 1 тис. Решта 2,5 тис. місць відводилася громадянам інших держав. 38,1 тис. (47,92%) місць було зарезервовано за стаціонарними, сезонними і автономними працівниками. Разом із тим 1,25 тис. місць (1,57%) було виділено для студентів [59; 60].

21 січня 2004 р. італійський уряд прийняв черговий «декрет флуссі». 50 тис. квоти було виділено для громадян Словенії, Поль-

[3] Маються на увазі урядові рішення про чергові хвилі масової легалізації заробітчан.

щі, Угорщини, Естонії, Латвії, Литви, Чехії, Словаччини, Сербії і Чорногорії, Хорватії, Болгарії і Румунії. До цієї квоти також належали громадяни тих країн, із якими Італія мала співпрацю в галузі міграції. Серед них Туніс, Албанія, Марокко, Молдова та Єгипет. 29,5 тис. місць було виділено для підлеглих і автономних працівників з–поза ЄС. Із них 20 тис. розподілено за національною квотою. Згідно з нею, албанці мали отримати 3 тис. місць, тунісці — 3 тис., марокканці — 2,5 тис., єгиптяни — 1,5 тис., нігерійці — 2 тис., молдавани — 1,5 тис., шріланкійці — 1,5 тис., бангладешці — 1,5 тис. Решта 2,5 тис. місць відводилось громадянам країн з–поза ЄС, які раніше вже отримували відмову. Також 2,5 тис. місць відводилась іншим країнам, із якими Італія мала договори про кооперацію в міграційному праві [60].

Проте квоти не могли вирішити питання нелегальної імміграції. Тому кілька італійських установ та органів, що займалися питаннями міграції, у 2004 р. рекомендували уряду перерозподілити повноваження з питань міграції на користь адміністративного управління в муніципалітетах (тобто місцевих органах влади) з метою забезпечення ефективності бюрократичних механізмів та відповідності до реальних потреб країни.

24 січня 2005 р. у рамках чергової легалізації італійським урядом було виділено квоту для мігрантів у кількості 159 тис. місць: по 79,5 тис. відводилось громадянам, які не входили до ЄС, та громадянам нових країн–членів ЄС — Чехії, Естонії, Литви, Латвії, Польщі, Словаччини, Словенії та Угорщини. Значна кількість у розмірі 25 тис. (15,72%) надавалася сезонним робітникам із Сербії та Чорногорії, Хорватії, Боснії і Герцеговини, Македонії, Болгарії, Румунії, Тунісу, Албанії, Марокко, Молдови та Єгипту. По 15 тис. місць надавалось несезонним робітникам і особам, зайнятим у домашньому господарстві (відповідно по 9,43 % від загальної кількості квоти). 20,8 тис. місць (13,08 %), розподілялися за національною квотою. Зокрема, 3 тис. місць відводилось албанцям, 3 тис. — тунісцям, 2,5 тис. — марокканцям, 2 тис. — єгиптянам,

2 тис. — нігерійцям, 2 тис. — молдаванам, 1,5 тис. — шріланкійцям, 1,5 тис. — бангладешцям, 1,5 тис. — філіппінцям, 1 тис. — пакистанцям, 100 — сомалійцям та 700 — представникам інших країн [61].

25 лютого 2006 р. уряд прийняв постанову про чергову легалізацію працівників, які не належали до ЄС. Згідно з нею, було виділено квоту 170 тис. для узаконення перебування іммігрантів в Італії. 45 тис. місць (26,47%) було зарезервовано за хатніми робітниками та помічниками. 38 тис. місць (22,35%) відводились громадянам Албанії, Тунісу, Марокко, Єгипту, Нігерії, Молдавії, Шрі–Ланки, Бангладеш, Філіппін, Пакистану, Сомалі та Гани. Скажімо, албанцям надавалось 4,5 тис. місць, тунісцям — 3,5 тис., марокканцям — 4 тис., єгиптянам — 7 тис., нігерійцям — 1,5 тис., молдаванам — 5 тис., шріланкійцям — 3 тис., бангладешцям — 3тис., філіппінцям — 3тис., пакистанцям — 1 тис., сомалійцям — 1 тис., ганійцям — 1 тис. 1,4 тис. місць відводилися сезонним робітникам, яким було встановлено квоту в сумі 50 тис. (29,41%). До цієї категорії осіб на легалізацію, згідно з декретом, належали громадяни Сербії та Чорногорії, Хорватії, Боснії та Герцеговини, Македонії, Болгарії та Румунії, а також Тунісу, Албанії, Марокко, Молдови та Єгипту [62].

На початку 2006 р. під час чергової санаторії десятки тисяч іммігрантів кілька днів стояли у чергах перед відділеннями Poste Italiane — італійської пошти. Вони спали у чергах на вулицях, щоб подати документи. Таким чином, проведення політики регуляції мало суперечливий характер. Кількість заяв на легалізацію значно перевищувала квоти, виділені урядом. За даними Міністерства внутрішніх справ, у 2004 р. для інтеграції іммігрантів у Італії з державних видатків було витрачено 29 млн. євро. Порівняймо: для протидії незаконній імміграції використано 115 млн. євро [94].

Це особливо яскраво проявилося під час опитувань українців щодо їх легалізації. За його результатами, у 2003 р. у країні офіційно перебувало 28,7% респондентів, 51% очікував легалізації, не-

легально перебувало 20,3% [273, 202]. Згідно опитування 2007 р., становище істотно змінилося: в країні легально працювало 57% опитаних українців [273, 202].

У результаті чергових парламентських виборів 9–10 квітня 2006 р. до влади прийшла лівоцентристська більшість на чолі з Р. Проді. Уряд одразу ж розпочав розробку нового імміграційного законодавства, яке замінило б жорсткі норми закону Боссі–Фінні.

Нову політичну точку зору в питаннях міграційної політики висловили Міністр внутрішніх справ Дж. Амато та Міністр соціальної справедливості П. Ферреро, які запропонували збільшення квоти для мігрантів, їх спонсорства та умов отримання ними італійського громадянства. Італійський дослідник Дж. Кампані зауважує, що новий проект закону Амато–Ферреро міг сприяти збільшенню прав іммігрантів та полегшити їх майбутню інтеграцію в Італії [357, 3].

Президент Національної організації політики соціальної інтеграції іноземних громадян — урядової структури, яка опікується іммігрантами, професор Дж. Алесандріні на конференції «Українська імміґрація в новому європейському контексті: відносини між Італією та Україною» (відбулася 17 червня 2006 р. у Львові) повідомив про два законопроекти, які розглядаються італійським урядом: надання італійського громадянства всім дітям іноземців, народженим у Італії, а також збільшення квоти для нових працівників з–за меж ЄС із 170 тис. до 460 тис., тобто практичне задоволення всіх запитів на легалізацію іноземної робочої сили в Італії в 2006 р. Він також висловив переконання, що серед усіх запитів велика частина буде стосуватися власне українців. Ці занокопроекти після тривалих дискусій було прийнято.

Упродовж квітня–листопада 2006 р. в Італії відбулася чергова кампанія аболіції (з лат. «скасування», італ. «амністія», тут йдеться про легалізацію мігрантів, можливість зробити їм документи). Заяви на реєстрацію подало понад 500 тис. осіб. Проте лише близько 170 тис. отримало легальну роботу.

У вересні 2006 р. Міністр внутрішніх справ Дж. Амато запропонував реформувати імміграційне законодавство. У співпраці з Міністром соціальної справедливості П. Ферреро був розроблений новий імміграційний законопроект під назвою «Хартія прав іммігрантів», який часто називають актом Амато–Ферреро.

У цьому законопроекті передбачено створення гнучкої системи імміграційних квот, яка б діяла три роки. При цьому іноземець отримав би можливість змінити місце роботи у зв'язку зі зміною потреб та кон'юнктури ринку праці. Було вирішено коригувати легальну імміграцію з огляду на потреби італійських роботодавців. Міністр також запропонував трирічну програму максимальних квот на місця праці для іноземних громадян. Більше того, змінювалася процедура щорічного коригування квот на додаткові та нові вимоги ринку праці. Скажімо, для окремих категорій висококваліфікованих працівників дозвіл на працевлаштування видавався би поза квотою.

Також були висловлені пропозиції щодо зниження плати за оформлення відповідних документів для іммігрантів. Дозвіл на проживання для сезонних робітників встановлювався до трьох років. Повертався інститут спонсорства (можливість італійцеві фінансово утримувати деякий час іноземця), ліквідований законом Боссі–Фінні.

Законодавчим актом Амато–Ферреро пропонувалося реформувати право на громадянство Італії. Для його здобуття пропонувалося постійне проживання на території Італійської Республіки впродовж 5 років та автоматичне набуття громадянства для дітей, народжених в Італії.

Законопроект теж встановлював нові судові норми у міграційній політиці: питання, пов'язані з екстрадицією іммігрантів, пропонувалось розглядати у звичайних судах, натомість правового допрацювання потребували положення про кримінальні злочини, пов'язані з організацією нелегальної імміграції,

Проте революційною зміною законопроекту було надання пасивного й активного виборчого права іммігрантам. Також усі іноземці підпадали під загальну юрисдикцію.

Міністр соціальної справедливості Італії П. Ферреро з приводу нового законопроекту зазначав, що він покликаний «привести до остаточної ліквідації Боссі–Фіні» [374, 1]. Нове імміграційне законодавство не ліквідувало практику регулювання потоків трудових мігрантів. Уряд Р. Проді також вдався до видання відповідного декрету.

30 жовтня 2007 р. уряд прийняв рішення про легалізацію іноземців у квоті 170 тис. осіб. Із них 47,1 тис. (27,71%) відводилося представникам національних груп: 4,5 тис. місць надавались албанцям, 1 тис. — алжирцям, 3 тис. — бангладешцям, 8 тис. — єгиптянам, 5 тис. — філіппінцям, 1 тис. — ганійцям, 4,5 тис. — марокканцям, 6,5 тис. — молдаванам, 1,5 тис. — нігерійцям, 1 тис. — пакистанцям, 1 тис. — сенегальцям, 100 — сомалійцям, 3,5 тис. — шріланкійцям та 4 тис. — тунісцям. 2,5 тис. місць віддавалися громадянам інших країн, які не входили до переліку держав Європейського Союзу. За професійною зайнятістю найбільша квота для легалізації була надана хатнім робітницям і домашнім доглядальницям за італійськими перестарілими та хворими. Зокрема, їм було відведено 65 тис. місць квоти (38,24%). Одночасно 14,2 тис. місць (8,35%) надавалися працівникам, зайнятим у будівельному секторі, та 30 тис. місць (17,65%) — особам, зайнятим у промисловості. Незначні квоти були виділені для висококваліфікованих робітників — 1 тис. місць; для осіб, зайнятих у секторі автотранспорту та мореплавства — відповідно 500 та 200 місць. Для навчання та стажування в Італії нелегалам було виділено 5,5 тис. місць (3,24%) [63]. Згідно з цим декретом абсолютна більшість українців змогла легалізувати своє становище на Апеннінах, користуючись квотою хатніх робітників та доглядальників. Також до відповідних центрів подало запити 741521 особа, з них лише 147397 (19,88%) отримали відповідні дозвільні документи

на перебування в Італії [182, 2]. Станом на 18 січня 2008 р. кількість запитів на працевлаштування складала 687948, із них 393677 запитів (57,23%) стосувалися домашніх працівників. Громадяни України активно взяли участь у легалізації, подавши 44195 запитів (6,42%) від усіх поданих документів [69, 13].

Із цього приводу наприкінці січня 2008 р. Міністр соціальної солідарності П. Ферреро запропонував новий «декрет флуссі» для задоволення поданих запитів [69, 13].

Однак розробка нового закону не була реалізована через позачергові парламентські вибори 14–15 квітня 2008 р. Прихід до влади у травні 2008 р. правоцентристів вніс зміни в урядову структуру, яку знову очолив С. Берлусконі. У результаті цього життя нелегальних іммігрантів Італії значно ускладнилось. Як зазначає українська дослідниця О. Герасименко, якщо італійський уряд (уряд лівоцентристів на чолі з Р. Проді. — П.Г.) досить толерантно ставився до проблеми нелегальної міграції, то прихід до влади уряду С. Берлусконі змінив стан речей [273, 202].

У 2008 р. уряд вжив жорсткі заходи, спрямовані на протидію нелегальній міграції та посилення контролю за кордоном Італії. Основне місце відводилося морському пограниччю. Однак незважаючи на численні загальнодержавні рейди з виявлення нелегалів, кількість депортованих не збільшилася. Більше того, урядові заходи не вирішили проблеми мігрантів у Італійській Республіці.

Коаліція переможців у складі таких партій, як «Народ Свободи» («Il Popolo della Libertà»), «Північна Ліга» («Lega Nord per l'Indipendenza della Padania») і «Рух за Автономію» («Movimento per l'Autonomia») у травні 2008 р. представила серію нововведень у імміграційне законодавство. Потрібно зазначити, що одним із програмних аспектів виборчої політичної боротьби між право– та лівоцентристами було питання нелегальних іммігрантів та створення «попереджувальної системи безпеки». Італійські ЗМІ висвітлювали імміграцію, особливо нелегальну, як один із факторів підвищення рівня злочинності в містах Італії [426].

28 липня 2008 р. Міністерство внутрішніх справ Італії видало циркуляр, згідно з яким особи, що подали запит на дозвіл проживання або ж на його поновлення, отримують право виїзду з Італії додому з поверненням назад у період з 1 серпня 2008 р. до 31 січня 2009 р. [216, 2].

3 грудня 2008 р. уряд прийняв «декрет флуссі», у якому для легалізації іноземців виділялася квота у кількості 150 тис. осіб. Із них 44,6 тис. місць (29,73%) виділялося на національній основі. Скажімо, албанці отримали 4,5 тис. місць для узаконення свого перебування в Італії, алжирці — 1 тис., бангладешці — 3 тис., єгиптяни — 8 тис., філіппінці — 5 тис., ганійці — 1 тис., марокканці — 4,5 тис., молдавани — 6,5 тис., нігерійці — 1,5 тис., пакистанці — 1 тис., сенегальці — 1 тис., сомалійці — 100, шріланкійці — 3,5 тис. та тунісці — 4 тис. У той же час 105,4 тис. місць були відведені для осіб, які займалися хатньою роботою або працювали у сфері домашнього обслуговування і походили з інших країн [70].

Згідно з «декретом флуссі» 2008 р., за даними «Української газети», 239746 іноземців подали документи на реєстрацію. Проте до липня 2009 р. лише 1585 осіб (0,66%) отримали відповідні дозволи на легальне перебування в Італії [182, 2].

Ці факти доводять, що місцеві органи влади не справлялися з обробкою поданих запитів. 2009 р. у 60% італійських провінцій розпочалась відповідна робота з реалізації «декрету флуссі» 2008 р. У Мілані, Римі, Брешії, Неаполі та Турині через брак квот відповідні дозволи взагалі не оброблялися і не видавалися.

Таким чином, в Італії назріла потреба реформування системи видачі мігрантам документів на перебування. Із цього приводу в 2009 р. італійський журналіст, який спеціалізується на питаннях імміграції, Е. Паска зазначав, що минув час, коли надсилання запитів онлайн вважалося панацеєю. Тепер очевидною є криза системи видачі дозволів на приїзд іноземних працівників. Немає жодної надії, що вона завершиться наступного року [182, 2]. У кінці 2008 р. між лівими демократами та правоцентристами розпоча-

лася гостра політична дискусія довкола проблеми іммігрантів та посилення режиму в'їзду до Італії [95, 142].

Міністр внутрішніх справ Р. Мароні на чолі правоцентристської більшості пропонував парламентарям прийняти новий імміграційний закон «Пакет безпеки». 18 березня 2009 р. Р. Мароні навіть виступив на засіданні італійського парламенту з пропозицією на два роки призупинити прийняття декретів про трудові потоки у зв'язку з економічною кризою [95, 142].

15 липня 2009 р. прийнято поправки до міграційного законодавства, які й отримали назву «Пакет безпеки». Ним урегульовувалися питання в'їзду та перебування іноземних громадян на території Італії. Міністр внутрішніх справ Італії Р. Мароні зазначив, що цей пакет необхідний у боротьбі з нелегальною імміграцією.

Згідно з новим імміграційним законом, злочином вважався незаконний в'їзд або перебування. Відповідно до цієї норми, іноземець, який нелегально перебував у Італійській Республіці, підлягав покаранню у вигляді арешту та штрафу в розмірі від 5000 до 10000 євро. Покарання поширювалося й на тих, хто допомагав мігрантам. Встановлювався термін (180 днів) утримання мігрантів у таборах біженців із подальшою репатріацією [88].

Також було введено покарання у вигляді ув'язнення від 6 місяців до 3 років або конфіскації житла для осіб, які здають в оренду житло нелегальним мігрантам. Посилено відповідальність роботодавців у справі найму на роботу нелегалів. Передбачалось обов'язкове вислання з країни осіб, засуджених на більше, ніж два роки [89].

У питаннях родинно–сімейних відносин також відбулися юридичні зміни. «Пакет безпеки» запроваджував ряд обов'язкових вимог. Наприклад, для возз'єднання родини потрібно було пройти тест на умови життя: наявність житла, його відповідність санітарно–гігієнічним нормам. Необхідним став документ, що підтверджував законність шлюбу. Для отримання громадянства через шлюб вводилася норма обов'язкового подружнього проживання

не менше, ніж два роки. У випадку багатоженства заборонялося возз'єднання сім'ї [88].

З метою інтеграції громадян із країн ЄС та отримання дозволу на проживання вводився обов'язковий тест на знання італійської мови. Щоб стимулювати зайнятість кваліфікованих робітників, особам, які здобули ступінь доктора чи магістра в Італії, надавався дозвіл на проживання та працю упродовж року після закінчення навчання [88].

Таким чином, закон про безпеку, розроблений італійським урядом для боротьби зі злочинністю, вніс низку змін до інших законів, що регулювали права й обов'язки іммігрантів. Відтоді нелегальне перебування в Італії кваліфікувалося як кримінальний злочин, що карається депортацією та штрафом у розмірі від 5 до 10 тис. євро. Позбавлення волі до трьох років загрожувало особам, які надавали помешкання іноземцям, що не мали дозволу на проживання. Відбулися зміни і в бюрократичних процедурах [178, 2].

Уряд С. Берлусконі продовжив політику регулювання потоків мігрантів. 20 березня 2009 р. підписано черговий «Decreto Flussi», яким для легалізації іммігрантів на Апеннінах виділялася квота на 80 тис. місць. Вона стосувалася лише трьох категорій осіб:

– сезонні робітники з–поза меж ЄС, а саме: з Сербії, Чорногорії, Боснії та Герцеговини, Македонії, Хорватії, Пакистану, Індії, Бангладеш, Шрі–Ланки й України;

– сезонні працівники з країн, з якими Італія мала домовленості про співпрацю у міграційному полі, а саме: Туніс, Албанія, Марокко, Молдова та Єгипет;

– іноземці, які не змогли отримати дозвіл для працевлаштування у 2006, 2007 та 2008 рр.

Проте декрет не був реалізований у практичній площині. Натомість Уряд Італії затвердив процедуру проведення селективної легалізації іноземних заробітчан–нелегалів, які працюють в італійських сім'ях домогосподарками або доглядають за хворими чи перестарілими особами. Законопроект увійшов до антикризово-

го пакету. Це був результат спільної роботи Міністра внутрішніх справ Р. Мароні та Міністра праці М. Сакконі [130].

Загалом у вересні 2009 р. у рамках проведення селективної легалізації, яка стосувалася винятково домашніх працівників, документи на дозвіл перебування в Італії подали 294744 особи. Українцями було подано 37178 запитів, що вивело їх у лідери за кількістю заяв — 12,61% від загального числа. Для порівняння: вихідці з Марокко подали 36112 відповідних запитів (12,25%), громадяни Молдови — 25588 (8,68%), китайці — 21090 (7,16%) [235, 6].

Міністр внутрішніх справ Італії Р. Мароні заявив, що задоволений результатами селективної легалізації, адже вона повністю підтвердила прогнози уряду щодо кількості громадян, які зможуть скористатися цим законом. Він також наголосив, що Уряд Італії не має наміру продовжувати термін дії закону про легалізацію [235, 6].

У вересні 2009 р. під час проведення селективної легалізації в Італії було оголошено тимчасовий мораторій на депортацію з країни нелегалів. На думку голови Християнського товариства українців в Італії О. Городецького, селективна легалізація мала величезне значення для українських нелегалів, оскільки більшість українців працюють в Італії в сім'ях домогосподарками та доглядають за хворими. За приблизними підрахунками, в Італії тоді нелегально перебувало близько 200 тис. громадян України [130].

Однією із законодавчих ініціатив уряду С. Берлусконі була постанова Міністерства внутрішніх справ від 4 червня 2010 р. про обов'язкову перевірку знань італійської мови. Постанова набула чинності 9 грудня 2010 р. Дозвіл на проживання для громадян країн ЄС, які тривалий час мешкають в Італії, було введено в січні 2007 р. замість колишнього «дозволу на проживання для іноземців». Цей дозвіл на проживання був постійним і надавався громадянам ЄС, які постійно проживали в Італії не менше п'яти років.

За результатами проведених соціологічних досліджень у 2009 р., 15% албанських іммігрантів, які проживають на законних підста-

вах в Італії більше п'яти років, підтримували ідею тестування італійською мовою, а також 13% марокканців і 10% китайців та українців. Для порівняння: у перші три місяці 2011 р. підтримали тестування з італійської мови 14% українських іммігрантів, що проживають в Італії більше п'яти років, 10% албанців, 10% марокканців і лише 3% іммігрантів із Китаю [375].

За матеріалами Міністерства внутрішніх справ Італії, у 2010 р. на легалізацію було подано 337814 запитів. Із них 238722 заяви подали хатні працівники (domestico) та 99092 із інших сфер зайнятості. Українці подали 17918 заяв на узаконення свого перебування (5,3%). Із першого місця за кількісті заяв у 2009 р. українці опустилися на восьме. Найбільше відповідних документів подали марокканці, бангладешці, індійці, єгиптяни, шріланкійці, пакистанці та філіппінці. Їх сумарна кількість заяв становила понад 2/3 усіх поданих. Чисельність і частка запитів марокканців становила 52462 заяв (15,53%), бангладешців — 51853 (15,35%), індійців — 42019 (12,44%), єгиптян — 26653 (7,89%), шріланкійців — 25102 (7,43%), пакистанців — 25037 (7,41%) та філіппінців — 24612 (7,27%) відповідно [73].

У наступному «декреті флуссі» 31 грудня 2010 р. для легалізації нелегальних мігрантів в Італії виділялася квота — 98050 місць. Із них 52080 місць для робітників на національній основі. Левова частка квоти віддавалась єгиптянам — 8 тис., молдаванам — 5,2 тис., албанцям — 4,5 тис., тунісцям — 4 тис., філіппінцям — 4 тис. та марокканцям — 4,5 тис. Для вихідців із України, згідно з «декретом флуссі» 2010 р., відводилося 1,8 тис. місць (3,46%) [73].

Реєстрація роботодавців розпочалася 17 грудня 2010 р., а подання запитів відбувалося залежно від категорії та національності робітника — 31 січня і 2–3 лютого 2011 р. За вказаний період було подано 392677 запитів при загальній встановленій квоті близько 100 тис.

У рамках «декрету флуссі» 2010 р. 17424 українця подало документи на працевлаштування в Італії. За повідомленням сайту

Християнського товариства українців Італії, тільки кожен десятий мав шанс легалізуватися [181].

28 лютого 2011 р. італійський уряд прийняв черговий «декрет флуссі», що встановлював квоту на 60 тис. дозволів легалізації. У декреті було виділено дві категорії громадян, які мали право подавати запити на отримання відповідних документів:

– сезонні робітники з Сербії, Чорногорії, Боснії та Герцеговини, Македонії, Філіппін, Косово, Хорватії, Індії, Гани, Пакистану, Бангладеш, Шрі–Ланки, України, Гамбії, Нігеру та Нігерії;

– сезонні працівники з країн, із якими Італія має домовленості з питань міграції, серед них Туніс, Албанія, Марокко, Молдова та Єгипет [76; 77].

Італійські роботодавці подали 16075 запитів на приїзд працівників із України. Проте на отримання дозволу могли розраховувати лише 1800 українців. Як зазначає редактор «Української газети» в Італії М. Сороневич, «на одне робоче місце, виділене для українців, претендує дев'ять осіб. Одиниці можуть розраховувати на дозвіл проживання» [212].

У партійно–політичному житті лівоцентристська опозиція піддала критиці імміграційну політику С. Берлусконі та Р. Мароні. Замість «Пакету безпеки» та необхідності тестування з італійської мови для отримання іммігрантами дозволу на перебування, проживання та працю 8 січня 2010 р. Демократична партія запропонувала прийняти єдиний імміграційний закон і запровадити уніфіковану імміграційну політику. Один із лідерів політичного блоку сенатор М. Ліві Баккі виступив із десятьма пунктами, які зводились до заміни закону Боссі–Фінні та «Пакету безпеки» на єдину політику в галузі міграції. Він запропонував зосередити увагу на боротьбі із нелегальною міграцією (особливо міграцією морем) і реформувати нормативну базу [390].

Баккі зауважив, що провал імміграційної політики правоцентристів помітний на декількох фронтах. Деякі заходи (наприклад, посилення покарань за злочини, вчинені іммігрантами) порушили постулати

Європейського суду та Конституційного суду, інші (патрулювання, реєстрація безхатченків) виявилися непрактичними, ще інші (короткотерміновий дозвіл на проживання та його продовження складно і дорого отримати) зробили життя іммігранта важким [389].

Уже згадувана італійська дослідниця С. Бернар зауважує, що проблема імміграції пов'язана з тим, що «окрім легальної частки іммігрантів, які проживають і працюють у нашому суспільстві, є нелегальні іммігранти, достеменна кількість яких невідома, вони не мають документів і незаконно проживають у межах наших кордонів, що порушує звичне життя громадян» [347, 2]. Отже, політика регуляції та «Пакет безпеки» не вирішили проблеми чисельності іммігрантів, яка зростала з року в рік. За оцінками Е. Грамальї, кількість нелегального населення в Італії складає приблизно 10% від загалу [378, 15]. Із 1 січня 2011 р. усі іноземці, які бажають жити в Італії, змушені підписувати з владою так звану згоду на інтеграцію. У ній сформульовано умови, які іноземець повинен виконати протягом 2 років, наприклад, вивчити закони та підвищити рівень знань італійської мови. Після закінчення цього терміну представники влади перевіряють, чи були виконані умови, і залежно від цього продовжують дозвіл на проживання або відмовляють у видачі документів.

На сьогодні питаннями міграції та біженців у Італії займаються різні міністерства, однак без єдиного координуючого центру. Наприклад, Єдиний підрозділ імміграції (Sportello Unico per l'Immigrazione) взаємодіє з низкою інституцій, таких, як Міністерство внутрішніх справ, Міністерство праці, Міністерство економіки, фінансів, Національний інститут суспільної безпеки, Національний інститут страхування на роботі тощо. Не зважаючи на велику кількість установ, які координують імміграцію, найбільша відповідальність лежить на Міністерстві внутрішніх справ. У його компетенцію входить видача дозволів на в'їзд і перебування в країні, дозволів на працю, розгляд заяв про надання громадянства і прийняття рішень про депортацію [432, 17].

Російська дослідниця Е. Попова зауважує, що «за останні 10 років Італія розвинула свою міграційну політику, яку можна охарактеризувати як «подвійна логіка», заснована на чіткій диференціації регулярної та нерегулярної імміграції. Також задіяно принцип «організованого керованого в'їзду», що враховує можливість Італії в прийнятті мігрантів і забезпеченні їхнього поступового інтеграційного процесу» [432, 17].

Таким чином, загалом невдала реалізація європейської імміграційної політики стала особливо відчутною у 2000–х рр. Приєднання нових членів ЄС не вирішило проблеми мігрантів і їх кількість постійно зростала. Наприкінці 2000–х рр. трудові мігранти, які прибули з–поза меж ЄС, кількісно переважали над внутрішніми «рідними» трудовими мігрантами. Більше того, іммігранти, що прибували в ЄС, переважно були нелегалами. Італія з поч. 2000–х рр. проводить політику регулювання трудових потоків мігрантів шляхом проведення періодичних легалізацій та видання квот.

2.3. Кількісні та якісні характеристики української імміграції в Італійській Республіці

У 1990–х рр. громадяни України у зв'язку з низкою невирішених внутрішніх соціально–економічних проблем, вирушили на заробітки до країн, які надавали можливість працевлаштування. Це була четверта хвиля української міграції, яку називають трудовою.

За даними Євростату, станом на 2007 р. Україна посідала перше місце в Європі за кількістю емігрантів. Кількість українців, які виїхали протягом року, становила 741,5 тис. осіб [301, 40].

Оцінки міжнародних фахівців свідчать, що Україна на поч. 2000–х рр. входила до п'ятірки країн із найбільшою еміграцією. За даними Світового Банку, майже 6,6 млн. (14,4% усього населення) працювало за кордоном станом на 2001 р. [425]. За цими показниками Україна поступається лише чотирьом країнам: Мексиці, з якої емігрувало 11,9 млн. (10,7% від загальної кількості населення), Індії — 11,4 млн. (0,9%), Росії — 11,1 млн. (7,9%) та Китаю — 8,3 млн. (0,6%).

За підрахунками українських експертів, за межами країни у 2000–х рр. одночасно працювало від 2 до 7 млн. наших громадян.

За даними Українського соціального форуму, чисельність українських робітників за кордоном становить 4,5 млн., за даними Міністерства праці та соціальної політики України — 2 млн., деякі економісти називають цифру 5 млн., а колишня уповноважена Верховної Ради України з прав людини Н. Карпачова вважає, що на заробітки за кордон виїхало до 7 млн. громадян [293, 26].

Найбільш правдивими нам видаються цифри А. Гайдуцького, який пише про 4,93 млн. осіб у 2007 р., із яких 2 млн. перебувало у Росії, 1 млн. — у Польщі, 500 тис. — в Італії, 350 тис. — у Греції, 200 тис. — у Португалії, 130 тис. — в Іспанії та ін. [271]. Дослідник порушує проблему адекватності таких масштабів, адже відношення трудових мігрантів до загальної кількості населення України

коливається в межах 11–12%. Рівень цього показника стає очевидним у порівнянні з іншими країнами, особливо СНД. Наприклад, у Грузії частка трудових мігрантів сягає 36% населення всієї країни, у Молдові — 27%. У північних країнах Латинської Америки завдяки територіальній близькості до США та Канади теж великі масштаби еміграції: у Сальвадорі — 30%, на Гаїті — 24%, в Еквадорі — 16% [271].

Міжнародна організація з міграції у середині 2000–х рр. провела опитування українських трудових мігрантів щодо обсягу заробітків. Найбільший дохід мігранти отримують у країнах Європейського Союзу. Особливо в Ірландії (3125 дол. на місяць), Швейцарії (2300), країнах Бенілюксу (1635), Німеччині (1300) та Італії (934). Значно меншим є дохід українців, котрі працюють у Східній Європі: в Чехії — 527 дол. на місяць, у Румунії та Словаччині — 430, у Росії — 371 [271].

На основі даних про річний дохід мігрантів Гайдуцький визначає загальний дохід заробітчан у окремих країнах. Найбільший сукупний річний дохід мають українці, які працюють у Росії (8,9 млрд. дол.), що зумовлено найбільшою їх кількістю. Далі йдуть Італія та Польща, де сукупні доходи становлять відповідно 5,6 та 5,2 млрд. дол. За рік усі українські трудові емігранти заробляють 35,3 млрд. дол. У середньому один емігрант переказує на батьківщину 60,3 % отриманого доходу. Отже, мова йде про 21,3 млрд. дол. на рік. Власне з Італії пересилають 3,4 млрд. Надходження від емігрантів дорівнюють майже чверті ВВП України, а також перевищують сукупні іноземні інвестиції в Україну. Для порівняння: надходження міграційного капіталу відносно ВВП Молдови становило у 2006 році понад 46%, у Тонга і Лесото — понад 25%, у Таджикистані — понад 23% [271].

Однією з країн Євросоюзу з найвищими темпами імміграції є Італійська Республіка. На сьогоднішній день вона стала новою поселенською державою Європи. Адже впродовж 1996–2001 рр. кількість іммігрантів у структурі населення Італії повільно збіль-

шувалася з 1,3% до 2,6% [359, 833]. Однак згідно з даними Національного інституту статистики Італії, протягом 2003–2009 рр. істотно змінилося співвідношення автохтонного та прийшлого населення на Апеннінах. Якщо простежити динаміку, то в 2003 р. у країні проживало 93,8 % італійців та 6,2 % мігрантів, у 2004 р. — 91,3% і 8,7%, у 2005 р. — 90,6% і 9,4%, у 2006 р. — 89,7% і 10,3%, у 2007 р. — 88,6% і 11,4%, у 2008 р. — 87,4% і 12,6%, у 2009 р. — 86,4% і 13,6% [110, 44].

На 1 січня 2009 р. Італійська Республіка посідала четверте місце в Європейському Союзі за кількістю зареєстрованих мігрантів після Німеччини (7,2 млн. осіб), Іспанії (5,7 млн. осіб) та Великобританії (4 млн. осіб) [110, 24]. На 1 січня 2010 р. іноземці, що офіційно проживали в Італії, складали 4 млн. 279 тис. осіб (7,1% від загального населення країни.

За підрахунками італійських демографів, населення країни в недалекій перспективі збільшиться від 60321610 осіб у 2010 р. до 63516066 осіб у 2025 р. [95, 102]. За той самий проміжок часу кількість людей пенсійного віку збільшиться від 14150909 (23,5% від загальної кількості населення) до 17921037 (28,2%), тобто на 21,04% [95, 102].

За тими ж підрахунками, значно зросте кількість мігрантів: за 2010–2025 рр. — від 4161428 до 7794231 особи, що складатиме абсолютне збільшення на 46,51% від загальної кількості мігрантів в Італії [95, 102].

Таким чином, в Італії спостерігається постійне зростання кількості іммігрантів. На наш погляд, воно зумовлене як збільшенням нерегульованих імміграційних потоків, так і гострою потребою заміщення непрацездатного автохтонного населення іммігрантами.

Іммігранти з легальним статусом мали право отримати дозвіл на проживання в Італії (permesso di soggiorno). Упродовж 1992–2007 рр. ним скористалися трохи більше 2,4 млн. осіб. У 1992 р. дозвіл на проживання отримало 648935 мігрантів, у 1995

р. — 677791, у 1998 р. — 1022896, у 2001 р. — 1379749, у 2004 р. — 2227567, у 2007 р. — 2414972 [110, 52]. Згідно з нашими підрахунками, у 1995 р. таких документів було видано більше на 4,26% у порівнянні із 1992 р.; у 1998 р. — на 33,74%; у 2001 р. — на 25,75%; у 2004 р. — на 38,08%; у 2007 р. — на 7,77%.

Детальний аналіз динаміки видачі дозволів на перебування показує статистичні стрибки. Вони припадають на 1997 р., 2000 р. і 2004 р. Згідно з проведеними підрахунками, у 1997 р. відповідних дозволів було видано більше на 256861 (26,06%), у 2000 р. — на 249835 (18,64%), у 2004 р. — на 724281 (32,52%) (у порівнянні з попередніми роками) [110, 52]. На нашу думку, причиною таких кількісних стрибків є впровадження відповідних імміграційних законів Італії 1995 р., 1998 р. та 2001 р. у практичне життя іммігрантів. Для ефективного втілення цих законів потрібно було приблизно один–два роки.

У Італії перебуває багато незареєстрованих іноземних громадян. Італійський дослідник Б. Захарія зазначає, що на 2010 р., згідно з проведеними соціологічними опитуваннями та підрахунками, іммігранти в Італії становили 23% від усього населення, а це близько 15 млн. осіб проти офіційно зареєстрованих близько 5 млн. осіб. На його думку, нелегальних іммігрантів набагато більше, ніж легальних [426].

Згідно з офіційними статистичними даними, станом на 2009 р. українська етнічна група в Італії була п'ятою за чисельністю імміграційною спільнотою після румунів, албанців, марокканців та китайців.

Встановити приблизну кількість українців в Італійській Республіці можна, вдавшись до аналізу офіційних матеріалів Національного інституту статистики Італії (Italstat). Проте й вони не дають повної картини кількості наших заробітчан, адже статистика не бере до уваги нелегалів.

Характерною ознакою сучасної української імміграції до Італії є її нелегальність. Тому важко визначити кількість українських

громадян, що перебувають на Апеннінах. За даними дослідження Держкомстату України за 2008 р., в Італії без офіційного статусу перебувало 36,2% від загальної кількості українців у цій країні [298, 18]. Натомість, український дослідник міграційних процесів В. Кулик зазначає, що спеціальні дослідження та експертні оцінки дають підстави стверджувати, що реальна кількість працівників–мігрантів в Євросоюзі у рази більша за офіційну [293, 26].

В різний час називалась різна чисельність українських іммігрантів на Апеннінах. Як стверджує громадська діячка з Італії О. Фарима, у 2002 р., за неофіційними даними, в Італії перебувало 500–700 тис. українців [336, 180]. Як зазначає Н. Тиндик, точно підрахувати обсяги української трудової міграції в Італії неможливо, однак можна припустити цифру не менше 200 тис. осіб (станом на 2002 р.) із тенденцією до зростання. Абсолютна більшість із них (96–97%) на той час були нелегальними працівниками [326, 436]. О. Герасименко наводить дані невідомих нам експертів, за якими у 2006 р. ця цифра становила 400–500 тис. осіб [273, 203]. Згідно з дослідженнями італійського науковця Е. Маніеро, станом на 2009 р. українців у Італії нараховувалося більше 500 тис. із урахуванням легалізованих хатніх робітниць і доглядальниць за останньою санаторією (легалізацією) [299, 101]. Найвищі (очевидно, нефахові) оцінки кількості українців у Італії сягають від 800 тис. до 1 млн. Офіційні статистичні дані Італії суперечать цій цифрі, однак слід зважати на те, що: 1) офіційні дані статистики відображають лише легалізованих заробітчан; 2) переважно перші два роки українці в Італії перебувають нелегально.

Саме видача дозволів на перебування чи працевлаштування громадян інших держав є основою їх відповідної реєстрації на території Італії.

Ліберальне імміграційне законодавство Італії 1990–х рр. та доволі нечисельні або сезонні виїзди українців до цієї країни в той час сприяли тому, що заробітчани ігнорували легальну реєстрацію. Свідченням цього є той факт, що 1992 р. дозвіл проживання

на Апеннінах отримало 5 українців, 1995 р. — 693, 1998 р. — 1910 [273, 199]. У статистичних матеріалах 1990–х рр. дані про українців були мізерними та епізодичними. Італійська влада не вважала їх окремою іммігрантською групою.

Становище українців у Італії змінилася з прийняттям нового імміграційного законодавства у 2000–х рр. У результаті українські заробітчани змушені були масово легалізуватися, щоб уникнути проблем із імміграційною службою та депортації. Підтверджують це показники реєстрації українців: 2001 р. було видано 9068 дозволів, 2004 р. — 117161 та 2007 р. — 118524 [273, 199].

Наймасовіше зростання офіційної чисельності українських заробітчан на Апеннінах відбулося впродовж 2003–2004 рр. завдяки санаторії щодо легалізації трудових мігрантів — закону Боссі–Фіні (189/2002). Після того, як іммігрант отримав дозвіл на проживання в Італії, він мав право запросити до себе найближчих родичів (дітей, які не досягли повноліття та членів подружжя) [273, 199]. Також треба врахувати, що піком української нелегальної міграції до Італії були 1999–2001 рр., а тому більшість мігрантів встигло подати документи на легалізацію за умовами санаторії 2002 р. У результаті цього кількість офіційно зареєстрованих українських громадян в Італії значно зросла. Наприклад, у 2003 р. було зареєстровано 14802 громадян України, а в 2004 р. — 117161. Таким чином, кількість українців статистично збільшилась майже у 8 разів за один рік.

Легалізація 2003–2004 рр. призвела до того, що українці ввійшли до п'ятірки найчисельніших іммігрантських груп Італії й були визнані такими на офіційному державному рівні.

У 2007 р. українці в Італії посідали п'яте місце серед етнічних іммігрантських спільнот, які отримали право на перебування в країні. Чисельність українців становила 118524 осіб (4,9% від загальної кількості іммігрантів) [110, 54].

У 2008 р. наші співвітчизники посідали вже третє місце. Чисельність українців складала 139711 (6,8% від загальної кількості іммігрантів) [110, 54].

Упродовж 2002–2009 рр. поступово збільшилася чисельність українців у загальній масі населення Італії. За нашими підрахунками, у 2002 р. цей показник становив 0,02% від загальної кількості населення Італії, 2003 р. — 0,1%, 2004 р. — 0,16%, 2005 р. — 0,18%, 2006 р. — 0,2 %, 2007 р. — 0,22%, 2008 р. — 0,26%, 2009 р. — 0,29% [додаток А.].

У 2002 р. у Міністерстві внутрішніх справ було зареєстровано 12730 українців (0,82% від загальної кількості іноземців у Італійській Республіці), 2003 р. — 57971 (2,91%), 2004 р. — 93441 (3,89%), 2005 р. — 107118 (4,01%), 2006 р. — 120070 (4,09%), 2007 р. — 132718 (3,87%), 2008 р. — 153998 (3,96%), 2009 р. — 174129 (4,11%).

Аналіз темпів зростання чисельності українських іммігрантів Італії дає підстави стверджувати про поступове спадання темпів української імміграції у 2004–2007 рр. та її невелике збільшення у 2008–2009 рр. Найвищий приріст української спільноти спостерігався у 2002–2003 рр. У 2003 р. кількість офіційно зареєстрованих українців зросла на 45241 особу, 2004 р. — на 35470, 2005 р. — на 13677, 2006 р. — на 12952, 2007 р. — на 12648, 2008 р. — на 21280 та 2009 р. — на 20131. Припускаємо, що спад еміграції в Італію в 2004–2007 рр. зумовлений позитивною суспільною атмосферою після Помаранчевої революції та пов'язаними з нею надіями на покращення. Також основна маса українців була легалізована ще у 2002–2003 рр. завдяки закону Боссі–Фіні.

За нашими підрахунками, у 2003 р. позитивне сальдо зростання чисельності українських іммігрантів щодо попереднього року становило 455%, 2004 р. — 161%, 2005 р. — 115%, 2006 р. — 112%, 2007 р. — 102%, 2008 р. — 116%, 2009 р. — 113%.

Українці, як і більшість національних груп іммігрантів, проживають у всіх без винятку адміністративно–політичних одиницях Італії.

У 1998 р. більшість із 1250214 чужоземців, що отримали право на перебування, проживало в чотирьох провінціях. У Ломбардії зареєстровано 270943 особи (21,7% від усіх іммігрантів), у Лаціо

— 241243 особи (19,3%), Венето — 108656 осіб (8,7%) та Емілії–Романії — 100510 осіб (8%) [373, 286].

Згідно зі статистичними даними 2005 р., найбільше іноземців проживало в Ломбардії, Емілії–Романії, Умбрії та Венето. Цей показник становив відповідно 7,1%, 7%, 6,9% та 6,8% від загальної кількості населення вказаних регіонів [103, 4]. Відповідно до статистичних даних 2002–2009 рр., українці мешкають у всіх провінціях і регіонах країни, які умовно можна поділити на дві групи. До першої належать сім провінцій: Ломбардія, Кампанія, Емілія–Романія, Лаціо, Венето, Тоскана, П'ємонт, у яких чисельність українців становить більше семи тисяч осіб. До другої — решта провінцій, де чисельність складала до семи тисяч осіб [додаток В.].

Проаналізувавши територіальний ареал проживання українців в Італії, зазначимо, що найбільша чисельність українців у 2002–2009 р. була зафіксована в семи назаваних вище провінціях.

У 2003 р. в Ломбардії було зареєстровано 8806 осіб (15,2% від загальної чисельності українців в Італії), Кампанії — 12718 (21,9%), Емілії–Романії — 6075 (10,5%), Лаціо — 4706 (8,1%), Венето — 5141 (8,9%), Тоскані — 2738 (4,7%) та П'ємонті — 2735 (4,7%) [96; 97].

У 2009 р. у Ломбардії проживало 33436 осіб (19,2% від загальної чисельності українців у Італії), Кампанії — 33238 (19,1%), Емілії–Романії — 23689 (13,6%), Лаціо — 17142 (9,8%), Венето — 13521 (7,8%), Тоскані — 9391 (5,4%) та П'ємонті — 7705 (4,4%) [422].

Таким чином, сумарна кількість українських мігрантів упродовж 2002–2009 рр. у семи провінціях (Ломбардія, Кампанія, Емілія–Романія, Лаціо, Венето, Тоскана, П'ємонт) становила абсолютну більшість серед інших адміністративних одиниць Італії [додаток В.].

В інших провінціях Італійської Республіки українці становили меншість. У 2009 р. менше однієї тисячі українців мешкало у трьох провінціях: у Валле–д'Аості проживало 168 осіб (0,1% від їх загальної кількості), Молізе — 459 (0,3%) та Базілікаті — 785 (0,5%) [422].

Від однієї до трьох тисяч українців мешкало у трьох провінціях. Зокрема, у Сардинії проживало 1540 українських мігрантів (0,9%), Сицилії — 1631 (0,9%), Пулії — 2337 (1,3%). Від трьох до шести тисяч було зареєстровано у семи провінціях. Наприклад, у Лігурії мешкало 3157 українців (1,8%), Трентіно–Альто–Адідже — 3264 (1,9%), Абруццо — 3526 (2%), Фріулі–Венеції Джулії — 4304 (2,5%), Умбрії — 4379 (2,5%), Марке — 4728 (2,7%) та Калабрії — 5729 (3,3%) [422].

В основному українські іммігранти в Італії проживають у міській зоні. У 15–ти містах Апеннін перебувають українські громади, чисельність яких перевищує одну тисячу осіб. Найбільша концентрація українців спостерігається у Римі, Мілані та Неаполі [349]. Проте в цих містах українці становлять меншість щодо албанців, румунів, марокканців і єгиптян.

У 2007 р. українці становили відносну більшість серед інших іноетнічних спільнот лише в одній провінції Кампанія та у трьох містах: Казерті, Авелліно, Салерно.

У Кампанії було зареєстровано 27763 українці (24,1% від усіх іммігрантів). У Казерті — 5596 (24,1%), Авелліно — 1831 (21,9%), Салерно — 5924 (23,3 %) .

Згідно зі статистичними даними, в 2007 р. у Римі було зареєстровано 7018 українських заробітчан, Неаполі — 4515 та Мілані — 3631 [101]. Для порівняння: на 2009 р. у Римі мешкало 9622 українці, Неаполі — 5650 та Мілані — 4788. Значне українське представництво (дані на 2009 р.) зосереджено й у Болоньї, де проживало 2542 українських мігрантів, Брешії — 2337, Венеції — 2092, Реджо–Емілії — 1966, Модені — 1577, Рюміні — 1561, Феррарі — 1497, Генуї — 1200, Салерно — 1195, Казерті — 1140, Флоренції — 1059 та Бергамо — 1058 осіб [422].

Варто зазначити, що ще в 2003 р. українці не становили відносної більшості в жодному місті чи провінції Італії [413, 721].

Аналізуючи географію проживання українців на Апеннінах, зауважимо й певну територіальну компактність у тому чи іншо-

му місті або провінції Італії. Так, у Турині та околицях мешкає великий контингент українців із Чернівецької області — близько 10 тис. осіб [326, 440]. У Болоньї перебуває українська громада з усіх частин нашої держави, але з переважанням Галичини (Тернопільщини, Івано–Франківщини, Львівщини). У Римі теж в переважній більшості проживають вихідці із західних регіонів України. За одним із опитувань, цей показник становить 92% [273, 202].

В Італії виділяють п'ять регіонів: північно–західний, північно–східний, центральний, південний та острови. У 2003 р. переважна більшість українських заробітчан локалізовувалась у центральному та південному регіонах. Їх чисельність і частка від загальної маси українців в Італії становила 31110 осіб або 53,67%. Більшість українських іммігрантів були зареєстровані у південному регіоні — 19595 (33,8%). Це пояснюється тим, що контроль поліції на півдні є менш суворим як на півночі, тому українські нелегали почуваються тут більш упевненено [273, 199].

У 2008 р. локалізація українства в регіонах Італії кардинально змінилася. Більшість заробітчан в основному проживали в північно–західному та північно–східному регіонах. Їх чисельність складала 77745 осіб (50,48%). Проте й надалі південний регіон був першим за кількістю українських заробітчан: 41838 осіб (27,17%).

Таким чином, за 2003–2009 рр. відбулась часткова територіальна переорієнтація українських іммігрантів в Італії [додаток Д.]. Якщо, за даними 2003 р., українці в основному проживали на півдні і центрі Апеннінського півострова, то у 2009 р. їх абсолютна більшість локалізувалася на півночі країни. На наш погляд, причиною такого територіального перерозподілу став розмір заробітку, який значно вищий на індустріально розвиненій півночі, ніж на сільськогосподарських півдні та центрі.

У 2000–х рр. чітко простежується динаміка збільшення кількості комун (територіальних громад), в яких проживають українці. Порівняно з 2006 р., коли українські іммігранти мешкали

у 5492 комунах, у 2009 р. їх кількість зросла до 5925 [422]. Найбільше комун з українськими іммігрантами було у Ломбардії — 1317 населених пункти. Для порівняння: у П'ємонті українські заробітчани населяли 614 комун, у Венето — 538, у Кампанії — 499, в Емілії–Романії — 337. Найменше комун, із зареєстрованими в них українцями, було зафіксовано у провінціях Валле–д'Аоста — всього 33, Молізе — 78, Умбрія — 85, Базіліката — 87, Сардинія — 116 [422].

Таким чином, у 1990–х рр. українці не становили чисельної імміграційної групи в Італії. Проте у 2000–х рр., унаслідок зростання імміграційної хвилі українських заробітчан та їх легалізації, вони стали однією з найбільш численних.

Масштаби української трудової еміграції в Італії, її якісні характеристики демонструють результати соціологічних досліджень, проведених серед заробітчан вітчизняними вченими та суспільними діячами. Нашу увагу привернули три проекти: соціологічне дослідження, здійснене у 2002 р. Західноукраїнським центром «Жіночі перспективи», опитування «Стан сучасної української еміграції в Італії», проведене у травні–червні 2003 р. центром студій Християнського товариства українців в Італії (координатор — український соціолог Н. Шегда та О. Городецький, голова ХТУ в Італії), а також громадська ініціатива товариства заробітчан «Пієта» під назвою «Стан сучасної української трудової еміграції: Італія», реалізована у 2007 р. (координатор — журналіст, колишня заробітчанка О. Пронюк).

Беручи до уваги наведені дані, ми погоджуємося з тезою, що жодна з соціологічних державних інституцій України не володіє інформацією про стан сучасної заробітчанської еміграції навіть у кількісному розрізі [54, 3].

Однією з основних характеристик української міграції до Апеннін є її гендерний аспект. Сучасні українські та зарубіжні дослідники стверджують, що основу мігрантів у Італії становлять жінки. Особливо це стосується вихідців із України. Згідно з підрахунками

Е. Лібанової, за 2005–2008 рр. з України до інших країн емігрувало 1476,1 тис. громадян, із них 480,2 тис. жінок (32,53%) та 995,9 тис. чоловіків (67,47%) [351]. Отже, здебільшого з України емігрують чоловіки. Проте українська еміграція власне до Італії має свої гендерні особливості: серед заробітчан домінують жінки.

Згідно з підрахунками дослідників, саме до Італії у 2005–2006 рр. емігрувало 198,6 тис. наших співвітчизників (13,4% усіх українських емігрантів). Жінок до цієї країни виїхало 153,7 тис. (77,39%), а чоловіків — 44,9 тис. (22,61%) [351].

Проте варто зазначити, що загалом серед усіх іммігрантів в Італії кількісне домінування жінок над чоловіками в Італії простежується лише з 2006 р. Згідно зі статистичними даними, у гендерному відношенні на 100 чоловіків у 2007 р. припадало 102 жінки, які отримали право на перебування в країні [110, 52]. Більше того, упродовж 1992–2005 рр. співвідношення між статями було не на користь жінок. На наше переконання, причиною такого стану речей стала посилена імміграція до Італії наприкінці 1990–х — на поч. 2000–х рр. передусім чоловіків із Албанії, Марокко та інших країн Північної Африки.

Ситуація змінилася лише після прийняття відповідного законодавства, результатом якого стала досить значна легалізація іммігрантів, а також унаслідок певної лібералізації візового режиму та прийняття до Європейського Союзу нових членів, а відтак спрощення перетину кордонів. До Апеннін почали прибувати здебільшого жінки, вихідці передусім із Румунії, Молдови, України та інших східноєвропейських країн. У 2008 р. на території Італії з 3897295 іммігрантів мешкало 2171652 особи жіночої статі (55,72% від їх загальної кількості).

Якщо кількісне співвідношення чоловіків– і жінок–іммігрантів Італії приблизно однакове, то серед заробітчан–українців жінок приблизно у чотири рази більше, ніж чоловіків. Так, у 2000 р. в Італії офіційно було зареєстровано 6369 українців, з них 4695 жінок, (73,72%) та 1674 чоловіки (26,28%) [381]. У 2003 р. із 112802

українців, які мали дозвіл на перебування в Італії, 95407 (84,58%) були жінки і 17395 (15,42%) — чоловіки [96; 97; 98]. Для порівняння: соціологічне опитування того ж 2003 р. встановило, що серед українських іммігрантів 91,1% респондентів є особами жіночої статі і 8,9% — чоловічої [415, 300]. У 2005 р. 118 тис. українців було зареєстровано в Італії, з них 98835 (83,8%) жінок і 19165 (16,2%) чоловіків [333, 6]. Згідно з соціологічним дослідженням 2007 р., проведеним товариством «Пієта», у ході якого було опитано 408 осіб, українські жінки–емігранти на Апеннінах складають 90,2% від усієї кількості респондентів, а чоловіки — 9,8% [48, 21]. У 2008 р. серед 153998 українців, офіційно зареєстрованих в Італії, було 123006 жінок (79,88%) та 30992 (20,12%) чоловіків [101]. Статистичні матеріали 2009 р. свідчать, що зі 174129 українських іммігрантів 138318 (79,4%) було жінками [95, 125].

Серед 20 найчисельніших національних спільнот мігрантів Італії саме українська група характеризується найвищим відсотком жінок у своєму складі. Це при тому, що в Італії у 2009 р. зі 4235059 іммігрантів 51,3% були жінки [95, 484–485]. Проте за динамікою зростання чисельності іммігранток, українські жінки на Апеннінах у 2009 р. посідали друге місце після румунок, яких налічувалося 478299. Українки становили 9% від усіх жінок–іммігранток Італії.

За підрахунками італійців П. Бокале та Дж. Манці, українські жінки в Італії становлять 83% від загальної кількості всіх співвітчизників на Апеннінах, що підтверджує українські підрахунки [351].

Таким чином, гендерна структура українців в Італії характеризується абсолютною перевагою жінок над чоловіками [додаток Е.]. Тут можна погодитися з думкою більшості сучасних вітчизняних та зарубіжних дослідників, що трудова еміграція українців в Італію є жіночою. Цю позицію підтверджують як статистичні дані, так і матеріали проведених соціологічних досліджень. Більше того, кон'юнктура ринку праці Італії полягає у попиті на хатніх

робітниць, доглядальниць, молодшого медичного персоналу. А до цієї категорії працівників належать насамперед жінки.

Проте варто наголосити й на іншій тенденції: стабільність і навіть мале зростання частки українських чоловіків в Італії. Згідно з нашими підрахунками, кількість українських чоловіків в Італії упродовж 2006–2009 рр. зросла з 19,2% до 20,6% від усіх іммігрантів з України. Найбільша частка чоловіків припала на такі провінції: Калабрія (25,1% від кількості українських заробітчан), Молізе (23,3%), Кампанії (22,9%), Базілікаті (22,7%), Пулії (21,8%), Трентіно–Альто–Адідже (21,4%), Ломбардії (21%) [422].

Важливим сектором етнодемографічної структури українства в Італії є віковий. Згідно з офіційними статистичними даними, у 2003 р. серед українських мігрантів абсолютну більшість становили особи віком 46–55 (38,7%) та 36–45 років (34,4%). У той же час осіб віком 26–35 років нараховувалось 15,6%; 56 і більше — 8,1%; 18–25 — лише 3,3% [415, 300]. Отже загалом, віковій структурі українських мігрантів в Італії притаманне переважання осіб віком від 36 до 55. За даними 2003 р. абсолютну більшість (73,1% від загальної кількості заробітчан на Апеннінах) становлять особи вказаного вікового параметру [333, 7]. Переважна більшість українських жінок (76,46%), які перебувають в Італії, у працездатному віці — до 55 років. Домінують українки віком 40–55 років (58,57% від усіх українських жінок–заробітчанок Італії). Українки в Італії віком 20–40 років становлять 17,89% від загальної кількості респондентів, а ті, які мають 55 і більше років — 12,99% [333, 8].

За результатами соціологічного дослідження 2003 р., жінки з України, що працюють в Італії, є найстаршими серед усього імміграційного населення Італії. За його даними, середній вік українок становить 45 років [333, 8]. Для порівняння: середній вік молдаванок — 38 років, іммігранток із Африки та Азії — 26. Інші вікові тенденції характерні для українських чоловіків–заробітчан. Їх абсолютну більшість (67,5%) складають особи віком від 31 до 50 років. У віковій структурі чоловіків досить малочисельними

є інші вікові категорії. Особи віком 20–30 років складають 17,5%, а особи понад 51 рік — лише 15%.

Середній вік українських чоловіків–іммігрантів у Італії становить 36–45 років [додаток К.]. Ці показники перевищують показники українських заробітчан в інших країнах Європи, де середній вік — 20–49 [296, 15].

Вихідці з України, на відміну від інших іммігрантів Італії, вирізняються високими освітніми та професійними характеристиками. Проте вони мало затребувані в Італії, оскільки сфера їх працевлаштування переважно зосереджена на обслуговуванні сімейно–побутових потреб італійських родин. В освітньому вимірі українських заробітчан в Італії умовно можна поділити на три групи: особи, які здобули середню, середню спеціальну та вищу освіту. Згідно з опитуванням 2002 р., в Італії з вищою освітою перебували 37,3% українських респондентів, з середньою спеціальною — 37,1%, з середньою — 23,7%. Матеріали опитування 2003 р. дають підстави стверджувати, що чисельність українців, які мали середню освіту, становила 14,2% від загальної кількості українських мігрантів; тих, які оволоділи середнім спеціальним (професійним) освітнім рівнем, — 35,8%; нарешті тих, які мали вищу освіту, — 36,8% [415, 300]. За фахом це були, переважно, педагоги, економісти та бухгалтери, працівники медичної та торгівельної сфер, сільського господарства та інші. Згідно з соціологічним дослідженням 2007 р. 13,73% українських мігрантів мали середню освіту, 41,43% — середню спеціальну та 41,18% — вищу [333, 9]. 82,87% опитаних українських жінок і 80% чоловіків мають вищий і середній спеціальний освітні рівні [54] [додаток К.]. За результатами експрес–опитування, проведеного серед українських мігрантів у Римі в червні 2009 р. Християнським товариством українців в Італії, рівень їх освіти було визначено наступним чином: вища — у 32% опитаних, середня спеціальна — у 54%, середня — у 14% [273, 201].

Дані соціологічних досліджень підтверджують факт, що більшість українських заробітчан під час еміграції в Італії перебу-

вають у шлюбі. Згідно з соціологічним дослідженням 2003 р., 64,5% українських емігрантів були одруженими, тобто, виїхавши в Італію, віддалилися від своїх сімей. 90,1% українських емігрантів мали дітей, із яких лише 5,5% перебували з батьками в Італії [333]. Ситуація частково змінилася у 2007 р., коли серед заробітчан–українців 60,4% були одруженими, 91,42% мали дітей, із яких лише 14,48% перебували з батьками в Італії [54, 15]. Позитивною тенденцією є зростання кількості дітей, які перебувають на Апеннінах разом із батьками.

Також доволі обширною є географія міграції до Італії з тих чи інших адміністративно–територіальних одиниць України. Попри наявність вихідців зі всіх без винятку областей України, беззаперечним лідером є західний регіон (81,9 % емігрантів станом на 2003 р.) Вихідців зі Львівської області було 41,8%, Тернопільської — 16,7%, Івано–Франківської — 11,5% та Чернівецької — 10,8% [333, 7]. За даними соціологічного дослідження «Українська трудова еміграція», українськими іммігрантами в Італії є вихідці зі всіх областей України. Проте у цьому процесі значно переважає західний регіон України. Станом на 2007 найвищі показники еміграції українців до Італії характерні для вихідців із Львівської області — 37,25%; Івано–Франківської — 18,87%; Тернопільської — 14,95%; Чернівецької — 9,06%; Вінницької — 3,18%; Закарпатської — 1,72% [54, 4] [додаток Ж.].

Як зазначають Е. Лібанова та О. Позняк, більше половини заробітчан із Чернівецької області працюють в Італії [296, 15]. Приблизно третина мігрантів із Тернопільської області також мають місце роботи на Апеннінах [281, 30–31].

Таким чином, наприкінці 2000–х рр. намітилася тенденція скорочення імміграції із Західного регіону України. Більше того, зіставлення даних різних соціологічних опитувань дає підстави стверджувати, що за 2003–2007 рр. кількість вихідців із західних областей скоротилася на 8,9%. Також варто наголосити, що проблемі національної ідентифікації іммігрантів із України, на жаль,

приділено обмаль дослідницької уваги. Лише в одному соціологічному дослідженні 2003 р. зауважено, що 96,7% вихідців із України ідентифікували себе як українці, 2,9% — як росіяни, 0,4% — як білоруси, молдавани, румуни та татари [415, 300].

Існують додаткові фактори, які утруднюють облік українців в Італії. У 2005 р. в Італії більше 2500 громадян України створили сім'ї з італійцями, також зросла кількість українських дітей, які прибувають до батьків чи народжуються в Італії [38]. Також громадяни Італії усиновлюють українських сиріт. За кількістю усиновлених українських дітей лідирують США, за ними йдуть Італія, Іспанія та Франція. Це засвідчує реєстр усиновлених дітей, що ведеться Міністерством закордонних справ України. Станом на 1 лютого 2013 р. на обліку в закордонних дипломатичних установах України перебувало 21 574 усиновлених дитини. Скажімо, у США проживало 8 225 усиновлених українських дітей, в Італії — 6 212, в Іспанії — 3 121, у Франції — 1 310. Проте, як повідомляє Генеральна прокуратура України, органи дипломатичної служби України неналежно стежать за дотриманням прав усиновлених дітей за кордоном. Це засвідчує низький відсоток звітності цих країн про стан здоров'я та умови проживання усиновлених в Україні дітей. Наприклад, у 2012 р. США надали 32% звітів, Італія — 65%, Ірландія — 50%, Ізраїль — 17%, Франція — 58% [434].

Отже, імміграційна політика Італійської Республіки пройшла шлях трансформації відповідного законодавства, а також процес переходу Італії від держави еміграції, у якій не було імміграційного законодавства, до приймаючої країни іммігрантів. Основи імміграційного законодавства закладено у законі 1986 р. Пізніше проведено легалізацію іммігрантів, здійснено спробу вирішити проблему прикордонного контролю та депортації нелегальних заробітчан, уведено в обіг поняття імміграційних квот, затверджено тюремне ув'язнення та штрафи за нелегальну імміграцію. Законодавчі ініціативи італійських урядів спрямовувалися на пошук оптимальних пропозицій щодо політики адаптації мігран-

тів в Італії. У 2000–х рр. імміграційна політика еволюціонувала до жорсткішого регулювання імміграційних потоків. Водночас тривала легалізація іноземців в Італії. Імміграційна тематика постійно ставала об'єктом дискусій між лівоцентристами та правоцентристами. Залежно від того, які політичні сили перемагали на парламентських виборах, політика щодо мігрантів була або ліберальною, або полярно протилежною.

Українська еміграція стала важливою складовою світових міграційних процесів. Однією з країн, до якої найчастіше виїздять українці, є Італія. Наприкінці 1990–х рр. влада Італійської Республіки ігнорувала факт наявності на її теренах значної нелегальної групи українців, які були позбавлені основних громадянських свобод. Оновлення імміграційного законодавства на поч. 2000–х рр. спричинило зміни в становищі іммігрантів на Апеннінах. Наступні хвилі легалізацій унаочнювали зростання кількості українців у Італійській Республіці. У результаті цього однією з офіційно визнаних найчисельніших груп стала українська. Більшість мігрантів — вихідці з західних регіонів України. Серед українських заробітчан близько 80% становлять жінки. У 2010 р., за даними Italstat, їх чисельність становила 200730 осіб. Зважаючи на велику кількість нелегалів, шлюби українок із італійцями, а також те, що виїзди до Італії переважають над поверненнями в Україну, кількість українських заробітчанок, на нашу думку, становить близько 400–500 тис.

Розділ 3. Соціально–економічна адаптація

3.1. Причини міграції та особливості адаптації українських заробітчан

Заробітчанин трактує трудову міграцію як дієвий спосіб реалізації власних соціальних інтересів. Саме тому при виборі країни міграції помітну роль відіграє імміграційний досвід української спільноти, культурна спорідненість, доступ до ринку праці, що в сумі впливає на розмір потенційного заробітку.

Вибір потенційними мігрантами Італії зумовлюється специфікою її економіки, законодавства і навіть особливістю культури [326, 436].

Масовий заробітчанський виїзд українців до Італії розпочався з сер. 1990–х рр., причім наших іммігрантів сприймали за вихідців із Росії [245, 7]. Із погіршенням економічних умов в Україні все більше людей, виїжджаючи за кордон у пошуках нових робочих місць, вибирало Італію [422, 8].

В Італі ніколи не існувало української громади з постійним складом. Українці перебували тут здебільшого тимчасово як члени окремих (переважно релігійних) організацій. Багатотисячні ж припливи українців, спричинені Першою та Другою світовими війнами, були короткочасними і завершувалися таким же масовим відтоком на материнську землю або ж в інші країни. Разом із тим українська діаспора Італії вважається чи не найстарішою серед зарубіжних українських спільнот [328, 149–150].

Як зазначають сучасні дослідники, основними мотивами заробітчанської міграції є низький матеріальний рівень та (як наслідок) неможливість реалізувати свої життєві плани; втрата роботи через суспільно–економічні потрясіння; зміни в системі соціальних цінностей і соціального престижу [283, 186] [Дод 3].

На думку українського дослідника В. Кулика, в ієрархії мотивів трудової міграції за кордон найголовнішими виступають: заробіток задля поліпшення житлових умов (купівлі квартири чи побудова будинку), придбання машини або інших дорогих товарів тривалого вжитку; заробіток задля задоволення поточних життєвих потреб (харчування, придбання необхідних товарів повсякденного вжитку, одягу тощо); накопичення коштів для оплати навчання дітей у вищих навчальних закладах; накопичення стартового капіталу для створення власного бізнесу; мотиви нематеріального характеру (побачити світ, здобути певні трудові навики, поліпшити знання мови тощо) [293, 28–29].

Основною причиною міграції з України стало нестабільне економічне становище 90–х рр., яке унеможливило самореалізацію, матеріальне забезпечення сім'ї та її майбутнього. Як зазначає італійська дослідниця Л. Наре, економічна криза 1998 р. стала приводом краху надій українського народу на краще майбутнє і викликала нову хвилю міграції [400]. Серед інших причин міграції українців — низька заробітна плата, збільшення витрат на життя, відсутність житла та погіршення соціального забезпечення [397, 13].

На економічних негараздах як основних причинах міграції також наголошує Н. Шегда, акцентуючи на масовому безробітті та низьких зарплатах, злиденних умовах проживання сім'ї, бажанні дати освіту дітям чи допомогти завершити розпочаті студії, потребі купівлі, ремонту чи будівництва житла, бажанні покращити рівень життя [333, 7].

Вибір українців на користь Італії продиктований специфікою цієї країни. Як стверджує вчений Е. Рейнері, іммігранти перед від'їздом із рідної країни свідомі того, що легко зможуть отримати працю в Італії, навіть без належного дозволу [408, 7]. Італія теж приваблює іммігрантів більше, ніж інші європейські країни завдяки величезній протяжності кордонів (насамперед морських) із країнами еміграції й транзиту, а також значною часткою тіньової економіки [386, 6].

Більше того, Італії притаманна так звана «середземноморська модель міграції», в якій співіснують імміграція, еміграція та безробіття, а також великий «чорний» ринок праці. На пошук роботи великою мірою теж впливає стать та етнічна приналежність трудового іммігранта [400]. Висококваліфіковані італійські працівники прагнуть виїхати на працю до США, Німеччини та Великобританії, де вища зарплата.

На думку авторів статті «Українці в Італії і в Венето», український іммігрант обирає Італію з чотирьох причин:

1) відносна легкість виходу на ринок праці, вміння справлятися з домашньою роботою;

2) наявність українського міграційного ланцюга в Італії (італійці, знайомі, друзі та родичі, які допомагають у пошуку роботи і таким чином впливають на вибір країни призначення);

3) діяльність в Україні організованих структур, які перевозять нових мігрантів у країни призначення, особливо в Італію;

4) можливість матеріальної та моральної підтримки з боку багатьох церковних установ Італії, які часто сприяють українським іммігрантам [422, 12].

Нелегальна еміграція українців (як і громадян інших країн) до Італії у такому масштабі, на думку українського дослідника О. Кривульченка, стала можливою через наявність п'яти основних внутрішньоіталійських факторів:

1) відсутність належного внутрішнього контролю за пересуванням нелегальної робочої сили;

2) розгалужена тіньова економіка та наявність маргінальних економічних секторів, узалежнених від дешевої робочої сили;

3) високий рівень організованої злочинності;

4) практична відсутність належного державного контролю над економікою Південної Італії;

5) повна залежність сільськогосподарського виробництва Італії від іноземної дешевої робочої сили (40 років — це наймолодший вік італійця–аграрія) [290].

Адаптацію іммігрантів у новому суспільстві потрібно розглядати з соціальної та економічної позицій. Безумовно, на адаптивні механізми, які активізують або мінімізують інтеграцію заробітчан в іншоетнічне середовище, впливають фактори нової соціально–економічної реальності та системи цінностей домінуючої групи в тій чи іншій країні. Серед них, на думку російського дослідника З. Лєвіна, політика країни–реципієнта та побутування дискримінації й етнорасових упереджень [295, 29–38].

Аналізуючи імміграційну політику Італії, зазначимо, що іммігранти проникали в італійське суспільство через ринок праці з його затребуваністю низькооплачуваної робочої сили у побутовому секторі послуг, сільському господарстві, будівництві, на малих підприємствх, а також у неформальному секторі. З цього приводу італійський науковець Дж. Кампані підкреслює, що динамічне входження іммігрантів в італійське суспільство зумовлене потребами ринку праці [357, 1].

Найбільша ймовірність працевлаштування іммігрантів існує у великих міських центрах, особливо у Римі, де перебуває більше 200 тис. заробітчан, та Мілані, де їх більше 150 тис. [418, 4]. Приміром, 45% українців, що населяють Кампанію, обрали місто Неаполь, 36% українців Ломбардії проживають у Мілані, 69% українців Лаціо мешкають у Римі, 20% українців провінції Емілія–Романія проживає у Болоньї [323].

Важливу роль в адаптації іммігрантів відіграє внутрішня політика країни, де вони перебувають. У країнах ЄС існують відповідні моделі інтеграції й адаптації заробітчан до соціокультурної та господарсько–економічної структури. Відповідна модель існує і в Італії.

Питання інтеграції в імміграційній політиці Італії актуалізувалося наприкінці 1990–х рр., коли стала очевидною проблема наявності «чужих» у країні. Як зауважує українська дослідниця Л. Пономарева, у законі 1998 р. відбито загальний принцип і стратегія інтеграції: долучення до єдиної італійської політичної нації

на основі сповідування спільних цілей і цінностей при збереженні культурного розмаїття. Але до цього часу були відсутні механізми, здатні забезпечити реалізацію цієї моделі інтеграції [313].

Із цього приводу Л. Турко (Міністр соціальної справедливості 1996–1998 рр. у лівоцентристському уряді Р. Проді) зазначила в інтерв'ю газеті «Corriere della Sera», що на поч. 90–х рр. «помилялася, вважаючи, що в питаннях імміграції можна керуватися ідеями солідарності», і тільки в статусі міністра почала «виступати за жорстке регулювання потоків іммігрантів» [280].

У зв'язку з цим уряд у 1998 р. утворив спеціальну Національну комісію з політики інтеграції іммігрантів. У декреті Президента Італії було відзначено, що інтеграція «повинна забезпечити недискримінаційний процес взаємодії італійського суспільства та іммігрантів, що базується на універсальних цінностях та визнанні розбіжностей, з метою уникнення маргіналізації та геттоїзації, які загрожують стабільності і соціальному об'єднанню в суспільстві» [280].

У 2001 р. Комісія запропонувала модель інтеграції, яка мала враховувати культурно–історичні й політичні традиції та специфіку імміграційних процесів Італії. Вважаючи, що для Італії неприйнятними є як асиміляція, так і мультикультурність, автори запропонували відносини між італійським суспільством та іммігрантами будувати на «культурному плюралізмі» і «міжкультурній взаємодії». Разом із тим як обов'язкова умова розглядалось визнання іммігрантами цінностей і норм італійського суспільства [280].

Проте перемога на парламентських виборах 2001 р. правоцентристської коаліції призвела до припинення політики інтеграції на цьому етапі.

Лівоцентристська коаліція в 2006–2007 рр. розробила нову ініціативу — програму «розумної інтеграції», засновану на відмові від асиміляційної моделі і визнанні культурного плюралізму та міжкультурного підходу, що сприяє позитивному обміну куль-

турними досягненнями іммігрантів та італійського суспільства. Базою цієї стратегії було визнання прав людини (у тому числі нелегальних мігрантів) і мобілізація громадянського суспільства (італійських місцевих органів влади та об'єднань іммігрантів) [386, 36].

Політика «розумної інтеграції» передбачала запровадження курсів італійської мови, а також курсів рідної культури, організованих асоціаціями іммігрантів за підтримки місцевої влади [357, 11].

Проте правоцентристський уряд С. Берлусконі у 2008 р. відкинув цей проект, натомість увів нові правила укладання договору між італійцем–працедавцем та іммігрантом. Працедавець мусив надати іммігранту своєрідну приписку на проживання. У договорі вказувалася домашня адреса працедавця, до якої відповідно приписувався й іммігрант–працівник. Іммігранту це, з одного боку, давало підстави отримати дозвіл на проживання і працю, проте з іншого — обмежувало свободу і маневреність на ринку праці, істотно посилювало контроль італійської влади над ним [386, 27].

У 2011 р. укладено угоди про інтеграцію, основними умовами яких було володіння італійською мовою, знання Конституції Італії та цивільних норм, можливість освіти дітей у навчальних закладах, а також відсутність податкових боргів у Італії [285]. Приміром, для отримання карти проживання з грудня 2010 р. потрібно скласти іспит із італійської мови, позитивним результатом якого є рівень А2 — володіння мовою на елементарному рівні [179, 4].

Більшість дослідників стверджують, що італійська модель зараз не в змозі повністю забезпечити іммігрантів роботою і стабільними доходами, що сприяє криміналізації, зростанню агресивності мігрантів і, без сумніву, соціальній нестабільності країни [225, 47].

Цілком погоджуємося з думкою Г. Сапего, що в Італії повною мірою оприявнюються дві загальноєвропейські тенденції: підвищення контролю й обмеження в'їзду, а також курс на асиміляцію іммігрантів [319, 17].

Зауважимо, що з огляду на відсутність відповідної іммігрційної традиції й інертності державної машини, в Італії до цього часу відсутня продумана імміграційна політика. У цій сфері переважає «авральний підхід». Італійська влада намагається ухилятися від вирішення цілого комплексу внутрішніх проблем країни, переключаючи увагу населення на феномен імміграції як зовнішнє джерело внутрішніх проблем і загрозу національної безпеки [319, 18]. Це сприяє формуванню низки стереотипів і упереджень щодо щодо іммігрантів, наочним прикладом чого слугують результати італійського соціологічного дослідження 2010 р. Виявляється, що тільки 28% громадян Італії згідні, що імміграція є ресурсом розвитку країни. Натомість майже половина жителів Апеннін вважають імміграцію радше проблемою, ніж благом, зважаючи на нелегальний аспект. 68% опитаних вважають, що більшість іммігрантів Італії є нелегалами [420].

Варто також зауважити, що імміграція не сприймається корінним населенням упереджено, хоча засоби масової інформації переважно відображають негативні аспекти цього явища такі, як нелегальна імміграція і злочинність [418, 4]. Із 90–х рр. мас–медіа поширюють репортажі про девіантну поведінку іммігранта та пов'язані з цим злочинні епізоди [386, 29].

Унаслідок цього в італійському просторі набув поширення термін «clandestini» (з італ. — «таємний») на позначення нелегальних мігрантів Італії. Слід також зазначити, що цей термін став етикеткою стереотипів і забобонів і часто вживався як синонім злочинця [386, 30]. Стереотипна візія українця в Італії домінувала до 2002 р. і, на думку О. Кривульченка, з'являлися в ЗМІ саме тоді, коли відбувалися відповідні події: арешт українських рекетирів, незаконний перехід кордону, перевезення нелегальних іммігрантів [290]. Проте, на наше переконання, лише після санаторії (масштабної легалізації мігрантів) 2002 р. і створення українцями низки соціально–культурних товариств та організацій по всій території Італії негативні інтонації ЗМІ щодо українських заробітчан знизилися.

Українським робітникам на Апеннінах властива первинна та вторинна адаптація. До первинної належить прибуття й облаштування іммігранта в середовищі родичів, знайомих, друзів, ознайомлення з новою дійсністю, цінностями, вивчення імміграційного досвіду попередників. Для вторинної характерна соціальна рухливість іммігрантів, накопичення ними певного інформаційного ресурсу, покращення свого становища та тісна взаємодія з членами соціуму країни перебування, що в кінцевому варіанті може призвести до інтеграції в нове суспільство.

Зважаючи на це, українська дослідниця Н. Тиндик умовно виділяє два етапи трудової міграції до Італії. Для першого етапу, який тривав упродовж 1991–1996 рр., характерний сезонний режим праці, спричинений тим, що українці приїжджали до країни на два–три місяці на тимчасові підробітки. Їх чисельність була незначною. Тереном праці вітчизняних заробітчан на Апеннінах були північні і центральні провінції. Здебільшого мігрували чоловіки, рідше — жінки [326, 437].

Другий етап розпочався 1997 р. і триває дотепер, він характеризується постійним режимом праці: українці наймаються на роботу на тривалий період і їх чисельність значно зросла [326, 437–438]. Територіальна локалізація українців була дисперсною. У цей період у гендерній структурі українських мігрантів жінки кількісно почали переважати над чоловіками (приблизне співвідношення — 80% до 20%) [326, 438].

Проте ми дотримуємось підходу, згідно з яким український імміграційний досвід на Апеннінах можна розділити на інших два періоди: перший — передує «великій перебудові» 2002 р., другий — триває дотепер [422, 9]. Масова легалізація українців 2002 р. призвела до переходу української спільноти на якісно новий, легальний рівень, що дало можливість активно розбудовувати громадсько–культурне життя.

Слід зазначити, що в українців, які прибули до Італії, чітко відпрацьована система первинної адаптації. Окремою стороною при-

тягання трудових мігрантів з тієї чи іншої країни є налагодження чіткого механізму міграційних мереж, який включає можливість матеріальної підтримки і швидкого працевлаштування. Не є винятком і українське заробітчанство в Італії. З цього приводу український соціолог Н. Шегда зазначає, що «існують так звані механізми виклику, можна вже говорити про цілі міграційні ланцюги, що сприяють українській імміграції в Італії». Тому «існують цілі сітки зв'язків між земляками, знайомими, друзями, родичами, які виконують як функцію адаптації, допомагаючи у пошуках роботи (трапляється і за оплату), надають необхідну інформацію та контактні джерела, так і селекційну функцію, впливаючи на вибір країни імміграції» [333, 7].

Згідно з опитуванням італійськими експертами українських трудових мігрантів (2004 р.), «міграційні мережі українців працюють бездоганно. Тут є цілі села, які спакували речі і перебралися до Італії, у багатьох випадках спільноти виїжджають до конкретного району міста, вони ефективно створили цілі українські анклави… Все починається з одного родича чи приятеля, вони кличуть за собою своїх знайомих — і так діє мережа» [318, 29]. Як зазначають італійські дослідниці С. Рімолді і Л. Терзера, близько 50% трудових мігрантів знайшли роботу завдяки своїм співвітчизникам [412, 939–940].

Саме тому кожен із заробітчан спершу їде туди, де має підтримку на перший час. Наприклад, респондент Л. Медведєва «приїхала спочатку в Неаполь, там була 14 місяців, фіса (догляд за старшою людиною), далі переїхала в Річіоне (біля Ріміні), бо на півночі більша зарплата, там — 1 рік і 9 місяців, боліла спина, не могла піднімати бабцю, переїхала в Болонью. Робила як «доместіка» по хаті, все як дома: помити посуду, попрати, помити, погладити, «все, що в хаті — на мені». Зараз шоста робота, ранкова фіса» [21, арк. 1–2].

Респондент І. Іващук спочатку мила посуд у м. Мессіна (Сицилія), «потім через півроку поїхала в Рим на фісу, мала двох хворих дітей (інвалідів). Зараз на двох: доглядаю за інвалідом і прибираю в офісі, будинку» [30, арк. 1].

Наприкінці 1990 — на поч. 2000–х рр. українці прибували в Італію в основному за допомогою туристичних віз (через Австрію, Німеччину, рідше — Францію). Для заробітчан були розроблені відповідні маршрути. М. Швед із Рима описала, як її автобус із заробітчанами прямував через Польщу, Німеччину, Австрію, Францію» [241, 17].

На думку Н. Шегди, кожен український емігрант своєю працею в Італії утримує в Україні в середньому 4 особи [333, 6]. Практичною ілюстрацією цього є факт, що згідно з доповіддю Міжнародного фонду сільськогосподарського розвитку при ООН українські трудові мігранти у 2006 р. переказали на Батьківщину 8,4 млрд. дол., що складає 8,4% ВВП України. Для порівняння: прямі інвестиції в українську економіку з–за кордону у 2006 р. склали 4,8 млрд дол., а це 57% фінансових переказів мігрантів до України [272, 48].

Отже, спершу українці намагалися закріпитися на місці, куди прибували, а вже згодом шукали більш вигідних пропозицій. Зважаючи на економічний потенціал регіонів Італії, українські заробітчани, які приїздять на південь країни, намагаються з часом перебратися на північ. Цьому насамперед сприяє зарплата і система відносин між людьми. Респондент Л. Калашник із Болоньї згадувала, що «на півночі люди більш порядні, ніж на півдні (там можуть надурити)» [16, арк.1].

Свідчення інших респондентів також підтверджують цю тезу, приміром, одна українка писала, що «спочатку працювала в Неаполі, а коли отримала дозвіл на проживання, вирішила переїхати сюди, на північ Італії, бо усе тут по–іншому: і порядок більший, і заробітки кращі» [183, 30].

Згідно з даними польових досліджень, саме матеріальна складова є причиною зміни місця роботи українців на користь північних і центральних провінцій. Скажімо, респондент О. Гукалюк зауважила, що «на Калабрії заробляла 500–600, тут (у Реджо–Емілії. — П. Г.) 900 євро» [29, арк. 1]. О. Григорчак згадувала, що «в Неаполі спочатку заробляла 350, потім 400 євро, а в Болоньї 2 роки

— по 1000 євро. Зараз заробляю 1500–1600 євро в місяць» [13, арк. 2]. І. Іващук заробляла «спочатку 500 дол., потім у Римі 600 дол., зараз через 10 років — 800 євро в Болоньї на півночі» [30, арк. 2]. Респондент В. Стафійчук із Болоньї зазначала, що в Неаполі заробітки становили 300 дол., у Кортіні — 1200 дол., в Болоньї — 850 євро і підробітки [14, арк. 1].

Проте ситуація частково змінилася і продовжує змінюватися після санаторії 2002 р. та подальших легалізацій робочої сили за квотами 2003–2011 рр.

Слід зазначити, що адаптація заробітчан є напряму залежною від їх правового статусу. Тому з 2002 р. українські трудові мігранти намагаються легалізувати своє перебування в країні, укладаючи відповідні трудові контракти. Варто зауважити, що дозвіл на перебування мігрантів вимагає постійно діючого трудового договору. Необхідність цього дозволу узалежнює мігранта від доброї волі італійського працедавця [400].

На практиці підписання договору залежало і залежить від доброї волі роботодавців, які можуть подати заявку і забезпечити проживання. Як зазначає Л. Наре, багато українських жінок не могли переконати роботодавців допомогти узаконити їхнє перебування під час санаторії 2002 р. Причиною цього стало небажання роботодавців платити податки соціального страхування. Тому в окремих випадках українці були змушені змінити роботу, бо роботодавець не хотів урегулювати становище працівника. В інших випадках українські заробітчани вдавалися до підробки трудових договорів через небажання їх справжнього роботодавця платити додатково [400].

Адаптація до нових умов вимагала і вимагає знання своїх прав, у тому числі і в економічній сфері. Як відомо, до 2003 р. українські заробітчани з різних причин (шахрайство, незнання або недостатнє розуміння італійської) могли позбутися роботи. Проте, побоюючись депортації, жертви такого шахрайства рідко зверталися в поліцію [400].

У 2000–х рр. українські трудові мігранти повною мірою пристосувалися до нових соціально–економічних умов країни перебування. Це сприяло набуттю відповідного досвіду в відстоюванні своїх прав. Скажімо, щорічна оплачувана відпустка частіше надавалася українським заробітчанам в Італії, які працювали як домашня прислуга, незалежно від того, чи були оформлені трудові відносини письмово [281, 45].

Згідно з дослідженнями 2008 р., 46,2% вітчизняних заробітчан мали соціальне страхування, а 20,5% отримували щорічну оплачувану відпустку. Натомість 24,4% українських трудових мігрантів не мали права на жодну пільгу, а 8,9% взагалі перебувало в невизначеному становищі [281, 46].

Накопичення відповідних знань і досвіду допомагає українським заробітчанам адекватно оцінити своє правове становище. У результаті цього більшість із них прагнуть здобути офіційні дозволи на проживання та працю. Легалізація українців відбувалася чотирма шляхами:

1) на зорі масового приїзду українців в Італію — під час загальних санаторій;

2) пізніше — за допомогою так званого «декрету флуссі» (працевлаштування на основі трудового контракту);

3) де–юре роботодавці запрошують на роботу працівників, які перебувають за кордоном, проте де–факто цим користуються нелегали для виходу з тіні;

4) останніми роками багато легалів приїжджають в Італію для об'єднання сім'ї за італійським законодавством [218].

Підготовка документів для легалізації, відповідно до італійського законодавства, відбувається безкоштовно, проте їхній підбір та послуги посередника коштували нелегалові від 50 до 360 євро [219]. Інші джерела вказують, що підготовка документів нелегального працівника коштує 500 євро плюс поштові витрати [159, 17].

Згідно з даними Міністерства внутрішніх справ Італії, 2008 р. українці подали 34089 запитів на легалізацію [177, 2], а 2009 р. — 37178 [130, 2].

Українські заробітчани вдало адаптувались до економічної моделі Італії. Головний редактор «Української газети» М. Сороневич підкреслює, що більшість українських жінок та нерідко чоловіків зайняті у домашньому господарстві, доглядають за літніми людьми, які є найбільш соціально захищеною верствою населення [149, 10].

Проте й ці працівники наприкінці 2000–х рр. відчули вплив економічної кризи, зокрема через обмеження соціальної допомоги. Для її отримання італійська влада запровадила умову — 10 років легального проживання в країні [149, 10]. Саме тому 78% опитаних іммігрантів вважають, що краще працювати «по–чорному» [323]. Приміром, респондент М. Костишин спочатку «працював був офіційно (платив податки), зараз працюю приватно, не плачу податки» [32, арк. 1].

У зв'язку з кризою значно скоротився ринок праці. Проте українці і в цій ситуації намагаються адаптуватися до нових умов. Наприклад, перша праця респондента Л. Королишин була «баданте, доглядальниця, 3 роки; друга — фіса (робота по догляду), 3,5 р. Зараз — поліція (прибирання)» [22, арк. 2]. М. Симчич свідчить: «із однією сім'єю є контракт, так я сплачую контрибути (податки)» [25, арк. 2].

Криза також вплинула на оплату праці. З цього приводу Ольга з Бориславa зазначає, що «з новим пошуком роботи намагаються пропонувати нижчу зарплату — якщо раніше брали на 700–800, то тепер пропонують 650» [246, 22].

Важливою складовою інтеграції трудових мігрантів є їх соціальна і економічна адаптивність до умов проживання в італійському середовищі. Звіт CNEL про інтеграцію іммігрантів на Апенніни оприявнив ступінь привабливості провінцій, регіонів і великих районів Італії для іноземного населення, рівень соціальної інтеграції та працевлаштування іммігрантів.

Найкращі умови для іноземних працівників у соціальній зайнятості з високим потенціалом інтеграції пропонуються у регі-

онах Фріулі–Венеція–Джулія (з індексом 70,6 за стобальною шкалою), Тоскана (66,0) та Умбрія (65,7). Натомість найгірші умови — на Сицилії (49,8) і Сардинії (46,0) [109, 101].

Щодо територіального індексу привабливості, то «привабливими» є Ломбардія (86,2), Венето (79,5), Емілія–Романія (79), Лаціо (73,9). Найменш сприятливими є Кампанія (17,3), Калабрія (15,4), Сардинія (10,6) і Базіліката (6,5) [109, 104].

Щодо можливості доступу іммігрантів до певних товарів і послуг, то найкращі умови спостерігаються в Фріулі–Венеції–Джулії (71,6), Умбрії (70,5), Марке (69,0) і Трентіно–Альто–Адідже (67,4) [109, 107].

Відповідно до індексу працевлаштування, який відображає ступінь і якість участі в ринку праці в регіонах, найкращі умови для іммігрантів пропонуються в Тоскані (69,7), Емілії–Романії (69,6), Фріулі–Венеції–Джулії (69,5), Ломбардії (64,5), Венето (63,8), Лаціо (63,2). Серед провінцій найсприятливіші умови для заробітчан — у Реджо–Емілії (79,4), Прато (78,5), Трієсті (74,0), Флоренції (72,3), П'яченці (71,7), Мілані (71,6) і Болоньї (70,2) [109, 110].

Саме тому, як зазначає заступник генерального директора Censis К. Колічеллі, інтеграції сприяє розвиток неформальних структур суспільства, таких як родини та парафії, а також випадки возз'єднання сім'ї [249].

Термін «трудовий мігрант» обмежує характеристику заробітчанина, звужує площину мотивів, причин та наслідків міграційного руху. Розумінню явища сприяє його класифікація. У науковій літературі виокремлено різні види міграції. Іноді автори суперечливо класифікують міграцію, чим ускладнюють розуміння цього й так непростого багатоаспектного явища. За основу класифікації української міграції до Італії ми взяли 16 ознак, запропонованих українськими науковцями О.Пуригіною та С.Сардаком [449, 154].

Згідно з нашою класифікацією, українська міграція в Італію, за причинами та мотивами, є економічною; з огляду на діяльність мігранта — однозначно трудовою. За характером прийняття рі-

шення, міграція є добровільною. Безсумнівними є такі її риси, як міждержавність і просторова віддаленість, довгостроковість. Також таку міграцію можна окреслити як еміграцію — виїзд громадян зі своєї країни до іншої на постійне або довготривале проживання. За законністю/незаконністю перетину кордону, міграція є переважно нелегальною, але з часом значна частка заробітчан легалізує своє перебування завдяки «Decreto flussi». Зараз наявні обидві групи емігрантів, проте переважають легальні. За чисельністю мігрантів, окреслюємо цю міграцію як масову, а за кількістю в'їздів — як одноразову, проте після легалізації заробітчанина міграція може бути й багаторазовою. З огляду на соціальний склад, українська еміграція в Італії є міграцією кваліфікованих працівників, що працюють не за фахом, займаючи ті ніші на ринку праці, в яких італійці працювати не хочуть. Також вона є прямою, тобто мігранти не працюють в транснаціональних компаніях чи на спільних підприємствах. За адаптаційною поведінкою, міграція, з огляду на довготривалість, є переважно інтеграційною. Оскільки переважно очікування мігранта справджуються, то окреслимо міграцію як вдалу. За наслідком для Італії, українська міграція є вдалою, адже впливає на зростання ВВП країни.

Аналізуючи особливості адаптації українців у Італії, варто звернути увагу на ефект «підвішеної» міграції, описаний українською дослідницею Л. Пономаревою. На її думку, українці не намагаються заснувати приватне підприємство в Італії, як це роблять представники багатьох інших іноземних громад. Вони не возз'єднуються з дітьми (цей показник — один із найнижчих серед світових громад). Так само українські іммігранти не поспішають брати кредити на купівлю житла в Італії. Як свідчить статистика, лише 0,7% українців, які постійно проживають в Італії, є власниками нерухомості на Апеннінах [247]. Тобто більшість українських заробітчан вважають своє перебування в Італії тимчасовим.

Таким чином, Італія для українських трудових мігрантів є країною, де можна реалізувати свої соціальні потреби. Саме тому ос-

новними причинами міграції українців до Апеннін є економічні мотиви.

Важливу роль в ефективному перебуванні заробітчан у країні відіграє їх соціальна й економічна адаптація. Вона залежить від багатьох чинників, які конфліктують між собою. Мова йде про сприйняття чи несприйняття відповідних цінностей, а значить, іншої моделі поведінки, пристосування чи непристосування до нового середовища, а отже, можливості заробітку. Українці в Італії швидко адаптуються до нового соціоекономічного простору. Цьому насамперед сприяє налагодження міцного міграційного ланцюга, правового статусу, а також доволі швидке повернення коштів, укладених у міграцію. На першому етапі адаптації в українських заробітчан в основному чітко розплановані прибуття, місце перебування, робота і заробіток. Проте на другому етапі ці орієнтири змінюються у зв'язку з накопиченням іммміграційного досвіду. На перший план виходять права та їх забезпечення, легальний правовий статус, гідна винагорода за працю.

3.2. Українські мігранти в структурі ринку праці та специфіка їх трудової зайнятості

Трудові мігранти відіграють важливу економічну роль у будь–якій країни: вони активно наповнюють бюджет, сприяють зростанню ВВП та забезпечують економічний розвиток держави. Не є винятком і українські заробітчани в Італійській Республіці.

Як зауважила італійська дослідниця Р. Чілло, мігранти стали структурним компонентом італійського суспільства в усіх планах [384, 4].

Іммігрантська спільнота Італії становить 15,5% від робочої сили країни. За підрахунками економістів, рівень активності іноземних громадян працездатного віку в Італії становить 73,3%, а самих італійців — 67,1% [316, 17].

Водночас, на думку більшості сучасних італійських дослідників, іммігранти, які мешкають на території Апеннін, серйозно не конкурують із місцевими жителями на ринку праці [423, 2]. Адже вони заповнюють нішу малокваліфікованих працівників, погано знають італійську мову, отже, характеризуються мінімальною соціоекономічною динамікою. Іноземці найчастіше заповнюють ті робочі місця, які для італійців є непривабливими [245, 7].

Щоб зрозуміти особливості економічної зайнятості населення Італії, слід проаналізувати основні параметри її структури за відповідними секторами праці.

Згідно з офіційними даними 2011 р., розподіл праці за секторами економіки в Італії для італійців і для трудових мігрантів відрізнявся. Як свідчать офіційні дані 2011 р., 3,9% італійців і 4,3% заробітчан були зайняті у сільському господарстві, 20,1% і 19,5% — у промисловості, 7,6% і 16,7% — у будівництві, 15,4% і 8,2% — у торгівлі, 53% і 51,3% — у сфері послуг [110, 4].

Помітну роль в економічній зайнятості відіграє підприємницький сектор: у торгівлі зайнято 22,3% громадян Італії, у готельному і ресторанному бізнесі — 6,7%, в інших сферах послуг — 27,1%,

у будівництві — 13,1%, у промисловості — 12,4%, у сільському господарстві — 11,2%, в інших галузях зайнято 7,3% працюючих країни [110, 5].

У той же час 29,6% трудових іммігрантів, які перебувають в Італійській Республіці, працюють у торгівлі, 22,2% — у будівельній галузі, 19,3% — в інших сферах послуг, 10,1% — у промисловості, 8,7% — у готелях і ресторанах, 2,7% — у сільськогосподарському секторі, 7,5% — в інших галузях [110, 5].

Аналіз сфер економічної зайнятості Італії показує, що 54,4% чоловіків і жінок іноземного походження працюють у секторі обслуговування, 32,4% — у промисловості, 7,7% — у сільському господарстві [316, 17].

У 2007 р. 3,8% іммігрантів працювало в сільському господарстві і 20% — як домашня прислуга. Для порівняння: у 2012 р. домашньої прислуги було вже 32% р. [423, 6].

У 2009 р. іммігрантська праця в Італії поділена галузево наступним чином: 13,8% — сільське господарство, 26,4% — промисловість, 39,2% — сфера послуг [319].

Якщо порівнювати професійні ніші, які займають громадяни Італії та іноземці, то тут спостерігаються значні диспропорції: 2,7% італійців та 0,4% іноземців виконують керівні функції, 7,6% і 0,9% є кадровими працівниками, 46,8% і 7,4% працюють службовцями, 41,7% і 89,8% належать до робітників, 1,2 % і 1,2% є практикантами відповідно [110, 4].

У Італії також простежується диспропорція зайнятості в секторі некваліфікованої робочої сили. Зокрема у професійному зрізі відсоток висококваліфікованих працівників серед італійців становить 36,8%, серед іноземців — лише 7,1%; кваліфікованих — 54,4% і 55,2%, разом низькокваліфікованих — 7,6% і 37,7% відповідно [110, 4].

У секторі некваліфікованої робочої сили зайнято лише 19% італійців та 72% іноземців. Одночасно 76,8% іммігрантів, які перебувають в Італійській Республіці, задіяні у сфері послуг, переважно

в галузі будівництва і сільському господарстві. Некваліфікований ринок праці включає працівників фабрик, доглядальниць, домашню прислугу, будівельників, портьє, клерків. Види роботи, доступні іноземним громадянам, є дуже обмеженими і жодним чином не віддзеркалюють попереднього кваліфікаційного та освітнього рівня цих працівників [305, 270].

Аналізуючи структуру розподілу праці в Італії, слід зазначити, що для неї характерний досить високий відсоток найманих працівників. Так, згідно з даними статистики, у 2006 р. 84,8% іноземців Італії та 73,7% італійців перебували у наймі [316, 17]. У 2011 р. 92,7% іноземців отримували доходи від роботи за наймом [110, 8].

Для українських заробітчан характерні інші тенденції. У 2008 р. 89,8% українських іммігрантрів Італії були найманими працівниками. 78,1% — працювали у наймі в домогосподарствах, 11,7% — на підприємствах, установах, організаціях. Лише 10,2% перебували поза сферою найманої робочої сили [281, 39].

Іммігранти в Італії здебільшого працюють в італійських сім'ях доглядальницями або домашніми працівниками. Цьому сприяють італійські традиції, згідно з якими приорітетне значення в житті має родина, а батьки, дружина і діти перебувають на утриманні чоловіка. Відповідно, при фінансовій змозі господар старається полегшити фізичну працю родичів удома. Економічне зростання країни в 1980–1990–х рр. сприяло значному поліпшенню матеріального та фінансового стану італійських сімей. Як стверджують українські дослідниці Ю. Полякова та Х. Стебелінська, покращення добробуту італійців, високі заробітні плати дозволили їм наймати іноземних працівників для догляду за своїми хворими родичами. Отож на італійському ринку праці утворилася прогалина у сфері соціального обслуговування, оскільки іноземний трудовий мігрант обходився італійській родині вдвічі дешевше, ніж італійський доглядальник [312]. На думку італійських демографів, Італія перетворилася на країну літніх людей, тому проблема догляду за престарілими та хворими є напрочуд актуальною [380, 3].

Цікавим є аналіз зайнятості у високооплачуваному та низькооплачуваному секторах економіки. На 2008 р. 67% зайнятих італійців працювало у високооплачуваному секторі. З них 33,8% були технічними або офісними службовцями, 16,1% займали професійні ніші, які потребували спеціалізації, 11,1% — гуманітарії, 4,9% — менеджери та підприємці, 1,1% — військовослужбовці [305, 270].

У секторі з низькою оплатою праці було задіяно 32,9% італійців. Із них 25,7% працювало робітниками, а 7,2% виконувало некваліфіковані роботи. У цьому ж секторі було задіяно 73,4% іноземців, із них 41,4% — робітники та 32% займалися некваліфікованими роботами [305, 270].

Зайнятість іммігрантів має й визначену професійну спрямованість: найбільш поширеними іммігрантськими професіями в Італії були і залишаються каменяр, підсобний працівник, прибиральниця, продавець, різнороб, складський працівник, вантажник, охоронець, медсестра та обслуга. Великим попитом користуються електрики та працівники вивозу відходів, сміття [323].

Отже, як справедливо зауважує італійський учений Дж. Кампані, іммігранти потрібні для заповнення важких, нестандартних, небезпечних, низькооплачуваних і соціально незначущих робочих місць [357, 1].

Структура економічної зайнятості Італії має свою специфіку і в регіональному зрізі. Скажімо, у Кампанії перше місце серед секторів зайнятості займає будівництво. До нього залучено 13,5% усіх іноземців [356]. У Тренто в сільському господарстві зайнято 32,2% іноземців, у промисловості — 16%, у сфері послуг — 51,8% [86, 116].

Аналіз статистичних даних дає підстави стверджувати, що у Північній Італії значна кількість мігрантів працює у промисловості та бізнесі, тоді як у Південній — це домашня праця і догляд за людьми, сільськогосподарські роботи та роздрібна торгівлі. Кожен із вищеперелічених секторів праці характеризується також відповідними гендерними та етнічними особливостями.

Економічна зайнятість на Апеннінах має і відповідну статеву специфіку. Чоловіки–іммігранти, як правило, зайняті в будівельному секторі, у сільському господарстві та обробній промисловості, натомість жінки–іммігрантки виконують роботу в родині і надають послуги, з них багато працювало у виробничій сфері. 19% іноземних працівників зайняті в роботі у родинах, із них 87% (за даними органів соціального забезпечення) становлять жінки [423, 5].

Структура зайнятості в Італії може характеризуватися і за національною приналежністю. За матеріалами італійських соціологічних досліджень, 76,8% румунів на Апеннінах займаються будівельним бізнесом (як і більшість поляків, албанців та молдаван), 64,3% бангладешців, 67,3% китайців, 83,4% марокканців працюють у роздрібній торгівлі. 13,6% та 77,3% єгиптян через низьку кваліфікацію зайняті відповідно у виробництві та сфері послуг [305, 285].

За даними італійського дослідника В. Полькі, у 2011 р. румуни та албанці працювали на будівництві, китайці та індуси переважали у виробничому секторі, у сфері інших послуг найбільша зайнятість спостерігалася серед філіппінців, українців, молдаван та перуанців [250].

Шанси іммігрантів влаштуватися на посади, які краще оплачуються і є більш престижні — мінімальні [319, 18]. Розглядаючи можливості кар'єрного зростання в іммігрантських спільнотах на Апеннінах, італійські дослідниці А. Вентуріні та К. Вілозіо стверджують, що «африканські іммігранти мають найменші кар'єрні перспективи, в той час як східноєвропейські та азіатські працівники не так уже й далеко від них відірвалися» [423, 1]. На тлі інших етнічних груп африканці мають менші можливості розвитку кар'єри [423, 3].

Таким чином, на італійському ринку праці іноземним робітникам здебільшого пропонується некваліфікована робота, тому значна їх частина працює в тіньовому секторі економіки країни.

Іммігранти складають значний сегмент економіки Італії, з цього приводу генеральний віце–директор Національного банку Італії А. М. Тарантола, виступаючи 2009 р. на симпозіумі «Солідарна економіка та стабільний розвиток», заявила, що праця іммігрантів є важливою для громадськості, зокрема вона впливає на функціонування ринку праці та зайнятість у сфері послуг і в перспективі сприятиме економічному розвитку Італії. А. М. Тарантола також зазначила, що «іноземні працівники є неабиякою знахідкою та цінністю й роблять внесок у економіку». Заробітчани «більшою мірою схильні займати робочі місця, які залишаються вакантними, тому що місцеві жителі ігнорують деякі професії». Таким чином, як зазначає роботодавець, відбувається своєрідне взаємодоповнення між місцевими та іноземними працівниками, тому вони «розвивають ринок праці в сфері низькокваліфікованих робіт і наповнюють у такий спосіб суспільну скарбницю країни» [153, 22–23].

Українські заробітчани, які становлять четверту–п'яту за кількістю національну групу Італії, суттєво впливають на економічне структурування ринку праці в країні.

Як уже зазначалося, кон'юнктура ринку праці в Італії зосереджена на втягненні робочої сили, яка б займала нішу хатніх робітниць, доглядальниць, молодшого медичного персоналу — жінок переважно.

Саме тому основна частина українців в Італії заповнюють нішу асистентів по догляду за людьми похилого віку та неповносправних, виконують роботу домашніх працівників. Респондент Л. Зазуляк із Болоньї зауважила, що «сім'ї, які наймають персонал на роботу, мають достаток середній або вище середнього, вони благополучні, стабільні» [17, арк. 2].

Подібні роботи раніше виконували жінки з Сомалі, Латинської Америки та Філіппін [333, 6]. Також українські трудові мігранти поступово витісняли з «непрестижних» секторів вихідців із країн центральної Європи, насамперед, Польщі [326, 436].

Перелічимо види робіт, які переважають серед українських заробітчан. «Golf» — особа, яка займається загальною домашньою роботою, залежно від потреб конкретної сім'ї. До цієї категорії належать домогосподарки, прибиральниці і ті, хто виконує роботу «по годинах». «Фіса» (від італ. «fisso» — постійний) — працівник біля людей хворих та похилого віку. Це цілодобова робота біля тих, хто потребує постійного догляду — паралізованих, інвалідів, психічно хворих, з розсіяним склерозом, онкохворих, післяопераційних тощо.

Доволі поширеними серед українських заробітчан є «баданте» — доглядальниці. Вони тимчасово або у визначені години допомагають окремим членам сім'ї, які через проблеми зі здоров'ям потребують стороннього догляду. Людину, яка працює на «фісі» (не обов'язково цілодобово) теж називають «badante».

Окремий вид роботи становить «policia». Її суть полягає в прибиранні помешкань або офісних приміщень. Здебільшого вона доповнює робоче навантаження українських заробітчан.

Жінок, які доглядають за дітьми, часто на американський манір називають «бейбісітерами».

Незначну частину українців становлять «lavoratori subordinate» — особи, задіяні в галузях сільського господарства, промисловості, сфері обслуговування і т. д. [165, 28].

Для старшого покоління, яке боїться самотності, діти винаймають доглядальницю — «компанію». В її обов'язки входить складати товариство стареньким сеньйорам (у розмові, прогулянці, біля телевізора), також ці доглядальниці виконують хатню роботу (готують їжу, прибирають, перуть). Це теж свого роду «фіса», яка виглядає легшою, ніж опіка важкохворих [53, 27].

Можна цілком погодитися з думкою, що українські жінки віддають перевагу Італії та італійському ринку праці, який характеризується високим попитом на працівників по догляду за людьми (літні, інваліди, діти) і домашньої роботи [422, 9]. Утримання хворих і самотніх у будинках для людей похилого віку коштує досить

дорого. Із появою дешевої робочої сили італійці, щоб вивільнити себе, все частіше вдаються до послуг доглядальниць, віддаючи перевагу українській жінці з–поміж інших іноземців–заробітчан, навіть не зважаючи на її нелегальний статус [53, 27]. Скажімо, Паоло (62 роки) для догляду за матір'ю найняв українку. На запитання соціолога О. Федюк, чи він коли–небудь найняв би італійку, Паоло з усмішкою відповідає: «Ні! *(сміється)* Італійська жінка ніколи б не погодилася виконувати цю роботу! Італійська жінка має свою власну матір, щоб за нею доглядати, чи не так? Можливо, їй потрібно буде платити погодинно, вона би трохи куховарила, однак вона ніколи б не залишилася на ніч. Італійська жінка могла б максимум — доглядати за своєю свекрухою, але не за незнайомою людиною» [439].

Також можна помітити велику різницю між тим, ким українці працювали на Батьківщині до еміграції і ким працюють у новій країні перебування. Скажімо, українські мігранти Апеннін переважно є представниками інтелігентних професій: учителі, економісти, інженери, лікарі та медсестри. Інші професії, згідно з дослідженнями 2002 та 2003 рр., становили відповідно 47,7% та 51,8% від загальної кількості українців у Італії.

Матеріали дослідження 2002 р. свідчать, що 21,3% опитаних українців у Італії працювали в Україні на виробництві, 11,7% — у галузі медицини, 11,5% — в освіті, 10,9% — у сфері обслуговування, 10,4% — в торгівлі та на ринку, 3,2% — в органах державного управління, 8,8% були безробітними [281, 38].

Згідно з даними опитування 2003 р., серед українських іммігрантів педагоги складають 15,1% тих, хто емігрував до Апеннін, економісти та бухгалтери — 13,9%, інженери — 12,3%, працівники охорони здоров'я — 10,3%, працівники торгівлі — 8,8%, робітники — 4,7%, працівники харчової промисловості — 4,3%, легкої промисловості — 3,7%, житлово–комунального комплексу — 3,6%, сільського господарства — 3,1%, культури — 1,8% та державні службовці — 0,7% відповідно [333, 10].

Ті ж самі тенденції простежуються і в соціологічному опитуванні 2007 р., яке показало, що українські емігранти, які прибули до Італії, на батьківщині переважно були зайняті у сфері медичного обслуговування — 11,7%, у сфері обслуговування — 11%, у сфері торгівлі — 10,4%, у сфері освіти — 11,5%, у сфері виробництва — 21% та в органах державного управління — 3% [273, 202].

На відміну від інших національних груп, українці вибудували специфічну структуру трудової зайнятості в Італії. Згідно з проведеним опитуванням у 2002 р. 44% українських заробітчан займалися прибиранням, 41,3% — доглядом за хворими, особами похилого віку, дітьми, 2,8% працювали в сільськогосподарському та будівельному секторах, 1,3% — у барах, 1,3% — погодинно [281, 38].

У 2003 р. 64,1% осіб доглядало за хворими та перестарілими; 6,4% — за дітьми; 18,5% — були домогосподарками, 2% — працювали в сільському господарстві, 1,8% — у сфері обслуговування; 2,6% — у промисловості та 4,6% — зайняті в інших сферах [281, 3].

Наступні соціологічні дані, отримані 2007 р., вказують на часткову професійну зміну українців, які перебувають в Італії. Зокрема прибиранням займалося 49% опитаних українських мігрантів, доглядом за хворими — 14%, доглядом за перестарілими — 25%, доглядом за дітьми — 5%, сільськогосподарськими роботами — 0,5%, роботами в барах — 1,3% [273, 202].

Соціологічне дослідження 2008 р. встановило основні види економічної зайнятості українських заробітчан в Італії: 63,2% працювало у домашніх господарствах, 14,9% — на будівництві, 6,6% — у готелях і ресторанах, 6,2% — у сільському господарстві, 5,4% — в інших галузях, 1,6% — у промисловості, 1,3% — в оптовій і роздрібній торгівлі, 0,8% — у транспортній галузі [281, 41].

За професійними групами: 49,8% українців в Італійській Республіці є різноробочими, 34,7% — працівники сфери торгівлі та послуг, 10,1% — кваліфіковані робітники з інструментом, 3,1%

—кваліфіковані робітники сільського господарства, 2% — робітники з обслуговування, експлуатації та складання устаткування й машин, і лише 0,3% — професіонали, фахівці і технічні службовці [281, 44].

В Італії українські іммігранти–підприємці становлять 7,8% від усіх іноземних підприємців країни після марокканців, китайців, румунів, албанців та швейцарців. Українські бізнесмени в основному працюють у сфері послуг, особливо в роздрібній торгівлі. Загалом українці рідко займаються підприємництвом [305, 285–286]. Як приклад успішного українського бізнесу в італійському середовищі можна навести українську «заробітчанську» сім'ю зі Львова — Володимир та Галина Бекеші приїхали до Італії близько 10 років тому. Спочатку вони працювали на звичних для іммігрантів роботах, але згодом вирішили ризикнути та відкрити власну справу. У грудні 2003 р. у Неаполі вони створили один з перших українських магазинів в Італії. У 2008 р. їхній «Інтермаркет» мав уже гуртовий склад, послугами якого користувалися 70 магазинів по всій Італії.

Якщо проаналізувати структуру зайнятості українців у регіональному зрізі, то можна виявити її відповідну специфіку в тих чи інших адміністративно–територіальних одиницях Італії.

Згідно з даними регіонального опитування 2009 р., у Римі українські заробітчани в основному зайняті в таких професійних нішах: догляд за хворими — 51% опитаних, хатні роботи — 28%, догляд за дітьми — 3% [95, 189].

У провінції Больцано «більшість українських жінок працюють доглядальницями, домашніми господарками чи наймаються на фірми з прибирання в лікарнях, офісах, підприємствах, влаштовуються продавчинями у магазини та супермаркети. Невелика кількість українських чоловіків працюють робітниками у кар'єрі, де видобувають камінь, на виробництві асфальту. Не багатьом вдалося влаштуватися на обслуговування ліфтів, зварювальниками, полірувальниками металу» [231, 31].

У Венето українців «можна побачити на фабриках і заводах, у будівельних фірмах і приватних підприємствах, у різних кооперативах та в сільському господарстві, в піцеріях і ресторанах, готелях і барах. Вони часто доглядають старших у будинках для людей похилого віку та лікарнях» [237, 26].

У Трентіно у сільському господарстві було зайнято 1,1%, українців у промисловості — 1,9%, у сфері послуг — 3,8% (від усіх трудових мігрантів провінції) [86, 119]. Іншими словами, 875 із 1163 заробітчан або 75% українців у Трентіно були зайняті у сфері послуг.

Згідно із зібраними матеріалами опитувань, у регіоні Емілія–Романія більшість українських заробітчан працюють домашніми працівниками, помічниками, доглядальницями [13–36].

У Неаполі та регіоні Кампанія українські мігранти (в основному жінки) зайняті переважно в домашньому господарстві, працюють прибиральницями, доглядають за людьми похилого віку, дітьми та немічними [400].

Згідно з даними італійського дослідника Дж. Пачіоли, у 2000 р. українці в Калабрії переважно займалися садівництвом, квітникарством, агротуризмом, частково працювали на виноградниках, також спеціалізувалися на вирощуванні оливкових і подекуди цитрусових культур. У 2007 р. ситуація була схожою, за винятком поодинокої праці на виноградниках [401, 11–12].

Таким чином, у північних і центральних провінціях українські трудові мігранти здебільшого зайняті у сфері надання послуг, а в південних — у сільськогосподарському секторі.

Для об'єктивної характеристики структури праці важливо проаналізувати легальне та нелегальне становище українських заробітчан, адже від цього залежать заробіток, шляхи та механізми працевлаштування.

Згідно з даними Центру дослідження проблем соціальної сфери (CENSIS), 77% хатніх працівниць працюють «по–чорному» (без оформлення трудового договору, сплати податків, реєстра-

ції). Серед інших галузей, де це явище є досить поширеним, — сільське господарство (59,2%), будівництво (14,2%), готельний та ресторанний бізнес (14%) [323].

Зазначимо, що близько 55% українців із постійним дозволом на працевлаштування працюють у сфері домашньої опіки, домогосподарками чи іншими помічниками, що характеризує їхнє щоденне життя в Італії як досить одноманітне і небагате [316, 42].

Значна частина українських заробітчан перебувала і продовжує перебувати в Італії нелегально. Із цього приводу науковець О. Кривульченко зазначає, що до прийняття санаторії 2002 р. більшість українців в Італії працювала нелегально [290]. Однак ситуація змінилася після проведення широкої легалізації 2002 р. та наступних щорічних декретів про узаконення нелегальних працівників.

Проте заходи італійської влади щодо узаконення перебування іммігрантів не вирішили в повному обсязі проблеми і масштаби цього явища на сьогодні не є достатньо вивченими через брак відповідних офіційних даних. Однак існує кілька досліджень, у яких подано відповідні гіпотетичні розрахунки.

Як стверджує італійський дослідник Е. Рейнері, частка незареєстрованих робітників є набагато вищою в південних регіонах країни, хоча їх кількість більша в північній частині, де й роботи більше. На думку науковця, основна причина такого територіального розподілу праці полягає в тіньовій економіці, глибоко вкоріненій в Італії. У окремих секторах нелегалам пропонують більше робочих місць. Серед них сільське господарство, прибирання, соціальні та персональні послуги, роздрібна й оптова торгівля, готелі та громадське харчування, будівництво [408, 5].

На 2002 р. абсолютна більшість українських заробітчан в Італії (96–97%) були нелегальними працівниками [326, 436]. А згідно з даними соціологічного дослідження 2008 р. 36,2% українців перебувало в Італії без офіційного статусу [281, 36].

Доволі важко встановити частки легальних і нелегальних українських заробітчан в окремих секторах економіки. У регіоні Венето 2001 р. із 3513 зареєстрованих українців 208 працювало в сільськогосподарському секторі, 860 — у промисловості, 786 — у торгівлі, 1659 — в інших галузях [114, 16].

Значна частина українців у південних регіонах Італійської Республіки працює в домівках та в сільськогосподарському секторі, причім нелегально, як підкреслюють італійські вчені А. Вентуріні і К. Вілозіо [423, 7].

Українці на Апеннінах наприкінці 1990–х — на поч. 2000–х рр. шукали праці на так званих чорних ринках, де співіснували кримінал (т. зв. «mafia russa» — російські чи українські злочинні угруповання), проституція, рекет [290]. Не були винятком і українські злочинні угруповання, які намагалися контролювати ринок праці та працюючих.

Ситуація частково змінилася від початку 2000–х рр., коли італійська влада розпочала жорстку боротьбу проти кримінальних угруповань іммігрантів та їх діяльності на чорному ринку праці. Прикладом цього є факт, що 10 квітня 2003 р. у Мілані було заарештовано учасників злочинного угруповання — 14 українців і 2 білоруси. Угруповання спеціалізувалося на рекеті українських перевізників, які доставляли вантажі з Італії до України. Кожен водій обкладався «даниною» у розмірі 200–250 євро. «Дахом» бандитам слугувала Італо–українська асоціація Мілана [120, 29].

Варто зауважити, що, незважаючи на просвітницьку правову політику українських громадських організацій і товариств, робота в Італії була, є і, напевно, залишиться об'єктом купівлі–продажу. За даними українського дослідника О. Кривульченка, робоче місце в країні може коштувати від 100 до 400 дол. [290]. Матеріали польових досліджень та періодичних видань підтверджують зазначену тезу. Наприклад, українська заробітчанка Світлана за отримання роботи заплатила 300 дол. [169, 25]. 45–річна українка

Наталя з Неаполя у 2001 р. за свою першу працю також сплатила вказану суму [400].

На нашу думку, ведучи мову про купівлю–продаж роботи, доцільно враховувати окремі параметри: регіон і локалізація працевлаштування, статус перебування мігранта, рівень знання італійської мови.

У 2003 р. під час офіційного візиту до Італії президент України Леонід Кучма на запитання італійських журналістів, чому так багато українок виїжджає працювати на Апенніни, відповів, що на заробітки виїжджають жінки легкої поведінки і ті, які не хочуть працювати вдома. На наш погляд, це свідчить або про кричуще незнання об'єктивної ситуації наших заробітчан, або про небажання влади визнати факт безвиході в Україні, тому легше назвати землячок аморальними особами. О. О. Сапунко на запитання, чи багато українок стають повіями, відповідає: «Я б радше це назвав торгівлею людьми. Вони стали жертвами, не думаю, що вони пішли на це добровільно. Ми робили відповідне дослідження. Людина, яка потрапляє до рук злочинців, не має можливості вирватися. Якщо намагатиметься втекти, її просто вб'ють. Щодо чисельності, у нас є так зване місце попереднього ув'язнення, де перебуває десь 10 українок, які періодично змінюються. До них ходять наші сестри, бо все ж таки до сестер більша довіра дівчат. Вони без документів, не завжди зізнаються, що є жертвами проституції. Якщо ж порівняти статистичні дані різних країн, то порівняно з іншими у нас мізерна кількість...» [435]. Скажімо, під час операцій із запобігання проституції в Римі на початку 2007 р. було затримано 49 повій, із яких дві були українками. На Сицилії в цей же час виявлено злочинну українську організацію, яка займалася доставкою та організацією роботи повій у різних містах Італії. Поліція Неаполя провела 20 арештів, головами організації визнано двох українців: Тетяну Боярчук та Сергія Горшкова. Сестра Тетяни займалася вербуванням та забезпеченням виїзду дівчат. Організація діяла в згоді з українськими туроператорами,

які забезпечували туристичними візами та автобусами. Хоча деяких із дівчат і влаштовувалися працювати домашніми працівниками, в їхні обов'язки входило задоволення сексуальних бажань роботодавців [451, 11].

Наша розповідь буде не повною, якщо не згадаємо Ігоря Гната. Колишній львівський журналіст, а зараз керівник Регіонального центру соціальних адаптації колишніх в'язнів (неподалік Бродів), Ігор Гнат за 14 років своєї діяльності визволив із рабства за кордоном 36 українок (станом на 2013 р.). Окрім Італії, йому вдалося рятувати дівчат із Німеччини, Польщі, Іспанії, Греції. Цю нелегку справу (адже діє нелегально, на свій страх і ризик) робить із власної ініціативи. За словами Ігоря Гната, у сексіндустрії примусово перебуває від 3 до 5% жінок. Довести факт торгівлі людьми в Україні дуже важко, оскільки правоохоронцям для відкриття кримінальної справи не вистачає ні доказів, ні свідчень жертви чи продавця. Ігор Гнат вважає, що «Європа найбільше кричить про торгівлю людьми, але самі європейці і є покупцями. Дівчина з України коштує дешево, його не цікавить, чи добровільно, чи примусово вона займається проституцією» [452].

Таким чином, за структурою зайнятості українські заробітчани в Італії працюють у сфері послуг, промисловості, сільському господарстві. Якщо співвіднести сферу зайнятості, гендерний підхід, заробітну платню і локалізацію, то можна встановити особливості структури зайнятості українців у досліджуваній країні.

Найбільш чисельний сегмент українців Італії охоплює сферу послуг, яку умовно можна поділити на дві частини. Перша — праця доглядальницями за людьми похилого віку та дітьми або ж робота по домогосподарству. Цю нішу переважно заповнюють жінки. Їх заробітна платня становить 500–800 дол. на місяць на Півдні та 800–1200 дол. на Півночі. Як правило, житло і харчування надаються безкоштовно [326, 440].

Другу частину складає праця в готельному бізнесі, переважно це прибирання номерів. Тут також здебільшого зайняті жінки, їх

платня за місяць становить 700–1300 дол. Зазвичай вони мешкають у невеличких кімнатах для персоналу і харчуються при готелі [326, 440].

У промисловості переважно працюють чоловіки, їх заробіток становить 700–1300 дол. на місяць. Вони винаймають житло і мешкають по 2–4 особи в одній кімнаті, сплачуючи 100–200 дол. на місяць з кожного [326, 440].

У сільському господарстві також здебільшого зайняті чоловіки, їх заробітна платня складає 500–900 дол. на місяць, проте вона залежить від сезону та регіону. Така робота не є стабільною, тому більшість працюючих у цій галузі мешкає у тимчасових будовах (часто з картону та поліетилену) або ж у покинутих автомобілях [326, 440–441]. В аграрному секторі трапляється трудове рабство. Італія здригається від газетних публікацій, телепередач, які розповідають про умови праці й проживання африканців, румунів, болгар, поляків, українців, що працюють на сезонних сільськогосподарських роботах на півдні. Є факти фізичних та моральних принижень і навіть смертей через бажання заробити мізерну зарплату [450, 6].

Світова економічна криза теж вплинула на заробітчан. Зросли вимоги до робітника (знання мови, рекомендації тощо). Пропозиції праці стало менше: італійці намагаються економити, виконуючи окремі роботи самостійно. За експрес–опитуванням, проведеним Християнським товариством українців у Італії (2009 р.), наслідки кризи відчуло 74% респондентів. Попри це, українці не поспішають повертатися на рідні землі, які теж охопила криза. За цим же опитуванням, тільки 19% респондентів планувало повернутися через кризу додому [273, 201].

У 1990–2000–х рр. в силу об'єктивних соціально–економічних причин наростає українська жіноча імміграція до Італії, а на зміну маятниковій міграції, яка була характерна для 1990–х рр., прийшла довготривала.

3.3. Повсякденне життя заробітчан та їх побут

Основу повсякденного життя українських трудових мігрантів в Італії складає їх економічна діяльність, тобто здобуття засобів до існування та покращення матеріального становища родини.

Родина посідає важливе місце в житті українських заробітчан. На їх переконання, добробут родини — це один із вирішальних факторів міграції до Італії, тому такою вагомою для українців є ідея швидкого повернення додому, до родини. Скажімо, більшість доглядальниць має намір повернутися в Україну, «як тільки там ситуація покращиться» [245, 7].

Професор університету Ла Сапієнца у Римі Л. Пономарева зауважує, що початково еміграція планується як короткотермінова, потім через низку суб'єктивних та об'єктивних причин вона затягується на невизначений час [247]. За даними дослідження Християнського товариства українців в Італії, середній заробітчанин має майже 8 років «стажу» перебування в апеннінській державі [247].

Згідно з соціологічним спостереженням 2008 р., трудова міграція українських заробітчан у Італію терміном понад 6 місяців становила 80,5% від загальної кількості всіх трудових мігрантів Італії [281, 35].

Українська іммігрантка М. Лазарко–Бабущак зі Стрези зауважує, що «жодна моя знайома чи незнайома, з котрою я спілкувалася тут, жити оцим важким нікчемним існуванням не має охоти, де б вона не працювала: чи на прибиранні, чи доглядаючи хворих, старих. Кожна розуміє, що це не життя, що це тимчасово, і кожна мріє про мить повернення, коли про заробітки можна буде згадати, як про поганий сон» [162, 56].

Серед мігрантів, які перебувають в Італії, у 2008 р. було проведене дослідження щодо їхнього ставлення до родинних відносин. В результаті виділено чотири групи, для яких характерна відпо-

відна гендерна динаміка та родинні відносини. До першої групи належать громадяни з України та Молдови, абсолютну більшість яких становлять жінки. У них спостерігаються високі тенденції до шлюбів з італійцями. Другу становлять вихідці з Перу, Польщі та Еквадору. У них дещо нижча тенденція до шлюбів з італійцями та позитивне ставлення до створення сім'ї із співвітчизниками. Третю групу складають представники Сербії, Чорногорії, Албанії, Китаю, Філіппін, Шрі–Ланки, Індії, Марокко і Тунісу. Для них характерним є бажання возз'єднання сімей та схильність їх родин переїхати в Італію. До четвертої групи належать вихідці з Єгипту, Пакистану, Сенегалу та Бангладеш. Більшість серед них складають чоловіки, які прагнуть одружитися на італійках [398, 9].

На думку Л. Ситікової, українки, на відміну від жінок інших національностей, рідше повертаються до своїх чоловіків, налагоджуючи особисте життя на чужині та самотужки долаючи труднощі [323].

О. Кривульченко поділяє новоприбулих українців–заробітчан у Італії на чотири групи (залежно від способу пошуку роботи). Першу групу становлять особи, що добиралися до знайомих та рідних, які вже забезпечили місце праці для новоприбулого. До другої групи належать мігранти, що телефонували потенційному роботодавцеві, який приїжджав забрати новоприбулого. Третя група — заробітчани, що шукали працю або чекали на потенційного роботодавця на так званому чорному ринку робочої сили, який існує в кожному великому місті. Четверту групу становлять особи, що під час туристичного туру самотужки шукали роботу [290].

Пошук праці українцями в Італії у 73,4% відбувається через друзів, родичів, знайомих; у 18,1% — через приватні агентства з працевлаштування; у 17% — безпосередньо через роботодавця; у 7,3% — іншим шляхом [281, 37].

Згідно з соціологічним опитуванням 2003 р. заробітчан в Італії, 33,2% респондентам допомогли знайти роботу українські знайомі

і друзі, 22,3% — італійці, 17,1% — Карітас, 13% — незнайомі українці, 9,8% — Церква, 0,1% — українські дипломатичні установи. Більше того, 58,6% респондентів зауважило, що взагалі не знайомі з роботою дипломатичних установ України в Італії [45, 16].

Н. Шегда стверджує, що українці в Італії стикалися з труднощами «входження у нову реальність», серед яких незнання італійської мови, пошук праці, зміна стилю життя, різнопланові психологічні проблеми, розлука з власними сім'ями, не завжди доброзичливе ставлення з боку українців [45, 4].

Вітчизняні науковці О. Іванкова–Стецюк та Я. Кісь, проаналізувавши останні соціологічні дослідження зовнішньої трудової міграції, визначили базові потреби українських заробітчан, а саме: правовий захист, вивчення мови, безпечне та доступне переведення коштів з–за кордону в Україну, програми психологічної підтримки та адаптації, охорона здоров'я [283, 182–183].

Головними проблемами українських заробітчан, згідно з соціологічним опитуванням 2003 р., були: пошук роботи (67,3%), мовний бар'єр (56,8%), нелегальний статус (16,6%), морально–психологічні проблеми (16,5%), важкі умови праці (15,2%), продаж робіт та непорядність співвітчизників (11,2%), житлові умови (10,6%). Лише 0,8% респондентів не мали жодних проблем [45, 16].

Важливе місце в повсякденній практиці відіграє комунікація, а робота для українців–заробітчан залишається головним, а часом єдиним місцем соціальної комунікації. Проте й вона значно обмежує можливості українців у інтерактивному спілкуванні, яке здебільшого має спорадичний та обмежений характер. Однією із причин цього є недостатнє знання італійської мови (через постійну трудову діяльність).

Більше того, особи, зайняті у сфері послуг (а це в основному домогосподарки або опікуни), більшість часу проводять зі своїми господарями, займаючись одноманітною працею. Це ще більше нівелює бажання спілкуватися: людина замикається в собі, ви-

конуючи місію заробітку грошей заради підвищення добробуту своєї родини.

Специфіка роботи у сім'ї та певна замкненість спричиняє дезорієнтацію та породжує непорозуміння [211, 8]. Так, В. Лебіщак з Кавальяно згадувала, що «робота була важкою, а господиня — лихою. Я перетворилася на робота — без почуттів, без думок. Усю роботу по дому виконувала механічно» [164, 15].

І. Шевцова з Мілана відзначала, що «тут живеш від зарплати до зарплати монотонним життям одного дня. І не тільки тому, що один день майже не відрізняється від іншого, але й протікають ці дні «служіння пану» у боротьбі, щоб не зламатися, не дати «кинути себе під ноги». Але тут платять гроші…» [242, 26].

Однією з форм комунікації, зв'язку із Батьківщиною є автобусне сполучення між обома країнами. Щотижня між Україною та Італією курсує понад 1000 мікроавтобусів [326, 442]. За кілограм вантажу відправника беруть 1,5–2 євро [326, 442]. У цій ситуації водії виконують роль медіаторів (посередників) між членами родини.

Вільний час українських заробітчан є єдиним періодом, коли вони можуть без психологічного дискомфорту поспілкуватися з членами своєї групи чи спільноти, проте цей час обмежений.

Рідною мовою українські іммігранти послуговуються, коли телефонують додому, зустрічаються у парках чи на автостоянках, відвідують церковні відправи. У більшості випадків українську мову вживають там, де українці колективно винаймають житло або спільно працюють. Італійський україніст Сальваторе Дель Гаудіо відзначає, «що серед українців панує типова ситуація диглосії, тобто італійська мова охоплює (майже) всі головні соціальні сфери, а мова емігрантів має обмежений, приватний характер (окрім, звичайно, (…) урочистих ситуацій, наприклад, культурних, релігійних, політичних зустрічей при установах, інституціях тощо). Подібна ситуація спостерігається і в інших європейських країнах, де присутні численні слов'янські та ін. діаспори, наприклад, російська еміграція в Німеччині» [442, 206].

У кожному місті Італії, у якому мешкають українці, є місце, де збираються наші співвітчизники для соціальної комунікації. Зазвичай такий день припадає на суботу або неділю, а місцем збору найчастіше є міські парки або церкви. Скажімо, у Римі — це парк навпроти станції метро «Піраміда», у Неаполі — це площа Гарібальді біля залізничного вокзалу, у Ріміні — набережна, у Салерно — набережна Лунко Маре.

У Салерно у вихідні «сходяться українці, в основному жінки. У розмовах відчувається напруженість після робочих буднів, хтось скаржиться на господиню, котрась із жінок плаче…, ще інша з надією підходить то до одного гурту, то до другого, питаючи, чи не чули роботи… Найбільше розмов навколо довгоочікуваного «пермессо ді соджорно» (з італ. — «дозвіл на проживання») [140, 42].

М. Сенич із Пескари зауважила, що українські заробітчани «по–різному проводять своє дозвілля: хто в скверику, хто на морі, хто біля бусів на вокзалі, а хто — за чаркою» [209, 29].

Марія з Рима зазначила, що «ми ділимося новинами в неділю у міських парках. Мої подруги (такі ж домашні працівниці, як і я) так само мало знають про те, що коїться в країні» [211, 8].

Є й набагато простіші способи розвантаження. З цього приводу респондент О. Коропецька зазначила, що «відпочиваю (гуляю або сплю), щоб розвіялась голова» [19, арк. 1].

Причиною такого одноманітного життя, як зазначає Н. Шегда, був брак на поч. 2000–х рр. соціокультурних структур, які б заопікувалися українськими емігрантами. Часто єдиними «культурними ініціативами» були зустрічі у вихідні за обідом чи вечерею, що супроводжувалися надмірною кількістю алкоголю для зняття стресу [45, 5].

Легальний чи нелегальний статус, а відтак відповідний правовий захист і можливість вільного пересування країною, безпосередньо впливають на психологічний стан українського іммігранта. Нелегали, перебуваючи у постійному страху перед контролем по-

ліції та депортацією з Італії, намагались і намагаються зменшити до мінімуму своє перебування поза місцем праці, обмежити і так нечасті телефонні дзвінки в Україну та передачу пакунків рідним. Не володіючи добре італійською мовою і, як наслідок, не знаючи власних прав, заробітчани мають постійний страх бути виданими поліції як нелегали, також вони досить часто стають суб'єктами нечесної експлуатації роботодавцями–італійцями [45, 5].

Легалізація й отримання відповідних документів вагомо впливали і впливають на соціальну адаптацію та психологічний комфорт українських мігрантів. В. Дарморіс із цього приводу зазначає, що це питання є «одним із найболючіших, бо кожна людина, яка перебуває (а радше жертвує себе) у нестерпних умовах задля того, щоби заробити якогось гроша і передати його близьким та рідним в Україну, в надії очікує на цей папір» [134, 43].

Таким чином, правовий статус українських заробітчан в Італії суттєво впливає на їх повсякденну практику. Із цього приводу заробітчанка С. Савка з Новари писала, що «з одержанням документів життя змінилося. Тепер ми можемо мати свої об'єднання, різні гуртки, товариства» [202, 27].

Житло і побут українських заробітчан зумовлюються їхнім працевлаштуванням, натомість харчування залежить від соціального статку родини, яка наймає українця.

Продукти харчування українці зазвичай купують у великих супермаркетах мереж «Penny–market», «Lidl», «Coop». Як свідчать матеріали опитувань, українці здебільшого купують харчові продукти зі знижкою або за різноманітними акціями. Продукти вітчизняного виробництва можна придбати та замовити на стоянках наших мікроавтобусів у суботу та неділю.

Витрати на себе українських іммігрантів у Італії складають до 25% від зароблено у 49,1% заробітчан, 26–50% — у 47,1%, 51–75% — у 3,3%, понад 75% — у 0,5% [281, 52]. Респондент О. Григорчак зауважила, що «на себе витрачаю 450 євро в місяць, в основному на житло, їжу, транспорт» [13, арк. 1].

Зазвичай українські жінки–заробітчанки на Апеннінах мешкають там, де працюють, скажімо, баданте проживають у сім'ях роботодавців. Відповідно умови життя та побуту різняться. У більшості випадків, якщо житлові умови дозволяють, заробітчанам виділяють окрему кімнату. Витрати на утримання (комунальні послуги, харчування) оплачують працедавці. Попри очевидну економічну вигідність такої ситуації, вона має і мінуси: іммігрант може втратити навики самостійного життя, менше комунікує в соціумі, що часто призводить до депресії та розчарування. Як зазначає А. Путтіні, складається враження, що таких жінок відділили від попереднього життя, праці, звичаїв та побуту. Вони перебувають у стані вимушеної ізоляції. Їх підтримують лише думки про життя близьких удома [316, 75].

Дослідження серед домашніх працівниць, проведене в провінції Ломбардія (місцевість, де проживає багато українок), виявило дуже цікаві факти: 30,7% живуть там, де працюють, 54,3% орендують квартири на декілька осіб і тільки 3,4% живуть у друзів та родичів [323].

Проте більшість заробітчан в Італії дотримуються основ свого етнокультурного буття. Українка–заробітчанка О. Наріжняк із Новари зазначає, що «в далекій чужині, ми не забуваєм про свої традиції, свята… І гріх казати, що нам дуже важко. Важко в іншому плані: далеко родина — діти, батьки, сім'ї... А це основа нормального життя» [170, 41].

В. Вербіцький, аналізуючи життя громад із Ровіго, Феррари та Карпі, зауважив, що «в міру можливостей, якщо є вільні від праці дні та у неділю, святкують свята відповідно до традицій, яких дотримувалися на рідній землі, в своєму регіоні… Тут, в Італії наші земляки не мають можливостей і умов, щоб чітко дотримуватися календаря» [123, 44].

Л. Дукас зазначив, що в Італії «наші українки завоювали статус добрих, сумлінних, працьовитих жінок, які не поміняли на чужу свою неординарну ментальність, далеко від дому не розгубили свого серця і незрадливої любові до рідної землі» [139, 14].

А. Путтіні, коментуючи діяльність української та молдавської спільнот у Римі, зауважує, що «іммігранти… усвідомлюють, що кожен рік, проведений поза рідною країною і рідною культурою, частково змінює стиль життя і звички. Щоденна взаємодія з італійським суспільством змінила їхній смак, манери і свідомість» [316, 68].

Актуальною є й проблема виховання представників другого покоління українських іммігрантів на Апеннінах. Із цього приводу українка в Італії зазначала, що її «дитина росте в іншій країні, менталітет формується тут, тож прививати любов до України зможу тільки я, мати. Тільки одна я є для нього джерелом знань про рідний край та мову. Адже навіть із друзями–земляками він спілкується італійською, бо тяжко переключатися» [142, 46].

Важливою складовою заробітчанської повсякденності є постійна взаємодія з членами інших етнічних спільнот. Як зауважує Є. Перепелиця, українські іммігранти в Італії вирізняються своїм мирним характером. Українці утвердилися як контактна спільнота, до якої італійці ставляться з великою прихильністю [431, 174]. Посольство Італії в Україні повідомляло Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, що українські емігранти в Італії вирізняються своєю миролюбністю [325].

Ці риси суттєво вплинули на позитивне сприйняття українців італійцями. Наприклад, О. Григорчак із Болоньї стверджує, що «в Італії після українки на роботу хочуть брати лише українку» [13, арк. 2].

Проте трапляються поодинокі випадки зневажливого ставлення італійців до заробітчан та усвідомлення останніми свого нижчого соціального статусу [150, 10]. Рідко, але бувають випадки неадекватного ставлення італійських працедавців до українських іммігрантів. Скажімо, респондент Л. Зазуляк стверджувала, що «на моїй першій роботі дідусь, за яким я доглядала, сказав, що я вже маю кланятись йому в ноги за дах над головою і миску макаронів» [17, арк. 2]. Подібні явища можуть мати місце і в ін-

ших сферах суспільного життя. Респондент Г. Кондратюк зауважила, що «в магазині, барі говорю до працівника італійською, відчувається у відповідь ставлення не як до інших італійців» [18, арк. 1].

Українська студентка Болонського університету, донька заробітчанки Т. Касякіна зазначила, що «якщо десь піти (наприклад, хочемо зняти квартиру), то перевагу віддають італійцям» [20, арк. 2]. Проте респондент М. Симчич зауважила, що психологічний дискомфорт виявляється «як з ким, але відчувається, проявляється — дають тобі зрозуміти, що ти їм нерівня, можуть нагадувати, що помогли тобі зробити документи» [25, арк. 2]. Відчуття дискримінації є доволі суб'єктивним, зрештою, залежить від індивідуального досвіду заробітчанина, а тому важко в цьому випадку робити різного роду узагальнення.

Вивчення і знання мови виступають одними із важливих характеристик повсякденного буття українських іммігрантів в Італії. З цього приводу респондент Л. Королишин наголосила, що «якщо не розумієш мови, то дуже тяжко. Основне тут — мова» [22, арк. 1]. М. Симчич зазначила, що «спершу сиділа два місяці без роботи, бо не знала мови і не мала документів» [25, арк. 2]. Серед факторів, які впливають на засвоєння чужої мови, — постійна комунікаційна практика, мовне середовище, можливість, бажання і вік.

Респондент І. Чверенчук із Болоньї згадувала про свою італійську, що за «2–3 місяці розуміла, за 5 місяців уже говорила» [15, арк. 1]. Л. Зазуляк «за півроку могла спокійно спілкуватися в межах сім'ї, купувала книжки, словники, ходила на курси, вчила мову, щоб знати свої права та обов'язки, щоб читати контракт» [17, арк. 1]. А. Черкавська засвідчила, що «мову вчу в процесі» [24, арк. 1]. М. Сороневич констатувала, що незважаючи на багатолітнє проживання в Італії, більшість українців не володіє мовою на рівні, достатньому для читання місцевих газет чи перегляду телевізійних новин [211, 8].

Важливою складовою повсякденного життя є умови праці іммігранта. Серед українських заробітчан в Італії поширені два типи праці: погодинна і «пансіон». При погодинній мігрант заробляє за ті години, які відпрацював. Погодинна оплата практикується у промисловості та частково у сфері послуг. На «пансіоні» українці працюють повний світловий день із фіксованою щоденною оплатою праці. Як зазначає Н. Тиндик, вони мусять «працювати щодня по 10–15 годин» [326, 441]. «Пансіон» поширений у сільському господарстві та частково у сфері послуг.

Проте у стресовій ситуації та безвиході «заробітчани задовольняються будь–якою роботою, погоджуючись на будь–які умови», адже «страхи багатьох поповнює усвідомлення нелегального стану перебування в країні та незахищеності з боку закону та соціальних служб» [150, 9–10].

Важливими є тривалість робочого дня та робочого тижня українського заробітчанина. Зауважимо, що вони суттєво різняться залежно від сфери зайнятості, територіальної локалізації, обсягу робіт, які виконуються трудовими мігрантами.

Згідно зі статистичними даними, більше 25% іноземців працюють за нестандартним графіком: 19% — у вечірній час (з 20:00 до 23:00), 12% — вночі (після 23:00) і 15% — у неділю [319].

За соціологічним дослідженням 2008 р., у 43,9% українців у Італії робоче тижневе навантаження становило 41–60 год., у 17,7% — 61–80 год., у 10,4% — до 40 год., у 7% — понад 80 год. Натомість для 21% українських заробітчан робочий час був ненормованим [281, 47].

Зазвичай українці в Італії намагаються працювати повний день, поєднуючи кілька видів діяльності. Л. Медведєва спочатку працює на «фісі» «з 8:00 до 12:00 (вихідний — неділя), а далі по «поліціях» — десь 3–4 год.» [21, арк. 2]. Респондент Н. Мочкодан зазначила, що «офіційно працюю на двох роботах: 1) прибираю в карабінерів у казармі; 2) прибираю в банку, плюс начорно роблю» [27, арк. 2]. М. Симчич зауважила, що «зараз прибираю, гла-

джу в десятьох родинах — поліція… решта сімей — неофіційно» [25, арк. 2]. О. Григорчак із Болоньї в інтерв'ю зазначила, що «прибираю офіційно в двох офісах, неофіційно — ще в кількох сім'ях» [13, арк. 2].

Умови праці більшості українських громадян за кордоном не відповідають нормативам ні України, ні Італії. Багато мігрантів мають робочий день тривалістю 10 год. і більше [293, 27].

Проте слід брати до уваги і заробіток іммігранта. Середньомісячна платня українців в Італії, згідно з соціологічним опитуванням 2008 р., становила 1120 дол. 77,3% заробітчан отримувало понад 1000 дол., 18,7% — від 501 до 1000 дол., 3,1% — від 251 до 500 дол., 0,9% — до 250 дол. [281, 49].

У польових матеріалах зустрічаємо інші цифри. Респондент Г. Кондратюк зауважила, що за одну годину заробіток становить від 8 до 10 євро [18, арк. 1]. М. Симчич засвідчила, що «за одну годину буває платять 5, 8 чи 11 євро» [25, арк. 2].

Працюючи на підприємствах у Больцано «можна заробити до 1000–1200 євро. У сфері домашнього господарства платять 700–800. Проте багато українок погоджуються на понаднормові, працюючи у вихідні та святкові дні, і одержують за це до 1000 євро» [216, 13].

Окремим аспектом повсякденності українців є збереження фізичного та психічного здоров'я. Фізичний стан українців залишається таким, як і в Україні, натомість більшість проблем заробітчан пов'язані з психічною складовою.

Згідно з чинним італійським законодавством, лише половина іммігрантів у Італії мають легальне право користуватися соціальним та медичним обслуговуванням. У випадку ж ургентної необхідності допомагають і нелегалам [323]. Щоправда, українці дуже рідко звертаються до лікаря. За даними проведеного нами опитування, проблеми зі здоров'ям мають 92,4% заробітчан, із них лише 36,76% обстежувались у італійських лікарнях [13–36].

Психологічний дискомфорт вплинув на фізичне й емоційне здоров'я українських іммігрантів Італії. М. Іваник та М. Сороневич зауважили, що заробітчани «перебувають під постійним психологічним тиском» [150, 9].

У 82% опитаних українських заробітчан Болоньї у 2005 р. стан здоров'я погіршився: впав зір, спостергалися нервово–психічні розлади, гінекологічні та серцево–судинні захворювання, проблеми з хребтом. 87% осіб взагалі не обстежувалися в лікарів за час перебування в Італії (за винятком нагального госпіталізування) [193, 79].

Більшість українських заробітчан скаржиться на погане самопочуття, яке, згідно з опитуванням, є результатом надмірної праці, перевтоми та недосипань. До цього додаються стреси, депресії, культурний шок, що значно деформують константний психічний стан українських трудових мігрантів. Відповідно спрогнозувати прояви психіки як захисного бар'єру перед іноетнічним середовищем доволі важко. Більшість заробітчан успішно долає нові соціокультурні перепони, але є й такі, які впадають в істерику, внутрішньо замикаються, страждають від депресії, що в сумі може навіть викликати неадекватність та деградацію. Скажімо, в 2005 р. біля міського кладовища Болоньї в чагарнику проживало близько десяти українців, які облаштували собі будки, харчувалися в «Карітасі», зловживали алкоголем. Більшість із них не працювало [443, 23].

Серед українських заробітчан спостерігається ефект «застряг в Італії» без можливості залишити країну. Л. Наре зазначила, що з цієї причини іммігранти особливо страждають, адже не мають змоги відвідати свої сім'ї на Батьківщині [400].

Унаслідок масової трудової еміграції з України протягом останніх 20 років, наше суспільство зіткнулося з явищем «транснаціональної сім'ї», яка проживає в двох країнах і підтримує стосунки на відстані (наприклад, дружина в Італії, а чоловік і діти в Україні, або чоловік в Росії, а дружина і діти в Україні). В Україні такий тип

сім'ї стає все більш поширений. Діти таких сімей виростають переважно в матеріальному достатку, але без уваги матері чи батька (або й обох одночасно). Це, фактично, сироти при живих батьках, з усіма відповідними ризиками: порушеною соціалізацією, відсутністю прикладу для наслідування, ймовірністю набуття шкідливих звичок, девіантною поведінкою, споживацтвом, психологічними травмами, навіть нервово–психічними розладами [440]. Такі діти часто не пристосовані до дорослого життя, не кажучи про те, що в майбутньому повинні створити свої сім'ї. Особливо гостро ця проблема постає в Західній Україні, вихідці з якої через економічну неблагонадійність змушені мігрувати.

Сценарії розвитку транснаціональної сім'ї різноманітні, проте погано вивчені. Виділяють, зокрема, такі моделі подальшого розвитку транснаціональних сімей: возз'єднання в Україні як країні походження (реміграція), возз'єднання в країні призначення, транснаціональне існування, розпад, дроблення, поліформатність (чергування міграційних практик зі спільним проживанням) [441]. Транснаціональна сім'я може бути також одним зі способів існування сім'ї міжнаціональної (наприклад, чоловік — італієць, а дружина — українка).

Складність ситуації заробітчан відтворено на вітчизняному каналі 1+1 у документальному фільмі «Жінка–банкомат» (2013). Його творці (автор Акім Галімов, режисер Ганна Яроменко, продюсер Наталка Якимович, оператори Сергій Гришин та Юрій Радик, менеджер–консультант в Італії Маріанна Сороневич) показали на прикладі окремих історій різні сторони життя українських заробітчанок: важка подорож до Італії, економія на всьому, відносини з дітьми в Україні, розпад сімей тощо.

В українській психіатрії навіть виникло поняття «італійський синдром» на позначення психічних проявів у пацієнтів, що повернулися з–за кордону. У ширшому сенсі це збірне поняття, яке об'єднує комплекс психологічних проблем (відсутність адаптації, психосоматичні розлади, відхилення поведінки), що виникають

у трудових мігрантів під час їх перебуванням за кордоном. Український лікар А. Файфрич, дослідник цієї теми, підкреслює, що з точки зору психіатрії, еміграція стала для пацієнтів своєрідним «концентратом» стресогенних факторів [335, 339].

Отже, головними проблемами повсякденного життя заробітчан є подолання культурного шоку і стресів, адаптація до кардинально нових умов життя в іноетнічному суспільстві, пошук роботи, нелегальність на початковому етапі заробітчанського шляху, вивчення італійської мови, проблеми зі здоров'ям, ускладнення відносин із близькими людьми в Україні. Більшість українців адаптуються, свідченням чого є кількарічне перебування їх як трудових іммігрантів у Італії.

Перебуваючи в Італії, українські заробітчани як один із дієвих механізмів адаптації використовують самонавіювання, переконуючи себе, що приречені пристосуватися до нової дійсності й іншого виходу із ситуації немає. Згодом таке трактування входить у звичку і стає невід'ємною частиною ранкового автотренінгу: роблю, бо мушу.

Ще однією гранню повсякденної діяльності українських заробітчан є збереження своєї етнічності та рецепція іноетнічної соціокультурної моделі поведінки. Одними із важливих складників збереження своєї національної ідентичності виступає мова та її повсякденне вживання, практикування обрядово–звичаєвих дійств, релігія.

Загалом для українців Італії характерний середній рівень соціальної мобільності, розуміння італійської мови й культури. Основними причинами появи трудової четвертої хвилі міграції українців вважається безробіття, падіння доходів населення, економічна криза в Україні та прагнення шляхом виїзду покращити свій добробут. Іммігранти, становлячи близько 15 % від усіх працівників Італії, стали важливою складовою італійського суспільства. Йдеться насамперед про малопривабливі для італійців робочі місця, здебільшого у сфері послуг, будівництві, сільсько-

му господарстві, промисловості. Специфіка економічної зайнятості трудових мігрантів, зокрема й українців, детермінується регіональними відмінностями Італії, а також гендерними та національними особливостями. Українські заробітчани як офіційна п'ята (а фактично четверта) за чисельністю національна група Італії переважно доглядають за старшими і хворими людьми або ж працюють як домашні працівники. Робота часто стає об'єктом купівлі–продажу між заробітчанами. Серед українців переважну більшість (близько 80%) становлять жінки, чоловіки в основному зайняті на будівництві чи сільському господарстві. Великою рідкістю є праця за фахом, здобутим на батьківщині. Значна частина українців продовжує залишатися нелегалами, що знижує їхню конкурентоздатність. Хоча простежується впевнена тенденція до зниження кількості нелегальних українців. Повсякденне життя українських заробітчан в Італії здебільшого є комерціалізованим, тобто зводиться до заробляння коштів.

Розділ 4. Громадсько–культурне життя

4.1. Зародження, становлення та функціонування українських громадських організацій в Італії

Важливою складовою будь–якої іммігрантської спільноти є функціонування в її структурі таких соціальних інститутів, як громадські організації. Вони посилюють суспільно–політичну консолідацію та пожвавлюють внутрішньоетнічну комунікацію людей однієї національності. Не є винятком і українські трудові мігранти Італії.

Упродовж 1990–х рр. в Італії український громадський рух як такий був відсутній через малу чисельність заробітчан і низьку ініціативу з їх боку. Лише на початку 2000–х рр. у зв'язку зі значним збільшенням чисельності українців на Апеннінах виникли сприятливі умови формування громадських організацій, а впродовж першого десятиліття 2000–х рр. відбулась їх розбудова.

Формування громадських організацій українських трудових мігрантів у Італії є складним і суперечливим процесом, а діяльність таких організацій часто залежить від особистих інтересів засновників [330]. На думку редакторів «Незалежного сайту українців в Італії», «процес формування організованої української громади в Італії ще триває. Не в усіх містах, навіть якщо там проживає дуже багато українців, є осередки, де можна поспілкуватися українською мовою, разом відзначити національні та релігійні свята» [276, 473].

Станом на квітень 2006 р. нараховувалося 56 українських громадських організацій [236, 8]. За даними громадської активістки Т. Кузик, у 2011 р. в Італії функціонувало від 40 до 70 громадських організацій українських емігрантів [121].

На думку української дослідниці О. Герасименко, українські іммігранти Італії активно дбають про збереження мовних, культурних та духовних традицій, про що свідчить заснування та діяльність відповідних структур, які, окрім іншого, займаються соціальним захистом заробітчан [273, 203].

О. Городецький поділяє українські громадські організації Італії на 3 типи:

1) громадські організації, які створюються та реєструються мішаною парою: він — італієць, вона — українка, він має доступ до якогось італійського профсоюзу чи до міської або районної ради, які виділяють кошти на інтеграцію (такі громадські організації є своєрідними сімейними кооперативами, які просто відмивають гроші);

2) агенції з надання послуг: юридична консультація, подання документів на легалізацію (за винагороду). Люди, щоб не платити податків, не фігурувати як підприємство, створюють ширму громадської організації. Наприклад, у Римі близько 100 мікроавтобусів, зареєстрованих як громадські організації, перевозять пакунки від одних членів організації до інших в Україні та здійснюють це нібито безкоштовно;

3) де–юре і де–факто дієві організації, об'єднані національною ідентичністю на основі спільних цінностей (не мають на меті заробляння коштів) [38].

Якщо розглянути територіальну та кількісну характеристики, то можна встановити, що товариства діють насамперед у місцях масового скупчення українських іммігрантів, тобто на території провінцій північно–західного, північно–східного та південного регіонів. Високу активність українські громадські організації Італії розвинули в Кампанії, Лаціо, Емілії–Романії, Венето, Ломбардії, Лігурії, Тоскані.

Осередками громадського і культурно–освітнього життя українців на Апеннінах здебільшого виступають міста, оскільки в них легше можна скоординувати діяльність відповідних асоціацій.

Наш аналіз дає змогу стверджувати, що найбільш відомими центрами громадського життя північно–західної Італії є Генуя, Мілан, Брешіа, Павія і Варезе. Скажімо, у Генуї діє «Українська громада у місті Ґенуя», у Мілані — «Українська благодійна соціально–культурна асоціація «Новий Світ», профспілкове товариство емігрантів в Італії «Справедливість», у Брешії — італо–українська культурна асоціація «Надія», у Варезе — асоціація «Anna Sofiya» та асоціація українських жінок в Павії «Джерело». Також існують громади у К'яварі та Савоні.

На північному сході країни осередками громадського руху українських трудових мігрантів є Венеція, її околиці, Болонья, Модена та Тренто. У Венеції діють українська громадська правозахисна організація «Оберіг», товариство «Україна», товариство «Україна Плюс», у Віджевано — італійсько–слов'янська асоціація «Політ журавля», у Местре біля Венеції — «Україна Плюс», у Кодроїпо — «Україна–Фріулі», у Тренто — християнсько–культурна асоціація українців «Разом», у Портогруаро — «Роксолана», у Модені — «Київська Русь» та «Диво–писанка» («Magica pysanka»), у Ріміні — «Надія України», у Реджо–Емілії — Товариство українців в Італії, у Болоньї — «Associazione Italo–Ucraina In Club».

У центральних провінціях Італії громадське життя в основному зосереджене в Римі, де діє вісім товариств: Центральна координаційна рада українських об'єднань в Італії, Асоціація українських жінок–робітниць в Італії, асоціації «Україна в Європі», «Оріана», «Зубко», «Арата», Християнське товариство українців в Італії, об'єднання «Родинна світлиця». Також українські товариства організовані в м. Латіна («Рондо»), м. Пескара («Україна» та Італійсько–українське культурне християнське товариство), та м. Сполетто («Українці за інтеграцію»).

На півдні, де українці становлять відносну більшість серед інших іноземних спільнот, громадські організації доволі поширені. Скажімо, у Салерно діє українсько–італійська асоціація «Калина», у Казерті — «Зерно», у Неаполі — «Слов'яни», Добровільна асоці-

ація українських жінок в Італі, у Кастель Волтурно — українська спілка «Оберіг», в Авелліно — Українська громада у м. Авелліно.

На островах функціонують дві громадські організації: у Сіракузах — Українсько–італійська асоціація культурно–економічних обмінів та в Кальярі — асоціація української громади Сардинії «Барвінок».

Упродовж 2000–х рр. змінився перелік найактивніших товариств, які розвивали українську громадську спільноту Італії. На переконання журналістки Т. Умлєвої, у 2006 р. на Апеннінах доволі дієвими були Християнське товариство українців в Італії, Товариство українців в Італії, асоціація «Україна в Італії», Асоціація українських жінок в Італії, асоціація «Україна плюс», культурні асоціації «Горизонти», «Калина» [236, 8].

Українська дослідниця О. Герасименко зауважує, що у 2009 р. найбільшою активністю серед громадських товариств українців на Апеннінах характеризувалися «Калина» (заснована в Салєрно 2002 р., голова — Ольга Тарасюк), «Надія» (заснована в Брешіа 2002 р., голова — Ольга Вдовиченко), Християнське товариство українців в Італії (засноване в Римі 2003 р., голова — Олесь Городецький), «Слов'яни» (заснована 2002 р. у Неаполі, голова — Людмила Колодіна) [273, 202].

Важливу роль у вирішенні суспільно–політичних проблем заробітчан відіграє Християнське товариство українців в Італії, осередок якого розміщується в Римі. Воно також було створене за сприяння УГКЦ.

У Брешії наприкінці 2002 р. засновано українську культурно–просвітницьку асоціацію «Надія». Активний член організації О. Несторова зауважила, що «ми, українці, намагаємось бути тут не тільки робочою силою, а й заявити про себе, як про велику націю, що хоче жити глибоким духовним життям» [138, 28].

19 вересня 2004 р. у Тренто розгорнуло діяльність Християнсько–культурне товариство українців, завдання якого — допома-

гати заробітчанам у пошуках роботи та житла, відкривати недільні школи для дітей, де буде можливість вивчати катехизм, українську мову та літературу, історію України, створювати вокальні й танцювальні ансамблі [184, 13].

Варто також наголосити на низькій активності, а здебільшого й відсутності українських громадських організацій на Сицилії. Українські заробітчани з цього приводу твердять, що на острові «ми покинуті та забуті» [291].

Українські громадські товариства на Апеннінах організували низку релігійних, культурно–просвітніх і суспільно–політичних заходів для співвітчизників. Про суть цих акцій ітиметься в іншому підрозділі, проте варто підкреслити, що вагому роль у консолідації українства в Італійській Республіці відіграють такі заходи, як відзначення релігійних свят і визначних дат, культурно–просвітницькі акції та віча, прес–конференції та круглі столи, присвячені еміграції, а також видавнича, консультативна і правозахисна діяльність.

Аналізуючи основні напрями розвитку українських товариств Італії, зміст їхньої діяльності, а також структуру та склад, зауважимо, що сучасним асоціаціям українців у досліджуваній країні притаманна певна організаційна нестійкість. Вона пов'язана насамперед із проблемами фахового кадрового забезпечення, фінансуванням товариства та місцем проведення відповідних заходів.

До виникнення українського громадського руху на Апеннінах значною мірою долучилася УГКЦ, прикладом чого можуть слугувати організовані нею Форуми українців Італії.

З ініціативи УГКЦ 11 травня 2003 р. у Римі відбувся Перший форум українців Італії під назвою: «Збережімо українську родину». У роботі форуму, окрім делегатів від 28 українських парафій і 8 громадських організацій, взяли участь Надзвичайний та Повноважний посол України в Італії Б. Гудима, депутати Верховної Ради О. Білозір і М. Жулинський, депутат Парламенту Італійської Республіки Є. Річчі, ієрархи УГКЦ, представники муніципалітету

Рима, «Карітасу», а також ЮНЕСКО та Європейського конгресу українців [163, 4–14].

Мета форуму полягала в тому, щоб, «з'їхавшись із усіх кінців Італії, обговорити стан справ, порадитись і вирішити, як нам жити далі», а також об'єднатися з метою «навчитись захищатися перед бідами, перед роботодавцями, щоб подбати про своє майбутнє тут, в Італії і в Україні» [163, 4]. На Першому форумі було публічно озвучено найгостріші проблеми трудових мігрантів та висунуто політичні й соціальні вимоги до української влади.

Учасники Першого форуму українців в Італії, врахувавши слушні пропозиції, які були напрацьовані при обговоренні, звернулися до Уряду України й української громадськості з резолюцією [додаток Н]. У ній для покращення стану тимчасової трудової української еміграції вимагалося негайно підписати міждержавну італійсько–українську угоду про захист прав українських працівників, урегулювання трудової квоти, боротьбу з рекетом та митними поборами на кордонах, допомогу в організації українських шкіл, відкриття повноцінного консульського відділу в Неаполі, придбання нового, більшого приміщення для консуляту в Римі. Також було прийнято рішення створити Християнське товариство українців Італії з метою подальшого згуртування українства [163, 14].

Організатором Другого форуму 8 травня 2004 р. стало новоутворене Християнське товариство українців в Італії, очолюване О. Городецьким [186, 23]. У спеціальному відеозаписі учасників заходу привітав лідер блоку «Наша Україна» В. Ющенко. У прийнятій резолюції констатувалося, що більшість вимог делегатів Першого форуму так і залишилася без відповіді. До попередніх пунктів делегати додали забезпечення конституційного права всіх українських громадян Італії, які бажають проголосувати на виборах Президента України, шляхом відкриття необхідної кількості виїзних виборчих дільниць [199, 24].

Під час Четвертого форуму українців 19 серпня 2006 р. було створено міжнародну громадську організацію «Нова хвиля», по-

кликану представляти інтереси «четвертої хвилі» української еміграції [125, 44], до якої ввійшли й представники від громадських організацій Італії. Але загалом в Італії українські громадські організації погано координують свої дії й слабко співпрацюють.

Зауважимо, що до 2010 р. налічується п'ять спроб створити єдину організацію українців на Апеннінах. Тому 8 травня 2010 р. у приміщенні Посольства України в Італії відбулися збори, на яких вкотре розглядалося заснування об'єднаної громадської організації українців в Італії [189, 14], проте вони не дали бажаного результату.

Потреба об'єднання асоціацій в єдину структуру назріла давно, адже тільки окремі українські громадські організації Італії юридично зареєстровані, а діяльність більшості з них має напівлегальний характер. Крім цього, кількість членів товариств може налічувати від двох до півсотні осіб. Ці товариства за ефективністю і напрямком діяльності є доволі різними.

Паралельно з формуванням громадського руху і відповідних організацій українців в Італії з середини 2000–х рр. у країні спостерігається процес політизації іммігрантів, спричинений, на наш погляд, значною кількістю легальних заробітчан і невирішеністю низки проблем їх адаптації та інтеграції в суспільство. Італійська Республіка упродовж кінця XX — поч. XXI ст. переважно ігнорувала ці нагальні проблеми, що підштовхнуло іммігрантів до об'єднання і консолідації з метою виступати як політична сила, що може лобіювати економічні, соціальні, правові інтереси заробітчан.

За цих умов у Римі в травні 2007 р. була створена перша політична партія «Нові італійці», біля витоків якої — іммігранти різних країн світу. Серед них є й представники України: М. Працюк, яка обіймає посаду національного секретаря, та М. Сороневич, що займається зв'язками з громадськістю. Також М. Працюк очолює профспілку іноземних робітників S.I.L.E., членами якої є 12 тисяч українців та громадян інших національностей [156, 5].

Із цього приводу італійський журналіст Е. Паска зауважив, що дебати довкола залучення іммігрантів до суспільного життя Італії тривають роками, але пропозиції «застрягли» у парламенті, не маючи підтримки більшості, яка б перетворила їх на закон [176].

Важливим кроком у відстоюванні етнополітичних позицій та соціально–економічних пріоритетів іммігрантів Італії стало реформування системи влади на місцях та залучення до управління представників заробітчанства. Із цією метою італійська влада у 2006 р. ввела посаду «додаткових радників від іноземних громадян» при меріях найбільших міст. Наприклад, у Римі було виділено чотири посади радників, які обиралися за територіальним принципом. До міської ради входили представники іноземних громад від Східної Європи, Африканського континенту, Азії та Південної Америки.

Представники української громади намагаються співпрацювати з органами місцевої влади у вирішенні спільних проблем. У 2006 р. на виборах радників у Римі на посаду додаткового радника було обрано Тетяну Кузик як представника іноземних громад від Східної Європи. Крім українців, за неї голосували румуни та молдавани, а також марокканці, громадяни Бангладеш та США. Окрім Т. Кузик, українців у міських радах репрезентують Ольга Тарасюк у Салєрно та Людмила Музичук у місті Кава ді Террені [273, 202].

Зазначені посадові особи мають дорадчий голос, право присутності на засіданнях ради мерії та висловлювання своєї думки. Суть роботи додаткового радника Т. Кузик окреслила так: «Я і мої колеги подаємо пропозиції до порядку денного — від імені всієї громади іноземців. І переконуємо депутатів–італійців за ці пропозиції голосувати» [146].

З ініціативи радників було засновано інституцію культурних медіаторів, які виступали посередниками між владою та іммігрантами. Т. Кузик із цього приводу зазначила, що «деякі іммігранти

не розуміють достатньо італійську, їм важко спілкуватися у лікарнях, поліції, у судах. Медіатори — теж іноземці, але вже адаптувалися, знають мову… Через кризове скорочення бюджету була загроза, що фінансування медіаторів зменшать. Але ми переконали партійну більшість ради залишити їх. Я також працюю в комісії зі шкільництва й жіночих проблем. Близько 90% нашої еміграції тут — жінки…» [146].

Однією із форм діяльності радника стала масштабна просвітницька правова і соціально–економічна робота з трудовими мігрантами (проведення зустрічей, презентацій, форумів). Скажімо, на зустрічі з підприємцями зі Східної Європи Т. Кузик у своєму зверненні заохотила їх до подальшої праці та об'єднання зусиль у вирішенні спільних проблем. Вона зазначила, що «наша робота спрямована на побудову альтернативного майбутнього — для нас самих і для наших дітей» [146].

4 лютого 2010 р. на позачерговому засіданні Римської міської ради під головуванням мера Дж. Алеманно було запроваджено посаду уповноваженого з питань інтеграції іноземних громад у столиці Італії. Першою уповноваженою мера Рима з питань інтеграції іммігрантів стала українка Т. Кузик [146].

Створення мережі українських громадських організацій позитивно відбилося на становищі спільноти наших співвітчизників у Італійській Республіці. Із цього приводу українська заробітчанка з Падуї А. Мулявка зазначила: заробітчани «вже бачать, що є певні зміни у політиці й виборах, що це має сенс. Починають вірити у демократію і хочуть щось конкретно міняти, бачачи, що місцева влада проявляє ініціативу щодо них. Починають розуміти, що їхні дії можуть бути доброю можливістю змінити свої умови перебування» [317].

Наприкінці 2011 р. мерія Падуї запропонувала створити комісію з 25 членів — іммігрантів різних націй, які матимуть право брати участь у засіданнях мерії, висловлювати свої думки та вирішувати адміністративні питання на місцевому рівні [317].

Окрім участі в суспільно–політичному житті Апеннін, українські трудові мігранти також намагалися не втрачати відповідних зв'язків із Батьківщиною. Однією з основних форм впливу на українську політику є їхня участь у голосуванні на парламентських і президентських виборах.

Слід зауважити, що роль українських заробітчан у політичному житті України до 2004 р. була умовною та формальною й переважно обмежувалася участю у виборчому процесі. Зазначимо, що попри значні кількісні показники присутності українців в Італії, заробітчани майже не брали участі у виборах. Як зауважив голова Християнського товариства українців в Італії О. Городецький, «байдужість, зневіра, іронія і агресія — на жаль, ці почуття були панівними серед українців при розмові про вибори» [131].

На нашу думку, пік політизації української громади припадає на 2004 р., що пов'язано з черговими виборами Президента України і Помаранчевою революцією, яка сприяла громадській активізації та самоорганізації, сплеску національної свідомості та патріотизму серед заробітчан.

Для проведення виборів Президента України у 2004 р. в Італії було створено виборчі дільниці №36 у Римі і 37 у Мілані в межах окремого закордонного виборчого округу [48, 4].

Тогочасну виборчу атмосферу серед українців–заробітчан Італії можна проілюструвати на прикладі Болоньї, що стала одним із найбільших центрів «помаранчевого» руху на Апеннінах. Більше того, громадське життя болонських українців сильно активізувалося напередодні виборів [194, 34]. Українці цього міста та околиць мали можливість виконати свій громадянський обов'язок на виборчій дільниці у Мілані, яка була відкрита при Генеральному консульстві України [48, 4].

За неофіційною статистикою, в Болоньї та районі перебувало до 4 тис. українців із дозволом на проживання. Відповідно розглядалася можливість відкриття окремої виборчої дільниці в цьому італійському місті, тим більше, що це було передбачено статтею 24

закону «Про вибори Президента України». Варто зауважити, що на базі греко–католицької громади в Болоньї самоорганізувався своєрідний центр українського громадського руху на підтримку В. Ющенка. Найактивнішими його членами були О. Пронюк, І. Лазоришин, О.Єдин. Безпосередню допомогу їм надавав пастоpальний координатор українців в Італії та водночас парох громади в Болоньї о. В. Поточняк. На наш погляд, саме його постійним перебуванням в цьому місті можна пояснити величезну активність української Болоньї. Активістами було ініційовано та організовано збір підписів для відкриття додаткової виборчої дільниці.

Безпосередньо перед першим туром виборів у Болоньї було виготовлено дві листівки — «Проснись і прозрій. Спам'ятайся, народе» та «На вибори — як на прощу». У першій зокрема йшлося: «Є надія, що час виборів Президента України, як час прощі, об'єднає нас — різних за поглядами, матеріальним достатком і віком — навколо України». Лідери громади щосуботи і щонеділі працювали на стоянках українських мікроавтобусів, які що привозять і передають «передачі». Навіть із дозволу водіїв розклеювали агітки на дверцятах мікроавтобусів, хоча були й такі водії, що боялися [48, 7].

14 жовтня стало відомо, що виборчу дільницю у Болоньї не відкриють, тож було вирішено організувати групи виборців для виїзду до Мілану на голосування та активізувати агітацію. 16 жовтня розповсюджено перші 200 листівок, почалися щоденні чергування біля пам'ятника Нептуну [48, 8].

І. Лазоришин як журналіст за фахом запропонував у вагоні, що віз українських виборців до Мілана, відповісти стисло на питання: «Що для вас вибори Президента України?» Відповіді дають змогу простежити надії та сподівання українських заробітчан в Італії. Наведемо деякі з них.

З. Грищук: «Майбутнє моїх дітей...»; В. Гребешок: «Майбутнє, зміни в усьому, бо інакше — муки...»; О. Палей: «Щоб не встидно бути українкою...»; Я. Бондар: «Зміни, які б повернули додому...»;

О. Васьків: «Свято і надія на здоровий розум...»; Л. Вахнянин: «Внуки, діти, родина...» і т. ін. [48, 13].

Участь у виборах була своєрідним іспитом української спільноти в Італії щодо розуміння політичного майбутнього України. І. Лазоришин, перебуваючи під стінами Генерального консульства України в Мілані, так описував загальну атмосферу: «Без сумніву, це було свято спілкування та надії. А чого тільки варта хода організованими рядами через увесь Мілан!» [48, 13]. Проте частина українців була пасивною. Під час тієї ж ходьби згадуваний учасник подій зауважує: «Навіть деякі українські заробітчани Мілана підходили до нас і вперше дізнавалися, що нині — вибори Президента України...» [48, 13].

Після завершення голосування у міланській церкві Святої Плащаниці було відправлено спільну Літургію священиками О. Лісовським, В. Поточняком та М. Іванишиним. На ній були присутні представники українських громад із Болоньї, Брешіа та Мілана. Під час відправи о. В. Поточняк підкреслив, що «нині усі дороги ведуть до Мілана. Велика дяка всім, хто приїхав і не байдужий до долі України. Тільки спільна молитва — найкращий лік проти зомбування. У молитві людина дістає свободу» [48, 15].

Загалом на виборчій дільниці в Мілані було зареєстровано 1666 виборців, із яких проголосувало 757 осіб [9, 9–10]. Перемогу на дільниці здобув В.Ющенко, за якого віддали 683 голоси [9, 10]. Нагадаємо, що в першому турі виборів в Україні за В. Ющенка проголосувало 39,87% і 39,33% — за В. Януковича.

До наступного туру виборів у Болоньї підготували ще одну листівку: «Де ти, наш український народе?», автором якої була О. Пронюк. У листівці до українських заробітчан взивали: «Де ти у ту гірку годину, коли вирішується доля нашої Батьківщини, наших діточок і родин? Невже тобі, українцю, байдуже, чому твої діти і старенькі батьки всі як один (90 %) 31 жовтня прийшли на виборчі дільниці? А де був ти?» [48, 14].

Голосування у другому турі виборів 21 листопада 2004 р. української спільноти в Італії відбувалося з певним емоційним напру-

женням. У Мілані на виборчій дільниці № 37 було зареєстровано 3717 виборців. Участь у самих виборах взяло 2072 особи. Із них за кандидата в президенти В. Ющенка проголосувало 2035 осіб [48, 22].

У першому турі в Римі до списку виборців було внесено 2889 осіб, із яких проголосувало 1643; у другому турі — 5654 і 3430 відповідно; у третьому — 7874 і 3869 [243, 20].

Активну громадянську позицію щодо виборів зайняли громади Тренто (координатором була Оля Гирило), Болоньї (Анна Ковальчук), Брешії (Євгенія Баранова), Казерти (Ірина), Неаполя (Оля та Женя), Феррари (Катерина Гавришків), Реджо–Емілії (Антоніна Бота) [131, 12]. Члени культурної асоціації «Л'Україна» тричі їздили голосувати до Мілана, останній раз більше шести годин під дощем стояли в черзі до дільниці [142].

Українські заробітчани матеріально підтримали події на Майдані. Вони зібрали і надіслали кошти страйкуючим у Києві в сумі близько 35 тис. євро. Активну позицію у цьому питанні зайняли громади Реджо–Емілії, Болоньї, Модени, Рима, Казерти, Карпі, Феррари, Новари, Неаполя, Флоренції, Прато, Трентіно–Альто–Адідже, Кавалєзе, Роверето, Меццо–Ломбардо, Мілана, Салерно, Перуджі, Сан Дж. Валдарно, Ліворно, Аверси, Брешії, Равени, Арони, Вербаньї, Тревізо, В.–Венето і Конельно, Венеції і Местре, Мантови, Губбіо, Фоліньо, Порденоне, Бассано–дель–Граппо, Больцано, Боргоманеро, Стреза, Валданіо [243, 21].

Свідченням активності українських заробітчан в Італії було ініціювання та участь у суспільно–політичних акціях, серед яких «помаранчеві» мітинги на площах Рима, Мілана, Болоньї, Неаполя. Така дієва позиція українців була величезною несподіванкою для італійців.

Українські вибори заполонили значну частину італійського інформаційного простору. Наприклад, італійські телеканали РАІ–2 та РАІ–5 першочергово передавали інформацію про події в Україні, де В. Януковича називали «русофілом», а В. Ющенка — при-

хильником політики Євросоюзу та національних сил. У свою чергу центральні італійські газети «La Republica», «Corriera della serra» та ін. 22 листопада вийшли під заголовками: «Україна на святі Ющенка», «Київ: опозиція перемагає» та ін. Окрім цього, подавалися і деякі відомості з історії України [48, 22–23].

Важливою складовою політизації українців в Італії стали звернення через медіа. 23 листопада 2004 р. в усі ЗМІ України було надіслано «Звернення українських матерів і батьків Болоньї (Італія) до синів і доньок України». У ньому українські заробітчани закликали: «Діти наші, відчуйте тепло своїх батьків і матерів. Ви не самі й ніколи не будете сиротами у великій справі — відстоюванні права бути Українцем. Слава Україні! Вам слава, уклін і шана, юні українці...» [48, 24].

19–20 листопада 2005 р. у Римі політично активні заробітчани святкували річницю Помаранчевої революції. Після Богослужіння присутні переглянули фільм «Українці в Італії — вибори та революція» (режисер — Я. Топишко), а також відвідали виставку фотографій листопадових подій 2004 р.

Одним із проявів політизації проблеми заробітчанства в Україні було створення напередодні парламентських виборів 2006 р. документального фільму про українських іммігрантів у Неаполі «Мати й мачуха». Його автором та ведучою виступила Ю. Тимошенко. На наш погляд, це була спроба здобути додаткові голоси виборців Західної України, звідки походить основна маса українських заробітчан Італії.

У своїх заявах Ю. Тимошенко неодноразово обіцяла повернути заробітчан додому. Саме тому для української громадськості Італії несподіваною була спроба оподаткування трудових емігрантів Урядом України, очолюваним Ю.Тимешенко. Прийнята Урядом постанова № 236 від 5 березня 2009 р. «Про роз'яснення особливостей застосування окремих норм Указу Президента України від 3 липня 1998 р. №727 для фізичних осіб, які провадять підприємницьку діяльність за межами України, в умовах світової фінансо-

во–економічної кризи» викликала величезне обурення серед заробітчан.

У зв'язку з цим у квітні 2009 р. Християнське товариство українців в Італії організувало акцію протесту проти дій Уряду Ю. Тимошенко та збір підписів під спільною заявою, ініційованою ХТУ. До заяви приєдналося 20 українських громадських організацій Італії.

8 березня 2009 р. у Києві відбулася прес–конференція, на якій було оприлюднено ці вимоги. У заході взяли участь голова ХТУ О. Городецький, голова Комісії УГКЦ у справах мігрантів Г. Селещук і перший заступник голови Української Всесвітньої Координаційної Ради М. Ратушний. Наголошувалось на тому, що між Україною та Італією підписано конвенцію про уникнення подвійного оподаткування [8] і про те, що українці, які легально працюють в Італії, повинні сплачувати податки тільки в цій країні. Учасники прес–конференції у спільній заяві висловили свою позицію: «Подібні дії української влади, особливо в час фінансово–економічної кризи, аж ніяк не сприяють покращенню ситуації в Україні. Навпаки, такі рішення сіють паніку серед емігрантів, змушуючи їх зменшувати до мінімуму перекази на Батьківщину та перебудовувати свої плани на майбутнє, орієнтуючись на залишення у країні перебування» [239, 6]. Протестна діяльність заробітчан виявивилася досить ефективною, тож Уряду України так і не вдалося запровадити оподаткування трудових мігрантів. Незрозумілим і досі залишається питання, як на практиці мало виглядати оподаткування заробітчан. Можливо, складність організації цього процесу теж вплинула на остаточне рішення влади

Менш емоційним було голосування на президентських виборах 2010 р. Для волевиявлення українських громадян в Італії було організовано три виборчі дільниці №33, 34 і 35, розташовані при українських дипломатичних установах у Неаполі, Римі та Мілані відповідно. Організація виборів на першому етапі була досить поганою. Скажімо, у першому турі в Римі до виборчих списків було внесено 1289 громадян, із яких через кричущу нестачу бюлетнів

проголосувало тільки 628. У другому турі на цій дільниці вже внесли 1789 виборців і проголосувало 1211, але й надалі комісії були закидані скаргами з приводу відсутності виборців у списках голосування [274, 43]. Загалом, за результатами другого туру 7 лютого 2010 р., в Італії проголосувало 3532 громадяни України, з них 3225 (91,3%) — за Ю. Тимошенко і 307 (8,7%) — за В. Януковича [445]. Кількість людей, які проголосували на виборах, є мізерною у порівнянні з загальною чисельністю українців у Італії. На нашу думку, це можна пояснити малою кількістю дільниць, нелегальним статусом частини потенційних виборців, апатією та інертністю італійських українців, які вже слабо вірили в можливість змін на Батьківщині, які розчарувались у політиці, споглядаючи чвари «помаранчевих» діячів і, зрештою, зрозуміли, що можуть розраховувати тільки на себе.

Таким чином, масова легалізація, довготривале перебування в Італії, великий відсоток освічених людей, активність УГКЦ, потреба відстоювати свої права сприяли виникненню ряду товариств та асоціацій українських заробітчан. У процесі їх розвитку відбулася структурна самоорганізація і спеціалізація громадських об'єднань. Також важливою складовою життя українських організацій в Італії стала їх політизація, яка тісно пов'язана з перспективою повернення на Батьківщину або інтеграцією в італійське суспільство. У першому випадку українські організації в Італії взяли активну участь у суспільно–політичних подіях в Україні, зокрема, в президентських виборах 2004 і 2010 рр., а в другому — налагодили активну співпрацю з місцевими органами влади.

4.2. Особливості взаємодії церковних інституцій та українських трудових мігрантів

Важливу роль у збереженні національної ідентичності відіграє релігія, а відповідно й церковні інституції. Віра надає сенсу людській екзистенції, допомагає переборювати труднощі, яких особливо багато на шляху заробітчанина. Із посиленням глобалізації та швидкою зміною світу Церква шукає нових шляхів своєї місії та служіння, зокрема, через активну участь у житті українських трудових мігрантів.

Україна має з Італією багато спільних сторінок історії. Професор Юрій Дрогобич (так він підписувався, позначаючи своє походження) був ректором Болонського університету в 1481–1482 рр. Пізніше він викладав астрономію Миколі Копернику у Ягеллонському університеті. Історично так склалося, що від підписання Брестської церковної унії 1596 р. українство в Італії традиційно представлялося Українською Греко–Католицькою Церквою. Із того часу й до сьогодні українські студенти–теологи їздять на навчання до Ватикану. Відомий український композитор Максим Березовський у 1771 р. отримав звання *maestro di musica* в Болонській філармонічній академії. Варто зазначити, що в ці ж роки у Болонській академії навчався ще юний В. А. Моцарт. Видатна українська оперна співачка та педагог Соломія Крушельницька навчалася в Італії й значну частину життя провела в цій країні, адже в 1910 р. одружилася з італійським адвокатом, мером міста В'яреджо Чезаре Річчоні. У 1945–1947 рр. в Італії (спочатку в таборі біля м. Белларія, а потім біля м. Ріміні) у британському полоні перебувало близько 10 тис. українських вояків дивізії «Галичина», більшість із них виїхала до Об'єднаного королівства.

На початку 1990–х рр. на Апеннінському півострові проживало близько 250 світських українців, а також невелика кількість представників католицького духівництва (переважно в Римі та Ватикані) [328, 149]. Це дало підстави представникам Посольства України в Італії у 1999 р. стверджувати, що українська діаспора в Римі є передусім ре-

лігійною [4, арк. 48]. У Римі ще до прибуття українських заробітчан існував ряд українських релігійних інституцій. Зокрема розбудований стараннями патріарха Йосипа Сліпого в 1967–1969 рр. собор Святої Софії (за стилем та мозаїчним оздобленням близький до Святої Софії Київської), Український католицький університет (УКУ) імені Папи Климента (з 1963 р.) та Українська Мала Семінарія (з 1951 р.), що була фактично українською католицькою гімназією. У 1970 р. у Римі утворено парафію Святих Сергія та Вакха для українців–католиків візантійського обряду. Із виходом УГКЦ із підпілля та відновленням української незалежності УКУ в Римі передав свої обов'язки відновленій 1994 р. Львівській Богословській Академії, а влітку 2002 р. її було реорганізовано в Український католицький університет. До ІІ Світової війни саме у Львові зароджувалася ідея створення католицького вищого навчального закладу. Сучасний осередок УКУ в Римі називається Інститут св. Климента Папи. Його основним завданням є сприяти обміну між УГКЦ та Ватиканом через організацію міжнародних конференцій для науковців та студентів, а також продовжувати традиції літніх шкіл, закладені Патріархом Сліпим [455].

На пагорбі Авентіно у Римі є монастир Василіян, в якому знаходиться Головна Управа (Генеральна Курія) Василіянського чину. Від 1949 р. при Головній Управі діє василіанське видавництво, яке видало 55 томів документів із ватиканських та римських архівів, які стосуються історії української Церкви, 60 томів наукових праць, біля 100 книжок «Української духовної бібліотеки» та 15 томів «Записок ЧСВВ». Тут же виготовили й надрукували Святе Письмо, яке переклав о. Іван Хоменко, «Молитвослов» (т. зв. «Василіянку»), «Кодекс Канонів Східних Церков» та інші книги [454]. Василіянам доручений провід над Папською Українською Колегією Святого Йосафата[4], Папським Українським Інститутом Покро-

[4] Українська Папська Велика Семінарія св. Йосафата в Римі (УПВС) (італ. Al Pontificio Collegio Ucraino di San Giosafat – Roma) – відома під назвою Колегії св. Йосафата, заснована 1897 як Папська Руська Колегія під керівництвом оо. Єзуїтів при церкві св. Сергія і Вакха в Римі. У 1904 керівництво перебрали оо. Василіяни. Коли після Першої світової війни кількість українських студентів теології в Римі зросла, Пій XI побудував будинок для УПВС на пагорбі Янікул (відкритий 1932). Із 1942 тут знаходилася резиденція Апостольського Візитатора для українців-католиків у Західній Європі. По Другій світовій війні якийсь час УПВС була єдиною в світі українською католицькою духовною семінарією (кількість студентів – 20-50). Студенти слухають лекції в римських папських університетах, а в УПВС вчаться літургії, обряду та українознавчих предметів.

ви Пресвятої Богородиці[5] і Українською Секцією Ватиканського радіо. Також у Римі діють сестри чину святого Василія Великого, згромадження сестер служебниць Непорочної Діви Марії, згромадження сестер катехиток святої Анни.

Упорядкування духовного життя українських іммігрантів в Італії та формування церковних громад мало два умовних етапи:

– перший (1990–ті рр.): духовні потреби українців задовольнялися при потребі переважно римо–католицьким кліром; формування релігійних спільнот було слабким, хаотичним та мало родинний (збиралися родичі) або базарний (збиралися у місцях приїзду «бусів» із України) характер [125, 43];

– другий (2000–і рр.): роль духовного опікуна українських заробітчан в Італії взяла на себе УГКЦ, яка легалізувала та інституалізувала свою діяльність на Апеннінах; було створено релігійні громади, які функціонували на постійній основі; започатковано процес тісної співпраці між римо–католицьким і греко–католицьким душпастирством. Отже, цей етап характеризується налагодженням відносин між УГКЦ та її вірними.

Церква відіграла важливу роль в адаптації українських заробітчан Італії, надаючи їм необхідну різнобічну підтримку, насамперед духовну. Вона також стала організатором громадсько–політичного та культурного життя і виступила етнооб'єднуючим осередком українських трудових мігрантів Італії [276, 471].

Варто звернути увагу на те, що світогляд українських трудових мігрантів Італії формувався в радянському атеїстичному суспільстві, тому часто заробітчани приходять до Церкви саме на іммі-

[5] Папський український інститут Покрови Пресвятої Богородиці є церковним навчально-виховним закладом Апостольського Римського Престолу. Був заснований декретом Папи Івана Павла II від 16 квітня 1998 року як осередок навчання і виховання студентів, які належать до Української Греко-Католицької Церкви та інших Східних Католицьких Церков та продовжують у м. Римі свої студії для здобуття ліценціатів та докторатів у галузі філософії, богослов'я, біблійних наук, канонічного права, історії Церкви та інших наукових дисциплін. Від самого заснування провід Інституту був доручений отцям Василіянського Чину святого Йосафата. Папський український інститут Покрова Пресвятої Богородиці є другим після Колегії святого Йосафата церковним вищим навчально-виховним закладом, заснованим у Римі для Української Греко-Католицької Церкви. Така увага Апостольської Столиці до УГКЦ та інших Католицьких Церков візантійської традиції пояснюється дбанням про те, щоб ці Церкви, які в роки тоталітарних режимів у Східній та Південній Європі були переслідувані, в нових обставинах могли отримати добре підготованих спеціалістів у різних ділянках церковних наук, а також добрих працівників у церковних та навчальних інституціях цих країн.

грації. З цього приводу о. А. Жибурський, парох української греко–католицької громади в Болоньї, зазначив, що «багато наших людей ідуть до Бога саме на заробітках. Коли ти далеко від рідних, сили на випробування дає віра» [268].

Також зауважимо, що до українських церковних парафій в Італії належать представники всіх вікових категорій заробітчан, проте переважають усе–таки жінки віком 40–60 років [268]. Адже найбільша проблема жінок–заробітчанок у тому, що вони на Апеннінах самотні, без сім'ї. Удома в них залишилися діти без належної опіки, матері за них переживають. Об'єднати ж сім'ю на Апеннінах не просто, хоча юридично можливо. Тому священикам часто доводиться виконувати роль психологів.

Мультирелігійність є одним із наслідків соціокультурного впливу імміграції на Італію. Що стосується релігійного складу (без іммігрантської складової), то серед населення Італії домінують римо–католики (98% від загальної чисельності населення). Також на Апеннінах є невелика кількість протестантів та мусульман. За даними Е. Попової, майже половина іммігрантів — християни; мусульмани складають близько третини; менше 1/10 припадає на східні релігії. Згідно з даними Агентства з основних прав ЄС, Італія входить в число найбільш нетолерантних країн ЄС у випадках конфронтації з мусульманським населенням країни. Кожен із трьох опитаних іммігрантів заявив про хоча б один факт дискримінації у 2008 р. [432, 22–23]. Утім, Італія проводить активну антидискримінаційну й антирасистську політику.

Серед українських заробітчан абсолютну більшість складають християни. Поміж ними спостерігається домінування греко–католиків, оскільки більшість іммігрантів є вихідцями із західних областей України, де історично УГКЦ має найбільший вплив. Близько 80 % представників української громади прибули на Апенніни з Львівської, Івано–Франківської, Тернопільської та Чернівецької областей, де, крім останньої, впевнено переважають греко–католики [додаток Ж.].

Також в Італії перебуває частина українців, які сповідують православ'я і належать до УПЦ МП, УПЦ КП та УАПЦ [330]. Одна українська православна громада УПЦ КП зі священиком постійно діє в Палермо. Частина українських православних відвідує й храми РПЦ, які теж є в Італії. Аналогічно, українські православні Богослужіння відвідують не лише українці, а й, трапляється, росіяни та молдавани.

Українські п'ятдесятники (напрям у протестантизмі) є у Римі. Вони підтримують доволі тісний контакт із Батьківщиною. Наприклад, щомісяця з України їм передають 1–2 тис. примірників газети «Вірую» Івано–Франківського обласного об'єднання Церков Християн Віри Євангельської [446].

В Італії, яка перебуває під юрисдикцією Римо–Католицької Церкви, між РКЦ і УГКЦ відсутні будь–які конфлікти. До прикладу, немає суперечок про «крадіжку душ», яка мала місце в Галичині у період між двома світовими війнами.

Українськими заробітчанами в Італії духовно опікується й Римо–Католицька Церква в Італії (далі — РКЦвІ), яка має великий досвід праці з емігрантами. Йдеться про роботу з італійською еміграцією за кордоном (в основному в США, Аргентині, Німеччині) у середині XIX — на поч. 70–х рр. XX ст.

Стратегічні основи діяльності РКЦвІ щодо міграції базуються на документах Апостольської Столиці. Серед них особливе місце посідає інструкція «Erga Migrantes Caritas Christi» (Любов Христа до мігрантів) (далі — ЕМСС). Суть зазначеного документу полягає в осучасненні позиції Церкви щодо міграції — взято до уваги зміни в міграційних потоках та трансформацію сучасного суспільства. Наріжним пунктом, пов'язаним із душпастирством емігрантів, стали слова Христові з Євангелія від Матея: «Я був чужинцем, і ви Мене прийняли» (Мт. 25, 35), якими Христос звертається до тих, хто на Страшному Суді стоятиме по Його правиці [47, 38].

Сам Христос ототожнював Себе з емігрантом, тим самим розкриваючи суть людської екзистенції. З огляду на те, що й Церква

Христова є мандруючою на цій землі, турбота про емігрантів становить основу її посланництва. У документі особлива увага приділяється емігрантам–католикам східного обряду, а також християнам–некатоликам. У ньому зазначається, що вірні східного обряду мають право отримувати душпастирську опіку у своєму обряді. А тому, коли йдеться про душпастирство, потрібно керуватися канонами Східної Церкви. Що ж до християн–некатоликів, то автори зазначеного документу звертають увагу як місцевого ієрарха, так і мирян–католиків на те, щоб вони допомогли християнам–некатоликам знайти місце, де б ті могли збиратися на молитву й провадити своє культурно–суспільне життя [47, 192].

Досить розгорнутою є практична діяльність РКЦвІ, зокрема нею було створено ряд структур, які опікуються заробітчанами, це, наприклад, Комісія у справах міграцій Італійської єпископської конференції, Комісія у справах євангелізації народів і співпраці між церквами Італійської єпископської конференції, Фундація «Мігрантес», Фундація «Місія», італійський «Каріτас».

Розглянемо діяльність фундації «Мігрантес». Вона була створена 1987 р., хоча цьому передував ряд ініціатив Конференції єпископів Італії. Завданнями фундації є надавати можливість емігрантам, особливо католикам, брати участь у житті Церкви через Богослужіння, катехизацію, Святі Тайни, скеровувати до них священиків, монахів та монахинь, а також мирян, координувати ініціативи у сфері еміграції, пропагувати згуртованість поміж емігрантами з різних країн через підтримання культурних ініціатив та національних цінностей у церковному житті. Вона працює з усіма, хто включений у процес міграції: італійськими емігрантами за кордоном та всередині країни, емігрантами–чужоземцями, циганами й артистами цирку, працівниками морської та повітряної навігації [257, 227–229].

Безробітні українці, які не мають коштів на харчування, та ті, що суворо економлять на всьому, користуються послугами місце-

вого «Карітасу». Це мережева допомога: одна церква забезпечує сніданком, друга — обідом, третя видає продуктові пайки, четверта — одяг [53, 46].

Таким чином, РКЦвІ суттєво впливає на соціальний аспект життя українських заробітчан. Також Церква значну увагу зосереджує на матеріальній підтримці мігрантів та створенні відповідної системи їх харчування. Багато українців відвідують меси в храмах РКЦвІ.

Важливу роль у питаннях соціокультурної адаптації українських мігрантів та їх повсякденної діяльності відіграє УГКЦ. На поч. 1990–х рр. в Італії існувала лише одна українська парафія Св. Сергія і Вакха в Римі. Коли масово почали прибувати українські заробітчани, які спершу локалізовувались на півдні країни, о. І. Музичка (тодішній парох у Римі) періодично доїжджав до Неаполя і відправляв для них Служби Божі. Із цього приводу о. В. Поточняк зауважив, що організація українських церковних спільнот в Італії розпочалась саме з багаторічного пастирського служіння в Римі, а потім у Неаполі о. І. Музички [191, 36].

На піку імміграційної хвилі в кінці 1990 — на поч. 2000–х рр. перед Церквою постала потреба відправлення Богослужінь для новоприбулих віруючих та душпастирства. Наплив заробітчан, підтримка з боку українських студентів, які навчалися в Римі на священиків, та позиція Ватикану й РКЦвІ пришвидшили вирішення зазначеної проблеми.

Глава УГКЦ Любомир Гузар так оцінив ситуацію, пов'язану з еміграцією українців до Італії: «Сам факт, що виїжджають, не є чимось надзвичайним, бо впродовж останніх 100–110 років багато нашого народу виїхало… Факт виїзду не є сам в собі трагедією, є трагедія певна в тому, що така багата країна, як наша, має погано врегульовані економічні обставини, що нормальний пересічний громадянин, а це не є якийсь найбідніший клас, який виїжджає, як було, скажімо, в 1890–х роках» [53, 3]. Він зазначив, що основни-

ми проблемами є нелегальність та стреси, пов'язані з нею. Також кардинал наголосив на соціальних чинниках, зокрема на розпаді сімей, спричиненому виїздом одного з членів родини (батька або матері), коли діти залишаються без належної опіки.

На поч. 2000–х рр. відбулося становлення організаційної структури УГКЦ в Італії, взято курс на створення окремого адміністративного управління церковними справами на території Італійської Республіки, яке мало опікуватися церковними громадами, душпастирями, різноманітними заходами і формами провадження духовного життя українських заробітчан.

Одними з перших кроків УГКЦ на цьому шляху було узаконення та інституалізація діяльності на території Італії. Представники УГКЦ звернулися до Римо–Католицької Церкви в Італії з проханням призначити пасторального координатора українців греко–католиків у Італії, і 30 вересня 2001 р. ним проголошено о. В. Поточняка [257, 205].

В обов'язки новопризначеного координатора входили пошук і консолідація груп українців по всій Італії, які потребують рідного церковного обряду. Також координатор мав з'ясувати, скільки необхідно українських священиків для Служб Божих; розподілити душпастирів по містах Італії для забезпечення духовних потреб віруючих; регулярно організовувати збори отців. Він також виступав за активнішу діяльність УГКЦ, навколо якої мала би формуватись українська діаспора Італії.

У зв'язку з цим на поч. 2002 р. сім священиків були офіційно закріплені за 17 містами. Зокрема пастир В. Зейкан проводив Богослужіння в Римі, Р. Войцихівський — у Неаполі, а також доїжджав до міст Нола, Сан–Джузеппе, Аввеліно, Кава–дей–Тірені, Прочіда, В. Кужельний — у Віареджо, О. Саранчук — у Венеції, а також у Падові, Кйоджі, Тревізо, А. Баб'як — у Тренто, Брешії, Больцано, Реверето, О. Лісовський — у Римі та Ароні. Інших українських заробітчан (а їх налічувалося понад 40 громад) обслуговували священики, які доїжджали з Рима [192, 33].

Для підтримки місійної роботи також почали видавати періодичний бюлетень «Христос — наша Надія» за редакцією о. Є. Небесняка. Цей часопис із листопада 2001 р. переорганізувався у щомісячний християнський журнал українців Італії «До Світла». Редакцію очолив тогочасний пасторальний координатор о. В. Поточняк. Метою видання було «гуртувати українську громадськість в Італії у світлі Ісуса Христа» [257, 205].

2003 р. на прохання синоду єпископів УГКЦ Святіший Отець Іван–Павло II іменував єпископа Гліба Лончину апостольським візитатором для українців греко–католиків в Італії [128, 5]. А 2004 р. до його «сфери впливу» долучилися Ірландія та Іспанія. Гліб Лончина займався духовними справами українських трудових мігрантів і координував відповідну пасторальну роботу серед заробітчан.

У 2005 р. новим пасторальним координатором був призначений о. Сапунко О., який продовжив місію організації духовного життя українців на Апеннінах. Оцінюючи діяльність Церкви, він відзначив, що, оскільки не було відповідних державних структур, саме УГКЦ була змушена координувати інтеграцію українського населення в Італії. Проте, на його думку, Церква не може заміняти державу чи бути альтернативною її сублімацією, вона має тільки співпрацювати з нею, дбаючи про духовне спасіння людини [37]. У зв'язку із завершенням терміну дії мандату о. В. Сапунка як пасторального координатора українських іммігрантів в Італії, Постійна рада Єпископської конференції Італії, зібрана в Анконі 24–27 січня 2011 р., призначила на цю посаду о. Марка Ярослава Семегена, віце–пароха української парафії Св. Сергія і Вакха у Римі [288].

Після відходу Гліба Лончини на роботу в Києво–Галицьку митрополію, 7 січня 2009 р. Папа Римський Бенедикт XVI проголосив Владику Діонісія Ляховича новим Апостольським візитатором для українців греко–католиків в Італії та Іспанії.

Наслідком зацікавлення УГКЦ проблемами міграції, в т. ч. і в Італії, стало створення 2007 р. церковної Комісії у справах

мігрантів. Комісія працює в таких напрямах, як потреби заробітчан та членів їхніх родин; потреби Церкви у зв'язку з посиленням міграції її вірних; просвітницько–інформаційна діяльність. Комісія працює не тільки з українськими мігрантами за кордоном, а й із членами їх родин в Україні, з тими, що повернулися, жертвами торгівлі людьми та ін. УГКЦ відіграє важливу роль у діалозі з державною владою України щодо мігрантів. Восени 2009 р. комісія створила робочу групу, яка на основі пропозицій від громадських закордонних організацій уклала законопроект «Про правовий статус українських трудових мігрантів», представлений 14 жовтня 2009 р. на парламентських слуханнях в Україні [306, 5]. Також знаменною подією стало те, що Синод УГКЦ 2–9 вересня 2010 р. був присвячений проблемам міграції [188, 4].

Важливою складовою творення церковної структури в Італії було кадрове забезпечення священиками. Вітчизняна дослідниця О. Іванкова–Стецюк зазначає, що, формуючи церковні громади в умовах еміграції, священики стикаються з низкою нетипових проблем. Наприклад, часто священики змушені виконувати роль «соціального менеджера», який вирішує широке коло соціальних проблем мігранта (пошук праці, житла, лікування тощо) [282, 64].

Український дослідник о. Ю. Бойко у 2010 р. умовно виокремив два типи душпастирів українських церковних спільнот в Італії:

– «осілі», яких налічується близько 30, вони живуть на парафіях, поручених їхній опіці, тобто постійно перебувають у контакті з іммігрантами, переживаючи разом з ними їхні проблеми;

– «доїжджаючі», яких налічується близько 20; переважно це студенти, які виїжджають на поручену їм парафію на суботу та неділю [257, 220–221].

Також звичною є практика, коли священик постійно служить в одному великому місті і час від часу доїжджає в сусідні менші населені пункти, де є українці, які бажають прийти на Службу Божу.

2005 р. Конгрегація Східних Церков видала директиву ректорам українських колегій у Римі, якою студентам заборонялося поєднувати наукове та пасторське життя. Це сповільнило розвиток багатьох церковних спільнот.

Багато українських священиків Італії належить до Івано–Франківської єпархії. Івано–Франківська семінарія за чисельністю була однією з найбільших у Європі. А тому її випускники, не знаходячи місця служіння в Україні, їхали на навчання до Рима і таким чином залишалися в Італії.

Кожен священик матеріально утримується РКЦвІ: зарплата і житло надається Італійським інститутом утримання священиків. Проте священики в чужій країні стикаються з низкою проблем. Пропонує прийняти священика пасторальний координатор, потім на його прохання РКЦвІ видає офіційне запрошення і гарантує утримання.

Однак із запровадженням у 2003 р. посади Апостольського візитатора[6] і призначення ним особистого канцлера ця система дала збій. За означенням дослідника о. Ю. Бойка «таке тривладдя породило замішання в різних сферах пастирського життя» [257, 221]. Ще однією проблемою є нескоординованість пастирської праці. Збори священиків, які доволі рідко організовуються, не приносять, на думку о. Ю. Бойка, відповідного результату [257, 222]. Проте о. Б. Мйолі, представник фундації «Мігрантес», так оцінює співпрацю з УГКЦ: «Присутність українських священиків у Італії ми називаємо «кооперацією» між нашою Церквою та її сестрами. Українські священики дуже гарно прислужуються Італійській Церкві і своїм співвітчизникам. Багато хто навчається в університеті. Вони вивчають мову, нашу культуру. Є мостом між двома

[6] Кодекс Канонів Східних Церков так пояснює його роль:
Кан. 148, §1: «Патріарх має право й обов'язок щодо вірних, які перебувають поза межами території очолюваної ним Церкви, збирати потрібні відомості також через Візитатора, висланого ним за згодою Апостольського Престолу»;
§2: «Візитатор перед тим, як приступити до свого завдання, повинен звернутися до єпархіального Єпископа цих вірних і пред'явити листа з іменуванням»;
§3: «Після завершення візитації Візитатор повинен вислати Патріархові звіт, який після обговорення справи на Синоді Єпископів патріаршої Церкви може запропонувати Апостольському Престолові відповідні засоби, щоб повсюдно подбати про захист і ріст духовного добра вірних Церкви, яку він очолює, навіть через утворення власних парафій, екзархій або єпархій».

Церквами. Отже, співпраця вже існує в усіх формах і можуть ще бути кроки вперед» [126, 9].

В українських семінаріях раніше не було спеціальної підготовки до праці з мігрантами, а тому священик здобував відповідний досвід самостійно. Тільки віднедавна на ці моменти почали звертати увагу при підготовці семінаристів. Хоча офіційна позиція Єпископської Конференції в Італії полягає на тому, що в душпастирі приймають лише неодружених (целібат), трапляються випадки й одружених священиків, які це приховують або ж єпископ не звертає на це увагу [257, 220].

Створення церковних громад було однією зі складових структурної інституалізації УГКЦ в Італії. Зазначений процес був динамічним, свідченням чого є постійне зростання кількості церковних спільнот у республіці. Станом на 15 травня 2002 р. у країні діяло 55 українських греко–католицьких громад, Службу Божу в яких відправляло 30 священиків [158, 17]. На квітень 2003 р. таких громад нараховувалось 72 [159, 41]. Церковні спільноти українських заробітчан розвивалися найдинамічніше, якщо порівнювати з іншими національними спільнотами. Скажімо, на 15 січня 2004 р. албанці мали 65 релігійних громад, в'єтнамці — 1, литовці — 1, південноамериканці — 17, поляки — 17, румуни — 18, угорці — 8, філіппінці — 76 (із них 31 — у Римі та в околицях), шріланкійці — 30. У свою чергу українці мали 80 церковних громад у 78 містах, 13 священиків регулярно служили в 11 містах: Римі, Неаполі, Віареджо, Венеції, Мілані, Тренто, Салерно, Брешії, Мантові, Новарі, Мондрагоне. На 20 вересня 2004 р. в Італії діяло вже 84 громади [190, 40–41]. Згідно з даними УГКЦ, на 2009 р. в Італії діяло понад 130 українських церковних громад [147], а на кінець 2011 р. — уже понад 140 [51]. Говорячи про кількісні показники, зазначимо, що церковні громади українців Італії є різними за кількістю вірних та інтенсивністю релігійно–християнського життя.

На сьогодні під пастирською опікою УГКЦ перебувають усі провінції республіки. Церковні громади на території Італії умов-

но можна поділити на три душпастирські зони: Північ, Центр, Південь [257, 222]. Згідно з даними 2011 р., на території Північної Італії функціонувало 59 українських релігійних громад (43% від усіх діючих спільнот), в Центральній Італії натомість зафіксовано 49 громад (35%) та в південній частині — 31 громада (22%) [51].

Широкою є й географія церковних громад українських заробітчан. Скажімо, на півночі, а саме в Лігурії, діють церковні громади в Кав'ярі, Генуї, Савоні та Алазіо. Натомість у Ломбардії таких громад нараховується 14: у Мілані, Бергамо, Павії, Брешії, Сало, Пізоньє, Палаццоло, Дарфо Боаріо Терме, П'яченці, Десенцано–дель–Гарді, Кремоні, Мантові, Комо, Варезе й Меді [51].

20 церковних громад зафіксовано у містах регіону Венето, а саме: у Венеції, Кьоджі, Фельтре, Беллуно, П'єте Ді Кадоре, Агордо, Мотебеллуні, Віченці, Бассано–дель–Граппі, К'ямпо, Вальданьо, Падуї, Есте, Тьєне, Вероні, Каварзере, Конельяно, Вітторіо Венето, Ровіго, Тревізо та Сан Дона Ді П'яво [51].

У П'ємонті працюють вісім церковних спільнот: в Ароні, Боргозезії, Боргоманеро, Новарі, Оменьї, Вербаньї, Б'єллі та Турині. Одна українська релігійна громада представлена у Валле д'Аоста. У регіоні Трентіно–Альто–Адідже церковні громади українців функціонують у Больцано, Кавалезе, Роверето, Тренто і Мерано. У області Фріулі–Венеція–Джулія вони діють у Порденоне, Удіне, Кодроїпо й Латізані [51].

У центральній частині країни, а саме в Лаціо, українські релігійні осередки загалом зосереджені в Римі. Також вони діють у Чеччано, Вітербо, Формії, Маріні ді Мінтурно та Рієті. У регіоні Емілії–Романії церковні громади працюють у Болоньї, Форлі, Чезені, Фаенці, Феррарі, Модені, Равенні, Реджо–Емілії, Пармі, Ріміні, Сан–Марино, Карпі, Каттоліці й Портомаджіоре. У Марке вони зосереджені у Песаро, Анконі, Чівітанові Марке й Мателіці [51].

У Тоскані релігійні спільноти існують у Флоренції, Прато, Ареццо, Ліворно, Пйомбіно, Фоллоніці, Порто Феррайо, Массі Марі-

тімі, Гроссето, Пізі, Сан–Джованні Валдарно, Сієні, Віареджо та Луцці. В Умбрії церковні громади локалізуються в Губбіо, Орв'єто, Перуджі, Терні, Сполетто і Фоліньо. У регіоні Абруццо і Молізе вони функціонують у Пескарі та Фоджі [51].

На півдні Апеннін українські церковні громади зосереджені переважно в регіоні Кампанії й функціонують у Неаполі, Джуліано, Агеролі, Авелліно, Аверсі, Баттіпальі, Піччіолі, Беневенто, Капрі, Казерті, Кава де Тіррені, Іск'ї, Фраттамаджіоре, Мондрагоне, Нолі, Поджіомаріно, Помпеях. Окремі релігійні спільноти локалізовані у Калабрії, а саме: у Ск'явоні, Кротоне, Сідерно, Локрі, Роччелії Іоніці, Боваліно Маріні, та Сардинії (у Кальяні та Сассарі) [51].

Основною діяльністю УГКЦ в Італії є Богослужіння. Їх часто відвідують і православні, яких приваблюють рідні традиції та обряд, схожий до православного.

Проте є очевидним факт, що не всі українці відвідують Богослужіння. Одним заважає графік роботи, другим — віддаленість від найближчої церкви УГКЦ, третіх це просто не цікавить. Яскравим підтвердженням такого стану речей є свідчення о. А. Жибурського, який описує відвідуваність церкви Архистратига Михаїла в Болоньї: «У місті живе 400 тисяч людей. За офіційними даними 2009 р., 2,5 тисячі з них — українці. Щонеділі на наші Служби Божі приходить близько чотирьохсот. Звичайно, десь 90% із них — то жінки. На Великдень приходять більше, десь 600–700 вірян. Окрім греко–католиків, серед українців є й православні, тож деякі відвідують російську православну церкву, яка теж є у Болоньї. Утім приходять православні й до нас» [268].

Таким чином, попри трудову зайнятість українські заробітчани Болоньї повсякденно практикують чи намагаються практикувати власні національні обрядово–звичаєві дійства.

Слід наголосити, що церковні громади відігравали й продовжують відігравати важливу роль у взаємодії трудових мігрантів і Церкви. Зазначимо, що ініціювали створення таких громад самі

іммігрантів. І саме церковні об'єднання були предтечами громадських організацій і зачинателями громадського руху серед українців.

Із ініціативи заробітчан П. Микуляка, Д. Лакатош та Я. Глов'юк у Бергамо 2001 р. було створено українську греко–католицьку громаду [145]. У Казерті перші згуртування також відбувалися в церкві [168, 34]. У Реджо–Емілії церква стала осередком української спільноти міста [232, 22]. Тож Церква успішно виконує свою функцію духовного і культурного центру українців Равенни [228].

Кожна церковна громада мала свої пріоритети. Представники громади Ареццо зауважили, що «на чужині ми зуміли згуртувати нашу церковну спільноту, де маємо можливість молитися рідною мовою» [208, 25]. Із відкриттям церкви в Казерті «наше життя набуло нового змісту, з'явилася надія, що зможемо і тут, в чужому краї, продовжувати свої традиції» [168, 35]. Члени громади Савони у Лігурії на своєму інтернет–сайті зазначають, що, «живучи за християнськими цінностями, ми виявили бажання зберегти наші національні традиції, тісно пов'язані з релігійними» [52]. Українці у Вітербо свідчать: «Ми не забуваємо наших традицій, не покидаємо нашої віри і обряду» [167, 27].

У 2003 р. перше Богослужіння в Удіне відбулося у присутності шести жінок. Сьогодні церковна громада налічує понад 100 осіб, а на великі свята церква наповнюється і до 500 осіб [117, 35].

Створенню церковних громад досить часто перешкоджали матеріальні проблеми, хоча традиційно парафіяни допомагають священикам. Скажімо, українське церковне братство в Мілані навесні 2002 р. зібрало гроші на церковний посуд, Плащаницю та новий фелон [137, 10]. Натомість у Реджо–Емілії місцеві українські заробітчани до Пасхи вишили іконостас [226, 21].

У кожній церковній громаді зазвичай організовувався хор, прощі, культурні заходи [123, 44]. Згідно зі звітом церковної громади Савони за 2009–2010 рр., у її складі активно діяв хор, який «відспівав 82 Божественні літургії, 31 акафіст і 8 молебнів», мо-

литовна група «Матері в молитві», група «Гостинність», яка організовувала свята, акцію «Діло милосердя», збирала пожертви для громадських потреб та лікування хворих. Також здійснювалися паломництва до Туринської плащаниці, Люрда, Рапалло, Венеції–Падови [172].

Помітною складовою діяльності УГКЦ є й організація культурного дозвілля віруючих. Традиційно духовно–мистецькі заходи відбуваються після Літургії, це, наприклад, святкування пам'ятних дат, пов'язаних із українською державністю, громадськими і культурними діячами, театралізовані церковні дійства, творчі вечори [276, 471].

Кожна з громад має власні культурні пріоритети. Скажімо, у Болоньї було розроблено програму заходів, яка передбачала духовне і культурне дозвілля українських заробітчан після церковних Богослужінь [53, 225–227]. Отже, саме практика культурного дозвілля допомагала і допомагає єднанню українців в Італії [276, 472].

Важливою складовою етнокультурної комунікації є паломництво та прощі. УГКЦ налагодила поїздки українських заробітчан до святих місць в Італії і за кордон. Наприклад, українська громада Генуї щороку організовує релігійні та культурні дійства та паломництва до святих місць Італії, Франції [55]. У церковній громаді Новари «від початку заснування… організовувались поїздки до Рима, Венеції та Флоренції» [205, 24]. Представники українських громад міст Варезе, Комо, Меда та Сереньо у вересні 2010 р. здійснили прощу до Люрда [127, 38]. Українські прочани з Удіне кожного року відвідують Люрд, Асиж, Рим, Венецію, навколишні монастирі Фріулі–Венеції [117, 35]. Українці з Болоньї здійснюють масові прощі до Асижа, Рима, Флоренції, Сан–Маріно, Люрда. Це сприяло тому, що, за словами О. Пронюк та І. Лазоришина, «Церква розбудила людей і вивела з окремішності» [194, 35].

У травні 2002 р. УГКЦ започаткувала щорічне святкування Дня матері в Римі, на яке з'їжджаються тисячі українців зі всієї Італії. Отець О. Сапунко так описує його проведення: «Хочеть-

ся цим жінкам зробити хоча б раз на рік свято, щоб вони відчули себе і матерями, і жінками в духовному значенні. Тому організовується програма, навіть запрошуються українські зірки (Білозір, Гіга, Матвієнко, покійні брати Мацялки, Петриненко, Попович, Павлік, Федишин, Лончина...) Та навіть для таких артистів виїзд в Італію з метою концерту є чималою проблемою, пов'язаною з відкриттям віз» [435]. Організовує захід Пасторальний координатор, а самому святу передує клопітке кількамісячне приготування у співпраці з Апостольською візитатурою УГКЦ в Італії, Релігійним товариством «Свята Софія», Посольствами України, Папськими колегіями, духовенством, представниками монаших інституцій та мирянами. Як правило, святкування триває 2 дні, включає екскурсії по Риму, нічні чування, недільний молебень, обід та концерт українських артистів [185]. У значно менших масштабах День Матері відзначається і в інших містах Італії з організаційною допомогою місцевих душпастирів УГКЦ.

Однією із форм роботи з мігрантками було заснування молитовної групи «Матері у молитві» 2006 р. у Римі та Болоньї. Спільнота у Болоньї налічує понад 70 матерів. 8–9 березня 2008 р. у Болоньї відбувся перший в Італії з'їзд «Матерів у молитві», на якому була присутня національний координатор В. Чмелик. Молитовні групи складаються з жінок — від 6 до 12 осіб. У Болоньї у 2008 р. таких груп нараховувалося п'ять [201, 38]. Рух «Матерів у молитві» поширився по всій Італії.

6 березня 2011 р. відбулося святкування п'ятирічного ювілею групи в Болоньї, участь в якому взяли представники Флоренції, Прато, Портомаджоре, Феррари і Падуї [201, 39].

Таким чином, спектр діяльності УГКЦ значно розширився. Крім періодичних Богослужінь, Церква займалася організацією та співорганізацією духовних і культурно–мистецьких заходів.

Ще однією проблемою діяльності церковних громад українських трудових мігрантів є мала кількість храмів. Більшість із них

орендується в РКЦвІ. Скажімо, у Сполетто відправи проводяться у костелі Св. Домініка.

Проте останнім часом маловідвідувані храми передаються у користування УГКЦ та українських церковних громад, як, наприклад, у Варезе, Болоньї, Реджо–Емілії, Равені. У 2010 р. у Болоньї храм Святого Архистратига Михаїла було передано у постійне користування українській спільноті для духовно–пастирських потреб [222, 27].

Важливу роль у цьому процесі відіграють римо–католицькі єпископи, які допомагають українським громадам у задоволенні їх духовних потреб. Прикладом цього слугує тісна співпраця українців із кардиналами Е. Антонеллі у Флоренції, А. Баньяско у Генуї, архієпископами та єпископами Л. Карінеллі у Вітербо, Р. Боккардо у Сполетто, К. Каффари у Болоньї, Б. Скеттіно у Капуї, Е. Капорелло у Мантові, С. Гастоне у Прато.

Таким чином, церковні інституції намагаються активно впливати на повсякденне життя українських трудових мігрантів Італії, задовольняючи їх духовні та соціокультурні потреби. Проте через об'єктивні та суб'єктивні причини, до релігійного життя залучена меншість заробітчан, яка не перевищує 25% їх загальної кількості.

Сил для випробувань за кордоном надає віра. Єдиною загальноіталійською українською структурою з широко розгалуженою мережею парафій є УГКЦ, яка має підтримку РКЦвІ. Створення мережі церковних громад, розвиток духовного життя та організація культурно–мистецького дозвілля позитивно вплинули на соціокультурну адаптацію українських заробітчан. Відповідно це сприяло налагодженню ефективної релігійної діяльності УГКЦ в Італії, об'єднанню українських трудових мігрантів у консолідовану спільноту, побудовану на релігійно–громадських основах.

4.3. Еволюція та специфіка культурно–освітньої життєдіяльності української громади

Культурно–освітнє життя українських заробітчан в Італії до поч. 2000–х рр. було мінімізоване через нелегальність, незгуртованість та індиферентність. Починаючи з 2000–х рр., українські трудові мігранти організовують культурно–освітні осередки, переймаючи відповідний досвід від інших національних громад. Причинами виникнення культурних інституцій були правова легалізація, наростання еміграції, збільшеняння тривалості перебування в Італії, певний соціальний і психологічний дискомфорт, природна потреба комунікації рідною мовою та потреба колективної взаємодії при відзначенні національних і релігійних свят.

Зауважимо, що питання функціонування українського культурного простору, збереження мови, традицій, обрядів, звичаїв, історичного минулого лежать в основі всіх без винятку громадських і церковних організацій українських заробітчан на Апеннінському півострові.

Одним із аспектів культурно–просвітнього життя української громади в Італії стало інформаційне висвітлення становища наших заробітчан через українську періодику, сторінки українською мовою в італійській пресі, радіо– та телепередачі про українців й Україну, а також через відповідні інтернет–ресурсів.

До 2000–х рр. українські іммігранти Італії відчували інформаційний вакуум. Він почав заповнюватися зі з'явою українських видань, збільшенням їх кількості та підвищенням тиражів, відкриттям інтернет–сторінок. Недостатній рівень знання італійської мови на початковому етапі міграції утруднює стеження за подіями у світі через італійські ЗМІ.

Важливу роль в інформуванні українських заробітчан Італії відіграє україномовна преса цієї країни [додаток Р.]. Серед друкова-

них українських видань особливо помітний часопис «До Світла» (видає Українська Греко–Католицька Церква), «Українська газета в Італії», «Європейський Українець», «Форум», «Українські вісті». Через брак фінансів припинили своє існування на Апеннінах загальноіталійський журнал «Український голос в Італії» (видавець і головний редактор — Олесь Городецький) та місцеві видання «Україна», «Без кордонів», «Вісник», «Ластівка». Основна увага преси зосереджується на правовій сфері, легалізації, оплаті праці, діяльності українських громад і проведенні Богослужінь українською мовою в окремих містах Апеннін, наданні читачам всебічної духовної підтримки.

Також функціонує ряд іншомовних видань із українськими вкладками. Зокрема, італійська газета з Авелліно «Оттопаджіне» друкує сторінку по–українськи та її переклад італійською мовою. Таке рішення редакції було прийняте, зважаючи на чисельність українців на півдні Італії та зростаючий інтерес італійського суспільства до іммігрантів четвертої хвилі [215, 15].

Також російськомовні газети «Слово» з редакцією у Мілані (гол. ред. К. Яковлєв) та «Наша газета» з редакцією в Неаполі (гол. ред. Б. Пуоті) виходять із україномовними вкладками, присвяченими здебільшого подіям у громаді та листам читачів [215, 15].

Окрім преси, функції інформування виконує Інтернет, який віртуально об'єднує земляків. Все більшу роль та популярність мають такі сайти як «Українська газета в Італії», «Заробітчани», «Лелеки» тощо. Виникають групи в соціальних мережах, зокрема досить активна відкрита група у Facebook «Українці в Італії (об'єднуємось в єдину групу!)».

Важливим аспектом культурного життя заробітчан є телебачення. Зазначимо, що довший час в Італії не існувало жодної телепередачі українською мовою і тільки 2010 р. у Римі був відкритий новий телевізійний канал «Babel–TV». Цей 141–ий канал супутникового телебачення мережі «SKY–мовлення» призначався для шести найбільших іноземних громад Італії: української, ма-

рокканської, румунської, албанської, латиноамериканської та філіппінської. На думку організаторів, новий телеканал сприятиме інтеграції іммігрантів, а також кращому взаєморозумінню італійців та вихідців із інших країн. Як зауважила завідувач української редакції телеканалу М. Сороневич, «окрім розважальних та інформативних функцій, канал має на меті подолання гомофобії та напруженості у суспільстві, викликаної зіткненням багатьох далеких культур і релігій» [155, 12].

На «Babel TV» кожен день тижня відведений окремій громаді: понеділок — латиноамериканській, вівторок — румунській, середа — філіппінській, четвер — албанській, п'ятниця — марокканській, субота — українській. М. Сороневич підкреслила, що «по–перше, громада представляється італійському суспільству як успішний, талановитий народ, українців перестають сприймати лише як доглядальниць та домашніх працівників. З іншого боку, сподіваюся, що ми сприяємо укладанню основ формування організованої української діаспори із успішними лідерами, елітою» [155, 12].

Важливим сегментом етнокультурної діяльності української трудової міграції на Апеннінському півострові є доробки наших співвітчизників на літературній та мистецькій нивах.

Серед літературних набутків уваги заслуговують публікації Н. Матейцевої, М. Сорокіної, І. Нич, Т. Гордієнко. Заробітчанка Н. Матейцева видала поетичну збірку «Вірші з вирію». Певний резонанс викликав роман М. Соріної «Хочу заміж за італійця», який італійські журналісти назвали книгою, що дає змогу поглянути на себе очима іноземки [264, 100].

Чільне місце в культурній сфері заробітчан посідає творчість Ірини Нич, відомої також під псевдонімом Ірина Касталія. Фармацевт за фахом, вона перебралася до Італії 2000 р. Своє перше оповідання «Дзеркало душі» написала 2007 р. Вісім творів Ірини Нич увійшли до книги «Золоте павутиння». Письменниця зазначає, що «в усіх моїх оповіданнях щасливий кінець. Я хочу допомогти нашим жінкам зрозуміти, що з кожної складної ситуації можна знайти вихід» [151, 15].

Доволі високу оцінку отримала літературна творчість Т. Гордієнко. 16 травня 2010 р. в рамках проведення щорічної Туринської міжнародної книжкової виставки відбулася церемонія нагородження переможців VI національного літературного конкурсу «Рідна Мова» («Lingua Madre»). У номінації Спеціальна премія «Slow Food Terra Madre» перемогу здобула українська літераторка за оповідання «Все про каву». Із цього приводу консул України в Мілані Р. Фуфалько зазначив, що «кожен маленький успіх українців у Італії, стає новим штрихом у багатоколірній картині сприйняття України італійським суспільством» [151, 15].

Неабияке значення мають і два томи антології творчості заробітчан під назвою «Світло на чужих стежках».

Українська громада Італії продукує й мистецькі твори, які, по суті, презентують Україну та відображають життя українців в Італії. Зокрема, виходець із Чернівців Й. Кожокару створив альбом карикатур «Із життя одного нелегала в Італії». Сповнені іронії і сарказму, ці карикатури висміюють стереотипне ставлення італійської влади до іммігрантів та вади роботодавців, які «витискають останні соки» із заробітчан [214, 9].

Із 2 до 26 квітня 2011 р. у передмісті Рима в замку Остія Антіка (галерея «Fenua») тривала виставка полотен заробітчанки Н. Стойко. Виставка «Крик білої рабині» презентувала 60 картин українки, написаних в Італії [274, 38].

Українські іммігранти інтегруються і в музичну сферу Італії. Відомим в українській громаді є гурт «Єдині», заснований 1999 р. у Римі студентами Укранської Папської Колегії св. Священномученика Йосафата. Популярна в Кампанії співачка Р. Лисенко виконує неаполітанські пісні. Упродовж 2003–2009 рр. на приватному каналі «ТелеАкері» в Неаполі щоп'ятниці з 23:00 до 24:00 транслювалася музична рубрика Р. Лисенко. У 2003 р. співачка познайомилася з продюсером М. О'Міланезе та почала плідну співпрацю з його артистичним агентством.

В Італії діє низка самодіяльних музичних колективів, орієнтованих на українську автентику. Одним із перших культурних товариств Італії стала заснована в Салерно 2002 р. українсько–італійська асоціація «Калина», яка створила однойменний вокальний ансамбль та організувала тематичні виставки українських вишиванок і фотостендів. За п'ять років існування асоціація взяла участь у понад 160 культурних акціях: концертах, вечорах, інтеграційних зустрічах, фестивалях, релігійних конференціях. Традиційно асоціація організовує Шевченківські вечори, Дні матері, Пасхальні святкування, «Іммігрантське Різдво», «Різдвяні зірки» [274, 41]. У 2004 р. ансамбль взяв участь у Міжнародному фестивалі фольклорної музики в Сан–Григоріо Меньйо. Із 2004 р. у Римі проводиться фестиваль української народної творчості «Гілка калини», де «Калина» бере активну участь [236, 8].

Із 2008 р. у Неаполі діє вокально–інструментальний гурт «Українці». Засновник і керівник Л. Щепенюк до еміграції працювала вчителем музики в Стрию. Гурт складається з 18 учасників, які формують вокальну та хореографічну групи, а також є троїсті музики, які грають на народних інструментах. «Українці» брали участь у міжнародному фестивалі етнічних гуртів в Теано, міжнародному фестивалі української та італійської пісні «Без кордонів» у Салерно. На інтернаціональному фестивалі «Слов'янський базар» у Неаполі гурт здобув третє місце. Г. Іванишин зазначає, що «будь–які свята, які проходять в Неаполі, не обходяться без гурту» [151, 15].

Проте у більшості випадків професійне заняття музикою серед українців є радше винятком і збігом обставин, адже вони змушені працювати в інших сферах. Приміром, та ж Р. Лисенко згадувала, що «ділила долю більшості українських жінок. Працювала у піцерії у Фрата Маджоре… Власник піцерії, Джузеппе, дуже добре до мене ставився, він умів грати на гітарі, а я йому підспівувала. Тож у нас була дуже музична піцерія...» [274, 39]. Подібний стан речей підтверджує й актор, тернополянин А. Монах, зазнача-

ючи: «Чого тільки не було в арсеналі моїх професій — це і столяр–тесляр, бармен, кінолог службового собаківництва» [274, 37]. А. Монах приїхав до Італії у 2000 р. і є досить знаним у театральних колах. Г. Іванишин, аналізуючи творчість митця, зазначає, що «українські іммігранти падали від реготу від Андрієвих гуморесок на різних заходах громади, а італійська публіка заглиблювалася у роздуми над його драматичними ролями. Для Андрія театр був найбільшим захопленням ще в Україні. Зараз його активно залучають до вистав неаполітанські режисери» [274, 38].

Життя іммігрантів стало об'єктом італійського кінематографа, свідченням чого є фільм «Незнайомка» відомого італійського режисера, володара премії «Оскар» Дж. Торнаторе. Головна героїня - українська іммігрантка, яка потрапила в сексуальне рабство в Італії. Стрічку відразу почали критикувати за жорстокі сцени [213, 4].

Помітним явищем культурного життя є святкування народних та релігійних свят. У Равенні кілька років поспіль українська громада разом святкує Різдво [229, 26]. У Салерно «після Служби Божої жінки прибрали стіл по–різдвяному, за нашими українськими традиціями» [244, 9].

На різдвяні Богослужіння в Католікку 2010 р. з'їхалися українці з Морчано, Мізано, Сан–Джованні, Градаро. Після виступу вертепу відбулася Свята вечеря із 12 традиційними стравами. Лунали віншування та колядки. Можна стверджувати, що саме через святкування українці відтворюють на чужині домашню атмосферу [135, 23].

На святкування Великодня 2008 р. у Римі зібралося понад 4 тис. українців, які вже мають свою традицію: урочистий обід на вигоні біля церкви, після якого просто неба відбуваються масові гуляння та концерт за участі запрошених із України артистів [223, 33].

Важливим елементом етнокультурної консолідації українців Італії є відзначення Дня матері, яке було започатковане УГКЦ і вперше проведене в Римі 14 травня 2000 р. Ініціатором свята ви-

ступив владика І. Хома. Від 2001 до 2004 рр. виконавчим директором дійства був В. Поточняк, а з 2005 р. — О. Сапунко [227, 32]. Зазвичай підготовка святкування триває кілька місяців за участі Апостольської візитатури УГКЦ в Італії, Посольства України в Італії, духовенства, представників чернечих інституцій, студентів папських колегій та мирян. Свято проводиться на подвір'ї собору Святої Софії [204, 29].

Упродовж 2000–х рр. значно розширилася не тільки програма, а й географія святкування. Скажімо, у 2003 р. урочистості до Дня матері тривали 1–9 травня в громадах таких міст, як Брешія й Мілан (1 травня), Болонья й Терні (2 травня), Реджо–Емілія й Феррара (5 травня), Венеція й Неаполь (6 травня), Рим (8–9 травня) [166, 5].

У 2004 р. екскурсійні групи прибули до Рима на День матері з Тревізо, Болоньї, Больцано, Тренто, Мілана, Модени, Віченци, Брешії, Флоренції, Реджо–Емілії, Ровіго, Феррари. 9 травня цей список поповнили українці з Удіне, Пескари, Ареццо, Батіпальї, Аверси, Перуджі, Новари, Казерти, Салерно, Мондрагоне, Неаполя. Загалом до Рима прибуло 28 автобусів [152, 13].

2005 р. відбулося святкування Дня матері в Новарі [203, 39].

На святі Дня Матері 8 травня 2010 р. у Римі виступили: ансамбль «Калина» (Салерно), А. Сидницька (Флоренція), хор парафії Св. Сергія і Вакха (Рим), гурт «Переродження» (Мілан). 9 травня у рамках концертної програми співали артисти з України [227, 32].

У 2007–2008 рр. широко відзначався п'ятилітній ювілей більшості українських громад Італії, були проведені Літургії та подекуди святкові заходи.

Доброю традицією українських заробітчан стало відзначення пам'ятних дат, пов'язаних із життєвими віхами видатних українських діячів. Так, важливою складовою культурного життя є Шевченківські дні, які святкуються з часу відкриття залу Тараса Шевченка в Неаполі (за сприяння Посла України в Італії В. Євтуха).

У 1998 р. К. Заккарією було засновано Інститут Тараса Шевченка, який з 2001 р. перебуває під егідою Посольства України в Італії. На базі Інституту проводяться курси для доглядальниць, працює українська школа, виходить місцева газета італійською, російською та українською мовами [277, 10]. З цього приводу О. Паромова зазначила, що «ідея проведення шевченківського свята не виникла просто так тут, в Італії. Ми відродили традицію, яка була і є в Україні» [174, 26].

2003 р. у Реджо–Емілії в рамках вшанування пам'яті Т. Шевченка відбулися Літургія та святковий концерт [122, 25]. Шевченківські урочистості у Болоньї під назвою «Єднаймося в Тарасовім слові» 7 березня 2004 р. були першими відверто патріотичними заходами [122, 25].

Окремі громади вшановували пам'ять й інших видатних українців, наприклад, 3 листопада 2002 р. у Римі відзначалася 191–а річниця з дня народження М. Шашкевича [210, 8]. 5 вересня 2004 р. у Болоньї згадували 19–ті роковини поета В. Стуса.

За ініціативи Посольства України в Італії в 1999 р. відзначалося Свято української писемності [4, арк. 37]. Проте більшість акцій проводилася за ініціативи місцевих українських громад. Скажімо, 15–22 листопада 2009 р. організовано тиждень української культури та духовності у тосканських містах Флоренція та Прато [224, 21]. У 2005 р. відзначалося Свято української діаспори на іподромі в Аніано [133, 8]. У 2009 р. відбулась акція «Дні української культури в Неаполі».

Українська громада Італії особливе значення приділяє вшануванню пам'яті жертв голодомору 1932–1933 рр. Зокрема, Посольство України в Італії у 1999 р. провело тематичний вечір [4, арк. 37], а 11 березня 2004 р. в Салерно була організована конференція, присвячена проблематиці голодомору [195, 15].

Українці беруть активну участь у різноманітних проектах та дійствах мультикультурного інтеграційного характеру. Тут можна навести ряд прикладів. Так, у 2007 р. в Ареццо відбулося Свято

народів, яке хлібом і сіллю відкрили українці. У рамках концертної програми було виголошено реферат про утворення незалежної Української держави, а також проведено виставку вишиванок [208, 25]. 19 жовтня 2008 р. на площі Ферретто у Местре–Венеції в рамках свята нових громадян–іноземців «Местріні світу» українська громада міста презентувала Україну культурною програмою (пісні українською та італійською мовами, фотослайд–показ рідних міст, сіл, церков, пам'яток архітектури, природи) [237, 26]. 17 січня 2010 р. у містах Беллуно та Басано–дель–Граппа відбулося Свято мігрантів, у якому взяли участь й українці. З цієї нагоди також відслужили святкову Літургію [207, 29].

Важливим аспектом життя української громади Італії є освіта. Зазначимо, що задоволення національних освітніх потреб сприяє відтворенню наступними поколіннями етнокультурного досвіду. Становлення громадського руху українців на Апеннінах, розвиток інституцій, які виникли у ході еволюції цього руху, та активізація трудових мігрантів висунули на порядок денний питання творення власної системи дошкільної та шкільної освіти.

До 2000–х рр. українці переважно здобували освіту у вищих навчальних закладах Італії (здебільшого релігійних). Згідно з матеріалами Посольства України в Італії, у 1999 р. українські студенти (в основному із західних областей України) прибували на навчання в папські релігійні інституції та деякі українські — Український католицький університет ім. Климентія Папи, Українська папська колегія Св. Йосафата, Українська мала семінарія Святої Покрови Божої Матері [4, арк. 37].

Інтелектуальний простір українців в Італії представлений україністикою. Саме в Італії у 1989 р. була створена Міжнародна Асоціація Україністів. Засновниками МАУ були Гарвардський інститут українських студій при Гарвардському університеті (HURI, Harvard Ukrainian Research Institute), Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР та Інститут східних студій при Неаполітанському університеті (Instituto di Studi Orientali dell'Universinà

di Napoli) [448, 24]. У 1993 році повстала Італійська асоціація українських студій (A.I.S.U.)

Варто також виділити створену у 2000 р. кафедру україністики у Римському університеті «La Sapienza». У складі тільки двох осіб (проф. Оксана Пахльовська і доц. Олена Пономарева) вона робить більше, ніж можна сподіватись. Окрім науково–педагогічної роботи, кафедра є активним учасником культурних, просвітницьких та соціальних заходів, що стосуються українців, виконує свого роду роль посла України у науковому й культурному світі Італії.

Оксана Пахльовська — доктор філол. наук, історик літератури, культуролог, донька Ліни Костенко та польського письменника Єжи–Яна Пахльовського. За книжку «Ave, Europa» у 2010 р. стала лауреатом Національної премії України ім. Т. Шевченка. О. Пахльовська зазначає, що створення кафедри «дало змогу україністиці ввійти до корпусу італійської славістики на паритетних засадах як цілком автономній дисципліні, як повноправній і самостійній частині західної славістики. Якщо раніше це була дисципліна–привид, дисципліна–виклик, завжди підозрювана в «єретичних» намірах «підривної діяльності» щодо русистики, то тепер інституційна «нормалізація» забезпечує їй спокійну присутність у загальному полі славістичних студій. А «офіціалізація» дисципліни — це необхідний крок до її розширення як в інституційному, так і в контекстуальному аспекті» [447, 236–237].

Студії з україністики ведуться також у Міланському та Венеційському університетах, українознавча тематика є об'єктом досліджень Неаполітанського, Флорентійського, Туринського, Трентського університетів. У Міланському університеті студії з україністики викладають проф. Джованна Броджі Беркофф і доц. Олена Герасименко. На наш погляд, з огляду на великий відсоток українців у регіоні Кампанія, є потреба відкриття кафедри україністики в Неаполі.

У Римі 8 квітня 2008 року відбулася конференція «Інтелектуальна євроінтеґрація України» за участі представників наукових

та культурних інституцій, що презентують Україну в Італії, зокрема УГКЦ. Обговорювались два питання: українська діаспора в Італії і знання про Україну в Італії. Підсумком конференції було написання листа–звернення учасників до Президента України В. Ющенка про створення Центру (Інституту) української культури в Римі. У зверенні запропоновано конструктивну стратегічну концепцію–програму взаємодії України з Італійською Республікою у напрямах, пов'язаних з інтеґрацією діаспори й українсько–італійськими соціокультурними стосунками [444, 49]. У листі наголошується, що українська діаспора в Італії «стала соціодемографічним феноменом, який, попри позитивні моменти, вкрай негативно впливає на образ України в Європі, будучи винятково носієм «інформації» про політичні та економічні кризи країни. Водночас ця діаспора становить невідомий Україні людський і професійний РЕСУРС, якого наша країна не використовує. Брак цікавості з боку власної держави зумовлює внутрішню роздільність цієї діаспори, відсутність об'єднувальних стимулів. Діти еміґрантів, не маючи змоги розвиватися і зміцнювати свій зв'язок з Батьківщиною через престижні інституції культурного представництва України в державі свого перебування, виявляють дедалі глибшу відчуженість від життя своєї країни» [444, 49].

На думку львівської дослідниці Олени Гінди, «саме наявність науково–освітнього сеґмента української присутності в Італії здатна трансформувати усталене обмежено–звужене маркування української спільноти як «заробітчанської» і замінити його щонайменше на «трудову». У середовищі української спільноти в Італії діяльність українознавчих інституцій і надалі впливатиме на її інтелектуальне зростання й зміцнення, слугуватиме «пунктом» її ідейного та просвітницького опертя» [444, 48].

Із середини 2000–х рр. активними громадсько–культурними організаціями за підтримки УГКЦ засновуються українські недільні школи в Італії. Навчання в українських школах сприяє збереженню української мови та національної ідентичності дітей

заробітчан. Із цього приводу пасторальний координатор українців–греко–католиків Італії О. Сапунко на конференції «Українські жінки–мігрантки та діти, залишені на батьківщині: якою бути політиці щодо «транснаціональних сімей» (11.11.2010 р., Рим, ініціатор — Міжнародна організація мігрантів) наголосив на необхідності збільшення «недільних шкіл» у країнах присутності українців, що могло б запобігти асиміляції [233, 33].

Суботні та недільні школи діють паралельно з навчанням в італійських середніх навчальних закладах. У закордонних українських школах не існує єдиної навчальної програми, як її й не існує в межах конкретної країни. Зазвичай програму розробляють та адаптують учителі, беручи за основу документи загальноосвітніх шкіл України. Викладання ведуть українські вчителі–іммігранти. Зазвичай вони працюють на безоплатній основі або ж за невелику плату [217, 12].

Забезпечення підручниками та науково–дидактичним матеріалом уже не є гострою проблемою українських недільних шкіл у Італії завдяки допомозі МОН України та МЗС України в рамках програми підтримки зв'язків із українцями за кордоном. Частково це питання також вирішується самими українськими громадами шляхом закупівлі навчальних посібників в Україні [217,12]. Серед головних проблем українських шкіл в Італії, які місцева українська громада не в силі подолати самотужки і які потребують оперативного вирішення, — відсутність затверджених адаптованих навчально–методичних планів, а також акредитація таких шкіл та педагогічного персоналу при Міністерстві освіти та науки України. Адже саме акредитація сприятиме тому, що випускники цих шкіл зможуть отримувати українські документи про освіту встановленого зразка [217, 12].

У 2009 р. в Італії діяло п'ять українських недільних шкіл: при центральному осередку Української Греко–Католицької Церкви в Італії у м. Рим, на базі міських загальноосвітніх шкіл у Неаполі, Пескарі, Брешії та Венеції–Местре. Станом на листопад

2011 р. в Італії функціонувало уже вісім українських недільних та суботніх шкіл. Серед них «Перша ластівка» (м. Местре, Венеція), яка діє при асоціації «Україна Плюс»; Українська недільна школа при Італо–українській культурній асоціації «Надія» (м. Брешія); Українська недільна школа «Престиж» (м. Рим), яка діє при Центральній координаційній раді українських об'єднань в Італії; Українська початкова недільна школа «Свята Софія» (м. Рим); Українська недільна школа ім. І. Франка (м. Пескара), яка діє при Асоціації «Україна»; Українська недільна школа при «Асоціації українських жінок в Італії» (м. Неаполь); Українська школа при асоціації «Берегиня» (м. Поцуолі та Кастел Волтурно); Українська школа при асоціації «Союз українок в Італії» (м. Джульяно) [221, 13].

У зазначених навчальних закладах викладають українську мову та літературу, історію України, географію, українознавство, а в деяких також математику та інформатику.

У 2009 р. дві школи (римська «Престиж» та «Перша ластівка» із м. Местре поблизу Венеції) уклали угоду з «Міжнародною українською школою» Міністерства освіти і науки України, що дало можливість їм випускникам отримати український атестат про середню освіту [217, 12].

У 2003 р. в Неаполі було створено українську недільну школу. В основу її діяльності ліг договір про співпрацю між обласним управлінням освіти регіону Кампанія, відділом виховання міської ради Неаполя, школою Giovanni Verga та Асоціацією Українських жінок в Італії. За словами О. Фарими, директора школи, протягом перших трьох років роботи навчальний заклад відвідувало 50 дітей. Вони вивчали українську мову та літературу, історію й географію України, українознавство, співи та хореографію, а також малювання і російську мову. У школі діяло шість класів: три молодших і три старших [133, 9].

6 квітня 2003 р. при соборі Св. Софії урочисто відкрилася українська недільна школа для дітей віком від 5 до 15 років, було сфор-

мовано три класи. Навчальні предмети: основи християнства, українська мова та література, історія України, народознавство, народні ремесла [240, 28].

В українській недільній школі в Джульяно, заснованій 2004 р., так описують труднощі, з якими зіткнулися при роботі з дітьми п'яти–восьми років, народженими в Італії: «На початку проекту вони не знали елементарних речей і, як це не прикро, не могли навіть дати відповідь на питання українською мовою. Коли діти йшли на перерву, вони знову ж таки переходили на звичну й таку рідну їм італійську мову. Спочатку це спантеличувало, а потім навіть лякало. Адже деякі батьки не впевнені стовідсотково у своєму майбутньому в Італії і планують повернутися в Україну» [161, 12].

У 2009 р. з ініціативи української спілки «Берегиня» в м. Кастел Волтурно, що у провінції Казерта, було відкрито однойменну лінгвістичну школу «Берегиня». Керівник батьківського комітету В. Курман згадує: «За попередній навчальний рік ми всі побачили, що діти не дарма ходили в школу, вони навчилися писати, складати речення українською мовою, співати, знають наші українські свята». Президент спілки зазначила, що вчителька «щосуботи на декілька годин залишає роботу доглядальниці, їде в школу і везе з собою іще 3–4 учнів із Казал ді Прінчіпе» [248, 12].

Українську школу «Престиж» відкрито у 2010 р. під егідою Центральної Координаційної Ради Українських Об'єднань в Італії, а також за підтримки посольства України в Італії та церкви Святих Сергія та Вакха у Римі. Станом на 2011 у ній навчалося майже 60 учнів. Заняття проходили щосуботи у приміщенні італійської школи в одному з центральних районів Рима. Основний акцент дидактичної діяльності цього навчального закладу ставиться на вивчення української мови в ігровій формі.

При школі у Римі від жовтня 2011 р. щосуботи працює дитячий садок для малят від трьох до шести років. Діти перебувають в українському середовищі, знайомляться з героями народних казок, виконують мовні вправи, розвивають образотворче мислення.

2011 р. у «Першій ластівці» навчалася 21 дитина. Цього ж року четверо учнів отримало атестат за 9 клас, а в 2012 р. п'ять випускників отримало атестат зрілості (11 клас). Школа офіційно зареєстрована при Міжнародній українській школі, від Міністерства освіти та науки України, тому українські діти, навчаючись одночасно в італійській та українській школах, отримують українські атестати державного зразка [187].

22 квітня 2012 р. у Конельяно було відкрито нову українську суботню школу — філію «Першої Ластівки», яка вже сім років працює в Местре [187].

У 2003 р. було створено об'єднання «Родинна світлиця» на чолі з М. Горбенко. Мати учениці Г. Фурдін зізнається, що «навчання для дітей — це добре, але не вистачає чогось, що б їх наближувало до українських традицій». Основне завдання «Родинної світлиці» — не оминути жодного свята української традиції [143, 21].

До громадсько–культурного життя українців у Італії через об'єктивні та суб'єктивні причини залучена меншість заробітчан. Формування українських громадських організацій в Італії є закономірним наслідком наявності значної кількості українців на Апеннінах та їх легалізації. Як соціальні інститути ці організації незалежно від виду діяльності згуртовують заробітчан, сприяють вирішенню конкретних справ, презентують культуру України, зберігають національну ідентичність. Також вони сприяють адаптації та інтеграції українців у італійський соціопростір, дають змогу відстоювати та лобіювати свої права. Більшість українських товариств виникли на основі релігійних греко–католицьких громад. Церковні інституції активно впливають на життя українських трудових мігрантів у Італії, задовільняючи їхні духовні та соціокультурні потреби. Прикладом цього може слугувати діяльність РКЦвІ та УГКЦ. Одночасно УГКЦ є єдиною загальноіталійською українською структурою з розгалуженою мережею парафій. Велика кількість різноманітних церковних подій (Служб Божих, паломництв, культурно–мистецьких заходів) свідчить про сис-

тематичність та розширення релігійної діяльності УГКЦ в Італії. Виникнення українських дитячих садків, суботніх та недільних шкіл свідчить про зародження діаспори, покликаної зберегти ідентичність другого покоління, народженого в Італії. Україністика в Італії, маючи хороший рівень, є добрим потенціалом для просвітницького та інтелектуального розвитку українців. Ідея створення Інституту української культури в Римі має всі підстави для втілення в життя. Такий Інститут, з огляду на півмільйонну групу наших громадян на Апеннінах, в перспективі розгорне значно ширшу діяльність, ніж відповідні інститути культури Італії чи Польщі в Україні.

Висновки

Унаслідок політичних та соціально–економічних світових трансформацій другої пол. XX ст. актуалізувалася міжнародна трудова міграція. З цією проблемою зіткнулася й Італійська Республіка, яка з джерела емігрантів поступово перетворилася на країну, що притягує іммігрантів.

Формування імміграційної політики Італії відбувалося шляхом удосконалення законодавства та використання досвіду ЄС. Основне завдання цієї політики — контроль міграційних процесів. Імміграційне законодавство Італії пройшло свій шлях розвитку, на який впливала «політична забарвленість» урядів — то лівоцентристська, то правоцентристська. Відповідно імміграційна політика базувалася або на ідеях ліберального ставлення до нелегального іноземця, його плавної інтеграції в італійське суспільство, або на запереченні вказаних положень, жорсткішій моделі регуляції міграційних потоків. Тлом цих процесів є суперечливе сприйняття італійським суспільством міграції. З одного боку, ідеться про забезпечення ринку дешевою робочою силою, вирішення демографічних проблем (старіння населення, низький рівень народжуваності), а з іншого — про проблеми адаптації та інтеграції іммігрантів, їхнє соціальне та правове становище, сприйняття їхньої іншості у культурному, релігійному аспектах.

Сучасна українська трудова міграція є наслідком складних трансформацій новітньої соціально–економічної структури України, яка «виштовхнула» активну частину працездатних українців назовні, змусила їх шукати та освоювати нові ринки праці. Одним із таких теренів, де українське заробітчанство мало змогу себе реалізувати, стала Італійська Республіка.

Вивчення української трудової міграції в Італії в 1991–2011 рр. не знайшло відповідного узагальнюючого висвітлення в сучасних працях. Разом із тим, вказана проблематика відображена в чис-

ленних джерелах та штрихово в деякій науковій монографічній літературі. Зазначимо, що заробітчанська тема в наукових дослідженнях часто політизується як в Україні, так і в Італії. Дотепер в Україні досліджувалися лише окремі питання, пов'язані з перебуванням українців у Італії.

Систематизація та аналіз джерельно–історіографічної бази дали можливість здійснити спеціальне комплексне дослідження, виокремивши характерні риси української трудової міграційної групи в Італії та особливості її політико–правової, соціально–економічної та культурно–громадської діяльності. Комплекс документів і матеріалів, частина з яких вводиться до наукового обігу вперше, дав змогу відтворити об'єктивну картину українського заробітчанства.

Українці на Апеннінах до кінця XX ст. не становили окремої національної спільноти, а отже й діаспори. Їх із Італією в основному пов'язували відносини конфесійного характеру, оскільки в Римі навчалися українські студенти або періодично перебували представники церковних інституцій. Ситуація різко змінилася на зламі XX–XXI ст., коли у зв'язку з масовим в'їздом до Італії українці перетворилися на четверту–п'яту за чисельністю національну меншину.

Основною причиною міграції українців до Італії і формування ними української трудової міграційної групи є соціально–економічна.

Із кінця XX до першого десятиліття XXI ст. чисельність українців в Італійській Республіці невпинно зростала. Офіційні статистичні дані про чисельність українських іммігрантів на Апеннінах значно занижені. Причиною цього є той факт, що в матеріалах не відображена кількість нелегалів та не вказана кількість українок, які вийшли заміж за італійців. На наш погляд, реальна чисельність українців у Італії коливається від 400 до 500 тис. осіб.

За досліджуваний період змінилися соціально–економічні, правові, культурні та психологічні орієнтири українських заробт-

чан. Рубіконом відповідних трансформацій стало прийняття міграційного закону Боссі–Фінні в Італії у 2002 р.

Від 1990–х і до поч. 2000–х рр. українських трудових мігрантів в основному цікавив заробіток, а міграція розглядалася як тимчасове явище. Українці характеризувалися пасивністю та індиферентністю, що спричинювалося нелегальним становищем, дискримінацією у правовій площині, відособленістю від культурного життя та депресивним станом через усвідомлення відсутності перспективи перебування в Італійській Республіці.

Ситуація різко змінилася після 2002 р., коли значна частина наших співвітчизників узаконила своє перебування в Італії. Кількість офіційно зареєстрованих українців зросла від 14035 до 112802. У результаті українці за чисельністю стали четвертою групою мігрантів після румунів, марокканців та албанців. Накопичення капіталу й надалі залишалося пріоритетом українських трудових мігрантів, проте змінилися світоглядні орієнтири заробітчан. Міграція до Апеннін почала усвідомлюватися як основа налагодження соціально–професійної сфери і життя своєї родини. Міграцію почали розглядати з позиції інтеграції до італійського суспільства та як етап остаточного пов'язання свого майбутнього з новою країною. У зв'язку з цим українці в Італії почали активно відстоювати свої права в соціальній та економічній сферах. Унаслідок посилення власних культурних і духовних запитів вони активно налагоджували українське етнокультурне життя в іноетнічному середовищі. Таким чином, у досліджуваний період відбулися значні зміни соціальних пріоритетів, економічних профілів та адаптаційних стратегій української спільноти в Італії.

Зазначимо, що основною мотивацією перебування українських мігрантів у Італії, не зважаючи на професійні навички, є можливість достойного заробітку. Аналізуючи структуру соціально–економічної зайнятості українців на Апеннінах, зауважимо, що наші земляки працюють у всіх галузях економіки. Варто відзначити й високий рівень фемінізації українських заробітчан, зумовлений

відповідною пропозицією праці, а також низький (порівняно з іншими національними спільнотами) потенціал відкриття і ведення власного бізнесу.

Важливими складовими входження українців до нового середовища стали адаптація й інтеграція. Констатуємо, що за досліджуваний період українські заробітчани у процесі адаптації в Італії втратили традиційні, природні для них соціальні, родинно–сімейні й культурні зв'язки. Тому входження до нового соціокультурного простору досить часто відбувалося через зміну або коригування власного етнокультурного досвіду, а саме: відповідних стереотипів, знань, умінь і навичок. Життя, повне стресів, часто відбивалося на психічному стані та здоров'ї заробітчан.

Повсякденне життя та побут були й залишаються прямо залежними від економічного становища. Для українців на Апеннінах характерні низький та середній рівень соціальної мобільності, розуміння мови і культури Італії. Зазначені фактори становлять перешкоди на шляху інтеграції в італійське суспільство.

Важливу роль у соціальній адаптації українських трудових мігрантів відіграє ставлення до них з боку італійців. Слід зауважити, що воно є різним, деколи полярним і залежить насамперед від італійського працедавця. Інколи таке ставлення створює психологічний дискомфорт і спричинює негативні емоції. Аргументом є той факт, що італійці українців не запрошували. Проте всупереч здебільшого негативному ставленню італійців до іммігрантів, немає вкрай поганих стереотипів українських заробітчан.

Результатом активізації духовних і культурних потреб та відстоювання власного соціально–правового становища стало зародження українського громадського руху, становлення і функціонування культурно–освітніх та релігійних товариств й організацій, започаткування і налагодження системи української освіти для дітей заробітчан.

Важливою складовою адаптації українських іммігрантів є їх тісна взаємодія з церковними інституціями. Варто підкреслити,

що визначальна роль в об'єднанні громад трудових мігрантів належить УГКЦ, діяльність якої в Італії склалась історично.

Загалом громадський рух українських мігрантів в Італії нерозривно пов'язаний з місіонерською діяльністю УГКЦ, яка сьогодні є основною організаційною і консолідаційною силою українських заробітчан. Варто підкреслити, що чимала кількість громадських організацій українців на Апеннінах виникла на базі парафіяльних об'єднань.

Незважаючи на значну чисельність українців в Італії, необхідно визнати, що більшість українців залишаються поза українським громадським життям. Причина такого стану речей криється в специфіці роботи, яку виконують наші співвітчизники на Апеннінах (недостатня можливість соціальної комунікації з іншими українцями, а інколи і просто відсутність бажання, адже іммігрантів цікавить виключно економічна складова, тобто заробіток).

Українські громади почали організовуватись для відстоювання власних прав та інтересів. Саме тому суспільно–політична діяльність українських іммігрантів базується на громадських організаціях, проведенні загальних форумів українців в Італії, прийнятті відповідних резолюцій і звернень до українського уряду та італійської влади.

Громадсько–політична та культурна адаптація українських трудових іммігрантів Італії відбувається через їх постійну комунікацію у розгалуженій мережі церковних громад, товариств, громадських, культурних організацій.

У духовному житті українських мігрантів важливе значення посідає УГКЦ. Зростання чисельності греко–католицьких церковних громад на початку 2000–х рр. перетворило українську конфесійну спільноту в одну з найбільших у Італії.

УГКЦ має відповідну структуру і кадри для задоволення духовних потреб українців, а тому помітно впливає на життя наших співвітчизників в Італії. Велику допомогу українським заробітчанам в Італії надають священики УГКЦ. У більшості випадків саме

від них наші співвітчизники отримують відчутну допомогу в процесі адаптації, душпастирі всебічно підтримують і беруть активну участь у багатьох заходах, які проводяться різними товариствами.

Церква для українських трудових мігрантів є осередком, де можна поспілкуватися, обмінятися новинами, відчути себе неначе вдома. Вона виступає координатором і комунікатором повсякденного буття українців. Багато заробітчан у релігійному спілкуванні шукають виходу з депресії, культурного шоку та внутрішнього дискомфорту. Більше того, приналежність до церковної громади традиційно є одним із вагомих чинників збереження релігійної та національної ідентичності.

Окрім Богослужінь, УГКЦ для своїх вірних проводить багато заходів. Серед них важливе місце займають паломництва та прощі, а також українські святкові дійства, які проводяться на території Італії.

Зміна етнокультурних запитів та організація громадського життя українських заробітчан спричинилися до того, що наші співвітчизники на Апеннінах виробили відповідну систему задоволення власних духовних потреб. Для цього українці щорічно проводять Свято матері, День незалежності, а також свята календарно–обрядового циклу (різдвяні, великодні та ін.). Ці святкування стали вже традиційними засобами відстоювання заробітчанами власної національної ідентичності.

Отже, українська трудова імміграція в Італії, попри зовнішній тиск, продовжує частково зберігати риси українського етносу, самоорганізовується у громадські та церковні товариства, які сприяють відтворенню власних національних традицій через колективне проведення українських свят, річниць, зустрічей.

Аналізуючи причини міграції українців до Італії, політико–правове, соціально–економічне і духовно–культурне становище заробітчан у 1991–2011 р., відзначимо, що на сьогодні в Україні відсутня відповідна програма мінімізації відтоку трудових ресурсів та збереження власного працездатного демографічного потен-

ціалу. У зв'язку з цим вважаємо за доцільне запропонувати два підходи. По–перше, у державотворчому і законодавчому зрізах потрібно створити програму повернення українських заробітчан з Італії та їх реінтеграції в українське суспільство. По–друге, Україні варто підписати з Італією відповідну міжнародну угоду, яка б у правовій площині урегульовувала окремі аспекти трудової імміграції (легалізація, оподаткування, пенсійне забезпечення, соціальний статус). Констатуємо, що Україна такої угоди не має, а це, на наш погляд, значно звужує маневреність української влади щодо відстоювання прав своїх співвітчизників та їх різнобічної підтримки в Італії.

Більше того, можемо спрогнозувати, що в найближчому майбутньому, якщо не буде вжито зазначених необхідних заходів та не покращиться економічна ситуація в Україні, кількість українських заробітчан в Італії буде лише збільшуватися. А тривале перебування наших співвітчизників на Апеннінах, поступова їх інтеграція в італійське суспільство через професійну адаптацію, возз'єднання родин, придбання житла тощо в остаточному варіанті призведе до утворення української діаспори в Італії.

Conclusioni

Uno dei risultati della trasformazione politica e socio–economica del mondo nella seconda metà del XX secolo è il problema dei migranti, che richiede regolamento e risoluzione da tutte le parti interessate. Anche la Repubblica Italiana si è confrontata con questo problema e gradualmente si é trasformata, da una fonte di emigrati, in un paese attraente per gli immigrati.

La formazione della politica migratoria in Italia è avvenuta attraverso lo sviluppo e la creazione delle proprie leggi, basandosi anche sulla esperienza europea. Il controllo delle migrazioni e il contenimento dei flussi migratori sono stati gli obiettivi principali di questa politica. La legge sull'immigrazione in Italia, ha seguito un preciso sviluppo che, in gran parte, dipendeva dalla influenza dei partiti politici al governo e dalla maggioranza parlamentare, che è in questo periodo cronologico si è alternata tra il centro–sinistra e il centro–destra. Di conseguenza, a seconda dello spettro politico, la politica migratoria e lo sviluppo della legislazione erano basate sulle idee legate ad un atteggiamento liberale nei confronti dello straniero illegale. La politica di integrazione nella società italiana ha, però, subito una forte restrizione con un rigoroso ricorso ad un modello di regolamento dei flussi migratori legato a norme più rigide. Questo è accaduto in un contesto di percezione pubblica contraddittoria nei confronti dei processi migratori. Da una parte, il ricorso ad un mercato del lavoro a basso costo e ad una soluzione legata ai problemi demografici (invecchiamento della popolazione dovuto al basso tasso di natalità in Italia) dall'altra il problema di adattamento e di integrazione degli immigrati, dovuto allo "status" sociale e giuridico (diversità di aspetti culturali e religiosi).

La migrazione moderna di manodopera ucraina è il risultato delle complesse trasformazioni della struttura socio–economica contemporanea della nazione. Tale trasformazione ha prodotto una costrittiva emigrazione della parte più attiva dei lavoratori ucraini, costringendoli, così, a cercare nuovi ambienti di lavoro. La Repubblica Italiana è diven-

tata uno dei paesi di accoglienza, in cui i lavoratori migranti ucraini hanno potuto realizzarsi.

Gli studi della migrazione di manodopera ucraina in Italia nel periodo 1991–2011 non hanno trovato una esauriente rappresentazione nelle opere di cultura contemporanea. Tuttavia, il problema indicato è riportato nelle numerose fonti storiche e in alcuni argomenti di monografie scientifiche. Si noti che il problema dei migranti nella ricerca corrente è spesso politicizzato sia in Ucraina che in Italia. Finora in Ucraina erano studiate solo poche tesi relative alla permanenza ucraina in Italia.

L'analisi della base delle fonti storiche ha permesso di effettuare uno studio completo dell'argomento in questione, evidenziando le particolari caratteristiche della migrazione di manodopera ucraina in Italia, soprattutto in relazione ai problemi della vita politico–giuridica, socio–economica e culturale. Una serie di documenti e materiali scoperti, alcuni dei quali vengono elaborati scientificamente per la prima volta, ha permesso di esporre un quadro oggettivo della situazione dei lavoratori migranti ucraini.

Gli Ucraini nella Repubblica Italiana, alla fine del ventesimo secolo, non costituivano una rilevante comunità nazionale. Il loro rapporto con un elevato ceto culturale era legato principalmente ad ambienti ecclesiastici in quanto a Roma gli studenti, per la loro formazione, di tanto in tanto, tenevano rapporti con rappresentanti di istituzioni religiose. La situazione cambiò radicalmente tra la fine del XX° secolo e l'inizio del XXI° quando, a causa del massiccio ingresso nel paese, gli Ucraini diventarono la quarta–quinta più grande minoranza etnica in Italia.

Tra le ragioni principali della migrazione ucraina in Italia si evidenziano esigenze di carattere socio–economico.

Durante la fine del XX° secolo e il primo decennio del XXI° la popolazione ucraina nella Repubblica Italiana era in costante crescita. L'analisi statistica ufficiale riguardo la presenza d'immigrati ucraini negli Appennini dà motivo di credere che i dati siano sostanzialmente sottostimati. Il problema sta nel fatto che il materiale a disposizione non

contempla il gran numero di immigrati illegali e non considera le donne ucraine sposate con gli italiani. A parer nostro il numero reale degli Ucraini in Italia in quel periodo potrebbe variare tra 500 e 600 mila persone.

Nel corso del periodo considerato, i lavoratori ucraini hanno cambiato i loro obiettivi socio–economici, giuridici, culturali e psicologici. L'adozione della legge Bossi–Fini sull'immigrazione in Italia nel 2002 è stato il Rubicone di nuove e importanti trasformazioni sociali.

Dal 1990 e primi anni del 2000 l'obiettivo principale dei lavoratori migranti ucraini era guadagnare una certa quantità di denaro, e la migrazione è stata vista come un fenomeno temporaneo. Tali lavoratori, in questo periodo, erano caratterizzati principalmente da passività e indifferenza. Ciò era dovuto al fatto che si trovavano in una situazione, di fatto, illegale: erano discriminati sul piano giuridico, esclusi dalla vita culturale e, soprattutto, si sentivano privati della certezza di prospettive per un prolungato soggiorno nella Repubblica Italiana.

La situazione è cambiata radicalmente dopo il 2002, quando una gran parte dei nostri concittadini ha potuto legalizzare la propria permanenza in Italia. Il numero degli Ucraini ufficialmente registrati é passato da 14.035 a 112.802 unità. Come risultato, sono diventati il quarto più grande gruppo d' immigrati dopo i Romeni, i Marocchini e gli Albanesi. In seguito all'accumulo del capitale, che continuava a rimanere la priorità nella vita de lavoratori migranti ucraini, sono cambiati i loro orientamenti. La migrazione sugli Appennini è stata considerata come base per il consolidamento della vita sociale e professionale delle loro famiglie. Hanno iniziato a prendere coscienza della prospettiva d' integrazione nella società italiana e, come fase finale, un crescente collegamento con il nuovo paese. A questo proposito, gli Ucraini in Italia, hanno cominciato a difendere attivamente i loro diritti in campo sociale ed economico, ottenendo come risultato una intensificazione delle loro esigenze culturali e spirituali, avviando una partecipazione attiva nella creazione e organizzazione della loro vita in un ambiente etnicamente diverso. Così, in questo periodo, nella comunità ucraina in

Italia si sono avuti significativi cambiamenti riguardo a priorità sociali legate all'economia e alle strategie d'integrazione.

Si deve sottolineare che il motivo fondamentale e la componente di base per rimanere in Italia erano, da parte dei migranti ucraini, esperienze professionali tali da determinare un plus valore per l'acquisizione di competenze ed esperienze professionali, permettendo così, un guadagno soddisfacente. Analizzando la struttura sociale ed economica dell'occupazione degli Ucraini nella repubblica italiana, si nota che i nostri connazionali sono rappresentati in tutti i settori dell'economia. Fa però eccezione la migrazione ucraina dell'area appenninica. Questa é caratterizzata da un alto livello di occupazione femminile, donne che evidenziano precise specializzazioni professionali, volte all'assistenza di particolari individui bisognosi di cure, assidua presenza e supporto fisico. L'alta "femminilizzazione" ha, così, portato a coprire nicchie di lavoro, sotto certi aspetti poco qualificante e non sempre adatto a gestire business a più elevato potenziale economico..

L'adattamento e l'integrazione, con le specifiche professionalità, sono diventate la chiave di volta per l'ingresso degli Ucraini in questo nuovo ambiente di lavoro. Constatiamo che nel periodo di emigrazione appena descritto lungo il processo di adattamento ed integrazione in Italia, i lavoratori, o meglio le lavoratrici ucraine, hanno, seppur parzialmente, perso alcuni dei loro valori tradizionali con conseguenti limiti nei rapporti sociali, familiari e culturali. Per queste ragioni, l'adattamento alla nuova realtà (rappresentata da nuovi spazi socio–culturali) ha subito modificazioni e aggiustamenti delle proprie esperienze etniche, delle proprie attitudini, conoscenze e competenze. Oggettivamente, però, dobbiamo sottolineare che queste trasformazioni hanno avuto un impatto negativo sullo stato mentale e sulla salute dell'emigrato.

L'adattamento sociale dei lavoratori ucraini è naturalmente avvenuto attraverso l'esperienza di vita quotidiana. In particolare la dipendenza e la subordinazione al lavoro sono legate alle differenti e specifiche attività economiche di ciascun migrante occupato. Nello stesso tempo il basso livello di mobilità sociale degli Ucraini, seguito da uno scarso

interesse alla comprensione della lingua ed alla cultura dello straniero da parte del paese che ospita gli emigranti ucraini hanno costituito ostacoli all'integrazione nella società italiana.

Un ruolo importante nell'adattamento sociale dei lavoratori migranti ucraini giocano gli atteggiamenti degli italiani che cambiano a seconda della personalità del datore di lavoro. Tuttavia, questo comportamento crea, a volte, un disagio psicologico e dei risentimenti. Il problema è legato ad una emigrazione spontanea e non richiesta; ma, nonostante l'atteggiamento prevenuto da parte dei datori di lavoro italiani; in sostanza dobbiamo riconoscere che gli stessi non mantengono stereotipi estremamente negativi verso i lavoratori ucraini.

La nascita del movimento sociale ucraino, la formazione e il funzionamento di società e organizzazioni culturali, educative e religiose, hanno portato alla stabilizzazione di un sistema di formazione per i figli dei lavoratori migranti. Tale formazione è il risultato di un'attivazione delle esigenze spirituali e culturali in difesa del proprio status sociale e giuridico.

Una componente importante di adattamento degli immigrati ucraini è la loro stretta interazione con le istituzioni ecclesiastiche. Va sottolineato che il ruolo decisivo nell'unione delle comunità migratorie ucraine appartiene allaChiesa Greco–Cattolica Ucraina, la cui presenza in Italia si è sviluppata storicamente.

In generale, il movimento sociale dei migranti ucraini in Italia è collegato indissolubilmente con l'attività missionaria della CGCU, che è oggi la forza principale organizzativa che unisce i lavoratori ucraini. In questo contesto, giustamente, va sottolineato che un numero significativo di organizzazioni non governative ucraine sugli Appennini è stato creato sulla base delle associazioni parrocchiali.

Tuttavia, nonostante l'elevato numero degli ucraini in Italia, dobbiamo riconoscere che la maggior parte di loro restano fuori dalla vita pubblica. La ragione di questo stato di cose sta nella genericità del lavoro svolto dai nostri connazionali sugli Appennini. La sua essenza sta nella mancanza di opportunità di comunicazione sociale con gli altri

ucraini e talvolta in una mancanza del desiderio di realizzarla poichè gli immigrati ucraini sono interessati esclusivamente alla componente economica legata alla loro permanenza nel paese, cioè al guadagno.

Le comunità ucraine hanno cominciato ad organizzarsi per difendere i loro diritti ed interessi. Per questo, le attività socio–politiche degli immigrati ucraini sono basate sulla validità delle organizzazioni non governative e si esprimono con convocazioni di forum generali che si svolgono in Italia con adozioni di risoluzioni ed appelli rivolte ai governi ucraino ed italiano.

L'adattamento socio–politico e culturale dei lavoratori migranti ucraini in Italia avviene attraverso meccanismi atti a creare un coinvolgimento costante nella comunicazione. Si passa attraverso una vasta rete di comunità ecclesiali, organizzazioni civiche e culturali, feste, incontri etc.

Nella vita spirituale dei migranti ucraini, la CGCU occupa un posto particolare che ha determinato la crescita delle comunità greco–cattoliche nei primi anni 2000 e ha reso la comunità ucraina in una delle più grandi confessioni in Italia.

La CGCU ha sufficienti strutture e personale tali da poter soddisfare le esigenze spirituali degli Ucraini, influenzando significativamente la vita dei nostri concittadini in Italia. I sacerdoti della CGCU offrono loro un gran aiuto che, nella maggior parte dei casi, determinano una grande spinta nel processo di adattamento. I sacerdoti sostengono pienamente e partecipano attivamente ai numerosi eventi organizzati da varie società.

La Chiesa per i lavoratori migranti ucraini è un centro dove loro possono comunicare, scambiarsi notizie, e sentirsi come a casa propria. Funziona come coordinatore e comunicatore della vita quotidiana degli Ucraini. Molti di loro, attraverso il dialogo religioso, cercano di uscire dalla depressione, dai limiti culturali e dal disagio interiore. In conclusione possiamo definire la comunità ecclesiale come uno dei più importanti fattori di mantenimento delle tradizioni e della identità religiosa e nazionale.

Oltre a celebrare le funzioni religiose, la CGCU svolge molte altre attività per I suoi fedeli. Tra queste le più importanti sono: promozione di pellegrinaggi e assistenza durante gli stessi, e organizzazione di feste ucraine in Italia.

Il cambiamento delle esigenze etnico–culturali e l'organizzazione della vita sociale dei lavoratori ucraini hanno contribuito al fatto che i nostri connazionali sugli Appennini hanno sviluppato un sistema adeguato ai loro bisogni spirituali. Così, ogni anno, festeggiano Il Giorno della Mamma, Il Giorno dell'Indipendenza e le feste del sacro ciclo rituale come Natale, Pasqua ed altre. In questo modo hanno messo in pratica sistemi tradizionali per difendere la propria identità nazionale.

Così, l'immigrazione dei lavoratori ucraini in Italia, nonostante le pressioni esterne, continua a mantenere parzialmente le caratteristiche d'origine ucraina, di auto–organizzazione nelle società civili ed ecclesiastiche che contribuiscono alla conservazione delle proprie tradizioni nazionali, attraverso l'organizzazione di importanti incontri collettivi distribuiti nel corso dell'anno.

Analizzando le cause della migrazione ucraina in Italia, la situazione politico–giuridico, socio–economica, spirituale e culturale tra il 1991–2011, notiamo che oggi in Ucraina non c'è un valido programma per ridurre al minimo il deflusso di risorse umane e la conservazione del proprio potenziale demografico di capacità lavorativa. A questo proposito riteniamo opportuno offrire due alternative: in primo luogo, sotto l'aspetto legislativo, è necessario creare un programma per il ritorno dei lavoratori migranti dall' Italia e il loro reinserimento nella società ucraina; in secondo luogo, per l'Ucraina potrebbe essere significativo firmare un opportuno accordo internazionale con l' Italia in cui fossero chiaramente regolati alcuni aspetti dell'immigrazione ucraina sotto l'aspetto giuridico, soprattutto quelli che riguardano la legalizzazione, la fiscalità, le pensioni e lo stato sociale. Attualmente l'Ucraina non possiede un simile accordo, e questo, secondo noi, riduce notevolmente la possibilità del governo ucraino di difendere i diritti dei loro concittadini e il loro sostegno nel paese preso in esame.

Allo stato attuale siamo in grado di prevedere che in un prossimo futuro, senza la realizzazione di tali misure d'emergenza e il miglioramento della situazione economica nazionale, la presenza del numero degli Ucraini in Italia possa solo aumentare. Ma, a livello pratico l'esposizione prolungata dei migranti ucraini in Italia, la loro graduale integrazione nella società italiana attraverso l'adattamento professionale, il ricongiungimento familiare, l'acquisto degli abitazioni ed altro, possa portare ad una diaspora ucraina in Italia.

Conclusions

Political and socioeconomic global transformations in the second half of the 20th century resulted in the problem of migrants, which should be settled by joint efforts of all participants of the process. The Italian Republic faced the problem too, as it gradually turned from the source of emigrants to the country attracting immigrants.

The Italian immigration policy was formed by developing and forming the genuine legislation based on the EU experience. The primary objective of the policy was to moderate the migration flow and to control the migration processes. The Italian immigration legislature covered its own development path, which depended significantly on the party affiliation of the government and parliamentary majority, which was in the hands of left–of–centre or right–of–centre politicians in the denoted chronological period. Consequently, depending on the political spectrum, the immigration policy and the legislation development based either on the liberal attitude towards the illegal foreigners, their integration into the Italian society, or on the denial of the mentioned provisions and transition to the rigid model regulating the migration flows. It happened at the time when society expressed conflicting views on migration processes. On the one hand, they provided the market with low–cost labour and settled the population problems (ageing of population, low births rates in Italy). On the other hand, there were the problems of immigrants' adaptation and integration, their social and legal statuses, admission of their otherness in cultural and religious aspects.

Current Ukrainian labour migration resulted from complex transformations of the modern Ukrainian socioeconomic structure. It caused the extrusion of active employable Ukrainians, and made them search for and explore new labour markets. The Italian Republic is one of the countries, in which Ukrainian labour migrants managed to realize themselves.

The study of the Ukrainian labour migration in Italy in 1991–2011 hasn't detected its adequate comprehensive presentation in modern

works. At the same time, the issues in focus are fixed in numerous historical records and in some aspects of scientific monographic literature. It should be mentioned that the topic of labour migration is often politicized in modern research studies both in Ukraine and Italy. Up to now Ukrainian researchers studied only single aspects connected with Ukrainians' residence in Italy.

The systematization and analysis of the original and historiographical sources made it possible to perform the special complex study of the topic and to single out the characteristic features of the Ukrainian labour migration group in Italy and the peculiarities of its political and legal, socioeconomic, cultural and social activities. The whole complex of found documents and materials, part of which was introduced into scientific use for the first time, helped to discover the status of Ukrainian labour migrants.

Ukrainians in the Italian Republic hadn't naturally been a separate national community by the end of the 20th century. They were connected with the country under consideration generally through confessional relations, as Ukrainian students studied in Rome, and sometimes the representatives of clergymen lived there. The situation changed drastically at the turn of the 20th century, when large–scale entrance to the country resulted in Ukrainians making up the 4–5th largest national minority in Italy.

Among the fundamental reasons of Ukrainians' migration to Italy and formation of the Ukrainian labour migration group we should name mainly the socioeconomic reasons.

During the end of the 20th — the first decade of the 21st century the number of Ukrainians steadily grew on the territory of the Italian Republic. The analysis of the official statistics on the presence of Ukrainian immigrants on the Apennines gives grounds to state that the figures are substantially understated. The reason for this may be that the materials do not include the data, referring to illegal residents or women who married the Italians. From our point of view, the actual number of Ukrainians on the territory of the country ranges from 400,000 to 500,000 people.

In the period under consideration Ukrainian labour migrants faced changes in the socioeconomic, legal, cultural and psychological markers. The milestone for the transformations was the adoption of the Bossi–Fini Law in Italy in 2002.

During 1990 — in the beginning of 2000s Ukrainian labour migrants were mainly focused on earning a certain sum of money, and migration was viewed as a temporary phenomenon. Ukrainians of that time were generally characterized with passivity and indifference. It was referable to their illegal position, discrimination in the legal area, isolation from cultural life and, to a great extent, depression, caused by unawareness of their own prospects for further staying in the Italian Republic.

The situation changed drastically after 2002 when a large number of our fellow citizens could legalize their living on the territory of Italy. The number of legally registered Ukrainians increased from 13,035 to 112,802 people. As a result, Ukrainians ranked fourth among the groups of migrants after Romanians, Moroccans and Albanians. While capital accumulation still remained the priority direction in the life of Ukrainian labour migrants, the objectives of their activities underwent changes. Migration to the Apennines was considered to be the basis for improving people's social and professional lives and the lives of the families. It was viewed from the perspective of integration into the Italian community and as the way of ultimate connecting one's future with the new country. Therefore, Ukrainians in Italy started actively asserting their rights in social and economic spheres. The intensification of their cultural and spiritual needs resulted in active engagement in arranging Ukrainians' ethnocultural life in the foreign environment. Thus, in the period under consideration there were great changes in the Ukrainian community in terms of its social priorities, economic profiles and adaptational residence strategies.

It's important to note that despite their professional skills the basic component and motivation of Ukrainian migrants' work in Italy are decent earnings. Analyzing the structure of Ukrainians' socioeconomic employment in the republic, we would like to note that our

fellow citizens are engaged in all sectors of economy. However, the employment of our fellow citizens is characterized with high level of labour feminization, stipulating the corresponding field of expertise, generally filling the niches of low–classified jobs, low potential for starting and doing their own business, contrary to other national communities.

The important components of Ukrainians' entering the new environment were adaptation and integration, which had their specific character. We state that in the period under consideration Ukrainian migrants lost their traditional, natural and regular social, family and cultural connections in the course of adaptation in Italy. Therefore, the inclusion into the new sociocultural environment often happened through changing or correcting people's ethnocultural experience, mainly: stereotypes, knowledge and skills. Ultimately, the transformations had a negative impact on mental state and health.

Social adaptation of Ukrainian migrants depended on their everyday lives and living conditions. They were and still are directly dependent on the specific character of economic activity, and are controlled by it. At the same time, Ukrainians in Italy can be characterized by the low level of social mobility, language understanding and foreign culture. The mentioned factors are the obstacles for Ukrainians' integration into the Italian community.

An important role in Ukrainians social adaptation is played by Italians' attitude towards labour migrants. It should be noted that it may differ, being sometimes contradictory, and depends mainly on the personality of the Italian employer. However, sometimes it produces psychological discomfort and negative emotions. The reality is that Ukrainians remain foreigners in Italy. However, despite that Italians treat immigrants in a negative way, they don't have negative stereotypes about Ukrainian migrants.

The promotion of spiritual and cultural requirements and asserting of social and legal status led to the generation of the Ukrainian civic

movement, formation and functioning of cultural, educational and religious communities and organizations, establishment and setting of the system of Ukrainian educations for migrants' children.

An important component of Ukrainian immigrants' adaptation is their close cooperation with church institutions. It should be emphasized that the core role in uniting labour migrant communities is played by the Ukrainian Greek Catholic Church (UGCC), the presence of which in Italy has its historic backgrounds.

In general, the civic movement of Ukrainian migrants in Italy is inseparably connected with the missionary activities of UGCC, which is at present a major organizational and consolidating power of Ukrainian labor migrants. In this context it should be emphasized that many Ukrainian civic organizations on the Apennines were founded on the basis of parochial associations.

At the same time, despite a great number of Ukrainians in Italy most Ukrainians remain beyond the Ukrainian public life. The reason for this is the specific character of work, performed by our fellow citizens on the Apennines. It may be the inability for social communication with other Ukrainians and sometimes even the lack of desire, as immigrants are mainly interested in the financial component of their stay in the country, earnings in particular.

Ukrainian communities started uniting to assert their rights and interests. That's why, the sociopolitical activities of Ukrainian immigrants are based around civic organizations, general forums of Ukrainians in Italy, adoption of corresponding resolutions and addresses to the Ukrainian government and Italian authorities.

The sociopolitical and cultural adaptation of Ukrainian labor immigrants on the territory of Italy passes through specific mechanisms, involving them into the constant communication. It happens due to the extensive network of church communities, civic, cultural organizations, holidays, meetings, etc.

UGCC plays an important role of the spiritual life of Ukrainian migrants. Thus, the growing number of the Greek–Catholic church

communities at the beginning of 2000s turned Ukrainian community to one of the largest confessional communities in Italy.

UGCC has its relevant structure and personnel to satisfy the spiritual needs of Ukrainians, thus greatly affecting the Ukrainians' lives in Italy. The UGCC priests provide substantial help to Ukrainian labour migrants. In most cases they considerably help our fellow citizens in the process of adaptation, give extensive support and actively participate in numerous events, held by various societies.

Church is the place where Ukrainian labour migrants may come to communicate with each other, exchange news and feel right at home. It is the coordinator and communicator of the Ukrainians' everyday life. Many Ukrainians view the religious communication to get out of depression, culture shock and inner discomfort. Moreover, church community and its affiliation are traditionally considered to be important factors, maintaining the religious and national identity.

In addition to sacred services UGCC organizes many events for its faithful. Among them there are the organization of pilgrimages and Ukrainian festive events, held on the territory of Italy.

The change of ethnocultural needs and the organization of social life of Ukrainian labour migrants on the Apennines contributed to the development of their own system of spiritual needs satisfaction. Ukrainians annually celebrate Mother's Day, Independence Day and sacramental holidays (Christmas, Easter, etc.). The celebrations have become the traditional ways to assert their national identity.

Thus, Ukrainian labour immigration in Italy, despite the external pressure, continues to partially preserve the identities of the Ukrainian ethnic group, organizes itself in social and church communities, promoting the reproduction of national traditions by means of collective celebrations of holidays, anniversaries, meetings.

Having analyzed the reasons for Ukrainians migration to Italy, their political and legal, social and economic, spiritual and cultural situations in 1991–2001, it should be noted that at present Ukraine does not have the relevant program to minimize labour outflows and to preserve

its own employable demographic potential. In this regard we consider it reasonable to propose two viewpoints. First, there should be the state program aimed at returning Ukrainian labour migrants from Italy and at promoting their reintegration into the Ukrainian community. Second, it is viable for Ukraine to sign the international agreement with Italy that would legally regulate specific aspects of Ukrainians labour immigration to Italy, mainly regularization of stay, tax liability, pension protection, social status. We state that there is no such agreement. From our point of view, that fact greatly constricts Ukraine's flexibility in asserting its fellow citizens' rights and in supporting them in the country under investigation.

Moreover, we may predict that unless Ukraine applies immediate actions and improves the economic situation in the nearest future, the number of our fellow citizens in Italy will continue increasing. In practice, a long stay of Ukrainian labour migrants in Italy, their gradual integration into the Italian society through occupational adaptation, family reunification, procurement of lodgings, etc. may ultimately lead to the formation of the Ukrainian diaspora in Italy.

Выводы

Одним из результатов мировых политических и социально–экономических трансформаций второй половины XX века стала проблема мигрантов, которая требует урегулирования и решения общими усилиями всех участников этого процесса. С этой проблемой столкнулась и Республика Италия, которая из источника эмигрантов постепенно превратилась в страну, которая притягивает мигрантов.

Формирование иммиграционной политики Италии происходило путём создания и разработки собственного законодательства, а также использования опыта ЕС. Основным заданием этой политики стало снижение миграционного потока и контроль над миграционными процессами. Миграционное законодательство Италии прошло свой путь развития, зависящий в значительной степени от партийной принадлежности правительства и парламентского большинства, которое в определённый хронологический период находилась в руках либо левоцентристов, либо правоцентристов. Соответственно, в зависимости от политического спектра, миграционная политика и разработка законодательства базировались либо на идеях либерального отношения к нелегальным мигрантам, их интеграции в итальянское общество, либо переходили в более жесткую модель регулирования миграционных потоков. Это происходило на фоне противоречивого восприятия обществом процессов миграции. С одной стороны, речь идёт об обеспечении рынка дешёвой рабочей силой, решении демографических проблем (старение населения, низкий уровень рождаемости в Италии), с другой стороны, о проблеме адаптации и интеграции мигрантов, их социального и правового положения, восприятии их непохожести в культурном и религиозном аспектах.

Современная украинская трудовая миграция является следствием сложных трансформаций новейшей социально–экономи-

ческой структуры Украины. Она стала причиной оттока активной части трудоспособного населения Украины, поиск и освоение им новых рынков труда. Одним из мест, где эти люди смогли себя реализовать, стала Итальянская Республика.

Изучение украинской трудовой миграции в Италии в 1991–2011 гг. не нашло должного обобщения в современных работах. Вместе с тем, указанная проблематика нашла отражение в многочисленных исторических источниках и в некоторых аспектах научно–монографической литературы. Отметим, что тема заработков в современных научных исследованиях часто политизируется как на Украине, так и в Италии. До сих пор на Украине исследовались лишь отдельные вопросы, связанные с пребыванием украинцев в Италии.

Систематизация и анализ источнико–историографической базы, дали возможность осуществить специальное комплексное исследование темы, выделив характерные черты украинской миграционной трудовой группы в Италии и особенности ее политико–правовой, социально–экономической и культурно–общественной деятельности. Комплекс выявленных документов и материалов, часть из которых используется в науке впервые, позволил выяснить объективную картину положения украинских мигрантов.

Украинцы в Итальянской Республике до конца XX века, естественно, не составляли отдельной национальной общности. Здесь не было украинской диаспоры. Их с исследуемым государством в основном связывали отношения конфессионального характера, поскольку в Риме находились во время обучения украинские студенты или периодически представители церковных институтов. Ситуация резко изменилась на рубеже XX–XXI вв., когда в связи с массовым въездом в страну украинцев, они превратились в четвертое–пятое по численности национальное меньшинство.

Среди основных причин миграции украинцев в Италию и появления в ней украинской трудовой миграционной группы, кон-

статируем в абсолютном большинстве причины социально–экономического характера.

С конца XX — первого десятилетия XXI века численность украинцев на территории Итальянской Республики неуклонно росла. Анализ официальных статистических показателей присутствия украинских иммигрантов на Апеннинах дает основания утверждать, что они значительно занижены. Причиной этого является тот факт, что в материалах не отражены данные, касающиеся лиц, находящихся в стране нелегально и количество украинок, вышедших замуж за итальянцев. На наш взгляд, реальная численность украинцев на территории государства составляет от 400 до 500 тыс. человек.

За исследуемый период у украинских мигрантов изменились социально–экономические, правовые, культурные и психологические ориентиры. Рубиконом соответствующих трансформаций стало принятие миграционного закона Босси–Финни в Италии в 2002 г.

В конце 1990 — начале 2000–х гг основной акцент украинских трудовых мигрантов был сделан на заработке определенной суммы средств, а миграция рассматривалась скорее как временное явление. Украинцы в данный период в основном характеризовались пассивностью и индифферентностью. Это было вызвано тем, что они находились на нелегальном положении, были дискриминированы в правовой плоскости, обособленные от культурной жизни и в значительной степени находились в депрессивном состоянии, вызванном отсутствием осознания собственных перспектив дальнейшего пребывания в Итальянской Республике.

Ситуация резко изменилась после 2002 г., когда значительная часть наших соотечественников смогла узаконить свое пребывание на территории Италии. Количество официально зарегистрированных украинцев выросло с 14035 до 112802 человек. В результате украинцы стали по численности четвертой группой мигрантов после румын, марокканцев и албанцев. Наряду с тем,

что накопление капитала и в дальнейшем оставалось приоритетным направлением в жизни украинских трудовых мигрантов, изменились и ориентиры жизнедеятельности работников. Миграция на Апеннины стала осознавать как основа налаживания своей социально–профессиональной жизни и жизни своей семьи. Ее начали рассматривать с позиции интеграции в итальянское общество и как этап окончательного связывания своего будущего с новой страной. В связи с этим украинцы в Италии начали активно отстаивать свои права в социальной и экономической сферах. В результате укрепления собственных культурных и духовных запросов, они принимали активное участие в налаживании своей этнокультурной жизни в иноэтнической среде. Таким образом, в исследуемый период среди украинского сообщества в Италии произошли значительные изменения социальных приоритетов, экономических профилей и адаптационных стратегий пребывания.

Отметим, что базовой составляющей и мотивацией пребывания украинских мигрантов в Италии, несмотря на профессиональные навыки, является возможность достойного заработка. Анализируя структуру социально–экономической занятости украинцев в республике, заметим, что наши земляки представлены во всех отраслях экономики. Однако нашим соотечественникам на Апеннинах присущ высокий уровень феминизации труда, что и предопределяет соответствующую профессиональную специализацию, заполнения ими ниш преимущественно низкоквалифицированных профессий, низкий потенциал, в отличие от других национальных сообществ, в открытии и ведении собственного бизнеса.

Важными составляющими вхождения украинцев в новую среду стали адаптация и интеграция, которая для них имела определенную специфику. Констатируем, что за исследуемый период украинские мигранты в процессе адаптации в Италии потеряли традиционные , естественные и привычные для них социальные, семейно–родственные и культурные взаимосвязи. Поэтому вхож-

дение в новое социокультурное пространство достаточно часто происходило из–за изменения или корректировки собственного этнокультурного опыта, а именно: соответствующих стереотипов, знаний, умений и навыков. В окончательном варианте такие трансформации негативно отразились на психическом состоянии и здоровье.

Социальная адаптация украинских мигрантов, безусловно, происходила через их повседневную жизнь и быт. Они были и остаются прямой зависимости от специфики экономической деятельности и являются подчиненными ей . В то же время для украинцев Италии характерны низкий и средний уровень социальной мобильности, понимание языка и культуры страны пребывания. Указанные факторы являются препятствием на пути интеграции в итальянское общество.

Важную роль в социальной адаптации украинских трудовых мигрантов играет отношение к ним со стороны итальянцев. Следует отметить, что оно бывает разное, а порой полярное и зависит прежде всего от лица итальянского работодателя. Однако оно порой создает психологический дискомфорт и негативные ощущения. Очевидным фактом сегодня является то, что они украинцев не приглашали. Однако, вопреки тому, что отношение итальянцев к иммигрантам является отрицательным, у них отсутствуют крайне негативные стереотипы относительно приезжих украинцев.

Результатом активизации духовных и культурных потребностей и отстаивания собственного социально–правового положения стало зарождение украинского общественного движения, становления и функционирования культурно–образовательных и религиозных обществ и организаций, учреждение и развитие системы украинского образования для детей мигрантов.

Важной составляющей адаптации украинских иммигрантов является их тесное взаимодействие с церковными институтами. Следует подчеркнуть, что определяющая роль в объединении об-

щин трудовых мигрантов принадлежит УГКЦ, присутствие которой в Италии сложилось исторически.

Таким образом, общественное движение украинских мигрантов в Италии неразрывно связан с миссионерской деятельностью УГКЦ, которая сегодня является их основной организационной и консолидационной силой. В этом контексте довольно справедливо подчеркнуть, что немалое количество общественных организаций украинцев на Апеннинах возникло на базе приходских объединений.

В то же время, несмотря на значительную численность украинцев в Италии, необходимо признать, что большинство украинцев остаются вне украинской общественной жизни. Причина такого положения вещей кроется в специфике работы, которую выполняют наши соотечественники на Апеннинах. Ее сущность заключается в недостаточной возможности социальной коммуникации с другими украинцами, а иногда просто в отсутствии желания, поскольку иммигрантов интересует исключительно экономическая составляющая пребывания в стране, то есть заработок.

Украинские общины начали организовываться для отстаивания своих прав и интересов. Именно поэтому общественно–политическая деятельность украинских иммигрантов основывается на силе общественных организаций, проведении общих форумов украинцев в Италии, принятии соответствующих резолюций и обращении к украинскому правительству и итальянским властям.

Общественно–политическая и культурная адаптация украинских трудовых иммигрантов на территории Италии происходит посредством соответствующих механизмов вовлечения их в постоянную коммуникацию. Она происходит благодаря разветвленной сети церковных общин, общественным, культурным организациям, проведению праздников, встреч и т.п.

В духовной жизни украинских мигрантов важное значение занимает УГКЦ. Так, рост численности греко–католических цер-

ковных общин в начале 2000–х гг превратило украинский сообщество в конфессиональном срезе в одну из крупнейших в Италии.УГКЦ обладает соответствующей структурой и кадрами для удовлетворения духовных потребностей украинцев, а потому заметно влияет на жизнь наших соотечественников в Италии. Большую помощь украинским работникам в Италии предоставляют священники УГКЦ. В большинстве случаев именно от них наши соотечественники получают ощутимую помощь в процессе адаптации, так как они всесторонне поддерживают и сами активно участвуют во многих мероприятиях, проводимых теми или иными обществами.

Церковь для украинских трудовых мигрантов является тем центром, где можно пообщаться, обменяться новостями, почувствовать себя как дома. Она выступает координатором и коммуникатором повседневного бытия украинцев. Многие из них в религиозном общении ищут выход из депрессии, культурного шока и внутреннего дискомфорта. Более того, церковная община и принадлежность к ней традиционно является одним из важных факторов сохранения религиозной и национальной идентичности.

Кроме богослужений, УГКЦ для своих верных проводит много других мероприятий. Среди них важное место занимает организация или соорганизация паломничеств и паломничеств, а также соответствующих украинских праздничных действ, которые проводятся на территории Италии.

Изменение этнокультурных запросов и организации общественной жизни украинских мигрантов привели к тому, что наши соотечественники на Апеннинах выработали соответствующую систему удовлетворения собственных духовных потребностей. Поэтому украинцы ежегодно проводят праздник Матери, День независимости, а также праздники календарно–обрядового цикла (рождественские, пасхальные и др.). Они для них стали уже традиционными средствами отстаивания собственной национальной идентичности.

Итак, украинская трудовая иммиграция в Италии, несмотря на внешнее давление, продолжает частично сохранять черты украинского этноса, самоорганизовываться в общественные и церковные общества, способствовать восстановлению собственных национальных традиций через коллективное проведение соответствующих праздников, годовщин, встреч.

Анализируя причины миграции украинцев в Италию, их политико–правовое, социально–экономическое и духовно–культурное положение в 1991–2011 г., отметим, что сегодня на Украине отсутствует соответствующая программа минимизации оттока трудовых ресурсов и сохранения собственного трудоспособного демографического потенциала. В связи с этим целесообразно предложить две позиции. Во–первых, в государственном и законодательном срезах нужно создать программу возвращения украинских мигрантов из Италии и их реинтеграции в украинское общество. Во–вторых, для Украины целесообразно было бы подписать с Италией соответствующее международное соглашение, в котором в правовой плоскости были бы четко отрегулированы отдельные аспекты трудовой иммиграции украинцев в Италию, касающиеся прежде всего легализации, налогообложения, пенсионного обеспечения, социального статуса. Констатируем, что у Украины такого соглашения нет, а это, на наш взгляд, значительно сужает возможности украинских властей отстаивать права своих соотечественников и поддерживать их в исследуемой стране.

Более того, мы можем спрогнозировать в ближайшем будущем, что не применив указанные неотложные меры и не улучшив экономическую ситуацию на Украине, количество украинцев в Италии будет лишь увеличиваться. А в практической плоскости длительное пребывание украинских мигрантов в Италии, их постепенная интеграция в итальянское общество посредством профессиональной адаптации, создание семей, приобретение жилья и т.п. в окончательном варианте приведет к образованию украинской диаспоры в Италии.

Wnioski

Jednym ze skutków globalnych zmian politycznych i społeczno–gospodarczych w drugiej połowie XX w. stał się problem migrantów, który wymaga rozstrzygnięcia i rozwiązania wspólnymi staraniami wszystkich uczestników tego procesu. Z tym problemem spotkała się też Republika Włoska, która z kraju emigracyjnego stopniowo przekształciła się w kraj, który przyciąga imigrantów.

Kształtowanie polityki imigracyjnej Włoch odbywało się poprzez uchwalanie własnego ustawodawstwa i wykorzystywanie doświadczeń Unii Europejskiej w tym zakresie. Głównym celem tej polityki było powstrzymanie przepływu migracji i kontrola nad procesami migracyjnymi. Prawo imigracyjne Włoch przeszło drogę rozwoju. Na jego kształt w znacznym stopniu miała wpływ przynależność partyjna rządu i większości parlamentarnej, która w wyznaczonym chronologicznym okresie znajdowała się w rękach centrolewicy lub centroprawicy. Odpowiednio — w zależności od politycznego spektrum — polityka imigracyjna i ustawodawstwo bazowało albo na ideach liberalnego stosunku do cudzoziemców nielegalnych, ich integracji w społeczeństwo włoskie albo na zaprzeczeniu wymienionych przepisów i przejściu do bardziej sztywnego modelu regulacji strumieni migracji.

Działo się to na tle kontrowersyjnego postrzegania przez społeczeństwo procesów migracji. Z jednej strony chodziło o zapełnienie rynku tanią siłą roboczą, rozwiązanie problemów demograficznych (starzenie się społeczeństwa, niski przyrost naturalny we Włoszech), a z drugiej strony, o problem adaptacji i integracji imigrantów, ich społeczną i prawną sytuację, o postrzeganie ich odmienności w kulturalnych i religijnych aspektach.

Współczesna ukraińska migracja zarobkowa jest wynikiem skomplikowanych zmian we współczesnej strukturze społeczno–gospodarczej Ukrainy. Taka struktura wywołała wypchnięcie części aktywnych zawodowo Ukraińców na zewnątrz oraz poszukiwanie i opanowanie

przez nich nowych rynków pracy. Jednym z takich terenów, gdzie ukraińskie aspiracje miały możliwość się zrealizować, stała się Republika Włoska.

Badania ukraińskiej migracji zarobkowej we Włoszech w latach 1991–2011 nie znalazły odpowiedniego syntetyzującego naświetlenia we współczesnych pracach. Jednakże, podana problematyka znalazła odzwierciedlenie w licznych źródłach historycznych, a także — w niektórych aspektach — w naukowej literaturze monograficznej. Należy zaznaczyć, że we współczesnych badaniach naukowych temat ukraińskich pracowników często upolitycznia się zarówno na Ukrainie, jak i we Włoszech. Do tej pory na Ukrainie badano tylko wybrane zagadnienia związane z funkcjonowaniem Ukraińców we Włoszech.

Systematyzacja i analiza bazy źródłowej oraz literatury przedmiotu dały możliwość zrealizowania specjalnego kompleksowego badania tematu, wyróżniając charakterystyczne cechy ukraińskiej grupy migracyjnej we Włoszech i właściwości jej polityczno–prawnego, społeczno–gospodarczego i kulturalno–społecznego funkcjonowania. Kompleks ujawnionych dokumentów i materiałów, z których część jest wprowadzana do obiegu naukowego po raz pierwszy, dał możliwość ukazania obiektywnego obrazu sytuacji ukraińskiego zarobkowania.

Do końca XX wieku Ukraińcy w Republice Włoskiej naturalnie nie stworzyli jeszcze zwartej wspólnoty narodowej — nie było tu zorganizowanej diaspory ukraińskiej, jak to ma miejsce od kilku dziesięcioleci w Kanadzie i Stanach Zjednoczonych. Z badanym państwem łączyły ich głównie stosunki charakteru konfesyjnego: w Rzymie uczyli się ukraińscy studenci lub okresowo przebywali również przedstawiciele cerkiewnych instytucji. Sytuacja gwałtownie zmieniła się na przełomie XX–XXI wieku, kiedy w związku z masowym przyjazdem do kraju, Ukraińcy zamienili się w czwartą czy nawet piątą pod względem liczebności mniejszość narodową we Włoszech.

Wśród głównych przyczyn migracji Ukraińców do Włoch i pojawienia się w niej ukraińskiej zarobkowej grupy migracyjnej stwierdzamy w absolutnej większości przyczyny społeczno — gospodarcze.

Od końca XX i pierwszej dekady XXI w. liczba Ukraińców na terytorium Republiki Włoskiej ciągle rosła. Analiza oficjalnych danych statystycznych dotyczących obecności imigrantów ukraińskich na Półwyspie Apenińskim daje podstawy by twierdzić, że są znacznie zaniżone. Przyczyną tego jest fakt, że w materiałach nie są odzwierciedlone dane dotyczące osób, które przebywają w tym kraju nielegalnie, a także liczba Ukrainek, które wyszły za mąż za Włochów. Należy przyjąć, iż rzeczywista liczba Ukraińców na terytorium państwa włoskiego wynosi od 400 do 500 tys. osób.

W ciągu badanego okresu zmieniły się u robotników ukraińskich społeczno–ekonomiczne, prawne, kulturowe i psychologiczne punkty orientacyjne. Rubikonem odpowiednich transformacji stało się przyjęcie ustawy migracyjnej Bossi–Finni we Włoszech w 2002 r.

Na przestrzeni lat 1990 — początku 2000 u ukraińskich migrantów główny akcent położony był na zarobieniu określonej sumy pieniędzy, a migracja była postrzegana raczej jako zjawisko przejściowe. Ukraińcy w tym okresie charakteryzowali się biernością i indyferencją. Było to spowodowane tym, że przebywali oni tutaj nielegalnie, a także byli dyskryminowani w płaszczyźnie prawnej oraz izolowani od życia kulturalnego. W dużej mierze znajdowali się w stanie depresyjnym, spowodowanym brakiem poczucia dalszych perspektyw pobytu w Republice Włoskiej.

Sytuacja diametralnie zmieniła się po 2002 roku, kiedy większej części naszych rodaków udało się zalegalizować swój pobyt na terytorium Włoch. Liczba oficjalnie zarejestrowanych Ukraińców wzrosła od 14 035 do 112 802 osób. W wyniku tego, Ukraińcy stali się czwartą według liczebności grupą imigrantów po Rumunach, Marokańczykach i Albańczykach. Choć gromadzenie kapitału pieniężnego nadal zostało priorytetem w życiu ukraińskich migrantów, zmieniły się cele robotników. Migracja na Półwysep Apeniński stała się podstawą do polepszenia pozycji społeczno — zawodoweji życia swojej rodziny. Migrację zaczęto traktować z pozycji integracji do społeczeństwa włoskiego i jako etap końcowy wiązania swojej przyszłości z nowym krajem. W związku

z tym Ukraińcy we Włoszech zaczęli aktywnie walczyć o swoje prawa w obszarze społecznym i gospodarczym. W wyniku wzmocnienia swoich fundamentów kulturowych i duchowych zaczęli brać aktywny udział w naprawianiu swego etniczno–kulturowego życia w obco–etnicznym środowisku. W ten sposób w badanym okresie wśród społeczności ukraińskiej we Włoszech miały miejsce znaczące zmiany ich społecznych priorytetów, gospodarczych profili i adaptacyjnych strategii pobytu.

Zaznaczmy, że podstawową składową i motywacją pobytu ukraińskich migrantów we Włoszech, mimo profesjonalnych umiejętności, jest możliwość godnego zarobku. Analizując strukturę społeczno–gospodarczego zatrudnienia Ukraińców w republice zwraca uwagę fakt, że nasi rodacy są obecni we wszystkich gałęziach gospodarki. Charakteryzuje ich jednakże wysoki poziom feminizacji pracy, co przesądza o odpowiedniej specjalizacji zawodowej: wypełnianie nią nisz głównie nisko wykwalifikowanych zawodów, niski potencjał dotyczący otwierania i prowadzenia własnej działalności gospodarczej w odróżnieniu od innych wspólnot narodowych.

Najważniejszymi kwestiami dla Ukraińców stały się adaptacja i integracja do nowego środowiska, które miały dla nich określoną specyfikę. Stwierdzamy, że w badanym okresie ukraińscy robotnicy w trakcie procesu adaptacji do społeczeństwa włoskiego stracili tradycyjne i typowe dla nich społeczne, rodzinne i kulturowe relacje wyniesione z kraju pochodzenia. Dlatego wstąpienie do nowej przestrzeni społeczno–kulturalnej dość często odbywało się poprzez zmianę lub korektę własnych doświadczeń kulturalnych, a mianowicie: odpowiednich stereotypów, wiedzy i umiejętności. Ostatecznie takie transformacje mają często negatywny wpływ na stan psychiczny i zdrowie: szok kulturowy często wywołuje poczucie wyobcowania i związane z nim depresje i nerwice.

Adaptacja społeczna robotników ukraińskich odbywała się przede wszystkim na gruncie ich życia codziennego i obyczajów. One były i są bezpośrednio uzależnione od specyfiki statusu zawodowego danej osoby. Jednocześnie, Ukraińców we Włoszech charakteryzuje niski i średni

poziom społecznej mobilności oraz rozumienia języka i kultury kraju pobytu. Powyższe czynniki stanowią przeszkody na drodze do integracji w społeczeństwo włoskie.

Ważną rolę w adaptacji społecznej ukraińskich migrantów odgrywa stosunek do nich ze strony Włochów. Należy zauważyć, że jest on różny, a czasem spolaryzowany i zależy przede wszystkim od osoby włoskiego pracodawcy. Czasami stwarza dyskomfort i negatywne odczucia. Jednak, wbrew temu, że stosunek Włochów do imigrantów jest negatywny, nie ujawniają oni bardzo negatywnych stereotypów dotyczących robotników ukraińskich.

Wynikiem aktywizacji duchowych i kulturalnych potrzeb oraz bronienia własnej sytuacji społeczno–prawnej stało się powstanie ukraińskiego ruchu społecznego, kształtowanie i funkcjonowanie kulturalno–edukacyjnych i religijnych stowarzyszeń i organizacji, tworzenie i debugowanie ukraińskiego systemu edukacyjnego dla dzieci migrantów.

Ważnym elementem adaptacji ukraińskich imigrantów jest ich ścisła współpraca z instytucjami cerkiewnymi. Warto podkreślić dużą rolę Ukraińskiej Grekokatolickiej Cerkwi (UCGK) w konsolidacji społeczności migrantów, której obecność we Włoszech ukształtowała się historycznie. Generalnie ruch społeczny ukraińskich imigrantów we Włoszech jest nierozerwalnie związany z działalnością misyjną ukraińskiej cerkwi. W tym kontekście trzeba podkreślić, że niemała ilość społecznych organizacji Ukraińców na Półwyspie Apenińskim powstała na bazie parafialnych stowarzyszeń.

Jednocześnie, nie zważając na znaczną ilość Ukraińców we Włoszech, należy przyznać, że większość z nich pozostaje poza ukraińskim życiem towarzyskim. Powodem takiego stanu są kwestie, które kryją się w specyfice pracy, którą wykonują nasi rodacy. Jej istota polega na niedostatecznej możliwości komunikacji społecznej z innymi Ukraińcami, a czasem po prostu brak chęci, ponieważ imigrantów interesuje wyłącznie ekonomiczna składowa pobytu w kraju, a mianowicie zarobek.

Ukraińskie społeczności zaczęły organizować się dla obrony własnych praw i interesów. Dlatego społeczno–polityczne życie ukraińskich imigrantów koncentruje się na działalności społecznej przez rozmaite organizacje, prowadzenie wspólnych forów dyskusyjnych, podejmowania odpowiednich uchwał i dezyderatów do ukraińskiego rządu i włoskiej władzy.

Społeczno–polityczna i kulturowa adaptacja ukraińskich pracowników we Włoszech odbywa się przez odpowiednie mechanizmy wciągnięcia ich do stałej komunikacji. Przechodzi ona przez rozgałęzioną sieć kościelnych wspólnot, społecznych i kulturalnych organizacji, obchodzenie świąt, spotkania itp.

W życiu duchowym ukraińskich migrantów ważne znaczenie ma Ukraińska Cerkiew Grekokatolicka. Wzrost liczby grecko–katolickich wspólnot kościelnych na początku 2000 roku przekształcił ukraińską społeczność w konfesyjnym przekroju na jedną z największych we Włoszech.

UCGK posiada odpowiedną strukturę i kadry dla zaspokojenia duchowych potrzeb Ukraińców i dlatego ma znaczny wpływ na życie naszych rodaków we Włoszech. W większości przypadków to właśnie od kapłanów UCGK nasi rodacy otrzymują cenną pomoc w trakcie adaptacji, wszechstronnie wspierają i biorą aktywny udział w wielu imprezach, w które organizuje ukraińska społeczność. Cerkiew dla ukraińskich migrantów jest ośrodkiem, gdzie można porozmawiać, wymienić się informacjami i poczuć się jak w domu. Występuje jako koordynator i miejsce codziennego bytu Ukraińców. Wielu z nich w sferze religijnej szuka wyjścia z depresji, szoku kulturowego i wewnętrznego dyskomfortu. Ponadto, przynależność do wspólnoty kościelnej tradycyjnie jest jednym z ważnych czynników zachowania religijnej i narodowej tożsamości. Oprócz nabożeństw, UKGK dla swoich wiernych organizuje wiele spotkań. Wśród nich ważne miejsce zajmuje organizacja lub współorganizacja pielgrzymek, a także innych określonych ukraińskich świąt.

Zmiana etniczno–kulturowych zapatrywań i organizacja życia społecznego ukraińskich migrantów doprowadziły do tego, że nasi rodacy w Apeninach wytworzyli odpowiedni system zaspokajania swoich po-

trzeb duchowych. Dlatego Ukraińcy corocznie obchodzą Dzień Matki, Dzień Niepodległości, a także święta, które są w kalendarzu religijnym: Boże Narodzenie, Wielkanoc, i inne) Stały się one dla nich już tradycyjnymi środkami zachowania własnej tożsamości narodowej. Zatem ukraińscy imigranci zarobkowi we Włoszech, mimo presji zewnętrznej, nadal częściowo zachowują cechy ukraińskiej grupy etnicznej, samoorganizują się w społeczne i kościelne stowarzyszenia, które sprzyjają odtworzeniu własnych narodowych tradycji przez wspólne obchodzenie, uroczystości, jubileuszy i spotkań.

Analizując przyczyny migracji Ukraińców we Włoszech, ich polityczno–prawny, społeczno–ekonomiczny i duchowo–kulturowy stan w 1991–2011 roku, należy pamiętać, że dziś na Ukrainie nie ma odpowiedniego programu minimalizacji odpływu zasobów pracy i zachowania własnego potencjału demograficznego pracowników. W związku z tym uważam,że należy zaproponować dwa postulaty. Po pierwsze, należy stworzyć ramy prawne i finansowe dla rządowego programu powrotu ukraińskich pracujących migrantów z Włoch i ich reintegracji do ukraińskiegospołeczeństwa. Po drugie, dla Ukrainy wskazane byłoby podpisać z Włochami odpowiednią umowę międzynarodową, w której na prawnej płaszczyźnie byłyby wyraźnie ustalone poszczególne aspekty pracy i imigracji Ukraińców do Włoch, które dotyczą przede wszystkim legalizacji, opodatkowania, emerytur, statusu społecznego. Stwierdzamy, że Ukraina takiej umowy nie ma, a to, naszym zdaniem, znacznie zawęża zdolność ukraińskiej władzy co do obrony praw swoich rodaków i wszechstronnej pomocy im w badanym kraju.

Ponadto spoglądając w przyszłość można powiedzieć, że bez podejmowania określonych pilnych działań i polepszenia sytuacji gospodarczej na Ukrainie, pomiary ilościowe ukraińskiej obecności we Włoszech będą się zwiększać. Natomiast na płaszczyźnie praktycznej długi pobyt ukraińskich migrantów we Włoszech, stopniowa integracja do włoskiego społeczeństwa przez fachową adaptację, łączenie rodzin, zakup mieszkania i tym podobne, w ostatecznie doprowadzą do utworzenia dużej, zorganizowanej ukraińskiej diaspory we Włoszech.

Список використаних джерел

1. Неопубліковані матеріали

Галузевий державний архів Міністерства закордонних справ України

Ф. 1. Документи з основної діяльності

1. Спр. 7357. Довідки по країнах. Т. №2. (Довідка про порядок видання «декрет–законів» в Італійській Республіці). — 124 арк.
2. Спр. 9560. Огляди преси та інші інформаційні матеріали, отримані від закордонних установ України (Лист Посла України в Італії А. К. Орла до Міністра закордонних справ України Г. Й. Удовенка про приватну аудієнцію у Папи Римського Іоана Павла II 15.12.97 (від 16.01.98). — 103 арк.
3. Спр. 12263. Питання національних меншин (загальне). Звіт про участь першого секретаря з консульських питань Посольства України в Італії В. С. Гамоцького в установчому засіданні Християнського Товариства українців в Італії. — 204 арк.
4. Спр. 14445. Довідки по країнах. Лист Посольства України у Ватикані до начальника управління культурного та гуманітарного співробітництва МЗС України. — 54 арк.

Ф. 4. Фонд міжнародних договорів України з іноземними державами

5. Спр. 610. Договір про дружбу і співробітництво між Україною та Італійською Республікою (3 травня 1995 р.) — 9 арк.
6. Спр. 1797. Протокол про обмін Грамотами про ратифікацію Договору про дружбу і співробітництво між Україною та Італійською Республікою (14 січня 1998 р.) — 1 арк.
7. Спр. 1510. Угода між Урядом України та Урядом Італійської Республіки про співробітництво в галузі освіти, культури та науки. — 5 арк.
8. Спр. 1423. Конвенція між Урядом України та Урядом Італійської Республіки про уникнення подвійного оподаткування

доходів і капіталу та попередження податкових ухилянь. — 2 арк.

9. Спр. 2453. Меморандум про співробітництво між Генеральною прокуратурою України і Національною прокуратурою Антимафії Італійської Республіки у боротьбі з організованою злочинністю і відмиванням доходів, одержаних злочинним шляхом. — 5 арк.
10. Спр. 3124. Угода між Кабінетом міністрів України та Урядом Італійської Республіки про адміністративну взаємодопомогу у попередженні, розслідуванні та припиненні митних порушень (13 березня 2003 р.) — 15 арк.
11. Спр. 3461. Консульська конвенція між Україною та Італійською Республікою. — 36 арк.
12. Спр. 5411. Угода між Кабінетом міністрів України та Урядом Італійської Республіки про співробітництво в галузі туризму. — 4 арк.

Науковий етнографічний архів Інституту історії і політології Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника
Ф. 1. Рукописні матеріали

13. Оп. 6. Трудова міграція українців[7]
    Спр. 1. Свідчення Григорчак Ольги Іванівни (1954 р. н., Івано–Франківська обл., м. Косів); освіта вища (інженер–технолог хлібопечення), працювала за фахом у Косові; в Італії з 2000 р., легалізація — 2003 р. Проживає в м. Болонья. Записано 05.01.2011 р. у м. Болонья, регіон Емілія–Романія, Італія. — 2 арк.
14. Спр. 2. Свідчення Стафійчук Валентини Калинівни, (1951 р. н., Вінницька обл., Піщанський р–н, Стеденна); освіта вища (вчитель української мови і літератури, старший вчитель і відмінник народної освіти); працювала за фахом в Староприлуцькій школі–інтернаті; в Італії з 1999 р., легалізація — 2001 р. Проживає в м. Болонья. Записано 06.01.2011 р. у м. Болонья, Італія. — 1 арк.

---

[7] Усі свідчення зписані автором.

15. Спр. 3. Свідчення Чверенчук Ірини Романівни (1986 р. н., Тернопільська обл., Монастириський р–н, смт. Коропець); освіта вища (психолог, Прикарпатський нац. універ. ім. В. Стефаника); в Італії з 2008 р. Проживає в м. Болонья. Записано 07.01.2011 р. у м. Болонья, Італія. — 1 арк.
16. Спр. 4. Свідчення Калашник Любові Григорівни (1949 р. н., Хмельницька обл., м. Староконстянтинів); освіта середня (технікум, товарознавець); в Італії з 1999 р. Проживає в м. Болонья. Записано 08.07.2011 р. у м. Болонья, Італія. — 1 арк.
17. Спр. 5. Свідчення Зазуляк Лілії Іванівни (1970 р. н., м. Тернопіль); освіта вища (економіст); працювала за фахом в Тернополі; в Італії з 2001 р., м. Местре (біля Венеції); легалізація — 2003. Проживає в м. Болонья. Записано 09.01.2011 р. у м. Болонья, Італія. — 2 арк.
18. Спр. 6. Свідчення Кондратюк Ганни Миколаївни (1981 р. н., м. Миколаїв); освіта вища (економіст); працювала за фахом бухгалтером; в Італії з 2009 р. Проживає і працює в м. Болонья. Записано 08.01.2011 р. у м. Болонья, Італія. — 1 арк.
19. Спр. 7. Свідчення Коропецької Олени Миколаївни (1948 р. н., Тернопільська обл., Монастириський р–н, с. Світле); освіта середня; працювала в колгоспі, їздила на сезони; в Італії з 2005 р. безвиїзно. Проживає і працює в м. Болонья. Записано 10.01.2011 р. у м. Болонья, Італія. — 1 арк.
20. Спр. 8. Свідчення Касякіної Тетяни Андріївни (1987 р. н., Львівська обл., м. Перемишляни); в Україні до 13 р., в Італії здобула середню освіту, в 2007 р. вступила до Болонського університету, вивчаю економіку; працювала за фахом бухгалтером; в Італії з 2009 р. Проживає і вчиться в м. Болонья. Легалізувалася через 2 роки після приїзду, приїхала до мами, яка в Італії з 1998 р. Записано 12.01.2011 р. у м. Болонья, Італія. — 2 арк.
21. Спр. 9. Свідчення Медведевої Лідії Василівни (1948 р. н., Чернігівська обл., Бахмацький р–н, с. Фастовці); освіта середня; працювала малярем, перед виїздом працювала пова-

ром, двоє дітей: син і донька, що пропала безвісти в Москві; в Італії з 1999 р., легалізація — 2003 р. Проживає і працює в м. Болонья. Записано 14.01.2011 р. у м. Болонья, Італія. — 2 арк.

22. Спр. 10. Свідчення Королишин Лідії Миколаївни (1949 р. н., Львівська обл., Стрийський р–н, с. Лисятичі); жила в Львові; освіта середня спеціальна (швея), працювала за фахом 28 р., перед виїздом — без роботи; вперше в Італії 1999–2001 рр., другий — з 2004 р. і до сьогодні, легалізувалась 2006 р. Проживає в м. Болонья. Записано 16.01.2011 р. у м. Болонья, Італія. — 2 арк.
23. Спр. 11. Свідчення Бірецької Ірини Зінов'ївни (1961 р. н., Львівська обл., Моршинський р–н, м. Трускавець); освіта середня спеціальна (продавець); перед виїздом працювала малярем у Москві, в Італії була двічі, перший раз 2006–2008 рр., другий — 2009 р. Проживає в м.Болонья. Записано 17.01.2011 р. у м. Болонья, Італія. — 2 арк.
24. Спр. 12. Свідчення Черкавської Анни Олексіївни (1985 р. н., Хмельницька обл., м. Кам'янець–Подільський); освіта незакінчена вища (бакалавр, фінансист, Подільський державний аграрно–технічний університет); в Італії вже 3–й місяць, працювала в Англії два роки; проживає в м. Болонья. Записано 18. 01. 2011 р. у м. Болонья, Італія. — 1 арк.
25. Спр. 13. Свідчення Симчич Марії Іванівни (1965 р. н., Івано–Франківська обл., Косівський р–н, с. Середній Березів); освіта вища (бухгалтер); працювала за фахом у сільраді; в Італії з 2005 р., легалізація — 2007. Проживає в м. Болонья. Записано 19.02.2011 р. у м. Болонья, Італія. — 2 арк.
26. Спр. 14. Свідчення Мурзак Марії (1957 р. н., Івано–Франківська обл., смт. Заболотів); освіта середня спеціалізована (мікроелектроніка); працювала за фахом начальником відділення зв'язку; в Італії з 2001 р. Проживає в м. Болонья. Записано 20.01.2011 р. у м. Болонья, Італія. — 1 арк.

27. Спр. 15. Свідчення Мочкодан Надії Євстахівни (1961 р. н., Тернопільська обл., Монастириський р–н, смт. Коропець); освіта середня; працювала листоношею, періодично в 90–х рр. їздила на сезон до Польщі; в Італії з 1999 р.; легалізація — 2002 р. Проживає в м. Болонья. Записано 22.01.2011 р. у м. Болонья, Італія. — 2 арк.
28. Спр. 16. Свідчення Кулинич Олега Романовича (1968 р. н., м. Львів); освіта середня спеціалізована (музичне училище); працював за фахом 1–2 р., займався бізнесом «купи–продай» (поч. 90–х рр.), із 2002 р. в Італії, вперше виїзджав 2001 р., але анулювали візу. Проживає в м. Болонья. Записано 23.01.2011 р. у м. Болонья, Італія. — 2 арк.
29. Спр. 17. Свідчення Гукалюк Оксани Степанівни (1956 р. н., м. Львів–Винники); освіта середня спеціалізована (технікум, бухгалтер); перед виїздом працювала за фахом, із 2000 р. в Італії, легалізація — 2003 р. Проживає в м. Болонья. Записано 23.01.2011 р. у м. Болонья, Італія. — 1 арк.
30. Спр. 18. Свідчення Іващук Ірини Ігорівни (1976 р. н., Тернопільська обл., Монастириський р–н, смт. Коропець); освіта середня спеціалізована (медучилище, фельдшер–акушер); перед виїздом працювала за фахом, 2001 р. перший раз прибула в Італію, не легалізувалась. Проживає в м. Болонья. Записано 24.01.2011 р. у м. Болонья, Італія. — 2 арк.
31. Спр. 19. Свідчення Сопушинського Степана Васильовича (1954 р. н., Івано–Франківська обл., Калуський р–н, с. Завій); жив і працював в Івано–Франківську; освіта вища (інженер–електрик, Інститут нафти і газу); працював на заводі «Позитрон», також у жеку, щоб отримати житло. Проживає в м. Болонья. Записано Гаврилишином П. М. 25.01.2011 р. у м. Болонья, Італія. — 2 арк.
32. Спр. 20. Свідчення Костишина Миколи Миколайовича (1964 р. н., м. Івано–Франківськ); освіта середня спеціалізована (електрик, курси масажу); перед виїздом працював ма-

сажистом; був на заробітках у Польщі, Аргентині (4 роки), Португалії (1,5 року), в Італії з 2005 р., легалізація — 2010 р. Проживає в м. Болонья. Записано 26. 01. 2011 р. у м. Болонья, Італія. — 1 арк.

33. Спр. 21. Свідчення Гаврилишин Галини Михайлівни (1958 р. н., Івано–Франківська обл., Коломийський р–н, с. Велика Кам'янка; жила в смт. Коропець Тернопільської обл.); працювала в с. Нижнів Тлумацького р–ну Івано–Франківської обл.; освіта середня спеціалізована (фармацевт); в Італії з 2004 р., легалізація - 2007 р. Проживає в м. Болонья. Записано 27.01.2011 р. у м. Болонья, Італія. — 2 арк.
34. Спр. 22. Свідчення Туєшина Германа Ганбаровича (1965 р. н., м. Мінгечаур, Азербайджан); освіта вища (Сімферопольське вище воєнне політичне будівельне училище), працював заступником з виховної частини за фахом, також директором дитячого центру, перед самим виїздом не працював. Записано 10.02.2011 р. у м. Перуджа, Італія. — 2 арк.
35. Спр. 23. Свідчення Книш Ірини Михайлівни (1971 р. н.); жила і працювала в м. Полонне Хмельницької обл., освіта вища (Індустріальний інститут у Краматорську, інженер–механік), працювала за фахом в Полонному. В Італії з 2006 р. Проживає в м. Реджо–Емілія. Записано 18.08.2011 у м. Києві. — 2 арк.
36. Спр. 24. Свідчення Карпінської Олександри (1960 р. н.); жила і працювала в с. Чернелиця Городенківського р–ну Івано–Франківської обл., освіта середня спеціалізована, працювала вихователем у дитсадку. В Італії з 2003 р., працювала в м. Ріміні. Записано 21.08.2010 р. у м. Івано–Франківськ. — 1 арк.

Ф. 2. Фото– та аудіоматеріали

37. АК–1, од. обл. 1. Інтерв'ю з о. Олександром Сапунком (1976 р. н., Львівська обл., м. Дрогобич), Пасторальним коор-

динатором українців у Італії (з 2005 р.). Закінчив Львівську духовну семінарію Святого Духа та факультет Практичної психології при Дрогобицькому державному педагогічному університеті ім. І. Франка. Навчався у Римі в Папському Східному Інституті на факультеті Канонічного права, де здобув титул ліценціяту канонічного права. З 2001 р. перебував на місійній праці у Могильові, Бресті (Білорусь), пізніше працював у Мінську в секретаріаті Апостольського Візитатора для греко–католиків Білорусі. Окрім чисельних адміністративно–канцелярійних завдань, відповідав за душпастирство молоді та родин. Маючи різноманітний досвід, на запрошення Владики Гліба Лончини прибуває до Риму та призначається Італійською Єпископською Конференцією Італії на посаду Пасторального координатора для українців греко–католиків у Італії. Записано у Римі 07.02.2011 р.

38. АК–2, од. обл. 1. Інтерв'ю з Олесем Городецьким, головою Християнського товариства українців в Італії. Закінчив Тернопільський медичний університет. Приїхав у Рим вивчати пасторальну медицину, закінчив курси італійської мови. У зв'язку з сімейними обставинами та економічними труднощами залишився в Італії, де працює медбратом. Очолює Християнське товариство українців в Італії. Записано 07.02.2011 р. у м. Рим.

Приватний архів Пронюк Оксани Михайлівни,
м. Івано–Франківськ
Ф. 1. Матеріали з Італії

39. Оп. 1. Заробітчанство
    Спр. 1. Щоденник (2002–2003 рр.) — 142 арк.
40. Спр. 2. Щоденник (2004 р.) — 86 арк.
41. Спр. 3. Лист О. Пронюк із Болоньї до сім'ї в Україні, фрагмент (пів першої сторінки), 05.04.2003 р. — 4 арк.
42. Спр. 4. Лист Марії Винарчик із Болоньї до О. Пронюк в Україну, 11.03.2006 р. — 2 арк.

43. Спр. 5. Розповідь життєвої історії українки Дусі, яка працює в Італії. — 36 арк.

Приватний архів Лазоришина Ігоря Івановича,
м. Івано–Франківськ
Ф.1. Італія

44. Спр.1. Щоденник (2004–2005 рр.) — 98 арк.

2. Опубліковані матеріали

45. Городецький О., Шегда Н. Результати соціологічного дослідження «Стан сучасної української еміграції в Італії (травень–червень 2003 р.)» // До Світла. — 2003. — №8 (21). — С.13–17.
46. Закон від 30.06.2002 р. №189. Зміни в нормативах з питань імміграції та притулку (упорядкований додаток № 173 із офіційної газети «Gazzetta Ufficiale» від 26.08.2002 р. // http://www.immiweb.org/ucraino/immigrazione/informazioni_utili/leggi_immigrazione.htm
47. Інструкція Папської ради у справах душпастирства мігрантів і неосілих «Любов Христова» до мігрантів / Пер. з італ. Р. Тереховський. — Львів, 2009. — 236 с.
48. Лазоришин І. Помаранчевий вітер у Болоньї. Люди, хроніка подій і пережитого. — Івано–Франківськ: Сімик, 2007. — 60 с.
49. Офіційна сторінка Української церковної громади м. К'яварі // htpp://www.chiavari.org.ua.
50. Офіційна сторінка церковної громади м. Савона // htpp://www.savona.org.ua.
51. Офіційний сайт УГКЦ в Італії // htpp://www.chiesaucraina.it.
52. Про нас // http://www.savona.org.ua/? page_id=116
53. Пронюк О. Під арками. З життя української громади Болоньї 2003–2006 рр. — Івано–Франківськ: «СІМИК», 2009. — 464 с.
54. Пронюк О. Стан сучасної української трудової еміграції: Італія. — Івано–Франківськ: «Нова Зоря», 2007. — 24 с.

55. Українська церковна громада у Генуї // htpp://www.genova.org.ua.
56. Commento al decreto flussi 2003 per lavoro stagionale // http://www.meltingpot.org/articolo888.html
57. Commento al decreto flussi 2004. Pubblicato nella Gazzetta Ufficiale n. 18 del 23 gennaio 2004 // http://www.meltingpot.org/articolo1867.html
58. Constuzione Italiana. Principi fondamentali e Parte Prima, Diritti e doveri dei cittadini. Edizione lingua Ucraina // http://www.immigrazioneoggi.it/pubblicazioni/dwnld/ci_vol010_ua.pdf. — 8 p.
59. Decreto del Presidente del Consiglio dei Ministri 19 dicembre 2003. Programmazione transitoria dei flussi d'ingresso dei lavoratori non stagionali extracomunitari nel territorio dello Stato per l'anno 2004. Pubblicato nella Gazz. Uff. 23 gennaio 2004, n. 18 // http://www.meltingpot.org/articolo1850.html
60. Decreto del Presidente del Consiglio dei Ministri 6 giugno 2003. Programmazione transitoria dei flussi d'ingresso dei lavoratori extracomunitari nel territorio dello Stato per l'anno 2003. (GU n. 143 del 23–6–2003) // http://www.portalecnel.it/Portale%5CDocumentazione_riferimento.nsf/vwAreaTematicaONC/C12575C30044AD43C1256D560037F526/$FILE/Decreto%20flussi%202003.pdf
61. Decreto del Presidente della Repubblica 13 maggio 2005
Approvazione del documento programmatico relativo alla politica dell'immigrazione e degli stranieri nel territorio dello Stato, per il triennio 2004–2006 // http://gazzette.comune.jesi.an.it/2005/169/6.htm
62. Decreto del Presidente del Consiglio dei Ministri 15 febbraio 2006. Programmazione dei flussi d'ingresso dei lavoratori extracomunitari nel territorio dello Stato, per l'anno 2006 // http://www.lavoro.basilicata.it/upload/repository/DECRETO%20DEL%20PRESIDENTE%20DEL%20CONSIGLIO%20DEI%20MINISTRI%209%20Gennaio%202007.pdf

63. Decreto del Presidente del Consiglio dei Ministri 30 Ottobre 2007. Programmazione transitoria dei flussi d'ingresso dei lavoratori extracomunitari non stagionali, nel territorio dello Stato, per l'anno 2007 // http://www.interno.it/mininterno/export/sites/default/it/sezioni/servizi/legislazione/immigrazione/0988_2007_11_30_decreto_flussi_2007.html
64. Decreto del Presidente del Consiglio dei Ministri 20 marzo 2009. Programmazione transitoria dei flussi di ingresso dei lavoratori extracomunitari stagionali, nel territorio dello Stato, per l'anno 2009 // http://www.lavoro.gov.it/NR/rdonlyres/1A77CB18-A1A2-4363-9738-B6095947F50C/0/20090320_DPCM.pdf
65. Decreto del Presidente del Consiglio dei Ministri 17 febbraio 2011. Programmazione transitoria dei flussi d'ingresso dei lavoratori extracomunitari stagionali nel territorio dello Stato, per l'anno 2011 // http://www.lavoro.gov.it/NR/rdonlyres/9217B69F-1448-4C76-9962-71DC44643A65/0/D PCM_17_2_2011.pdf
66. Decreto Flussi — Decreto del Presidente del Consiglio dei Ministri del 6 giugno 2003 // http://www.meltingpot.org/articolo866.html
67. Decreto flussi 2002. Programmazione transitoria dei flussi d'ingresso dei lavoratori extracomunitari nel territorio dello Stato per l'anno 2002 // http://www.governo.it/Presidenza/DICA/10_FONTI_NORMATIVE/immigrazione/dpcmstagionali.pdf
68. Decreto flussi 2005 — Commento alle modalità di spedizione e alle segnalazioni pervenute in redazione // http://www.meltingpot.org/articolo4733.html
69. Decreto flussi 2007: non più code agli sportelli per le assunzioni di lavoratori stranieri. La rivoluzionaria procedura telematica presentata al Viminale dal capo Dipartimento delle libertà civili e l'immigrazione, prefetto Mario Morcone: «una sfida importante, di crescita di civiltà» // http://www.interno.it/mininterno/export/sites/default/it/sezioni/sala_stampa/notizie/immigrazione/0885_2007_11_12_diretta_flussi.html

70. Decreto Flussi 2008 — 150.000 quote a disposizione. Priorità a colf, badanti e nazionalità riservate. Datori di lavoro stranieri solo se con carta di soggiorno entro il 10 dicembre // http://www.meltingpot.org/articolo13703.html
71. Decreto Flussi 2009 — 80.000 lavoratori stagionali. Firmato il decreto. Si attende in Gazzetta Ufficiale per i primi di aprile // http://www.meltingpot.org/articolo 14215.html
72. Decreto flussi 2010 per lavoratori extracomunitari non stagionali. La procedura di inoltro telematico delle domande prosegue, come previsto dal DPCM 30.11.2010, fino al 30 giugno 2011 // http://www.interno.it/mininterno/ export/sites/default/it/sezioni/sala_stampa/speciali/decreto_flussi_2010/
73. Decreto flussi 2010, più di 411mila le domande presentate. On line i dati delle domande pervenute nei 'click day' del 31 gennaio, 2 e 3 febbraio // http://www.interno.it/mininterno/export/sites/default/it/sezioni/sala_stampa/notizie/immigrazione/000089_2011_2_28_dati_decreto_flussi_al_28_febbraio.html
74. Decreto Flussi 2010/2011 — 100 mila ingressi per lavoratori stranieri di cui 30 mila riservati ai lavoratori domestici. Dopo lo stop degli scorsi anni una nuova sanatoria mascherata // http://www.meltingpot.org/ stampa16118.html
75. Decreto Flussi 2010/2011. Programmazione quote di ingresso lavoratori extacomunitari per l'anno 2010. Sarà attivo nel 2011. Gazzetta Ufficiale n. 305 del 31 dicembre 2010 // http://www.meltingpot.org/ articolo16117.html
76. Decreto Flussi stagionale 2011 — Le quote, le procedure, i requisiti. Compilazione possibili dal 28 febbraio, Invio possibile dalle h 8.00 del giorno successivo alla pubbblicazione in Gazzetta Ufficiale // http://www.meltingpot.org/articolo 16462.html
77. Decreto flussi stagionali 2011: on line la procedura per l'assunzione di 60.000 lavoratori extracomunitari. Le domande dovranno essere presentate dai datori di lavoro entro il 31

dicembre 2011 // http://www.interno.it/ mininterno/site/it/sezioni/sala_stampa/notizie/immigrazione/000085_2011_3_21_decreto_flussi_stagionali_2001_on_line_la_procedura_dal_22_marzo.html
78. Decreto–Legge 18 novembre 1995, n.489 // http://www.infoleges.it
79. Documento conclusivo. Immigrati: una risorsa per l'Italia // http://www.oltreilchiostro.org/doc/ doc_04.pdf
80. Flussi 2004. Ingressi per lavoro subordinato o autonomo: quote per le singole nazioni // http://www.migranti.torino.it/Documenti%20%20PDF/ingressiereg.pdf
81. Gli stranieri in Italia: analisi dei dati censuari. 14° Censimento generale della popolazione e delle abitazioni. — Roma, 2011. — 248 p.
82. Immigrati, sul tavolo di Dini il decreto della discordia // http://ricerca.repubblica.it/repubblica/archivio/ repubblica/1995/11/13/immigrati-sul-tavolo-di-dini-il-decreto.ht ml. — p. 4
83. Immigrazione, Amato annuncia «A ottobre modifica della legge» // http://www.repubblica.it/2006/ 06/sezioni/politica/immigrazione/ modifica-legge/ modifica-legge.html
84. Immigrazione irregolare in Italia. L'approccio nazionale nei confronti dei cittadini stranieri irregolarmente soggiornanti: caratteristiche e condizioni sociali // http://www.emnitaly.it/down/pb-02-02.pdf. – 65 p.
85. Immigrazione, la legge Bossi–Fini punto per punto Dal permesso di soggiorno alle quote, dai clandestini alle badanti, tutte le disposizioni del nuovo testo // http://www.repubblica.it/online/politica/impronteduе/scheda/scheda.html
86. L'immigrazione in Trentino. Rapporto annuale 2011. A cura di M. Ambrosini, P. Boccagni, S. Piovesan. — Trento, 2011. — 264 p.
87. Legge 3 agosto 2009, n. 102. «Conversione in legge, con modificazioni, del decreto–legge 1° luglio 2009, n. 78, recante provvedi-

menti anticrisi, nonchè proroga di termini e della partecipazione italiana a missioni internazionali». Pubblicata nella Gazzetta Ufficiale n. 179 del 4 agosto 2009 — Supplemento ordinario n. 140 // http://www.parlamento.it/parlam/ leggi/09102l.htm
88. Legge l5 luglio 2009, n. 94. Disposizioni in materia di sicurezza pubblica // http://www.interno.it/ mininterno/export/sites/default/it/assets/files/16/0189_legge_15_luglio_2009_n.94.pdf
89. Legge 24 luglio 2008, n. 125. «Conversione in legge, con modificazioni, del decreto–legge 23 maggio 2008, n. 92, recante misure urgenti in materia di sicurezza pubblica». Pubblicata nella Gazzetta Ufficiale n. 173 del 25 luglio 2008 // http://www.camera.it/parlam/leggi/08125l.htm
90. Ordinanza del Presidente del Consiglio dei Ministri n. 3426 del 22 aprile 2005 Disposizioni urgenti di protezione civile in relazione alla situazione di emergenza di cui ai decreti del Presidente del Consiglio dei Ministri in data 20 marzo 2002, 7 novembre 2003, 23 dicembre 2004 e 21 aprile 2005 // http://www.meltingpot.org/articolo5357.html
91. Pacchetto Sicurezza 2009: ingresso e soggiorno illegale nel territorio dello stato // http://www.overlex. com/leggiarticolo.asp?id=2153
92. Summary — the 12th ISMU Report on Immigration in Italy // http://migrationeducation.de/38.1.html?&rid=80&cHash=3e775a53497a9dfa46391092abfcf311

3. Статистичні матеріали

93. Bilanci demografici degli stranieri // http://demo.istat.it/
94. Dossier Statistico Immigrazione Caritas–Migrantes 2006. XVI Rapporto. Caritas Italiana — Fondazione Migrantes — Caritas diocesana di Roma. — Roma: Edizioni Idos, 2006. — 512 p.
95. Dossier Statistico Immigrazione Caritas–Migrantes 2010 nell'anno del suo XX anniversario. — Roma: Edizioni Idos, 2010. — 508 p.

96. Foreign resident population // http://en.istat.it/salastampa/comunicati/non_calendario/20101012_00/
97. Foreign resident population // http://www.istat.it/en/archive/40658
98. Foreign resident population — balance // http://dati.istat.it/Index.aspx?DataSetCode=DCIS_POPSTRBIL&Lang=en
99. INPS, Rapporto annuale 2005 // www.inps.it
100. ISMU: XIV Rapporto sulle Migrazioni 2008 // http://www.ristretti.it/commenti/2009/gennaio/pdf7/rapporto_ismu_2008.pdf. — 6 p.
101. La popolazione straniera residente in Italia al 1° gennaio 2008 // http://www3.istat.it/salastampa /.../20081009_00/
102. L'immigrazione per lavoro in Italia: evoluzione e prospettive // http://www.lavoro.gov.it/NR/ rdonlyres/A8D198AF-983E-459F-9CD1-A59C14C0DEA9/0/Rap porto_Immigrazione_2011.pdf. — 280 p.
103. L'immigrazione ucraina in Italia. A cura del Dossier Statistico Immigrazione Caritas/Migrantes in collaborazione con l'Associazione Cristiana Ucraini in Italia // http://www.caritasitaliana.it/ caritasitaliana/allegati/484/ucraina_immigrazione.pdf. — 8 p.
104. Permessi di soggiorno // http://demo.istat.it/
105. 1° Rapporto sugli immigrati in Italia. — Roma, Ministero dell'Interno, Dicembre 2007 // http://www.interno.it/mininterno/export/sites/default/it/assets/ files/15/0673_Rapporto_immigrazione_BARBAGLI.pdf
106. Primo rapporto sull'attivita dei consigli territoriali per l'immigrazione nell 2006 / Fondo Europeo per l'Integrazione di Cittadini di Paesi Terzi 2007 — 2013. — 2008. — 400 p.
107. Rapporto annuale sull'economia dell'immi–grazione. Gli stranieri: un valore economico per la società. Dati e considerazioni su una realtà in continua evoluzione. Edizione 2011 / Fondazione Leone Moressa. — 2011. — 13 p.

108. Rapporto Cnel. In Friuli Venezia Giulia il miglior indice di integrazione // http://www.stranieriinitalia.it/ statistiche-rapporto_cnel._in_friuli_venezia_giulia_il_miglior_ indice_di_ integrazione_ 14746.html
109. Rapporto sul mercato del lavoro 2008 — 2009. CNEL. — Roma, 2009. — 288 p.
110. Rapporto sul mercato del lavoro 2010 — 2011 // http://www.portalecnel.it/portale/documenti.nsf /0/C12575C30044C0B5C12578D10031161E/$FILE/Rapporto%20mercato%20del%20lavoro%202010-11.pdf
111. Quarto rapporto sull'attività dei Consigli Territoriali per l'Immigrazione nell 2009 / Fondo Europeo per l'Integrazione di Cittadini di Paesi Terzi 2007 — 2013. — 2011. — 358 p.
112. Secondo rapporto sull'attività dei Consigli Territoriali per l'Immigrazione nell 2007. A cura di E. Valente e E. Melis / Fondo Europeo per l'Integrazione di Cittadini di Paesi Terzi 2007 — 2013. — 2009. — 196 p.
113. Statistiche // http://www.stranieri initalia.it/news/statistiche.html
114. Terzo rapporto sull'attività dei Consigli Territoriali per l'Immigrazione nel 2008 / Fondo Europeo per l'Integrazione di Cittadini di Paesi Terzi 2007 — 2013. — 2010. — 400 p.
115. XVII Rapporto sull'immigrazione. Immigrazione Dossier Statistico 2007. Sintesi. Caritas Migrantes
116. 35 anni di immigrazione in Italia // www.fim.cisl.it/.../Immigrati_Caritas.doc

4. Періодичні видання

117. Бабенко Н. П'ятирічний ювілей української церковної громади м. Удіне // До Світла. — 2008. — №7–9 (76–78). — С.35.
118. Богданюк Г. Гарбателла: велика молитва за Україну // До Світла. — 2004. — №10 (33). — С.25.

119. 18–19 травня в Римі Свято Матері // До Світла. — 2002. — №4. — С.3.
120. В Італії заарештовано 14 українців // До Світла. — 2003. — №4 (17). — С. 29.
121. В Італії функціонує від 40 до 70 громадських організацій українських емігрантів // http://www.daily.lviv.ua/
122. Великий Кобзар в Італії // До Світла. — 2003. — 4(17). — С.25–26.
123. Вербицький В. Відлуння йорданських свят з громад Ровіго, Феррари і Карпі // До Світла. — 2011. — 2–3(107–108). — С.44–45.
124. Відбувся душпастирський візит Апостольського Візитатора до української громади м. Пескари // До Світла. — 2011. — №2–3 (107–108). — С.42–43.
125. Всесвітній форум українців // До Світла. — 2006. — №8. — 10. — С.42–44.
126. Гаврущенко Л. Не втрачати надії // До Світла. — 2004. — №5. — С.8–9.
127. Гайдай М. Зі спогадів про прощу до Люрда // До Світла. — 2010. — №10–11 (103–104). — С.38–40.
128. Городецький О. Розмова з Владикою Глібом // До Світла. — 2002. — №5–6. — С.5.
129. Городецький О. Нелегальні іммігранти в Італії матимуть можливість легалізуватися // http://newwave4.org/world/111-nelegalni-immigranti-v-italiyi-matimut-mozhlivist.html
130. Городецький О. 17 424 українці подали документи на працевлаштування в рамках «Decreto Flussi» — 2010 // http://www.ucraini. org/index.php/component/content/article/22-novyny/72-17-424-ukrajinci-podaly-dokumenty-na-pracevlashtuvannja-v-ramkah-decreto-flussi-2010.html
131. Городецький О. У переддень виборів… // До Світла. — 2004. — №9 (32). — С.12.
132. Городецький О. Шановні читачі // Український голос в Італії. — 2007. — № 0. — С.3.

133. Городецький О. Школа в Неаполі // Український голос в Італії. — 2007. — № 0. — С.8–9.
134. Дарморіс В. В очікуванні на permesso di soggiorno // До Світла. — 2003. — № 2 (15). — С. 43–44.
135. Дарморіз Н. Святий вечір у Каттоліці // До Світла. — 2010. — №1 (94). — С.23–24.
136. День знань в українській недільній школі при соборі Св. Софії в Римі // До Світла. — 2010. — №10–11 (103–104). — С.35–36.
137. Домanська Г. Українські «міланці» мають свій церковний посуд, Плащаницю і новий фелон… // До Світла. — 2002. — №4. — С.10.
138. Дукас Л. І сотворімо на чужині свою маленьку Україну // До Світла. — 2003. — 2 (15). — С.28.
139. Дукас Л. І все таки тут, в Італії… // До Світла. — 2002. — №3 (5). — С. 14.
140. Дукас Л. У Салерно українці живуть дієво // До Світла. — 2003. — № 3 (16). — С. 42–43.
141. Дуліба І. Незабутня поїздка до Риму // До Світла. — 2005. — 8–10 (41–43). — С.41–42.
142. Думки вголос, або Невеличкі історії із життя українки в Італії // До Світла. — 2008. — №4 (73). — С. 46.
143. Духович С. Об'єднання «Родинна світлиця» відзначило третю річницю свого існування // До Світла. — 2006 — 2007. — №12–1 (57–58). — С.21–23.
144. Живий вертеп у виконанні діток із української школи «Престиж» у Римі // До Світла. — 2010. — №1 (94). — С.28–29.
145. З історії нашої громади // До Світла. — 2005. — 8–10 (41–43). — С.39.
146. За українку голосували і марокканці, і американці… // Українська газета. — 2010. — жовтень. — С.15.
147. Знову Різдво об'єднало українців в Італії // До Світла. —

2010. — №1 (94). — С.22–23.
148. Зустріч підприємців зі Східної Європи // http://www.leleky.org/ald/0705/pid.html
149. Іваник М. Квиток в один бік // Українська газета. — 2009. — №3. — С. 10.
150. Іваник М., Сороневич М. На заробітки по… депресію // До Світла. — 2007. — №11 — 12 (68–69). — С. 9 — 11.
151. Іванишин Н. Для вас співає гурт «Українці» // Українська газета. — 2011. — травень. — С.15.
152. Іванів Б. 8–9 травня Рим // До Світла. — 2004. — № 6 (29). — С.13.
153. «Іммігранти необхідні для розвитку італійської економіки як взаємодоповнення до праці італійців»: заява Анни–Марії Тарантола, Генерального віце–директора Нацбанку Італії // До Світла. — 2009. — № 7–9. — С. 22–23.
154. Італія в рамках «Decreto Flussi» 2010 виділила українцям 1800 квот для легалізації // http://www.unian.ua/news/420058-italiya-vidilila-ukrajintsyam-1800-kvot-dlya-legalizatsiji.html
155. Козачок М. Маріанна Сороневич. Обдарованих українців в Італії не бракує // Українська газета. — 2011. — № 10. — листопад. — С.12.
156. Козачок М. Партія захисту наших прав // Українська газета. — 2007. — червень. — С.6.
157. Колодій Н. Українській спільноті «Матері в молитві» в м. Павії (Італія) виповнився рік // До Світла. — 2010. — № 12–1 (105–106). — С.25.
158. Координати українських греко–католицьких громад у Італії // До Світла. — 2003. — № 4. — С.40–41.
159. Координатори українських греко–католицьких громад у Італії, станом на 15 травня 2002 р. // До Світла. — 2002. — №5–6. — С.14–17.
160. Купа Н. Так все починалось // http://www.chiavari.org.ua/?page_id=9

161. Кучма І. Говорити та думати українською. Одним із головних завдань української недільної школи є не дати забути нашим дітям свого походження, втратити свою ідентичність // Українська газета. — 2011. — вересень. — С.12.
162. Лазорко–Бабущак М. Але ж ми усі мріємо про мить повернення // До Світла. — 2005. — № 8–10 (41–43). — С. 56–57.
163. Лебіщак В. І скликав Форум українців… // До Світла. — 2003. — № 5. — С. 4–14.
164. Лебіщак В. Моя мрія — Італія // До Світла. — 2002. — № 2 (4). — С. 15.
165. Легалізація // До Світла. — 2002. — № 9. — С. 28.
166. Мамо, Тобі низесенько вклонюсь… // До Світла. — 2004. — № 5 (28). — С.4–5.
167. Матвієнко І. Це наша історія // До Світла. — 2007. — № 7–9 (64–66). — С.26–27.
168. Мельник–Трускавецька. Казерта // До Світла. — 2005. — №2 (35). — С.34–35.
169. Музичка І. Не гріх жити краще… // До Світла. — 2002. — № 2 (4). — С. 25.
170. Наріжняк О. Шукаймо шляхів до єднання // До Світла. — 2005. — № 8–10 (41–43). — С. 41.
171. Наскільки на вас вплинула економічна криза в Італії? // http://www.gazetaukrainska.com /component/poll/26-2012-03-06-15-09-45.html#content
172. Олійник Л. Спогад про діяльність церковної громади м. Савона. 2009–2010 рр. // http://www.savona.org.ua/?p=215
173. Опитування // До Світла. — 2009. — № 3 (84). — С. 18–19.
174. Паромова О. Мілан // До Світла. — 2003. — 4 (17). — С.26.
175. Паска Е. За «декретом флуссі» 2011 буде прийнято одну із чотирьох заявок // http://www.gazetaukrainska.com/2009-12-17-14-42-49/2011-05-05-12-31-26/1195--2011-.html
176. Паска Е. Італія обиратиме мерів і міських радників // http://www.gazetaukrainska.com/2010-07-12-13-27-18/1230-2011-03-03-13-41-45.html

177. Паска Е. Квоти вичерпались // Українська газета. — 2008. — № 1. — С. 2.
178. Паска Е. Легалізація: уже підписано 10 тисяч контрактів // Українська газета. — 2009. — № 11 (грудень). — С. 2.
179. Паска Е. Тест італійської мови для отримання Carta di soggiorno // Українська газета. — 2010. — № 7 (липень-серпень). — С.6.
180. Паска Е. Усе про Декрет Флуссі 2011 // http://www.gazetaukrainska.com/2009-12-17-14-42-49/2011-05-05-12-31-26/1076--31-.html
181. Паска Е. Флуссі 2011. Запити відіслані. Тепер слід набратися терпіння... // Українська газета. — 2011. — № 2 (лютий). — С. 6
182. Паска Е. Flussi 2008: видано 1 дозвіл зі 100 // Українська газета. — 2009. — №7 (липень–серпень). — С. 2.
183. Пастирський візит до українських громад в автономних провінціях Італії Тренто та Больцано // До Світла. — 2009. — № 10–11 (91–92). — С. 28–32.
184. Пенкна Н. Тренто організовується // До Світла. — 2004. — № 9 (32). — С.13.
185. Пилипів Б. Свято матері: репортаж… // До Світла. — 2004. — № 6. — С.6–12.
186. Пилипів Б. ІІ Форум Українців в Італії // До Світла. — 2004. — №6. — С.23–24.
187. Позднякова Т. Нова українська школа в Конельяно // http://www.gazetaukrainska.com/2011-04-04-11-58-41/2010-01-04-13-51-7/2562-2012-05-03-12-31-09.html
188. Послання Синоду Єпископів УГКЦ до вірних емігрантів і людей доброї волі // До Світла. — 2010. — № 4–6 (97–99). — С.4–8.
189. Посольство України в Римі ініціювало збори активістів та голів українських громадських організацій в Італії // До Світла. — 2010. — №5–6 (98–99). — С.14.

190. Поточняк В. Зустріч координаторів: зорганізованих українців найбільше // До Світла. — 2004. — № 2. — С. 40–41.
191. Поточняк В. Подячне слово отця Василя // До Світла. — 2004. — № 10 (33). — С. 36.
192. Поточняк В. Українські громади в Італії // До Світла. — 2002. — № 10 (12). — С. 33.
193. Пронюк О. Жорна безвісті // До Світла. — 2005. — № 6–7 (39–40). — С. 79.
194. Пронюк О., Лазоришин І. Болонья // До Світла. — 2004. — №9 (32). — С.34–35.
195. Процюк М. Памяті жертв голодомору на Україні 1932–1933 рр. // До Світла. — 2004. — № 5 (28). — С.15.
196. Проща до святині // До Світла. — 2001. — № 1. — С.15.
197. Проща Терні — Помпеї // До Світла. — 2003. — № 4 (17). — С. 25.
198. П'ятирічний ювілей молитовної групи «Матері у молитві» у м. Болонья // До Світла. — 2011. — № 2–3 (107–108). — С. 23–24.
199. Резолюція II Форуму Українців в Італії // До Світла. — 2004. — № 6. — С.24.
200. Рентюк О. Залишайся з нами, Господи // До Світла. — 2004. — № 6–7 (39–40). — С. 68–69.
201. Римська спільнота українських «Матерів у молитві» відсвяткували 5–річчя діяльності // До Світла. — 2011. — № 2–3 (107–108). — С. 38–39.
202. Савка С. В єдності — сила // До Світла. — 2004. — № 4 (27). — С. 27.
203. Савка С. Свято для душі // До Світла. — 2005. — 8–10 (41–43). — С.39–40.
204. Святкування Дня Матері у Римі // До Світла. — 2008. — № 5–7 (74–75). — С. 28–29.
205. Святкування в Новарі // До Світла. — 2003. — № 2 (15). — С.24.

206. Свято Матері. Репортаж… // До Світла. — 2004. — №6 (29). — С.6–12.
207. Свято мігрантів у Беллуно і Басано // До Світла. — 2010. — № 2–3 (95–96). — С.29–30.
208. Свято Народів у місті Ареццо // До Світла. — 2007. — № 7–9 (64–66). — С. 25.
209. Сенич М. Пескара // До Світла. — 2005. — № 4 (37). — С. 29–30.
210. Сончак Р. І зазвучало в Римі Маркіянові слово… // До Світла. — 2002. — № 10 (12). — С.8–10.
211. Сороневич М. Вигнані батьківщиною і чужиною // Українська газета. — 2009. — №1 (січень). — С.8.
212. Сороневич М. За декретом флуссі 2011 на одну робочу квоту претендують 9 українців // http://www.gazetaukrainska.com/2009-12-17-14-42-49/2010-01-04-13-51-17/1175--2011-1-9-.html
213. Сороневич М. Знайома незнайомка // Українська газета. — 2006. — грудень. — С.4.
214. Сороневич М. «Із життя одного нелегала в Італії»: Альбом карикатур на теми побуту іммігрантів // Українська газета. — 2007. — січень.— С.9.
215. Сороневич М. Українські ЗМІ в Італії // Українська газета. — 2010. — вересень. — С.14–15.
216. Сороневич М. Українські острівці в провінції // Українська газета. — 2008. — №6 (червень). — С.13.
217. Сороневич М. Українські школи в Італії // Українська газета. — 2011. — вересень. — С.12.
218. Сороневич М. Українці на Апеннінах. Нас уже мільйон? // http://www.leleky.org/2009-05-01-13-22-24/25-2009-05-10-10-13-39/1055-2011-11-08-14-53-45.html
219. Сороневич М. Хресна дорога нелегала в Італії // http://www.gazetaukrainska.com/2009-12-17-14-42-49/2010-01-04-13-51-17/376-2010-03-15-16-00-02.html

220. Список українських асоціацій в Італії // http://www.gazetaukrainska.com/2011-04-04-11-58-41/2010-01-04-13-51-17/2209-2012-01-13-14-34-18.html
221. Список українських шкіл в Італії // Українська газета. — 2011. — листопад. — С.13.
222. Спільнота УГКЦ у м.Болонья відсвяткувала храмове свято й перший рік у новому храмі // До Світла. — 2010. — № 12–1 (105–106). — С.27.
223. Стефурак І. «Ой на Великдень та на Святий Празник», або Як українці в Римі Великдень святкували // До Світла. — 2008. — № 5–7 (74–75). — С.33–35.
224. Тиждень української культури і духовності у громадах тосканських міст Флоренції і Прато // До Світла. — 2010. — № 1 (94). — С.21–22.
225. Тканко Д. Куди йдеш, Італіє? // До Світла. — 2006. — № 2 (47). — С. 46–47.
226. У Реджьо–Емілії до Пасхи буде вишиваний іконостас // До Світла. — 2002. — № 3. — С. 21.
227. УГКЦ в Італії вдесяте організувала масштабні святкування Дня матері у Римі // До Світла. — 2010. — № 5–6 (98–99). — С. 32–34.
228. Ужвін Л. Жити повнокровним життям // До Світла. — 2006. — № 6–7 (51–52). — С.18–19.
229. Ужвін Л. Святе Рождество радість нам // До Світла. — 2006. — № 2 (47). — С. 26.
230. Українку обрали повноваженою римського мера з питань імміграції // http://www.gazetaukrainska.com/2011-04-04-11-58-41/2010-01-04-13-51-17/334-2010-02-18-15-05-34.html
231. Українська громада Больцано // До Світла. — 2009. — № 10–11. — С. 31.
232. Українська Парохія в м. Реджо–Емілія // До Світла. — 2003. — № 2 (15). — С. 22.
233. Українські жінки–мігрантки та діти, залишені на батьківщині // До Світла. — 2010. — № 12–1 (105–106). — С.33.

234. Українці подали // Українська газета. — 2009. — № 11. — С. 2.
235. Українці — лідери легалізації // Український голос в Італії. — 2009. — № 12–13. — С. 6
236. Умлєва А. Український громадський рух в Італії. Стан і проблеми // Українська газета. — 2007. — листопад. — С. 5.
237. Федорків І. Презентація української громади в Местре–Венеції // До Світла. — 2008. — № 11(80). — С. 26–27.
238. Хресна дорога нелегала // Українська газета. - 2010. - квітень. - С.5.
239. Чи будуть платити емігранти податок в Україні? // Український голос в Італії. — 2009. — № 8–9. — С. — 68.
240. Чудійович В. Українська недільна школа в Римі // До Світла. — 2003. — № 4 (17). — С. 28–29.
241. Швед М. З надією молюся // До Світла. — 2002. — № 3. — С. 17.
242. Шевцова І. Посилка з Італії // До Світла. — 2009. — № 5–6. — С. 26.
243. Шегда Н., Городецький О. В Італії 98 українців зі 100 голосували за Ющенка // До Світла. — 2005. — № 2 (35). — С. 20–21.
244. Шудрава О. Святий вечір у Салерно // До Світла. — 2002. — № 2 (4). — С. 9.
245. Яворська М. Майже кожен четвертий іноземець у Неаполі та поблизу — українець // Українська газета. — 2010. — листопад. — С. 7.
246. Яворська М. Ольга // До Світла. — 2009. — № 3. — С.22.
247. Яворська М. «Підвішена» міграція: чому в Італії українці не розбудовують своє життя? // http://www-origin.dw-world.de/dw/article/0,,15056530,00.html
248. Якомелова О. День першого дзвоника в українській школі Кастел Волтурно // Українська газета. — 2010. — листопад. — С.12.

249. Pini V. Allarme sbarchi, in due mesi superati gli arrivi del 2010 // La Republica. — 2011. — 04 marzo.
250. Polchi V. Immigrati, lavorano di più ma guadagnano di meno // La Republica. — 2012. — 03 febbraio
251. Polchi V. Immigrati, permesso a uno su 100 è allarme–badanti per le famiglie // La Republica. — 2008 . — 24 giugno.
252. Polchi V. «La Carta dei diritti degli immigrati» così sarà la legge Amato–Ferrero // http://www.repubblica.it/2007/01/ sezioni/ cronaca/tratta-umani/carta-diritti-immigrati/carta-diritti-immigrati.html
253. Urbani I. Immigrazione rosa sogno Campania // La Republica. — 2010. — 27 ottobre.

5. Монографії та статті

254. Андрусишин Н. І. Соціально–демографічні виміри сучасної італійської імміграції // Соціально–економічні проблеми сучасного періоду України. Міграційні процеси в умовах полі етнічного середовища регіону: [зб.наук.пр.] / НАН України. Ін–т регіональних досліджень; відп. ред. Є.І. Бойко. — Львів, 2009, — Вип. 6(80). — С.160–169.
255. Апостольський візитатор в Італії відвідав українські громади міст Капуа та Санта Марія // http://www.ugcc.org.ua/ news_single.0.html?&tx_ttnews%5Btt_news%5D=6821&cHash =ef827bf56f624c77ac2a71565bf526f7
256. Бідзіля Ю. Формування сучасної української емігрантської преси в Італії // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. — 2008. — Вип. 19. — С.98–103.
257. Бойко Ю. Трудова міграція і становлення спільнот Української Греко–Католицької Церкви у країнах Європи // На роздоріжжі. Аналітичні матеріали комплексного дослідження / За ред. І. Маркова. — Львів, 2009. — С. 191–253.
258. Бонифаци К., Строцца С. Опыт легализации нелегальных

мигрантов в Италии // http://magazines.russ.ru/oz/2004/4/2004_4_21.html
259. Брюнетта Р., Туратто Р. Иммиграция и рынок труда в Италии // http://demoscope.ru/weekly/2002/ 087/analit05.php
260. В Італії відкрився україномовний канал // http://www.pravda.com.ua/news/2010/11/ 10/5557741/
261. Васильева Т. Д. Иммиграционное законодательство и миграционная политика Италии // Журнал зарубежного законодательства и сравнительного правоведения. — 2008. — № 2. — С. 23–32.
262. Відякіна М. Тенденції формування спільної міграційної політики Європейського Союзу // Гідна праця та трудова міграція в Україні. Матеріали міжнародного експертного круглого столу (Київ, 25.11.2008 р.). — К.: Друкарня ТОВ «ПЦ «Скайтек», 2009. — С.93–102.
263. Гаврилишин П. Вплив церковних інституцій на повсякденне життя українських заробітчан в Італії // Карпати: людина, етнос, цивілізація. — Івано–Франківськ: Плай, 2011. — Вип. 3. — С.163–169.
264. Гаврилишин П. Громадсько–політична і культурна адаптація українців в Італії (1991–2007 рр.) // Схід. — 2008. — листопад–грудень (№7). — С.97–102.
265. Гаврилишин П. Кількісні характеристики української іммігрції в Італії // Вісник Прикарпатського університету. Історія. — 2011. — Вип. 20. — С. 230–237.
266. Гаврилишин П. Особливості повсякденної життєдіяльності українських трудових мігрантів у Італії поч. XXI ст. (на прикладі м. Болонья) // Наукові записки з української історії: Збірник наукових статей. — Вип. 28. — Переяслав–Хмельницький, 2011. — С. 210–215.
267. Гаврилишин П. Особливості української трудової еміграції в Італії на межі XX–XXI ст. // Гуманітарні та соціальні науки: Матеріали III Міжнародної конференції молодих вчених HSS–2011.

— Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2011. — С.34–37.
268. Гаврилишин П. Отець Андрій Жибурський: «Багато хто приходить до Бога саме у заробітчанстві» // Репортер. — 2011. — 5 травня.
269. Гаврилишин П. Питання міграції — тема Синоду УГКЦ // Нова Зоря. — 2010. — № 18 (868). — С.9.
270. Гаврилишин П. Українські трудові мігранти в структурі ринку праці Італії та специфіка їх економічної зайнятості на поч. XXI ст. // Буковинський журнал. — 2012. — №1. — С. 78–89.
271. Гайдуцький А. Міграційний капітал в Україні: прихована реальність // Дзеркало тижня. — 2007. — 21 квітня (№ 15). — С. 8.
272. Герасименко В. В., Позняк О. В. Гендерні аспекти трудових міграцій населення України // Демографія та соціальна економіка. — 2006. — №1. — С. 46–53.
273. Герасименко О. Сучасна українська еміграція до Італії та зародження нової української діаспори // Українознавство. — 2010. — № 1. — С. 198–205.
274. Годованська О. Новітня українська діаспора. Трудові мігранти в Італії, Іспанії та Португалії. — Львів: Інститут народознавства НАН України, 2011. — 191 с.
275. Годованська О. Релігійні практики українських трудових мігрантів четвертої хвилі в країнах їх перебування // Історія релігій в Україні: науковий щорічник / упоряд. О. Киричук, М. Омельчук, І. Орлевич. — Львів: «Логос», 2010. — Кн. ІІ. — С. 39–44.
276. Годованська О. Формування українських громад в Італії (на основі четвертої хвилі міграції) // Народознавчі Зошити. — 2007. — №5–6. — С. 468–475.
277. Городецький О. Українці в Італії: стан та перспективи // Патріархат. — 2010. — № 5 (420). — С. 9–11.
278. Данелуцці П. Імміграція в регіоні Венето в Італії // Міграція — виклик XXI ст. / за ред. М. С. Зємби. — Люблін: Видавництво Люблінського католицького університету, 2008. — С.61–69.

279. Желтовская М. Ситуация на рынке труда в Италии // Управление персоналом. — 2008. — № 6. — С. 39–41.
280. Животовская И. Г. Иммигранты в Италии: Проблемы интеграции (обзор) // Актуальные проблемы Европы. — 2006. — № 1. — С. 115–151.
281. Зовнішня трудова міграція населення України / За ред. В. Г. Чебанова. — К.: Інформаційно–аналітичне агентство, 2009. — 79 с.
282. Іванкова–Стецюк О. Спільнота як дім. Матеріали дослідницького проекту церковна громада як активна форма організації життя українців в умовах трудової міграції. — Львів: Видавництво Тараса Сороки, 2010. — 68 с.
283. Іванкова–Стецюк О. Українська трудова міграція в якісному вимірі: за матеріалами глибинних інтерв'ю та фокус–груп // На роздоріжжі. Аналітичні матеріали комплексного дослідження / За ред. І. Маркова. — Львів, 2009. — С.123–190.
284. Іванкова–Стецюк О., Кісь Р. Основні риси української трудової міграції // Трудова міграція як інструмент інтернаціоналізації. Збірка матеріалів комплексного дослідження трудової міграції та ринків праці (Іспанія, Італія, Молдова, Україна, Російська Федерація). — Львів, 2010. — С.173–216.
285. Італія вводить дозвіл на проживання по пунктах // http://www.lanian.es/ua/news/dozvil_ na_prozhyvannia_v_italii
286. Коданьоне К. Опыт иммиграционной политики Италии и некоторые уроки для России // Иммиграционная политика западных стран: альтернативы для России / под ред. Г. Витковской; Междунар. орг. по миграции. Моск. исслед. программа по миграции. — М.: Гендальф, 2002. — С. 130–166.
287. Колев Г. В. Миграционная политика европейских стран // http://www.mosgu.ru/nauchnaya/publications/professor.ru/Kolev/
288. Коротко про УГКЦ в Італії // http://www.chiesaucraina.it
289. Кривда Н. Ю. Українська діаспора: досвід культуротворення: Монографія. — К.: ВЦ «Академія», 2008. — 280 с.

290. Кривульченко О. Українці–заробітчани в Італії: умови праці та соціальне становище // Незалежний культурологічний часопис «Ї». — 2003. — http://www.ji-magazine.lviv.ua/kordon/migration/2003/kryvulch.htm
291. Кудрик Н. Українська спільнота в Італії: беззахисний «народ доглядальниць» // http://www.radiosvoboda.org/content/article/2409364 2.html
292. Кузьменко В. Вплив глобальної соціально–економічної кризи на безробіття та міграційні процеси у різних країнах світу // Гідна праця та трудова міграція в Україні. Матеріали міжнародного експертного круглого столу (Київ, 25.11.2008 р.). — К.: Друкарня ТОВ «ПЦ «Скайтек», 2009. — С.51–62.
293. Кулик В. Внутрішні та зовнішні виміри регулювання міграційних процесів // Гідна праця та трудова міграція в Україні. Матеріали міжнародного експертного круглого столу (Київ, 25.11.2008 р.). — К.: Друкарня ТОВ «ПЦ «Скайтек», 2009. — С.25–34.
294. Кулик Р. Європейський ринок праці: український аспект // Україна в Європейській та Євразійській міграційних системах: регіональні аспекти: Зб. матеріалів міжнар. наук. конф. (23.03.2009 р., м. Харків) / За заг. ред. О. С. Власюка. — К.: ВД «Стилос», 2009. — С.154–161.
295. Левин З. И. Менталитет диаспоры (системный и социокультурный анализ). — М.: Институт востоковедения РАН; Издательство «Крафт+», 2001. — 176 с.
296. Лібанова Е., Позняк О. Обсяги заробітків трудових мігрантів та грошових переказів // Гідна праця та трудова міграція в Україні. Матеріали міжнародного експертного круглого столу (Київ, 25.11.2008 р.). — К.: Друкарня ТОВ «ПЦ «Скайтек», 2009. — С.11–20.
297. Майданік І. Законодавчі зміни Італійської Республіки: новітні виклики для українських мігрантів // Демографія та соціальна економіка. — 2010 — № 2 (14). — С.86–93.

298. Малиновська О. Зовнішня трудова міграція з України: деякі характеристики та гендерні особливості // Новітня еміграція: проблеми соціального і національного сирітства. Збірник наукових статей і виступів за матеріалами круглих столів / Уклад. І. Ключковська, Н. Гумницька. — Львів: МІОК Національного університету «Львівська Політехніка», 2010. — С.15–20.
299. Маниеро Е. Миграционная ситуация в Италии и Украине: сравнительний анализ // Міграційні процеси у сучасній Європі: еволюція міграційних взаємовідносин ЄС та держав Центральної та Східної Європи. — Одеса, 2010. — С.99–103.
300. Марков І. Деякі риси сучасної української трудової міграції: За результатами масового соціологічного опитування українських заробітчан в Італії, проведеного західноукраїнським центром «Жіночі перспективи» // http://www.ji-magazine.lviv.ua/ji-junior/loginov/markov.htm
301. Марков І. Сучасна трудова міграція українців у Європі: підсумки комплексного дослідження української трудової міграції до країн ЄС та Російської Федерації // Новітня еміграція: проблеми соціального і національного сирітства. Збірник наукових статей і виступів за матеріалами круглих столів / Уклад. І. Ключковська, Н. Гумницька. — Львів: МІОК Національного університету «Львівська Політехніка», 2010. — С.39–42.
302. Марков І. Українська трудова міграція в ЄС: Соціологічно–статистичний портрет // На роздоріжжі. Аналітичні матеріали комплексного дослідження / За ред. І. Маркова. — Львів, 2009 — С.21–86.
303. Міграційні процеси в Україні: сучасний стан і перспективи / За заг. ред. О. Позняка. — Умань, 2007. — 276 с.
304. Міграційні явища та процеси: поняття, методи, факти: довідник / В. С. Кравців, У. Я. Садова та ін.; НАН України. Інститут регіональних досліджень; [редкол.: В.С. Кравців, У.Я. Садова (наук. ред.)]. — Львів, 2009. — 228 с.

305. Наполітано Т. Глобалізація, імміграція і підприємництво. Римський погляд на інтернаціоналізацію // Трудова міграція як інструмент інтернаціоналізації. Збірка матеріалів комплексного дослідження трудової міграції та ринків праці (Іспанія, Італія, Молдова, Україна, Російська Федерація). — Львів, 2010. — С. 257–330.
306. Одинець С. Діяльність Церкви в проблемі міграції: неусвідомлені можливості // Патріархат. — 2010. — № 5 (420). — С.3–5.
307. Особливості зовнішньої трудової міграції молоді в сучасних умовах / О. Балакірєва (кер. авт. кол.), О. Яременко, О. Левцун та ін. — К.: Державний інститут проблем сім'ї та молоді, 2004. — 124 с.
308. Особливості чинного законодавства Італійської Республіки у питаннях працевлаштування іноземців // http://www.dcz.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id =30832&cat_id=6494158
309. Панченко Ж. Імміграційна політика Франції: суперечності та перспективи // Гідна праця та трудова міграція в Україні. Матеріали міжнародного експертного круглого столу (Київ, 25.11.2008 р.). — К.: Друкарня ТОВ «ПЦ «Скайтек», 2009. — С.85–92.
310. Пелехатий І., Лазоришин І., Пронюк О. Роль Ватикану та УГКЦ у духовній і соціальній адаптації українських заробітчан в Італії // Україна і Ватикан. Серія збірників наукових праць. — Вип. І: Українсько–ватиканські відносини в контексті суспільних і міжконфесійних проблем / За заг. ред. А. Колодного. — Івано–Франківськ. — Київ, 2008. — 576 с.
311. Петрова І. Л. Регулювання зайнятості у світлі глобалізаційної перспективи // Економіка та держава. — 2005. — № 2. — С. 19–21.
312. Полякова Ю., Стебелінська Х. Вплив міжнародних міграційних процесів на економіку України // http://www.rusnauka.com/32_PVMN_2011/Economics/2_97694.doc.htm

313. Пономарева О. Українська імміграція в Італії: проблематика та перспективи // http://www.day.kiev.ua/302911
314. Попова Э. Г. Нелегальная иммиграция в Италию / Миграционный мост между Центральной Азией и Россией в условиях экономического кризиса // Материалы Второго международного симпозиума (Москва–Худжанд, 1–4 ноября 2010 г./ Отв. ред.–сост.: проф. Рязанцев С. В., проф. Каримов О. К. — М.: Экономическое образование, 2010. — С. 358–363.
315. Попок А. А. Закордонне українство як об'єкт державної політики: монографія / Націон. академія держ. управління при Президентові України, Центр сучасного суспільствознавства. – К. : Альтерпрес, 2007. — 227 с.
316. Путіні А. Зайнятість та інтеграція. Життя у східноєвропейських спільнотах Рима // Трудова міграція як інструмент інтернаціоналізації. Збірка матеріалів комплексного дослідження трудової міграції та ринків праці (Іспанія, Італія, Молдова, Україна, Російська Федерація). — Львів, 2010. — С.13–99.
317. Рижан І. Вперше в історії Італії місцева мерія дала мігрантам надзвичайно великі можливості, — заробітчанка // http://www.leleky. org/2009-05-01-13-22-24/25-2009-05-10-10-13-39/1084-2012-01-20-09-30-41.html
318. Сандугей В. Особливості трудової міграції в Україні та її державне регулювання // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. — 2009. — № 1. — С.104-108.
319. Сапего Г. Специфика иммигрантского труда в Италии // http://credonew.ru/ content/view/969/62/
320. Сапунко О. Роль Церкви у збереженні духовних моральних і національних вартостей українського соціуму // Діаспора як чинник утвердження держави Україна у міжнародній спільноті. Збірник доповідей / Уклад. І. Ключковська. — Львів: МІОК Національного університету «Львівська Політехніка», 2006. — С.276–280.

321. Селещук Г. Відповідь Церкви на виклики міграції // Соціально–економічні проблеми сучасного періоду України. — 2009. — Вип. 6 (80). — С. 88–97.
322. Селещук Г. Регулювання сімейних правовідносин українських трудових мігрантів в Україні та вибраних країнах ЄС // Новітня еміграція: проблеми соціального і національного сирітства. Збірник наукових статей і виступів за матеріалами круглих столів / Уклад. І. Ключковська, Н. Гумницька. — Львів: МІОК Національного університету «Львівська Політехніка», 2010. — С.42–60.
323. Ситікова Л. Стандарт емігрантського життя в Італії (сторінками італійської преси) // http://newwave4.org/merediany/83-standart-emigrant skogo-zhittja-v-italiyi.html
324. Сич О. І. Із світового досвіду управління міграційними процесами // Проблеми трудової міграції. Збірник матеріалів Міжнародної конференції «Проблеми трудової міграції» (22–24.05.2005 р., Чернівці). — Чернівці: Золоті литаври, 2005. — С. 12–18.
325. Соколов В. Українська трудова імміграція в Італії // http://www.viche.info/journal/1837/
326. Тиндик Н. Трудова міграція в епоху глобалізації: інтеграція у світ чи втеча від бідності: монографія. — Львів: ЛьвДУВС, 2009. — 600 с.
327. Тишкина Т., Малафеева О. Сравнительный анализ иммиграционной политики разных стран // http://sisupr. mrsu.ru/2011-4/PDF/1/Malofeeva.pdf
328. Трощинський В. П., Шевченко А. А. Українці в світі. — К.: «Альтернативи», 1999. — 352 с. — (Серія «Україна крізь віки»: у 15 т., т.15).
329. Трудова міграція населення Тернопільської області: кількісний та географічний аспекти. — Тернопіль: Збруч, 2007. — 60 с.
330. Українська громада в Італії // http://www.mfa.gov.ua/italy/ua/publication/content/40078.htm

331. Українська громада в Італії молитовно єднається з Україною // http://old.risu.org.ua/ ukr/news/article;3687/
332. Українська громада представляла четверту хвилю імміграції України — сторінка Історії // http://www.genova.org.ua/?p=643
333. Українська імміграція в Італії, історична довідка та статистична документація / За ред. Н. Шегди та колективу Статистичного досьє «Імміграція Карітас/Мігрантес». — Рим, 2006. — 13 с.
334. Українські православні церковні громади в Італії // http://italawguide.at.ua/board/ukrainske _zhyttia_v_italii/ukrainski_tserkovni_gromady_upckp/167
335. Файфрич А. «Італійський синдром», або Чужі по обидва боки кордону. До питання психологічного здоров'я репатріантів і членів їх сімей // Діаспора як чинник утвердження держави Україна у міжнародній спільноті: сучасний вимір, проекція у майбутнє (у рамках Конгресу української діаспори): Збірник матеріалів третьої Міжнар. наук.–практ. конференції. — Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2010. — С.339–340.
336. Фарима О. Формування української діаспори в Італії. Проблеми інтегрування // Перша Міжнародна наукова конференція. Діаспора як чинник утвердження держави України у міжнародній спільноті. Збірник доповідей, 8–10 березня 2006 р., Львів. — Львів: Сполом, 2006. — С.180–183.
337. Цапенко И. Развитые страны: интеграционная политика в отношении иммигрантов // Мировая экономика и международные отношения. — 2008. — № 3. — С. 59–69.
338. Цапенко И. П. Управление миграцией : опыт развитых стран / Институт мировой экономики и международных отношений РАН / И. П. Цапенко. — М.: Academia, 2009. — 384 с.
339. Чернова К. О. Українська діаспора як соціокультурна система. — К.: ДАКККіМ, 2007. — 347 с.

340. Шегда Н. Українська трудова міграція в Італії // Гідність без кордонів: виклики міграції. Матеріали круглих столів, вибрані церковні та міжнародні документи, а також аналітичні матеріали про міграцію / Упор. Г. Селещук, А. Окіс. — Львів, 2007. — С. 46–47.
341. Юдина Т. Н. Социология миграции: Учебное пособие для вузов. — М.: Академический Проект, 2006. — 272 с.
342. Ambrosini M. La fatica di integrarsi. Immigrazione e lavoro in Italia. — Bologna: Il Mulino, 2001. — 212 p.
343. Ambrosini M. Sociologia delle migrazioni. — Bologna: il Mulino, 2005. — 294 p.
344. Aragall X. Migration in the Mediterranean: the situation of migrants in the Mediterranean, 2010 // http://migrationeducation.de/38.1.html?&rid=150&cHash=02f79b5e0cc11de99a8e6559451c5923
345. Banfi L. Ucraina / Migrazione come questione sociale. Mutamento sociale, politiche e rappresentazioni in Ecuador, Romania e Ucraina, CeSPI Working Paper n. 57/2009 / coordinamento F. Piperno // http://www.cespi.it/WP/WP%2057%20rapporto%20welfare.pdf. — P. 38–61.
346. Benedetti L. Ucraini a Bergamo // http://immigrazione.provincia.bergamo.it/ucraini.pdf. — 49 p.
347. Bernar S. L'immigrazione in Italia: un'indagine sulle politiche emergenziali // http://www.storicamente.org/05_studi_ricerche/03bernard.htm.
348. Blangiardo G. C. I processi di immigrazione: dall'illegalita alla regolarizzazione // L'incidenta economica dell'immigrazione. Ed. M. Livi Bacci / G.C. Blangiardo. — Torino: Giappichelli, 2005. — P. 41–56.
349. Blangiardo G. C., Farina P. Imagini e problematiche dell'immigrazione. Volume terzo // Il Mezzogiorno dopo la grande regolarizzazione. — Milano: Franco Angeli, 2006. — P. 23–51.
350. Blangiardo G. C., Molina S. Immigrazione e presenza straniera // Generazioni, famiglie, migrazioni. Pensando all'Italia di

domani. A cura della Fondazione Giovanni Agnelli e del Gruppo di Coordinamento per la Demografia — SIS. — Torino, 2006. — P. 63–97.
351. Bocale P., Manzi G. La migrazione dall' Ucraina in Italia: un confronto tra i dati statistici ucraini e italiani // http://www.neodemos.it.
352. Bonifazi C. Da paese d'emigrazione a paese d'immigrazione: la nuova realtà italiana // http://www.scienzainrete.it/files/20110224bonifazi.pdf. – 3 p.
353. Bonifazi C. L'immigrazione straniera in Italia. — Bologna, il Mulino, 2007. — 268 p.
354. Briguglio S. Legge Martelli e Decreto Dini: il debattito legislativo in corso // http://62.77.39.125/isn_impegnoeducativo_it/sitomieac/pe/1995/3/legge%20martelli%20e%20decreto%20dini.pdf
355. Cangiano A. Foreign migrants in Southern European countries: evaluation of recent data // International Migration in Europe: Data, Models and Estimates. Edited by J. Raymer and F. Willekens, John Wiley & Sons, Ltd, 2008. — P. 89–114.
356. Calvanese F. Il mercato del lavoro e l'inserimento lavorativo degli immigrati in Campania // Rapporto di ricerca per Italia Lavoro. — Roma, 2004. — P.71–93.
357. Campani G. Migration and integration in italy: a complex and moving landscape // http://www.migrationeducation.org/38.1. — 24 p.
358. Campani G. The Italian debate on integration and a gender perspective: populism, neo–racism and the female migrants. 2008 // http://www.rhodes.aegean.gr/genderstudies/graduate/diimerida/ 1%20CAMPANI.doc
359. Cangiano A. Foreign migrants in Southern European countries: evaluation of recent data // International Migration in Europe. Data, Models and Estimates / Edited J. Raymer, F. Willekens. — P.89–116.

360. Caruso B. Le politiche di immigrazione in Italia ed Europa: più Stato e meno Mercato? // http://www.lex.unict.it/eurolabor/ricerca/dossier/dossier5/cap10/caruso.pdf. — 32 p.
361. Cibella N., Strozza S., Gabrieli D., Tucci E. Measuring immigrants' integration in Italy on the basic of official statistics // Studi Emmigrazione / Migration Studies. — 2003. — XL. — n.152. — P.829–856.
362. Colombo A. Italian immigration: the origins, nature and evolution of Italy's migratory systems // Journal of Modern Italian Studies. — 2004. — № 9 (1). — P. 49–70.
363. Colombo A., Sciortino G. Gli immigrati in Italia. Assimilati od esclusi:gli immigrati, gli italiani, le politiche. — Bologna: Il Mulino, 2004. — 52 p.
364. Da immigrato a citt adino: esperienze in Germania e in Italia. Integrazione degli immigrati, delle loro famiglie e dei giovani Anno europeo del dialogo interculturale. — Roma: Edizioni Idos, 2008. — 64 p.
365. De Bartolo G. Immigration in Italy: the Great Emergency // http://paa2007.princeton.edu/download. aspx?submissionId=71344. — 19 p.
366. De Bonis A., Ferrero M. Dalla cittadinanza etno–nazionale alla cittadinanza di residenza // Diritto Immigrazione e cittadinanza. — 2004. — №2. — P.54–55.
367. Di Florio T. Immigrati e politiche di Integrazione: il caso della Campania (sintesi di un'indagine di Campo) // http://www.emigrazione-notizie.org/ public/upload/downloads/A.%20IMMIGRATI%20E%20POLITICHE%20DI%20INTEGRAZIONE%20-%20VINCITORE_1.pdf. — 20 p.
368. Dogliani S. Lavoro nero ed immigrazione: boom di irregolari // http://blog.panorama. it/italia/2010/02/18/lavoro-nero-ed-immigrazione-boom-di-irregolari/
369. Donne Ucraine in Italia: problemi di migrazione per lavoro // http://www.forumpress.it/it/2008122960/%D0%A3%D0%BA

%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0/%D0%A5%D1%80%D0%BE%D0%BD%D1%96%D0%BA%D0%B0/donne-ucraine-in-italia-problemi-di-migrazione-per-lavoro.html
370. D'Orsi L. The «Pacchetto Sicurezza» and the process of Ethnogenesis // http://migrationeducation.de/38.1.html?&rid=161&cHash=b154855c4bf2bce792e2f2945aaf0f15. — 11 p.
371. Fasani F. Undocumented Migration: counting the uncountable. Data and Trend across Europe, country report of Italy prepared under the research project CLANDESTINO // http://irregular-migration.net/ typo3_upload/groups/31/4.Background_Information/4.4.Country_Reports/Italy_CountryReport_Clandestino_Nov09_2.pdf
372. Feduyk O. Ukrainian Labour Migrants: Visibility Through Stereotypes // www.plotki.net/wie/cms/article/23.
373. Ferrieri G. La rimesse degli stranieri soggiornanti in Italia // Studi Emmigrazione / Migration Studies. — 2000. — XXXVII. — n.138. — P.281–293.
374. Fererro P. La nuova politica deel'immigrazione in Italia // http://www.rom.diplo.de/ contentblob/2035952/Daten/150077/ buch_teaser4_ferrero.pdf. — 7 p.
375. Ghio D. Lingua e integrazione // http://www.stranieriinitalia.it/briguglio/immigrazione-e-asilo/2011/maggio/art-ghio-neodemos.pdf
376. Giovannetti M. Minori stranieri non accompagnati. Secondo Rapporto Anci — 2007 // http://www.anci.it/Contenuti/Allegati/Rapprto%20 minori%202009%20imp%2021(2).pdf.
377. Golinelli M. Le tre case degli immigrati: dall'integrazione incoerente all'abitare. - Milano : FrancoAngeli, 2008. — 182 p.
378. Gramaglia E. La schizofrenia dell'accoglienza. Legge Martelli, Turco–Napolitano, Bossi–Fini: la legislazione dell'immigrazione // http://www.rivistapaginauno.it/la_schizofrenia_dell%27accoglienza.php

379. Horodetskyy O. Shehda N. Ucraini a Roma: fra sogni e realt? // http:// ucraini.org/component/content/article/21/47.html.
380. Il lavoro degli stranieri in Italia // http://www.uila.eu/public/guide/lavoro_stranieri_in_Italia.pdf. — 31 p.
381. Immigrazione bielorussa ed ucraina in Italia // http://venus.unive.it/aliasve/index.php?name= EZCMS&page_id=605
382. Immigrazione: decreto Berlusconi dichiara lo stato d'emergenza // http://www.blitzquotidiano.it/ politica-italiana/immigrazione-decreto-berlusconi-stato-emergenza-819276/
383. International Migration in Europe. Data, Models and Estimates / Edited J. Raymer, F. Willekens. — 2008. — 385 p.
384. Italy. Country Report. Work Package 2 / Written by Rossana Cillo and edited by Fabio Perocco University Of Venice Ca' Foscari Laboratorio di Formazione e Ricerca sull'Immigrazione. July 2007. — 31 p.
385. Italy/ 4.2 Recent policy issues and debates // http://www.culturalpolicies.net/web/ italy.php?aid=421
386. Labour market discrimination against migrant workers in Italy / E. Allasino, E. Reyneri, A. Venturini, G. Zincone. ILO. — Geneva, 2004. — 78 p.
387. Licastro G. Dalla cooperazione intergovernativa al Trattato-Costituzione. L'evoluzione della politica comunitaria in materia di immigrazione // http://www.poliziadistato.it/chisiamo/territorio/reparti/immigrazione/ archivio_forum.htm.
388. Livi Bacci M. Immigrazione: dove occorre essere selettivi e dove no. La questione di una selezione esplicita, trasparente e non discriminatoria dei candidati all'immigrazione e' ineludibile — ma un grande paese con responsabilita' internazionali e fedele a una costituzione come la nostra deve aprirsi piu' generosamente all'immigrazione anche per motivi unanitari, che per definizione non possono rispondere a quegli stessi criteri selettivi // http://www.pietroichino.it/?p=10104.
389. Livi Bacci M. Per una nuova regolazione dell'Ingresso degli Immigrati. Per evitare lacerazioni sul piano politico e sociale la

politica degli Ingressi deve basarsi sul principio dell'Utilità della migrazione: i criteri di ammissione devono essere ragionati e selettivi // http://www.pietroichino.it/?p=16170.
390. Livi Bacci M. Una politica per l'immigrazione. Pro-memoria in dieci punti per il PD // http://www.partitodemocratico.it/gw/producer/ dettaglio.aspx?id_doc=99392.
391. L'immigrazione straniera in Emilia–Romagna // http://www.integrazionemigranti. gov.it/Documenti/Documents/Emilia%20Romagna/Immigrazione%20straniera%20in%20Emilia%20Romagna%202010.pdf. — 10p.
392. L'integrazione degli immigrati tra politiche attive del lavoro e politiche sociali: esperienze ed eccellenze in quattro regioni italiane / a cura di strumenti M. Marucci e C. Montedoro // http://www.isfol.it/DocEditor/test/File/ 2010/Editoria%20digitale/Collana%20Strumenti/n.6_Marucci_Integrazioneimmigrati.pdf. — 89 p.
393. Mazzacurati C. Dal blat alla vendita del lavoro. Come sono cambiate colf e badanti ucraine e moldave a Padova // Stranieri in Italia. Migrazioni globali, integration locali. — Bologna, 2005. — P.145–174.
394. Melica L. Immigrazioni e imprese tra diritti e sicurezza. Alcuni spunti propositivi, marzo 2005 // www.alef.fvg.it/immigrazione/temi/ imprendo/melica2005.pdf.
395. Meloti U. Cultura politica italiana e migrazioni internazionali / Centro Argentino de est. intern. Programma de Derecho // International Working papers. — 2007. — № 48. — 20 p.
396. Migracja zarobkowa do Włoch. Proba podejścia interdyscyplinarnego / Redakcja D. Bryk, B. Rożnowski, M. Zięba. — Lublin 2008. — 160 s.
397. Migration and Development between Italy and Ukraine: The road to decentralized co–operation / Capacity building activity for Ukrainian local institutions to reinforce migration and socioeducation policy for children, women and local

communities // Режим доступу: http://www.childrenleftbehind.eu/wp-content/uploads/2011/11/ Italy-Ukraine-Migration-and-Development_Agenda-_IOM-Italy. pdf. — 39 p.
398. Migration in Italy. Current situation and perspectives. Research commissioned to Idos Study and Research Centre. IOL. — Rome: Idos Ed., 2011. — 49 p.
399. Montefusco C., Gulla R. under the supervision of Dr. N. Losi. Immigration to Italy: the case of Ukrainians. Psychosocial and Cultural Integration Unit International Organization for Migration, Italy. — Report prepared for the Research Project: MIGSYS (immigrants, policies and migration systems: An ethnographic comparative approach). — 2006. — 24 p. // http://www.eliamep.gr/en/migration/migsys-immigrants-policies-and-migration-systems/migsys-%E2%80%93-project-reports/
400. Nare L. Ukrainian and Polish Domestic Workers in Naples — A Case of East–South Migration // http://www.migrationonline.cz/e-library/?x=1966763
401. Paciola G. L'impiego degli immigrati extracomunitari in agricoltura: il caso della Calabria // http://www.rica.inea.it/public/it/view_file.php?action=article&id=153&ext=pdf&data_type=application/pdf. — 17 p.
402. Pertici A. Le politiche nazionali sull'immigrazione nella XIV Legislatura evoluzione e problemi aperti // http://www.migranti.torino.it/Documenti%20% 20PDF/Pertici.pdf. — 50 p.
403. Piperno F. Cambia il rapporto tra migrazione e sviluppo? Prospettive di chi parte, percorsi e progetti di chi resta, in E. Castagnone, M. Eve, E. R. Petrillo, F. Piperno, Madri Migranti. Le migrazioni di cura dalla Romania e dall'Ucraina in Italia: percorsi e impatto sui paesi di origine, Working Paper CeSPI 34/2007 // http://www.cespi.it/WP/WP34%20 Madri%20migranti.pdf
404. Pittau F., Forti O. Italia, paese di immigrazione: tra flussi regolari e irregolari // Asian and Pacific Migration Journal. — 2003. — Vol.12. — n.4. — P.157-168.

405. Pittau F., Di Sciullo L. L'integrazione degli immigrati: l'esperienza italiana a confronto con quella tedesca // http://www.caritasitaliana.it/ caritasitaliana/allegati/404/pittau_disciullo.pdf. — 8 p.
406. Polednová K. Přistěhovalectví a imigrační politika v Itálii // http://www.euractiv.sk/.../pristhovalectvi-a-imigra...
407. Pugliese E. L'Italia tra migrazioni internazionali e migrazioni interne // http://www.emigrazione-notizie.org/public/upload/downloads/ Pugliese%20-%20ITALIA%20TRA%20MIGRAZIONI%20INTE RNAZIONALI%20E%20MIGRAZIONI%20INTERNE.pdf. — 24 p.
408. Reyneri E. Migrants' Involvement in Irregular Employment in the Mediterranean Countries of the European Union. International Migration Papers. Geneva // www.ilo.org/public/english/protection/migrant/ download/imp/imp41.pdf.
409. Reyneri, E. Migrants' involvement in the underground economy in the Mediterranean countries of the European Union // International Migration Working Paper. — № 41. — Geneva, 2001. — 66 p.
410. Reyneri E. The role of the underground economy in irregular migration to Italy: cause or effect? // Journal of Ethnic and Migration Studies. — 1998. — Vol. 24, N. 2. — P.313–312
411. Rimoldi S. La mobilitita territoriale // Blangiardo G.C., Farina P. (a cura di). Il Mezzogiorno dopo la grande regolarizzazione. Imagini e problematiche dell'immigrazione / S. Rimoldi. — Milano: Franco Angeli, 2006. — P. 125–151.
412. Rimoldi S., Terzera L. Il comportamento insediativo della popolazione straniera nell'Italia meridionale // Studi Emmigrazione / Migration Studies. — 2008. — XLV. — n.172. — P.927–944.
413. Se la scuola incontra il mondo Alunni con cittadinza non italiana, a.s. 2003–04 // Studi Emmigrazione / Migration Studies. — 2004. — XLI. — n.155. — P.715–728.

414. Shehda N., Horodetskyy O. Le migrazioni internazionali nell'Ucraina contemporanea // Dossier Statistico. — Roma: Idos, 2006. — P. 49–58.
415. Shehda N., Horodetskyy O. Ucraini in Italia: una realta sempre piu presente // Europa Allargamento a Est e immigrazione. Ed. O. Forti, F. Pittau, A. Ricci — Roma: IDOS, 2004. — P. 299–307.
416. Solari C. Between «Europe» and «Africa»: Building the «New» Ukraine on the Shoulders of Migrant Women. Department of Sociology, University of California. — Berkeley, 2008. — 40 p.
417. 35 anni di immigrazione in Italia: una politica a meta guado // Studi Emmigrazione / Migration Studies. — 2005. — XLII. — n.158. — P.422–434.
418. The impact of immigration on Italy's society / Edited by IDOS — Italian National Contact Point within EMN, Foreword by Anna M. D'Ascenzio. — Roma, 2004. — 29 p.
419. Tolstokorova A. Costs and Benefits of Labour Migration for Ukrainian Transnational Families: Connection or Consumption? // http://urmis.revues.org/index868.html
420. Transatlantic Trends: Immigration 2011 // http://www.affarinternazionali.it/documenti/TT-Immigr11_IT.pdf
421. Turco L. I nuovi italiani. L'immigrazione, i pregiudizi, la convivenza. — Milano: Mondadori, 2005. — 286 p.
422. Ucraini in Italia // http://www.comuni-italiani.it/statistiche/stranieri/ua.html
423. Venturini A., Vilosio C. Labour market assimilation of foreign workers in Italy // http://www.cepr.org/meets/wkcn/2/2395/papers/VillosioFinal.pdf. — 26 p.
424. Venturini A. Labour market effects of immigration into Italy: An empirical analysis // International Labour Review. — 2006. — Vol. 145. — № 1–2. — P. 91–118.
425. World Bank, Migration and Remittances Factbook 2001 // http://www.siteresources.worldbank.org/ INTLAC/.../Factbook2001-Ebook.pdf

426. Zaccaria B. Immigrazione: emergenza o fenomeno strutturale? // http://www.tonioloricerca.it/index.php?option=com_content&view=article&id=308:immigrazione-emergenza-o-fenomeno-strutturale&catid=206:gennaio-2011&Itemid=576.
427. Zanfrini L. From a source to a destination country of migration // http://migrationeducation.de/38.0.html
428. Zincone G. Secondo rapporto sull'immigrazione in Italia. — Bologna: il Mulino, 2001. — 838 p.

6. Дисертації та автореферати дисертацій

429. Васильева Т. Миграционная политика, гражданство и статус иностранцев в странах западной демократии (сравнительно–правовое исследование) : автореф. дисс. на соискание ученой степени доктора юридических наук: спец. 12.00.02 «Конституционное право; муниципальное право» / Т. Васильева. — М., 2010. — 40 с.
430. Качурець Ч. Міграційні проблеми в зовнішній політиці України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук: спец. 23.00.04 «Політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку» / Ч. Качурець. — К., 2010. — 22 с.
431. Перепелиця Є. А. Українсько–італійське міждержавне співробітництво в контексті європейської інтеграції (1991–2006 рр.) [Текст] : дис. канд. іст. наук : спец. 07.00.02 «всесвітня історія» / Є. А. Перепелиця. — К., 2007. — 225 с.
432. Попова Э. Г. Иммиграционная политика Италии и возможности её применения в России : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. экон. наук : спец. 08.00.05 — «Экономика и управление народным хазяйством», 08.00.14. «Мировая экономика» / Э. Г. Попова. — М., 2010. — 29 с.
433. Попок А. Формування та реалізація державної політики щодо закордонного українства [Текст] : дис. д–ра наук з держ. упр. : спец. 25.00.02 «Механізми держ. упр.» / А. Попок. — К., 2010. — 36 с.

Література, додана до другого видання

434. Больше всего детей из Украины за границей усыновлено в США — 8 тыс. 225 // http://www.rbc.ua/rus/news/society/bolshe-vsego-detey-iz-ukrainy-za-granitsey-usynovleno-v-08082013173400
435. Отець Олександр Сапунко: Наші отці завжди закликають людей задуматись: здобуваючи дещо в Італії, чи не втрачаєте щось набагато глибше і більше? //http://www.vgolos.com.ua/articles/otets_oleksandr_sapunko_nashi_ottsi_zavzhdy_zaklykayut_lyudey_zadumatys_zdobuvayuchy_deshcho_v_italii_chy_ne_vtrachaiete_shchos_nabagato_glybshe_i_bilshe_106591.html
436. Vianello F. A. Migrando sole.Legami transnacionali tra Ukraina e Italia. — Milan: Franco Angeli, 2009
437. Vianello F. A. Suspended migrants. Return migration to the Ukraine // Central and Eastern European sociology workshop: «Social inequalities and migration in postcommunist societies» — Poznao, 21–22 September 2009, Poland. — (Unpublished paper for conference).
438. Yarova O. The migration of ukrainian women to Italy and the impact on their family in Ukraine // Migration processes in Central and Eastern Europe: unpacking the diversity / [ed. by A. Szczepanikova, M. Čaněk, J. Grill]. — Prague: Multicultural Centre of Prague, 2006 — P. 38 — 40.
439. Fedyuk O. An Ukrainian Mother Abroad // www.plotki.net/wie/cms/article/23/ portrait-15.
440. Садова У., Ваврик А. Міграція, транснаціональна сім'я та їх значення для гармонізації розвитку українського суспільства // http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/16867/1/46-Sadova-369-379.pdf
441. Хомцій Я. Що таке українські транснаціональні сім'ї // http://www.gazetaukrainska.com/2009-12-17-14-42-49/2011-04-04-12-13-29/2511-----q.html

442. Дель Гаудіо С. Українська мова в Італії: соціолінгвістичні аспекти // Мова і суспільство. 2012. Випуск 3. С.202—208.
443. Лазоришин І. Заліз у курник — кукурікай, або Українські «нащадки» «баби Каті» // До Світла. — 2005. — №4. — С.22–23.
444. Гінда О. Українознавчий простір в Італії: спроба оглядового дискурсу // Наукові виклади. - 2012. - № 2. - С.46–50.
445. Протокол Центральної виборчої комісії про підсумки повторного голосування в межах закордонного виборчого округу (Вибори президента України, повторне голосування 7 лютого 2010 р.) // http://www.cvk.gov.ua/info/protokol_zvo_07022010.pdf
446. Пастори–п'ятидесятники з України підтримують українську діаспору в Європі // http://www.religion.in.ua/news/ukrainian_news/23265-pastori-pyatidesyatniki-z-ukrayini-vidviduyut-ukrayinsku-diasporu-v-yevropi.html
447. Пахльовська О. Біном «Україна — діаспора» сьогодні: криза і перспективи // Ave, Europa!: Статті, доповіді, публіцистика (1989–2008). — К.: Університетське видавництво ПУЛЬСАРИ, 2008. — С. 199–244.
448. Пахльовська О. Старт із руїни космодрому // Ave, Europa!: Статті, доповіді, публіцистика (1989–2008). — К.: Університетське видавництво ПУЛЬСАРИ, 2008. — С. 10–156.
449. Пуригіна О.Г., Сардак С.Е. Міжнародна міграція: Навч. посіб. — К., 2007. — 312 с.
450. Сороневич М. Квиток у рабство // Українська газета. — 2006. — Жовтень.
451. Сороневич М. Живий товар на цивілізованому ринку // Українська газета. — 2007. — Лютий.
452. Терещук Г. Львів'янин Ігор Гнат врятував із сексуального рабства 36 жертв // http://www.radiosvoboda.org/content/article/25026751.html
453. Эко У. Миграции, терпимость и нестерпимое // Пять эссе на темы этики. — Санкт–Петербург: Издательство «Симпозиум», 2000. — 160 с.

454. Василіянська обитель у Римі // http://rome.ucu.edu.ua/ukrajinski-oseredky-v-rymi/vasyliyanska-obytel-v-rymi/
455. Інститут св. Климента Папи. Історія // http://rome.ucu.edu.ua/instytut-klymenta-u-rymi/istoriya/

Додатки

Додаток А

Офіційна чисельність громадян України в Італії згідно даних Italstat за 2002–2010 рр.

	2002 р.	2003 р.	2004р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.
Чисельність українців в Італії	12730	57971	93441	107118	120070	132718	153998	174129	200730
Загальна чисельність мігрантів	1549373	1990159	2402157	2670514	2938922	3432651	3897295	4235059	4570317
% українців від загальної кількості мігрантів	0,82%	2,91%	3,89%	4,01%	4,09%	3,87%	3,96%	4,11%	4,39%
Загальна чисельність населення Італії	57321070	57888245	58462375	58751711	59131287	59619290	60045068	60340328	59364690
% українців від загальної кількості населення Італії	0,02%	0,1%	0,16%	0,18%	0,2%	0,22%	0,26%	0,29%	0,34%

Джерело: Italstat

Динаміка чисельності українців в Італії за офіційними даними Italstat

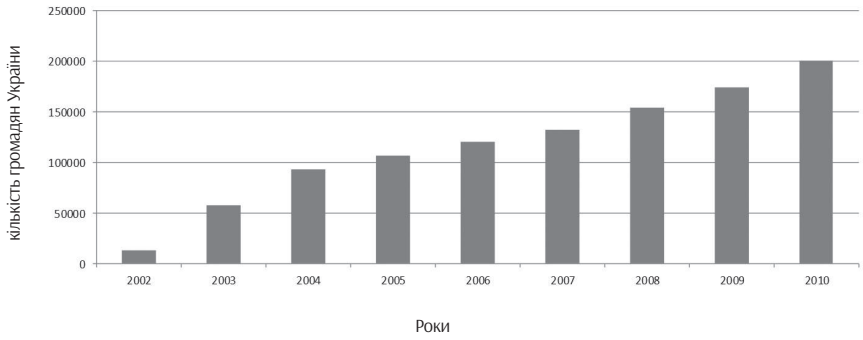

Додаток Б

Чисельність українців Італійської Республіки у розрізі їх територіального розміщення у провінціях за 2009 р.

	Загальна чисельність українців	Загальна чисельність мігрантів	% мігрантів від загальної чисельності населення	% українців від загальної кількості мігрантів	Загальна чисельність населення	% українців від загальної кількості населення
Абруццо	3526	75708	5,8%	4,7%	1338898	0,26%
Базиліката	785	12992	2,2%	6%	588879	0,01%
Больцано	1069	39156	9,8%	2,7%	4912438	0,02%
Калабрія	5729	65867	3,3%	8,7%	2009330	0,29%
Кампанія	33238	147057	2,5%	22,6%	5824662	0,57%
Емілія Романія	23639	461321	10,5%	5,1%	4377435	0,54%
Фріулі-Венеція-Джулія	4304	100850	8,2%	4,3%	1234079	0,35%
Лаціо	17142	497940	8,8%	3,4%	5681868	0,3%
Лігурія	3157	114347	7,1%	2,8%	1615986	0,2%
Ломбардія	33436	982225	10%	3,4%	9826141	0,34%
Марке	4778	140457	8,9%	3,4%	1577676	0,3%
Молізе	459	8111	2,5%	5,7%	320229	0,14%
П'ємонте	7705	377241	8,5%	2%	4446230	0,17%
Пулія	2337	84320	2,1%	2,8%	4084035	0,06%
Сардинія	1540	33301	2%	4,6%	1672404	0,09%
Сицилія	1631	127310	2,5%	1,3%	5042992	0,03%
Тоскана	9391	338746	9,1%	2,8%	3730130	0,25%
Тренто-Альто Адідже	2195	46044	8,8%	4,8%	524826	0,42%
Умбрія	4379	93243	10,4%	4,7%	900790	0,49%
Валле д'Аоста	168	8207	6,4%	2%	127866	0,13%
Венето	13521	480616	9,8%	2,8%	4912438	0,28%
Разом:	174129	4235059	7%	4,1%	60340328	0,29%

Джерело: Italstat

Додаток В

Чисельність українців в Італії в 2002–2008 рр.

	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.
Абруццо	574	1884	2374	2551	2682	2913	3274
Базіліката	79	418	614	638	650	694	748
Больцано	57	193	365	507	624	748	945
Калабрія	454	3176	4300	4504	4678	4791	5180
Кампанія	2052	12718	22676	25207	26836	27663	30195
Емілія Романія	1511	6075	10374	12411	14416	16638	20249
Фріулі-Венеція-Джулія	460	1402	1985	2276	2816	3198	3840
Лаціо	1786	4706	8045	9752	11673	13009	15021
Лігурія	291	689	1180	1471	1841	2248	2779
Ломбардія	1657	8806	15492	18558	21532	22218	28780
Марке	665	2245	2917	3179	3456	3851	4394
Молізе	67	234	296	354	372	408	429
П'ємонте	535	2735	3910	4403	4857	5756	6795
Пулія	200	1165	1611	1682	1675	1801	2012
Сардинія	89	381	579	701	771	1023	1337
Сицилія	152	655	961	1109	1194	1282	1446
Тоскана	608	2738	4586	5348	6042	6979	8266
Трентo-Альто Адідже	177	747	1107	1230	1422	1583	1933
Трентіно	234	940	1472	1737	2046	2331	2878
Умбрія	354	1826	2662	2969	3177	3442	3951
Валле д'Аоста	25	30	45	59	88	93	135
Венето	937	5148	7362	8209	9268	10380	12289
Разом:	12730	57971	93441	107118	120070	132581	153998

Джерело: Italstat

Додаток Д

Чисельність українців по регіонах Італії

Регіон	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.
Північно-західний	2508	12260	20627	24491	28318	32315	38489
Північно-східний	3142	13565	21193	24633	28546	32547	39256
Центральний	3413	11515	18210	21248	24348	27281	31632
Південний	3426	19595	31871	34936	36893	38270	41838
Острови	241	1036	1540	1810	1965	2305	2783
Разом	12730	57971	93441	107118	120070	132581	153998

Джерело: Italstat

Додаток Ж

Місце проживання в Україні до того, як виїхали на працю в Італію (опитування 2007 р.)

Область	%
Львівська	37,25
Івано-Франківська	18,87
Тернопільська	14,95
Чернівецька	9,06
Вінницька	3,18
Хмельницька	1,23
Житомирська	1,23
Київська	1,23
Полтавська	1,23
Чернігівська	1,23
Донецька	0,98
Миколаївська	0,98
Дніпропетровська	0,49
Рівненська	0,98
Луганська	0,25
Волинська	0,73
Закарпатська	1,72
АР Крим	0,49
Одеська	0,49
Сумська	0,98
Харківська	0,73
Запорізька	1,23
Херсонська	0,25
Черкаська	0,25
Всього	100

Найвищі показники:
Львівська область — 37,25%
Івано–Франківська — 18,87%
Тернопільська область — 14,95%
Чернівецька область — 9,06%
Вінницька область — 3,18%
Закарпатська область — 1,72%

У підсумку:
Західна Україна — 334 – 81,86%
Центральна
і Східна Україна — 74 — 18,14%

Джерело: [54]

Додаток 3

Причини виїзду з України до Італії (опитування 2007 р.)

Причини	Кількість	%
«Матеріальна скрута, біда, злидні, жебрацьке існування...»	252	61,76
«Безробіття...»	87	21,32
«Борги...»	38	9,31
«Дати освіту дітям, онукам...»	20	4,90
«Житлові проблеми...»	17	4,16
«Сімейні обставини, розлучення...»	14	3,43
«Низька оплата праці...»	13	3,18
«Допомога (дитині, родині)...»	12	2,94
«Лікування (дитини, рідних)...»	10	2,45
«Неспроможність утримати дітей...»	6	1,47
«Об'єднання сім'ї...»	7	1,71
«Невиплата зарплати...»	4	0,98
«Вийти заміж за італійця...»	4	0,98
«Втеча з дому...»	3	0,73
«Економічна криза в Україні...»	3	0,73
«Бізнес...»	3	0,73
«Забезпечити старість...»	3	0,73
«Виїзд спровокувала влада...»	1	0,24
«Зібрати кошти за своє навчання...»	1	0,24
«Хочу вчитися в Італії...»	1	0,24

Джерело: [54]

Додаток К

Вік, стать та рівень освіти української трудової еміграції в Італії (опитування 2007 р.)

Стать жіноча		**Вік**	**К–сть**	**%**	**Освіта кількість %**		
кількість	%	20–25	10	2,45	Вища	153	41,57
368	90,2	26–30	14	3,43	н/вища	1	0,27
		31–35	19	4,66			
		36–40	30	7,35	с/спец	152	41,30
		41–45	73	17,89			
		46–50	95	23,28	середня	53	14,40
		51–55	71	17,40			
		56–59	42	10,29	пенсіонери	7	1,90
		60–65	11	2,70			
		66 і більше	3		3 них: 66 років – 1; 68 – 1; 70 – 1		
Чоловіча		**Вік**			**Освіта кількість %**		
кількість	%	20–25	5	12,50	вища	15	37,50
40	9,8	26–30	2	5			
		31–35	3	7,50			
		36–40	6	15	с/спец	17	42,5
		41–45	15	37,50			
		46–50	3	7,50			
		51–55	6	15	середня	3	7,50
		56–59					
		60–65			без відп.	5	12,50

Вікова, статева структура

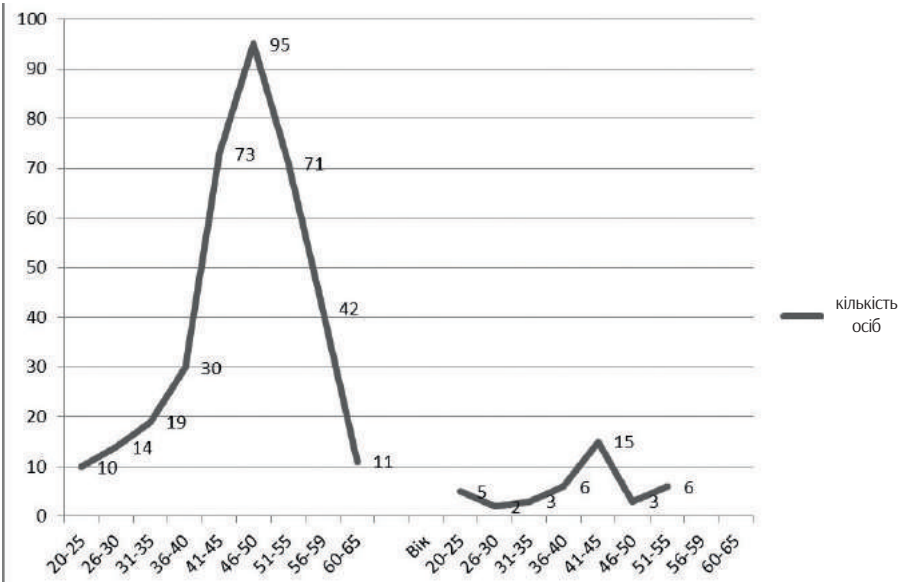

Джерело: [54]

Додаток Л

Шляхи лікування українських заробітчан в Італії (опитування 2007 р.)

До кого звертаєтесь при захворюванні в Італії	К–сть	%	До кого звертаєтесь при захворюванні в Італії	К–сть	%
До лікаря в італійській лікарні	161	39,46	До роботодавців	3	0,74
До лікаря в Україні	18	4,41	Не знаю, до кого звернутися	1	0,25
Самолікування	108	26,47	До знайомих	10	2,45
Швидка допомога	29	7,1	Без відповіді	53	12,99
Поліклініка для іноземців–нелегалів	2	0,49	До Бога	4	0,98
На обліку в лікаря	19	4,66			

Графічна частина медпрофілактики

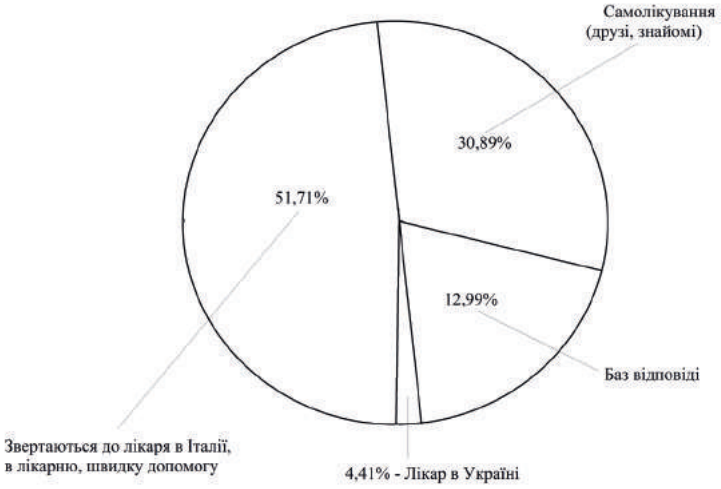

Джерело: [54]

Додаток М

Запитальник:

1. Причини виїзду?
2. Потрапили в Італію легально чи не легально?
3. Яка перша робота? Скільки разів змінювали роботу?
4. Де жили?
5. Скільки заробляли грошей на початку і тепер?
6. За який час вивчили мову?
7. Вам подобається італійська культура?
8. Які позитиви запозичуєте з італійської культури? Що подобається, а що ні?
9. Чи дивитесь італійське ТБ? Які програми? Чи читаєте італійські газети? Які? Про що найбільше подобається читати?
10. У Вас є друзі серед італійців?
11. Як би Ви охаректеризували свої стосунки з італійцями?
12. Чи відчуваєте дискримінацію за національною ознакою? Якщо так, то в чому вона проявляється?
13. Яке Ваше ставлення до інших українців, що працюють в Італії?
14. Як би Ви охарактеризували українця, що працює в Італії?
15. Чи берете участь у культурному житті української громади в Італії, чи відвідуєте українську церкву в Італії?
16. Чи читаєте українські газети?
17. Чи плануєте повертатись в Україну? Коли?
18. Як часто буваєте в Україні?

Додаток Н

Президенту України Леонідові Кучмі
Голові Верховної Ради України Володимиру Литвину
Прем'єр–міністру України Віктору Януковичу

Резолюція
Форуму Українців Італії

Ми, громадяни України, представники українських спільнот Італії скликали 10 травня 2003 у Римі Перший Форум українців Італії «Збережімо українську родину».

Заслухавши доповіді Народного депутата України, академіка М. Жулинського «Українська родина і вимушена міграція: причини, пошуки виходу з кризового стану» та Координатора українців греко-католиків в Італії о. В. Поточняка «Українці в Італії. Хто вони і на що сподіваються?», обговоривши у секціях за участю Народних депутатів України, парламентаріїв Італійської Республіки, представників Української Греко-Католицької Церкви,та інших громадських організацій сучасний стан української родини, проаналізувавши причини та можливі виходи з ситуації, що склалася, заявляємо про наступне.

Складна політична та економічна ситуація в Україні, відсутність національної консолідуючої ідеї, високий рівень безробіття, знецінення освіти, втрата соціального змісту людської праці, корупція у всіх сферах суспільного життя, перехід економіки держави в тінь, відсутність належного правового захисту громадян, посилення криміналізації суспільства, занепад моральних цінностей, руйнація національної науки та культури, розкрадання народних багатств, практична відсутність плюралізму думок та свободи слова, параліч демократичних перетворень – усе це привело до глобальної кризи українського суспільства в цілому та української сім'ї зокрема. У пошуках виходу з цієї ситуації мільйо-

ни наших співвітчизників без надії на майбутнє у власній державі подалися на заробітки за кордон, допомагаючи у такий спосіб вижити в Україні власним родинам. Більше як 500 000 громадян України опинилисяв Італії. Вирішуючи бодай частково нагальні економічні проблеми, сім'ї заробітчан знаходяться на межі руйнації. Довголітня розлука подружніх пар, залишені напризволяще неповнолітні діти, приречені на самотню старість батьки — ось результат неефективної політики, яку проводить вже більше як десять років українська влада, та викликаної нею трудової еміграції. Український народ опинився на межі демографічної катастрофи!

Залишаючись громадянами України, усвідомлюючи наш економічний внесок у розвиток держави та відповідальність перед власним народом за майбутнє, вимагаємо:

- викорінення корупції;
- верховенства права: закон один для всіх;
- створення прозорих сприятливих умов для розвитку українського підприємництва;
- гарантованого соціального захисту для найменш захищених прошарків населення;
- відновлення престижу національної світи, науки та культури;
- запровадження в навчальних закладах уроків християнської етики, поставивши питання духовного відродження на ключове місце в українському суспільстві;
- дотримання закону про свободу слова;

Для покращення стану тимчасової трудової української еміґрації в Італії необхідне:

- негайне підписання міждержавної угоди стосовно українських працівників в цій країні, захисту їхніх прав, врегулювання так званої трудової квоти;
- присікання рекету та митних поборів на кордонах;

- забезпечення конституційних прав, зокрема участь у голосуванні;
- прийняття законопроекту про правовий статус українських заробітчан за кордоном;
- допомога у відкритті українських шкіл та активізації культурного життя;
- відкриття повноцінного консульського відділу в Неаполі;
- придбання нового приміщення для консульського відділу в Римі, щоб забезпечити ефективне обслуговування 200–300 осіб щоденно;
- дозволити посольству України в Італії використовувати частину коштів, які заробляються за вчинення консульських дій, для перевезення в Україну тіл загиблих чи померлих в Італії громадян України, а також для допомоги українцям, які опинилися в екстремальній ситуації.

Ми переконані, що вищеперераховані умови дозволять змінити ситуацію на краще, посіють у серцях людей віру в майбутнє своєї держави, сприятимуть поверненню заробітчан на Батьківщину.

У випадку іґнорування та невиконання наших вимог будемо робити послідовні кроки, апелюючи до міжнародних інституцій, таких, як Рада Європи та ООН, аж до вимоги відставки діючого Президента як ґаранта Конституції України.

Для подальшого згуртування українців в Італії, вираження їхніх інтересів та захисту прав Форум оголошує про створення Координаційної Ради всеіталійської громадської організації — Товариства Українців Італії.

З НАМИ БОГ!
СЛАВА УКРАЇНІ!
Рим, 10.05.2003.

Джерело: [163]

Додаток П

Правда про італійський рай

Ігор ЛАЗОРИШИН

За останні кілька місяців відбулися дві знакові події, присвячені проблемам сучасної трудової міграції, — Синод єпископів УГКЦ у Брюховичах на Львівщині та парламентські слухання в Києві. Цікавий штрих: на ці слухання з невідомої причини не запросили представників УГКЦ — тієї інституції, яка єдина в часі новітньої хвилі заробітчанства не тільки відшукала свій народ у чужині, а й згуртувала і духовно скріпила, а проблему міграції нині винесла на найвищий щабель своєї політики.

Тож у такому контексті нічого дивного немає в появі інформаційних помиїв від однієї львівської газети — серії статей під назвою «Мафія, піца і... секс» та «Мафія, піца і... про це», які переповнені претензією на сенсаційність у начебто відвертих репортажах «про інтимне життя наших заробітчан» в Італії.

Виявляється, що і в найбільш заробітчанському регіоні України не перевелися ще гідні спадкоємці колишнього українського президента Леоніда Кучми, який свого часу на весь світ затаврував українських заробітчанок — матерів, дружин, доньок, заявивши, що в світи подалися «женщіни льогково повєдєнія». І ніхто — ні того часу Кучма, ні нині його послідовники — навіть і не задумалися: а що погнало мільйони українців у чужі світи і нині не дає повернутися в родини — прагнення влаштувати своє інтимне життя чи байдужість держави до свого народу?

Без сумніву, закордон змінює українця — його життєві цінності, зокрема культурні чи моральні. Але злодій в Україні буде злодієм і в Італії, і повія не перестане нею бути в умовах закордоння, та й «шукачки пригод» не відмовляться від своїх україн-

ських життєвих «пріоритетів». І саме вони можуть вдатися до «смакування» з журналістами делікатних тем своєї закордонної моралі. Та їх відвертість не має права на узагальнення, і навіть статус «трудового мігранта» — то радше іронія щодо такого прошарку українства за кордоном. Бо не вони творять обличчя України в Італії.

«Хто хоче їхати — хай, звичайно, їде. Але хай не сподівається на молочні ріки та киселеві береги — не сподівається райського життя, бо тут його нема. Ми всі в Італії понад сім років, пройшли, як кажуть, всі «кола пекла», кожна з нас змінила по кілька робіт, але такого «раю», як тій журналістці, знайти нікому не вдавалося», — з обуренням і подивом звернулися у своєму листі до «Галичини» жінки–заробітчанки з італійського міста Болоньї Тетяна Пашковська, Раїса Корженко, Ольга Струтинська, Оксана Семотюк, Алла Резнік, Ірина Сухаревська, Галина Никорович, Неоніла Херсонська, Богдана Когут, Надія Штойко, Зінаїда Вайнгерт, Наталія Нікішина, Ніна Яценко, Софія Фіалка, Стефанія Ярич. Тож почитаємо про той італійський «рай».

Розповідає Раїса Корженко:

«Приїхала я в Італію 2003 року, довго шукала роботу. Без знання мови було нелегко. Нарешті мені запропонували працювати у Болоньї. Пригадую, як підходячи до будинку, почула з–за дверей страшний крик. Виявляється, то старенька італійка, у розірваній одежі, вчепилася у волосся своїй доньці, а та аж завиває від болю. Тут я пропрацювала рік і три місяці. Італійка кидалася на всіх — перепадало й мені. А щоночі так немилосердно кричала, що про сон можна було й не думати...»

Із відвертостей Ольги Струтинської:

«Для моєї сеньйори унітазом слугував стілець, під який я підставляла відро. І на такий «унітаз» італійка просилася по 10–15 разів на день. То були жахливі дні. Мій шлунок видавав «ве» —

і я бігцем залишала кімнату. І попри все італійка ще жалілася, що своєю поведінкою я її принижую».

Із листа Стефанії Крицької–Ярич:

«За дев'ять років в Італії я змінила п'ять робіт. Ось уже сім років доглядаю паралізовану італійку. Я втратила здоров'я, перенесла три операції. Я закінчила Інститут фізичної культури, тож була відповідно загартована, у спортивній формі. Нині ж — фізично підірвана, ноги німіють. Нема сили...»

...А Галина Никорович оспіваний у львівській газеті італійський «рай» називає однозначно — «рабство»:

«Серед українських заробітчанок віддавна побутує вислів, що в Італії добрих робіт не буває — тільки погані або дуже погані. Почуття «клітки» виснажує. Рутина буденщини руйнує нас як особистість, ми деградуємо як спеціалісти, а одноманітність висушує мозок, притуплює пам'ять, брак спілкування обмежує світогляд. Журналістка розповідає, що вона заробітчанка і що годинами сидить в інтернеті, — а коли ж працює ця «заробітчанка»? Таку розкіш в Італії мають хіба що одиниці... А більшість із нас сидить, вибачте, не в інтернеті, а в туалеті — вичищаємо до блиску дорожезні джакузі і золочені унітази, стираємо до крові руки від роботи з їдкою хімією. Терпимо все — і зверхність, і прискіпливість, і приниження. Але ж більшість із нас — люди з дипломами. І відхилення у психіці, з якими чимало жінок–заробітчанок повертається додому, — наслідок того закордонного «раю».

А Тетяна Пєшковська розповідає про свою подругу таке:

«Галя кілька років працювала на півдні Італії — доглядала за психічно хворим. Далеко від міста, у повній ізоляції. Діти італійця ставилися до неї зверхньо, принижували, затримували платню. Я забрала подругу до себе у Болонью. Та невдовзі я почала помічати, що з Галею щось коїться: кричала вночі, зривалася кудись

бігти, ховалася від людей. Ми влаштували її до лікарні, а лікарі порадили відправити додому, в Україну. Не можу забути її страх, блукаючий погляд, коли з одним із наших перевізників відправляла Галю додому, — вона мене вже не впізнавала».

Алла Резнік в Італії вже понад десять років — їй було 49, а нині 60:

«За всі роки я ніколи — наголошую: ніколи! — не ставила собі за мету «піймати золоту рибку». То ж яке моральне право мала журналістка поливати помиями українських жінок і називати їх «путанами», а італійок — «лінивими», «корисливими», «без смаку вдягаються»? А стосовно жінки–українки, що має 75 років... Чому журналістка не поцікавилась, що змушує її в такому віці ще заробітчанити? Які проблеми тримають її в Італії? А може, ця жінка, не дай Боже, дитину свою, онуку або чоловіка від смерті таким чином рятує? Може, це її жертва, щоб не сталося такого жебрацтва з рідними? Я і тільки я маю пройти цей жахливий шлях далеко від родини. А мої діти, як і всіх українок–заробітчанок, хай ніколи не знають того розпачу і гнітючої розлуки — того оспіваного вами, пані журналістко, італійського «раю».

Якщо Італія старається лібералізувати статус українських заробітчан, то вона передусім прагне вирішити проблеми не українок, а своїх громадян. Італієць Ліно Гуаланді з Болоньї резюмує: «Багато італійських родин, які шукають «бадантку» — доглядачку за хворою людиною, надають перевагу саме українкам. За їх повагу до старших, співчуття, терпіння. Українські заробітчанки віддають нашим стареньким стільки добра, тепла і поваги, що й інколи власні діти не здатні на таке. Тим більше держава, яка не може забезпечити догляд і опіку за людьми похилого віку з хворобами Альцреймера чи Паркінсона. Якщо точніше, то одна українка–доглядальниця виконує таку роботу, яку в будинку для людей похилого віку — три або чотири італійки. Бо тільки одиниці з італійок

погоджуються на таку роботу. На мою думку, Україна найменше що може зробити для своїх заробітчан — то подякувати всім жінкам за їх працю, за ті кошти, які вони щомісяця пересилають на свою Батьківщину».

...Нині — п'ять років по тому — як колишній заробітчанин–нелегал і журналіст у Болоньї — я не розписуюсь читачам за все жіноче заробітчанство в Італії. Але тими українками, зокрема, церковною спільнотою українців греко–католиків Болоньї, що попри все творили і творять Україну в чужих світах, я тільки пишаюся. Повірте, вони свідомі того, що таке «мафія», що таке «секс» чи «піца», але ці журналістські орієнтири ніколи не були дороговказом для українських жінок–заробітчанок.

Джерело:
20 січня 2011 року.
Правда про італійський рай
Ігор ЛАЗОРИШИН
http://www.galychyna.if.ua/publication/society/pravda-pro-italiiskii-rai/print.html

Додаток Р

Українські періодичні видання в Італії

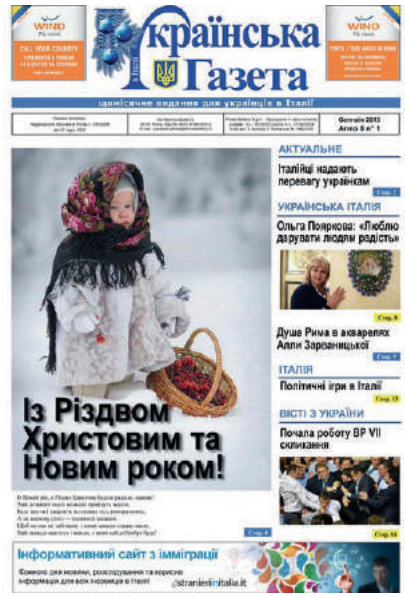

«Фіса» – постійна праця біля хворих та людей похилого віку,
поширений вид роботи серед українських жінок в Італії

Часто українським «бадантkам» (опікункам) доводиться працювати за кількох,
наприклад, освоювати додатково ремесло медсестри

«Поліція» (прибирання) –
переважно з погодинною оплатою праці

Більшість українських чоловіків у Італії працюють як різноробочі або «мураторе»
на будові, при ремонтах

Стоянка українських бусів, що возять «передачі». Місце зустрічі заробітчан на вихідних. Тут можна купити продукти та пресу з України, обмінятися новинами, замовити поїздку додому

Святкування Дня матері українськими заробітчанами в Римі (травень 2003 р.).
Із 2002 проводиться щороку

Музичний гурт «Єдині», заснований 1999 р. у Римі при Українській Папській Колегії св. Священномученика Йосафата. Неодноразово виступали з концертами для українських заробітчан в Італії

Український ансамбль «Калина», створений заробітчанами м. Салєрно

Мітинг українців у Римі на площі Республіки 25.11.2004 р. на підтримку кандидата в президенти В. Ющенка. Транспарант тримають Катерина Гавришків із Феррари (зліва) та Оксана Пронюк із Болоньї. Фото надане учасницею подій О. Пронюк

Санкціонована маніфестація українських заробітчан, м. Модени 28.11.2004 р. проти фальсифікації виборів в Україні. Фото надане О. Пронюк

Прес-конференція у Києві 8 березня 2009 р. про спроби українського уряду обкласти трудових емігрантів податком. На фото (зліва направо): голова Християнського товариства українців у Італії О. Городецький, голова Комісії УГКЦ у справах мігрантів Г. Селещук і перший заступник голови Української Всесвітньої координаційної ради М. Ратушний

Кир Гліб Лончина, студит, єпископ УГКЦ, Апостольський візитатор для українців греко-католиків в Італії у 2003–2008 рр.

Кир Діонісій Ляхович, василіянин, єпископ УГКЦ, Апостольський візитатор для українців греко-католиків в Італії та Іспанії з 19 січня 2009 р.

о. Василь Поточняк — пасторальний координатор українців греко–католиків в Італії у 2001–2005 рр.

о. Олександр Сапунко — пасторальний координатор українців греко–католиків в Італії у 2005–2011 рр.

Церква Св. Сергія і Вакха української греко–
католицької парафії Римської єпархії

Собор Святої Софії у Римі, збудований за ініціативи Блаженнішого Йосипа Сліпого.
Має статус базиліки від 1998 р., є кардинальським храмом та відпустовим місцем

Гаврилишин Петро – кандидат історичних наук, провідний фахівець Центру дослідження Центрально–Східної Європи Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (м. Івано–Франківськ). Народився 1987 р. у смт. Коропець Монастириського р–ну Тернопільської обл. У 2004–2009 р. навчався в Інституті історії та політології цього ж вузу. У 2008 р. здобув ІІІ місце на Всеукраїнській студентській олімпіаді з історії в Харкові. У 2009 р. зайняв І місце на Всеукраїнському конкурсі студентських наукових робіт у Херсоні.

2013–2014 рр. – стипендіат Програми Уряду Польщі для молодих науковців, стажування у Варшавському університеті. Сфера наукових зацікавлень – діаспора та сучасна українська імміграція в країнах ЄС та Америки, міжнародні відносини України після 1991 р., українські землі в складі Австро–Угорської імперії та ІІ Речі Посполитої.

Petro Gavrylyshyn (born in 1987 in the village of Koropets, Monastyryskyi region, Ternopil oblast) is a leading scientist of the Research Center of Central and Eastern Europe in Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano–Frankivsk. In 2009 Petro graduated from the Institute of Political Science and History of the university. He holds a candidate's degree in historical sciences. In 2008 Petro took the third place in the All-Ukrainian Student Olympiad in History in Kharkiv. In 2009 he won the All–Ukrainian Student Research Paper Competition in Kherson.

In 2013–2014 he was the scholarship holder of the Scholarship Program of the Government of the Republic of Poland for Young Academicians with study placement at the University of Warsaw. His research interests include the study of Ukrainian diaspora and current Ukrainian immigration to the EU and America; international relationships of Ukraine after 1991; Ukraine as a part of the Austro–Hungarian Empire and in the Second Polish Republic.

e-mail: gavryshp@ukr.net

Наукове видання

Петро Гаврилишин

Українська трудова імміграція в Італії (1991–2011 рр.)

Головний редактор: Василь Карп'юк
Редагування: Наталія Ткачик
Верстка: Олександр Кривець
Дизайн обкладинки: Марія Марчук

Переклад висновків на іноземні мови:
італійська: Алла Горбенко
англійська: Юлія Стахмич
російська: Эльчин Юсубов
польська: Олександра Мойсюк, Елізабета Квечінська

Підп. до друку 2014 р.
Формат 60х84/16. Друк офсетний
Гарнітура Minion Pro
Ум. друк. арк. 17,44
Зам. №14

ТОВ «Дискурсус»
Івано-Франківська область, Косівський район,
село Брустурів, присілок Грунь, буд. 43.
e-mail: ladiscursus@gmail.com
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:
ДК № 4523 від 14 квітня 2013 року

discursus.com.ua